

Univerzita Palackého v Olomouci
Přírodovědecká fakulta
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Přírodovědecká
fakulta

Studijní program: **P1314 Geografie**
Obor: **Mezinárodní rozvojová studia**

*Vývoj rozvojových deficitů v islámských zemích závislých na
těžbě nerostných surovin*

Disertační práce

Mgr. Pavla Vítová

Školitel: doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.

Olomouc 2020

Autorské prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci doktorského studia Mezinárodní rozvojová studia na Katedře rozvojových a environmentálních studií Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci vypracovala samostatně pod vedením školitele doc. RNDr. Zdeňka Szczyrby, Ph.D.

Všechny použité materiály a zdroje jsou citovány s ohledem na vědeckou etiku, autorská práva a zákony na ochranu duševního vlastnictví. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Olomouci dne 29. září 2020

Mgr. Pavla Vítová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému školiteli panu doc. RNDr. Zdeňku Szczyrbovi, Ph.D. za vedení práce a konzultace během celého studia, které se nesly v přátelské atmosféře. Děkuji také vedoucímu katedry rozvojových a environmentálních studií doc. RNDr. Pavlu Nováčkovi, CSc. za to, že mi umožnil zpracovávat tuto práci na svém pracovišti. Vážím si také vzájemné podpory a pomoci kolegů a spolužáků z doktorského studia, s nimiž se studium stalo výjimečným. Poděkování patří také Hlávkově nadaci, která mi poskytla finanční stipendium na tříměsíční stáž v Maroku.

Největší poděkování však patří mému partnerovi Jaromíru Harmáčkovi, kterému vděčím za veškerý čas strávený během odborných konzultací, bezvýhradnou ochotu a trpělivost. Bez jeho pomoci by práce nevznikla.

Děkuji také své rodině a přátelům za veškerou podporu.

Abstrakt

Disertační práce se věnuje vývoji vybraných rozvojových deficitů stanovených rozvojovou agenturou OSN (UNDP) pro Arabský svět. Cílem studie je deskripce a analýza demokratického, *genderového*, a znalostního/vědomostního deficitu islámského světa s přihlédnutím k těžbě nerostných surovin v různých regionech muslimského světa. Existence a vývoj jednotlivých deficitů jsou zkoumány prostřednictvím zkonstruovaných složených indexů, které hodnotí deficity jak na regionálních úrovních, tak také ve vztahu k nerostným surovinám. Provedené analýzy prokázaly existenci rozvojových deficitů jak pro arabské, tak pro muslimské země. Ukázalo se nicméně, že je žádoucí deficity hodnotit při kontrole ekonomické rozvinutosti zemí, která pozitivně ovlivňuje performanci ve všech třech oblastech. Protože však větší část muslimských států patří mezi chudší rozvojové země, některé deficity souvisí také s jejich nižší úrovní socio-ekonomického rozvoje (nejen tedy s tím, že jsou muslimské nebo arabské). Analýzy se zahrnutím HND na obyvatele tak rozsah většiny deficitů snížily (tento efekt zcela neplatí jen u vzdělanostního deficitu). Vliv závislosti na nerostných surovinách na výkon zemí v jednotlivých oblastech je významně negativní.

Klíčová slova: rozvojový deficit, arabské země, islám, nerostné suroviny

Abstract

This doctoral dissertation examines the evolution/development of selected development deficits of the Arab world recognized by the United Nations Development Agency (UNDP). The study aims to describe and analyze the democratic, gender, and knowledge deficit in the Islamic world, focusing also on the extraction of mineral resources in various regions of the Muslim world. The existence and evolution of individual deficits are examined by constructing composite indices that evaluate the deficits at regional levels as well as in the context of minerals' extraction. Conducted analyzes have proved the existence of development deficits for both Arab and Muslim countries. It turned out that deficits should be analyzed when the economic development of countries is controlled. The level of economic development itself has a positive effect on performance in all three areas. However, as most Muslim countries are poorer at the same time, some deficits relate also to their lower level of socio-economic development. The inclusion of GNI per capita into the regression analysis thus reduces the extent of most deficits (this effect does not apply only to the education deficit). The impact of dependence on minerals on the performance of countries in individual areas is significantly negative: it deepens the deficits in all three areas.

Key words: development deficit, Arab country, Islam, mineral resources

Seznam zkratk

AHDR	Arabské zprávy o lidském rozvoji	<i>Arab Human Development Reports</i>
BV	Blízký východ	
CEDAW	Konvence o eliminaci všech forem diskriminace vůči ženám	<i>Convention on the elimination of all forms of discrimination against women</i>
CL	občanské svobody	<i>civil liberties</i>
Evropa a stř. Asie, EVStA	Evropa a střední Asie	
F	svobodný	<i>free</i>
FSI	Index zhroucených států	<i>Fragile states index</i>
GPI	Index rovnosti pohlaví	<i>Gender parity index</i>
HDP	hrubý domácí produkt	
HND	hrubý národní důchod	
HRW	organizace na ochranu lidských práv	<i>Human Rights Watch</i>
IHME	Institut pro měření a hodnocení zdraví	<i>Institute for health metrics and evaluation</i>
ILO	Mezinárodní organizace práce	<i>International labour organization</i>
ITU	Mezinárodní telekomunikační unie	<i>International telecommunication union</i>
J Asie, JAs	jižní Asie	
KSA	Království Saúdské Arábie	
LGBT		<i>lesbian, gay, bisexual, transgender</i>
MENA	Blízký východ a severní Afrika	<i>Middle East and North Afrika</i>
MHD	městská hromadná doprava	
MMF	Mezinárodní měnový fond	
NATO	Severoatlantická organizace	<i>North Atlantic Treaty Organization</i>
NF	nesvobodný	<i>not free</i>
NS	nerostné suroviny	
OIC	Organizace islámské spolupráce	<i>Organization of Islamic Cooperation</i>
OSN	Organizace spojených národů	
PAÚ	Palestinská autonomní území	
PCA	analýza hlavních komponent	<i>Principal component analysis</i>
PF	částečně svobodný	<i>partly free</i>
PR	politická práva	<i>political rights</i>
SAE	Spojené arabské emiráty	
SITC	standardní mezinárodní klasifikace zboží	<i>Standard International Trade Classifications</i>

SSA	subsaharská Afrika	
UN Comtrade	statistická databáze OSN o mezinárodním obchodě	<i>United Nations Commodity Trade</i>
UNCTAD	Konference OSN o obchodu a rozvoji	<i>United Nations Conference on Trade and Development</i>
UNDP	Rozvojový program OSN	<i>United Nations Development Programme</i>
UNESCO	Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i>
VAsP	východní Asie a Pacifik	
WB	Světová banka	<i>World Bank</i>
WGI	celosvětové ukazatele správy a řízení	<i>Worldwide government indicators</i>
WTO	Světová obchodní organizace	<i>World Trade Organization</i>

Seznam tabulek, obrázků a grafů

Seznam tabulek

Tabulka 1: Seznam muslimských států a jejich závislost na těžbě nerostných surovin	10
Tabulka 2: Index znalostního/vědomostního deficitu.....	60
Tabulka 3: Index demokratického deficitu	62
Tabulka 4: Index genderového deficitu	64
Tabulka 5: Rozvojové deficity v muslimských zemích.....	95
Tabulka 6: Rozvojové deficity v muslimských zemích při kontrole HND na obyvatele	95
Tabulka 7: Porovnání deficitu v muslimských a arabských zemích.....	96
Tabulka 8: Porovnání deficitů v arabských zemích při kontrole ekonomické úrovně	97
Tabulka 9: Vývoj rozvojových deficitů v muslimských zemích v čase	98
Tabulka 10: Vývoj deficitů v muslimských zemích v čase při kontrole ekonomické úrovně	98
Tabulka 11: Vývoj deficitů v arabských zemích v čase	100
Tabulka 12: Vývoj deficitů v arabských zemích v čase při kontrole ekonomické úrovně	101
Tabulka 13: Porovnání deficitů v muslimských zemích rozdělených do regionů bez kontroly ekonomické úrovně	102
Tabulka 14: Porovnání deficitů v muslimských zemích rozdělených do regionů při kontrole ekonomické úrovně.....	103
Tabulka 15: Vývoj deficitů muslimských zemí na regionální úrovni při kontrole ekonomické úrovně.....	106
Tabulka 16: Porovnání deficitů muslimských zemí se silně/slabě definovanou závislostí na těžbě při kontrole ekonomické úrovně.....	108

Seznam obrázků

Obrázek 1: Země s 50% a vyšším podílem muslimského obyvatelstva.....	7
Obrázek 3: Procento dospělých muslimů (ve věku 25 let a výše) podle úrovně vzdělání ..	28

Seznam grafů

Graf 1: Státní výdaje na vzdělání (podíl z HDP).....	24
Graf 2: Porovnání státních výdajů na vzdělání a zbrojení	25
Graf 3: Vývoj demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských regionech	69

Graf 4: Vývoj genderového deficitu v muslimských a nemuslimských regionech	70
Graf 5: Vývoj znalostního/vědomostního deficitu v muslimských a nemuslimských regionech.....	71
Graf 6: Porovnání rozvojových deficitů v Arabském světě a ostatních muslimských zemích.....	73
Graf 7: Porovnání demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při použití silné definice závislosti na nerostných surovinách.....	75
Graf 8: Porovnání demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při použití slabší definice závislosti na nerostných surovinách	76
Graf 9: Porovnání genderového deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při použití silné definice závislosti na nerostných surovinách.....	77
Graf 10: Porovnání genderového deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při použití slabší definice závislosti na nerostných surovinách	78
Graf 11: Porovnání znalostního/vědomostního deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při aplikaci silné definice závislosti na nerostných surovinách	79
Graf 12: Porovnání znalostního/vědomostního deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při aplikaci slabší definice závislosti na nerostných surovinách.....	80
Graf 13: Demokratický deficit – Vývoj a srovnání indexu v muslimských zemích dle regionů	82
Graf 14: Genderový deficit – Vývoj a srovnání indexu v muslimských zemích dle regionů	84
Graf 15: Znalostní/vědomostní deficit - Vývoj a srovnání indexu v muslimských zemích dle regionů	86
Graf 16: Demokratický deficit - muslimské země a silná definice závislosti na těžbě	88
Graf 17: Demokratický deficit - muslimské země a slabá definice závislosti na těžbě.....	89
Graf 18: Genderový deficit - muslimské země a silná definice závislosti na těžbě	90
Graf 19: Genderový deficit - muslimské země a slabá definice závislosti na těžbě.....	91
Graf 20: Znalostní deficit - muslimské země a silná definice závislosti na těžbě.....	93
Graf 21: Znalostní deficit - muslimské země a slabá definice závislosti na těžbě	93

Obsah

Seznam zkratk	vi
Seznam tabulek, obrázků a grafů	viii
Úvod: rozvojové deficity muslimského světa	1
1 Metodika práce	5
1.1 Cíle práce	5
1.2 Konceptuální rámec	6
1.2.1 Vymezení islámských zemí	6
1.2.2 Vymezení zemí závislých na těžbě nerostných surovin	8
1.3 Metody	12
1.3.1 Výběr deficitů	12
1.3.2 Struktura indexů	13
2 Rozvojové deficity	16
2.1 Znalostní/vědomostní deficit	22
2.1.1 Rozšiřování znalostí	26
2.1.2 Produkce znalostí	29
2.1.3 Pilíře znalostní islámské společnosti	31
2.1.4 Řešení znalostního/vědomostního deficitu	33
2.2 Demokratický deficit	34
2.2.1 Demokracie	35
2.2.2 Projevy deficitu v islámských zemích	35
2.2.3 Náboženství, stát a politika	37
2.2.4 Islám a demokracie v historii	38
2.2.5 Příčiny demokratického deficitu	39
2.3 Genderový deficit	43
2.3.1 Žena v raném islámu	45
2.3.2 Postavení ženy v muslimské společnosti	46
2.3.3 Anti-emancipační názory a praxe	50
2.3.4 Sňatek a rozvod v islámu	51
2.3.5 Projevy deficitu	53
2.3.6 Příčiny deficitu	55
3 Měření deficitů: konstrukce indexů	57
3.1 Struktura indexů	57
3.2 Výběr indikátorů v indexech	58

3.2.1	Znalostní/vědomostní deficit	58
3.2.2	Demokratický deficit	60
3.2.3	Genderový deficit	62
3.3	Metodika konstrukce indexu	64
4	Analýza rozvojových deficitů muslimských zemí	68
4.1	Kvantitativní analýza rozvojových deficitů	68
4.1.1	Vývoj rozvojových deficitů v muslimském a Arabském světě	68
4.1.2	Vývoj rozvojových deficitů na regionální úrovni a v čase	68
4.1.3	Srovnání deficitů: Arabský vs. muslimský svět.....	72
4.1.4	Rozvojové deficity a závislost na těžbě nerostných surovin	73
4.2	Grafická analýza rozvojových deficitů	80
4.3	Regresní analýza rozvojových deficitů	94
5	Diskuze	109
	Závěr	116
	Seznam literatury	119
	Přílohy.....	132

Úvod: rozvojové deficity muslimského světa

Blízký východ a Arabský poloostrov obzvlášť je považován za srdce islámského světa. Od 7. století našeho letopočtu se odtud (z území dnešní Saúdské Arábie, z regionu Hidžáz) rozšířilo islámské náboženství do celého světa a dnes islám představuje druhé nejrozšířenější náboženství na světě.¹ Islámské státy, ve kterých muslimové tvoří většinu obyvatelstva, lze nalézt nejen na Blízkém východě, ale také na africkém kontinentě, ve Střední Asii či v jižní a jihovýchodní Asii (viz příloha 1).

V roce 2002 byly pro centrum islámského světa, tzv. Arabský svět dle terminologie UNDP², stanoveny touto rozvojovou agenturou v první zprávě³ tři fundamentální oblasti lidského rozvoje, ve kterých region v porovnání se zbytkem světa zaostává. Jedná se o tyto kritické rozvojové deficity (AHDR, 2002):

- znalostní/vědomostní
- demokratický
- postavení ženy ve společnosti (*women's empowerment*)

Druhá zpráva rozvojové agentury OSN, která byla publikována v roce 2003, se hlouběji zaměřuje na problematiku znalostního/vědomostního deficitu. Analyzuje rostoucí vědeckou (znalostní) propast (tzv. *knowledge gap*) Blízkého východu a přibližuje nabývání a vytváření znalostí regionu, které jsou výrazně ovlivněny kulturním, ekonomickým a politicko-sociálním kontextem (AHDR, 2003). Znalosti a jejich získávání se všeobecně považují za prostředek rozšiřování lidských svobod, posilují schopnost zaručit zmíněné svobody prostřednictvím dobrého vládnutí (tzv. *good governance*) a umožňují dosáhnout vyšších lidských morálních cílů (Jafarzadeh, Bagher Beheshti, 2011).

Report zacílený na analýzu prvního deficitu se soustředí primárně na dvě hlavní složky akvizice znalostí, a to na rozšiřování a produkci. Rozšiřování znalostí⁴ je v regionu Blízkého východu spjato s hluboce zakořeněnými sociálními, institucionálními, ekonomickými

¹ Grim a Johnson (2015) odhadují celkový počet muslimů ve světě na více než 1,7 miliardy, tedy 23,4% podíl na celkové populaci.

² *United Nations Development Programme* je rozvojová agentura OSN, jejímž hlavním cílem je pomoci lidem zajistit lepší život.

³ UNDP vydávají zprávy označeny *Arab Human Development Reports* (AHDR).

⁴ Kingston (2012) vysvětluje rozšiřování (diseminaci) znalostí jako způsob sdílení znalostí publiku tak, aby nabyté znalosti mohly vést k nějaké změně.

a politickými překážkami.⁵ Studie (například Warnock Fernea, 1995; Stocker, Ali, 2014) uvádějí, že nejrozšířenějším způsobem výchovy dětí arabských rodin je autoritářský a nadměrně ochranný model, který snižuje nezávislost a sebevědomí dětí, potlačuje zvědavost a vede k nejistotě a nerozhodnosti dětí. Všechny uvedené aspekty výchovy mají vliv na diseminaci a produkci vlastních znalostí. Produkce vlastních znalostí vyžaduje poznatky v nejrůznějších odvětvích: přírodovědných, sociálních, humanitních či umění, a Blízký východ nejvíce zaostává v přírodovědných oborech (AHDR, 2003).

Ačkoliv se vzdělání na Blízkém východě výrazně zlepšilo, jak dokazují kvantitativní ukazatele, v porovnání s jinými rozvojovými regiony je stále co dohánět.⁶ Podle zprávy (AHDR, 2003) je největší výzvou pro oblast vzdělávání v regionu, navzdory dobrým kvantitativním výsledkům, upadající kvalita⁷.

V pořadí třetí zpráva agencie OSN, publikovaná v roce 2004, hlouběji analyzuje demokratický deficit. Koncept demokracie či svobody může být vysvětlen dvěma způsoby. Užší pojetí se soustředí pouze na lidská a politická práva a občanské svobody, a širší pojetí, se kterým pracuje i třetí report, vysvětluje demokracii kromě výše zmíněného užšího pojetí také jako svobody od útlaku a od všech faktorů ohrožujících lidskou důstojnost (hlad, nemoci, chudoba, strach) (AHDR, 2004). Ačkoliv třetí zpráva vznikla již v roce 2004, tedy před událostmi tzv. Arabského jara, jež v některých státech zajistilo příklon k demokracii, lze ji stále považovat za platnou.

Navzdory heterogenitě regionu můžeme oblast označit za nesvobodnou (nedemokratickou). Organizace *Freedom House* řadí z jednadvaceti zemí MENA⁸ regionu pouze dvě mezi svobodné země (Tunisko a Izrael), čtyři mezi částečně svobodné (Maroko, Libanon, Jordánsko a Kuvajt) a zbývající mezi nesvobodné země. Svoboda médií není zaručena v žádné zemi regionu (Freedom House, 2018). Svobody v Arabském světě jsou ohroženy dvěma hlavními vlivy: (1) nedemokratickými režimy a (2) tradičním kmenovým

⁵ AHDR (2003) uvádí jako nejdůležitější prostředky diseminace znalostí na Blízkém východě výchovu dětí, vzdělávací systém, média a překlady cizojazyčné literatury do arabštiny.

⁶ Příkladem může být zápisovost (*enrolment*) dětí do základních škol. V roce 2017 docházelo v Arabském světě téměř 84 % dětí do škol, v regionu Latinské Ameriky a Karibiku více jak 93 % a v regionu východní Asie a Tichomoří necelých 96 % (UIS, 2017).

⁷ Publikovaná zpráva UNESCO (2017) rozebírá dosažení 4. cíle udržitelného rozvoje (*Zajistit rovný přístup k inkluzivnímu a kvalitnímu vzdělání a podporovat celoživotní vzdělávání pro všechny*). Analýza uvádí, že 57 % populace školního věku v MENA regionu nedosahuje stanovené úrovně minimálních dovedností (v porovnání s Latinskou Amerikou a Karibikem je to 36 %, východní a jihovýchodní Asii 31 %, Oceánií 22 %).

⁸ MENA region značí *Middle East and North Africa* region, tedy oblast Blízkého východu a severní Afriky.

uspořádáním společnosti, které se v některých případech zaměřuje za náboženství (Freedom House, 2018).

Částečně volené či plně volené parlamenty existují již ve všech státech regionu. Právo na politickou účast v nich však není často respektováno a účast kandidátů ve volbách je v některých státech podmíněna schválením z vyšších míst (například v Íránu kandidáty schvaluje Rada dohlížitelů). Často pak kandidáti pochází z prověřených tradičních rodin nebo přímo z vládnoucích elit (Bruno, 2008). Tyto kroky jsou v očích voličů ospravedlněny tvrzením, že by se k moci mohly dostat islamistické skupiny (AHDR, 2004). V mnoha případech tak volby vedou ke zkreslení vůle voličů a neplní svoji základní funkci, a to mírové střídání moci.

Porušování lidských práv v blízkovýchodních zemích je výraznější, pokud se jedná o zemi s kulturními, náboženskými či etnickými disparitami. Příkladem může být problematika tzv. *bidun*, tedy lidí bez státního občanství v zemích Perského zálivu.⁹ Perský záliv se také potýká s porušováním lidských práv a diskriminací u krátkodobých imigrantů z rozvojových regionů, kteří do oblasti přijíždějí za prací. (AHDR, 2004)

Nerovnost mezi pohlavími, od nízké integrace žen ve společnosti, po právo žen vdát se za muže odlišné národnosti či vyznání, je obsáhlou kapitolou, které se věnuje v pořadí již čtvrtý report UNDP „*Towards the Rise of Women in the Arab World*“, který byl vydán v roce 2005. Jak název napovídá, vydání se věnuje analýze genderového deficitu a zkoumá vztahy mezi jednotlivými složkami společnosti (kulturní, náboženské, právní, politické a socioekonomické) a jejich vlivu na status žen. Podle reportu by měla na Blízkém východě platit rovnost příležitostí mužů a žen, a to nejen v zaměstnání, ale také například v udělování občanství či vlastnictví majetku. V žádném případě by *genderové* rozdíly neměly vést k podpoře teorií nerovnosti mezi pohlavími nebo jiné formě diskriminace (AHDR, 2005).

Arabská společnost se potýká, podobně jako jiné společnosti, s nedocenením žen v sociální a ekonomické sféře. Důležitým aspektem posílení role žen ve společnosti (*women empowerment*) je formální participace na pracovním trhu, která je pro arabské země jedna z nejnižších na světě¹⁰ (Moghadam, 2004; AHDR, 2005). Podle AHDR (2005) je tradiční

⁹ Kuvajtské zákony výrazně omezují udělování státního občanství. Zákon z roku 1959 neumožňuje získat občanství dlouhodobým rezidentům země, které již po generace nemají žádné vazby na jiné země, a tento zákon se uplatňuje i na potomky, kteří se narodili a žijí v dané zemi. Zákon se dokonce vztahuje i na potomky Kuvajťanek, jejichž otcem je člověk bez občanství (*bidun*). (HRW, 2011)

¹⁰ Podle Světové banky představují ženy v MENA regionu 20% podíl z celkové pracovní síly, v regionu Subsaharské Afriky je podíl 46 %. (WB, 2018).

pohled na uspořádání rolí v rodině jednou z hlavních příčin nízké zaměstnanosti žen. Ženy jsou stále v mnohých regionech považovány za pečovatelky rodin, které by měly zůstat doma. Rodinné právo v mnoha zemích přiznává status hlavy rodiny manželovi, který má právo povolit nebo zakázat manželce pracovat (Kelly, nedatováno).

Nadřazenost mužů se prolíná i do právní vědy, která vychází nejen z *Božích zákonů* (tj. islámu), ale i z tradic společnosti (AHDR, 2005). Interpretace zákonů právních škol, které vznikaly v raných dobách islámu, by měla být, dle zprávy, v souladu s principem rovného postavení žen ve společnosti¹¹. Přestože patriarchální společnost na Blízkém východě uznává ženu jako nedílnou a důležitou součást společnosti hlavně ve vztahu k mateřství a výchově dětí, zachování mužské cti (nadřazenosti a postavení ochránce) převládá nad principem rovnosti. Nadřazené postavení v rodině tedy zaujímá otec, hlava rodiny, nad svými dětmi a manžel nad svojí manželkou. K diskriminaci ženského pohlaví tak nezdědka dochází již na základní úrovni společnosti, v rodině¹² (AHDR, 2005).

Na vzniku Zpráv o lidském rozvoji Arabů (AHDR) se podílejí instituce a obyvatelé arabských zemí, díky nimž se daří stanovovat regionální a národní rozvojové priority, a zároveň pomáhají při identifikaci znevýhodněných skupin napříč regionem. Pomáhají také navrhovat strategie a politiky zacílené na posílení těchto znevýhodněných skupin.

První zpráva AHDR stanovující rozvojové deficity vznikla na popud arabských myslitelů, kteří se zalekli nepříznivé situace v arabských zemích na počátku nového tisíciletí. Zdrojem jejich bázně se staly špatné výsledky analýz různých problematik, které vypracovali sami Arabové. To, že se na zprávách podíleli a dosud podílejí převážně Arabové, je velmi důležitým faktem pro obhajobu validity zpráv. Reporty nemohou být přijaty arabskými zeměmi jako západní konstrukt, který je BV společnosti vnucován. Vycházejí z jejich vlastní iniciativy, a proto je platnost všeobecně přijímána.

Považuje-li se arabský svět za centrum islámského světa, mohou být rozvojové deficity stanoveny UNDP pro region, resp. země Blízkého východu, platné také pro ostatní islámské země v odlišných světových regionech? A jaká je souvislost těchto deficitů s nerostným bohatstvím?

¹¹ Interpretaci zákonů, Koránu či sunny pro potřeby současného světa lze provádět díky tzv. *idžma* (shoda učenců) nebo *qijás* (interpretace učeného jedince).

¹² V Saúdské Arábii funguje systém tzv. opatrovnictví. Opatrovníkem je muž a může to být otec, bratr nebo manžel. V současné době se nově digitalizovala část opatrovnického systému, která umožnila mužům sledovat ženy online. (Gordon, 2019)

1 Metodika práce

1.1 Cíle práce

Hlavním cílem práce je deskripce a analýza rozvojových deficitů islámského světa s přihlédnutím k těžbě nerostných surovin v různých regionech islámského světa. K měření deficitů budou navrženy a zkonstruovány složené indexy, jejichž pomocí pak bude existence a vývoj deficitů analyzován, a to jak na regionálních úrovních, tak také ve vztahu k nerostným surovinám. K naplnění cílů povedou odpovědi na stanovené výzkumné otázky:

1. Lze rozvojové deficity v Arabském světě, resp. islámských zemích, identifikovat i na konci druhé dekády 21. století, nebo dochází k jejich eliminaci (či naopak prohloubení) v čase?
2. Lze rozvojové deficity aplikovat v průměru na všechny islámské země, když byly vymezeny pouze pro arabský svět?
3. Existuje souvislost mezi významností nerostných surovin v ekonomikách islámských států a jednotlivými rozvojovými deficity v těchto zemích?
4. Liší se tato významnost mezi různými regionálními skupinami islámských zemí, resp. mezi těmito zeměmi navzájem?

Práci lze rozdělit na dvě části, přičemž první část představí čtenáři rozvojové deficity, znalostní/vědomostní, demokratický a *genderový*. V části o znalostním deficitu jsou zahrnuty jak způsoby rozšiřování znalostí, kde jsou představena i specifika vzdělávání v muslimském světě a výzvy islámského vzdělávání, kterým země čelí, tak produkce znalostí, v níž blízkovýchodní a subsaharské státy zaostávají. Podkapitola věnovaná demokratickému deficitu nejprve představí pojem *demokracie*, na níž navazuje postavení demokracie

a (ne)demokratičnost států ve světě islámu. Kapitola se mimo jiné zaměří také na vztah islámu a demokracie v historii. Na závěr jsou uvedeny příčiny demokratického deficitu, jak byly stanoveny *Arab Human Development Report* z roku 2004. Podkapitola o *genderovém* deficitu se zabývá postavením ženy v době předislámské, raně islámské a současné islámské, konkrétně pak představí ženskou otázku v Turecku, Tunisku a Íránu. Kromě jiného se zaměří na všední život muslimské ženy – od manželství, polygamii, až po rozvod. Na závěr představí projevy a příčiny deficitu.

Zatímco první část práce je teoretická, druhá empirická část je postavena na analýze rozvojových deficitů muslimského světa, s přihlédnutím k souvislostem mezi závislostí na

nerostných surovinách a rozvojovými deficity. Deficity a jejich souvislosti s nerostnými surovinami budou analyzovány na každém stanoveném rozvojovém deficitu zvlášť prostřednictvím tří navržených indexů. Každý z indexů je složen ze tří komponent, které se zaměřují vždy na jednu konkrétní podoblast deficitu, a každá komponenta zahrnuje čtyři indikátory, které jsou pro měření dané komponenty vhodné jak konceptuálně, tak také statisticky (viz dále). Kromě komparace výsledků mezi světovými regiony se práce zaměří také na vývoj indexů (resp. rozvojových deficitů) islámských zemí v čase.

1.2 Konceptuální rámec

1.2.1 Vymezení islámských zemí

Islámské země, jejichž rozvojové deficity disertační práce analyzuje, lze definovat několika způsoby. Dle Altwaijri (2014) jsou termínem „islámské země“ označovány státy nacházející se v různých částech světa, jejichž náboženstvím je islám a které jsou spojeny s jeho historií nebo jím jsou silně ovlivněny. „Islámské země“ jsou takové státy, kde většina obyvatel vyznává islám. Altwaijri (2014) ve své publikaci uvádí, že mezi islámské země lze zahrnout 86 států převážně z Afriky a Asie, a počet takových států se nadále zvyšuje.

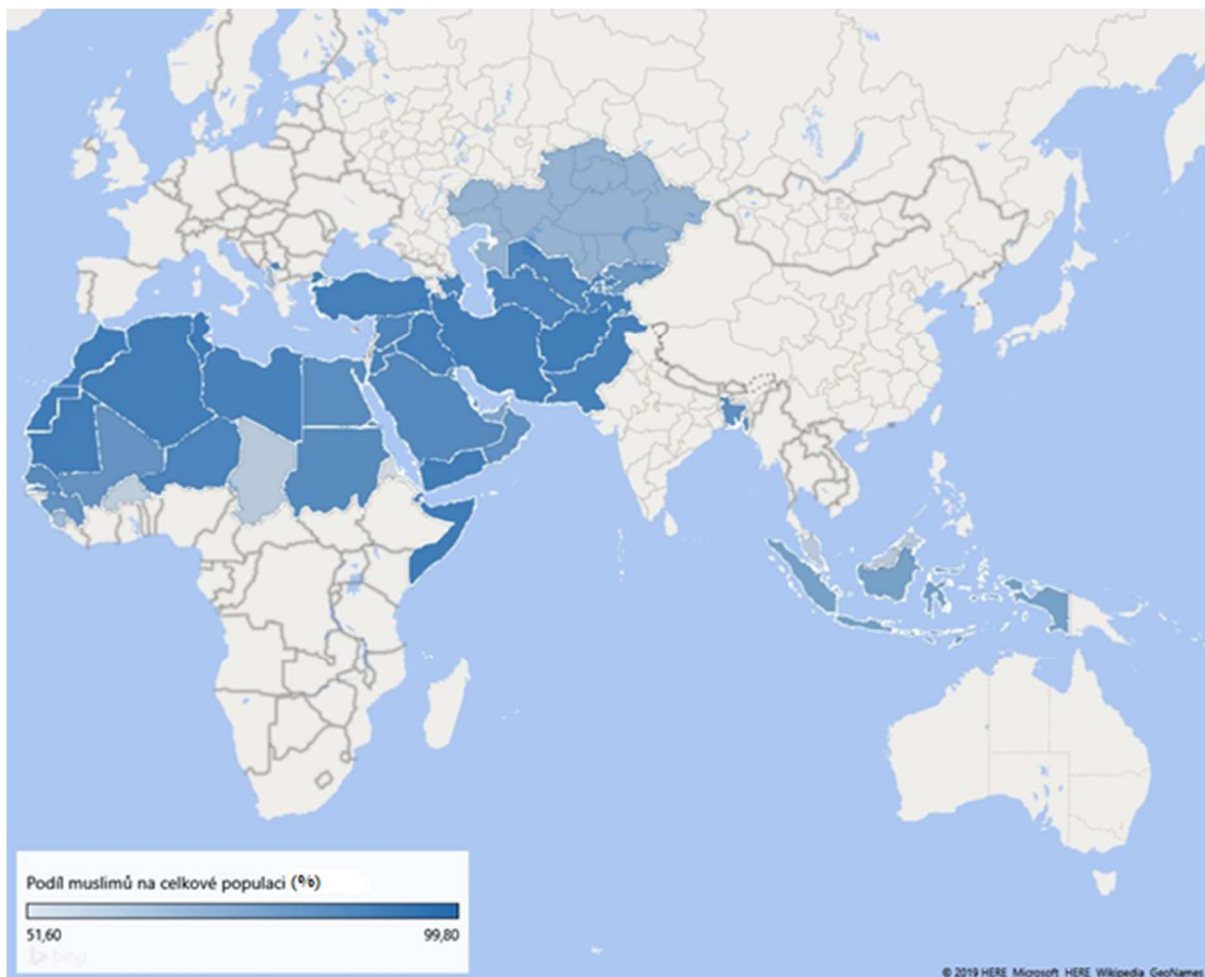
Další možné vymezení islámského světa je na základě členství v Organizaci islámské spolupráce (OIC). Tato instituce s 57 členskými státy představuje po OSN druhou největší mezivládní organizaci na světě (OIC, 2019). OIC se snaží hájit zájmy muslimského světa v duchu posilování mezinárodního míru a přátelství mezi lidmi vyznávajícími různá náboženství na světě. Organizace byla založena již v roce 1969 po historicky první schůzi 30 zakládajících členů v marockém hlavním městě. Program organizace OIC-2025 se zaměřuje na 18 prioritních oblastí se 107 cíli¹³ (OIC, 2019).

V práci bude využit přístup Altwaijri (2014) pro stanovení muslimské země, nicméně nebudou brány v potaz země, které jsou pouze s historií islámu spojeny či jsou jím silně ovlivněny (například Indie). Bude tedy operováno s islámskými zeměmi vymezenými podle počtu obyvatel vyznávajících islám. To znamená, že každá země s 50% a větším podílem muslimů z celkového počtu populace bude zařazena do skupiny islámských zemí. Existují rozdílné informace o počtu muslimů v jednotlivých státech (např. The World Factbook, 2019; Pew Research, 2017), proto v práci budou využita data z jediného zdroje, a to světové databáze náboženství *World Religion Database* editorů Grim a Johnson. Počet takto

¹³ Prioritní oblasti zahrnují například mír a bezpečnost, snižování chudoby, investice a finance, lidská práva a dobré vládnutí, posilování postavení žen ve společnosti, klimatické změny a udržitelnost nebo boj proti terorismu. (OIC, 2019)

stanovených zemí čítá 50 (viz příloha 1). Několik zemí se nachází na hranici zařaditelnosti – jedná se o Bosnu a Hercegovinu a Nigérii – do samotné analýzy tyto země nebudou zařazeny.

Obrázek 1: Země s 50% a vyšším podílem muslimského obyvatelstva

Zdroj: Vlastní zpracování (podklad Power Map)

1.2.1.1 Rozdělení islámských zemí do světových regionů

Odpověď na navrženou druhou a čtvrtou výzkumnou otázku vyžaduje komparaci islámských zemí zařazených do sedmi světových regionů dle metodiky Světové banky: (1) východní Asie a Pacifik, (2) Evropa a střední Asie, (3) Latinská Amerika a Karibik, (4) Blízký východ a severní Afrika,¹⁴ (5) severní Amerika, (6) jižní Asie, a (7) subsaharská Afrika. Metodika instituce Světové banky byla zvolena proto, že AHDR také využívají

¹⁴ Podle Světové banky Malta spadá do regionu Blízký východ a severní Afrika, nicméně vzhledem k jejímu členství v Evropské unii byla pro tuto práci zařazena do oblasti Evropa a stř. Asie.

regiony vymezené Světovou bankou, navíc však operují s daty pro skupinu tzv. *Arabského světa*, opět vymezenou institucí Světové banky.

1.2.1.2 Vymezení Arabského světa

Organizace UNDP stanovila deficity pro Arabský svět. Samotné reporty se nazývají *Arab Human Development Reports*, slovo „arabský“ se vyskytuje hned v názvu, proto kromě islámských zemí je nutné vymežit také tzv. Arabský svět. UNDP vymezuje Arabský svět stejně jako Světová banka a do této kategorie řadí celkem 22 států:

Alžírsko	Katar	Omán
Bahrajn	Komory	Palestina
Džibuti	Kuvajt	Saúdská Arábie
Egypt	Libanon	Somálsko
Irák	Libye	Spojené arabské emiráty
Jemen	Maroko	Súdán
Jordánsko	Mauritánie	Sýrie
		Tunisko

1.2.2 Vymezení zemí závislých na těžbě nerostných surovin

Práce analyzuje vývoj rozvojových deficitů v islámských zemích s přihlédnutím k závislosti na těžbě nerostných surovin. Specifikace těžby u islámských zemí byla zvolena s ohledem na významnost nerostných surovin v rámci státních ekonomik mnoha zemí v regionu. V analýze bude tedy také kontrolován vliv nerostných surovin na rozvojové deficity stanovené v AHDR. Podle mnoha studií (Ross, 2001; Collier a Hoeffler, 2009; nebo Caselli a Tesei, 2011) nerostné bohatství významně negativně ovlivňuje rozvojové deficity, např. demokracii, a proto je žádoucí zjistit, zda se tak děje i v jiném regionu než na Blízkém východě.

Nerostnou surovinu lze definovat jako „*chemicky homogenní přírodní těleso s pravidelným uspořádáním částic, který je základním stavebním kamenem hornin*“ (Jirásek a Vavro, 2008). Ložisková geologie definuje nerost jako „*přirozenou součást zemské kůry (minerál i hornina), kterou lze přímo nebo po zpracování použít pro potřeby lidstva*“ (Jirásek a Vavro, 2008).

Existují země, například USA nebo Čína, které jsou „bohaté“ na nerostné suroviny, ale jejich ekonomika není na těžbě surovin závislá (ICMM, 2018). Naopak se vyskytují země, které organizace zabývající se obchodem (např. WTO, MMF) či těžbou nerostných surovin (ICMM) označují jako „závislé na nerostných surovinách“, neboť jejich ekonomice dominuje těžební sektor. Země je dle definice Mezinárodního měnového fondu (MMF) a jiných organizací považována za „závislou na těžbě nerostných surovin“ v případě, že (1) příjmy z nerostných surovin představují minimálně 10 % z celkových příjmů země, nebo (2) export nerostných surovin konkrétní země tvoří 20 % a více z celkového objemu exportu země (ICMM, 2018; IMF, 2012). Užívají se také méně časté definice, kdy například *Oxford Policy Management* (OPM) považuje zemi za závislou na těžbě nerostných surovin, pokud export surovin představuje alespoň 25% podíl na celkovém exportu země (Haglund, 2011). Pro účely této práce je aplikována definice Mezinárodního měnového fondu, na jejímž základě mohou být země zařazeny do čtyř skupin:

- (1) skupina zemí, jejichž příjmy z nerostných surovin představují minimálně 10 % z celkových příjmů země;
- (2) skupina zemí s exportem nerostných surovin vyšším nebo rovnu 20 % a více z celkového objemu exportu země;
- (3) skupina zemí, které splňují alespoň jednu z předchozích dvou definic (tzv. slabá definice závislosti);
- (4) skupina zemí, které splňují obě dvě podmínky (tzv. silná definice závislosti).

Data pro stanovení první podmínky byla čerpána z databáze Světové banky, a to konkrétně z indikátoru „Celková renta z nerostných surovin (% z HDP)“. Kromě renty z ropy, zemního plynu, uhlí a minerálů zahrnuje indikátor také rentu z lesů, a tak musela být tato položka od ostatních odečtena. Proto, aby se předešlo zkreslení hodnot (např. roční výpadek exportu v důsledku politické nestability) a současně se snížila nedostupnost dat, byly příjmy z nerostných surovin průměrovány pro nejaktuálnějších pět let (2014–2018).

Data pro stanovení druhé podmínky byla primárně čerpána z databáze *UN Comtrade (United Nations Commodity Trade Statistics Database)*. Dle ICMM (2018) bylo k výběru zájmových exportních (nerostných) surovin využito tzv. *Standard International Trade Classifications (SITC)*, konkrétně byly zahrnuty SITC 27, 28, 68, 321, 322, 325, 333, 334, 335, 342, 343, 344, 667 a 971.¹⁵ Stejně jako v předchozím případě byl export kontrolován v posledních

¹⁵ Všechny suroviny vybrané podle SITC spadají pod revizi 4: 27 – *Crude fertilizers, other than those of Division 56, and crude minerals (excluding coal, petroleum and precious stones)*; 28 – *Metalliferous ores and metal scarp*; 68 – *Non-ferrous metals*; 321 – *Coal, whether or not pulverized, but not agglomerated*; 322 –

nejaktuálnějších pěti letech (2014, 2015, 2016, 2017 a 2018), následně byly hodnoty sečteny a vyděleny součtem celkového exportu zemí ze stejného časového období. V několika případech údaje z databáze UN Comtrade chyběly, proto byly nahrazeny hodnotami z databáze UNCTAD. Stalo se tak pouze v případě, že výsledky byly jasně pro/proti závislosti. Pokud by hodnota z UNCTAD byla hraniční, nebyla do výzkumu zařazena. Databáze UNCTAD totiž neumožňuje plné rozdělení exportních položek, pouze údaje pro celou skupinu. Proto byla pro analýzu závislosti na nerostných surovinách zvolena databáze UN Comtrade, která dovoluje analyzovat jednotlivé exportní suroviny.

Tabulka 1 uvádí muslimské státy, které jsou na základě klasifikace MMF považovány za závislé na nerostných surovinách. Do první skupiny států, jejichž příjmy z nerostných surovin představují minimálně 10 % z celkových příjmů země, spadá ze všech muslimských zemí celkem 17 států. Do druhé skupiny zemí s exportem nerostných surovin vyšším nebo rovnou 20 % z celkového objemu exportu země lze zařadit 27 států; ve třetí skupině zemí, kde musí být splněna alespoň jedna z podmínek, se nachází 28 muslimských zemí; a v poslední skupině, kde musí být splněny obě podmínky, je 16 zemí. Rozšíření skupin zemí z původních dvou na čtyři umožní pestřejší analýzu vlivu rozvojových deficitů na jednotlivé země dle úrovně „nerostné závislosti“. Konkrétní údaje o těžbě nerostných surovin v islámských zemích jsou dostupné v příloze.

Tabulka 1: Seznam muslimských států a jejich závislost na těžbě nerostných surovin

Země	(1) příjmy z nerostných surovin představují minimálně 10 % z celkových příjmů země (WB, 2020)	(2) export z nerostných surovin je vyšší nebo roven 20 % a více z celkového objemu exportu země (UN Comtrade, 2020)	(3) splněna alespoň jedna z předchozích dvou definic	(4) jsou splněny obě definice
Afghánistán				
Albánie				
Alžírsko	X	X	X	X
Ázerbájdžán	X	X	X	X
Bahrajn		X	X	
Bangladéš				
Brunej	X	X	X	X

Briquettes, lignite and peat; 325 – Coke and semi-coke (including char) of coal, of lignite or of peat, whether or not agglomerated; retort carbon; 333 – Petroleum oils and oils obtained from bituminous minerals, crude; 334 – Petroleum oils and oils obtained from bituminous minerals (other than crude); preparations, n.e.s., containing by weight 70% or more of petroleum oils or of oils obtained from bituminous minerals, these oils being the basic constituents of the preparations; waste oils; 335 – Residual petroleum products, n.e.s., and related materials; 342 – Liquefied propane and butane; 343 – Natural gas, whether or not liquefied; 667 – Pearls and precious or semiprecious stones, unworked or worked; 971 – Gold, non-monetary (excluding gold ores and concentrates). (UN Comtrade, 2020)

Burkina Faso		X	X	
Čad	X	X*	X	X
Džibuti				
Egypt		X	X	
Eritrea				
Gambie				
Guinea		X	X	
Indonésie		X	X	
Irák	X	X*	X	X
Írán	X	X	X	X
Jemen				
Jordánsko				
Katar	X	X	X	X
Kazachstán	X	X	X	X
Komory				
Kosovo				
Kuvajt	X	X	X	X
Kyrgyzstán		X	X	
Libanon		X	X	
Libye	X	X	X	X
Malajsie				
Maledivy				
Mali		X	X	
Maroko				
Mauritánie	X	X	X	X
Niger		X	X	
Omán	X	X	X	X
Pákistán				
Palestina				
Saúdská Arábie	X	X	X	X
Senegal		X	X	
Sierra Leone	X		X	
Somálsko				
SAE	X	X	X	X
Súdán		X	X	
Sýrie				
Tádžikistán				
Tunisko				
Turecko				
Turkmenistán	X	X*	X	X
Uzbekistán	X	X	X	X

Poznámka: údaje označené symbolem * pochází ze zdroje UNCTAD (2020). Pouze země, které nejsou označeny žádným křížkem, jsou brány jako země nezávislé na těžbě nerostných surovin.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z WB (2020), UN Comtrade (2020), UNCTAD (2020)

Pro analýzu rozvojových deficitů ve vztahu k nerostným surovinám budou použity údaje pro všechny dostupné země světa (nejen muslimské), přičemž do první kategorie zemí (renta představuje minimálně 10 % z HDP) spadá 17 nemuslimských zemí, do druhé kategorie (minimálně 20% export nerostných surovin na celkovém exportu) patří 51 nemuslimských zemí, ve třetí skupině (splnění alespoň jednoho kritéria) se nachází 50 nemuslimských zemí a v poslední skupině (splnění obou kritérií) je 9 nemuslimských zemí.

1.3 Metody

V práci jsou použity kvantitativní metody výzkumu tak, aby se zodpověděly výzkumné otázky a byly naplněny cíle práce. Pro měření deficitů jsou navrženy a následně vypočítány složené indexy, pro jejichž konstrukci je využito hned několik statistických metod: korelační analýza ověřuje souvislost mezi jednotlivými indikátory, které jsou zahrnuty v jedné konkrétní komponentě indexu. Existence jednoho společného základního faktoru pro každou komponentu indexu je ověřována pomocí analýzy základních komponent, resp. faktoru (*principal component analysis*, resp. *principal factor analysis*). PCA/PFA je také používána pro stanovení vah jednotlivých indikátorů v rámci každé komponenty indexu. Komponenty jsou pak do hodnoty indexu pro daný deficit agregovány prostřednictvím prostých aritmetických průměrů (volby jednotlivých indikátorů do indexu a metodika jeho konstrukce je podrobněji rozpracována ve 3. kapitole).

Pro získání odpovědí na výzkumné otázky jsou vypočítané hodnoty indexů dále analyzovány pomocí metod deskriptivní statistiky, grafických metod formou komparací atd. Dále jsou využívány také metody korelační a regresní analýzy, jejichž prostřednictvím jsou analyzovány a komparovány deficity pro muslimské a (ne)muslimskými země, včetně souvislostí deficitů se závislostí na těžbě nerostných surovin. Základní pojmy a koncepty, se kterými autorka v kvantitativní analýze pracuje, byly vymezeny ve druhé kapitole. Jedná se o islámské země, arabské země, světové regiony, závislost na těžbě nerostných surovin. Analyzované deficity (a také indikátory zahrnuté v jednotlivých komponentách indexů) byly vybrány na základě důkladné rešerše literatury, která se vztahuje k rozvojovým deficitům (zejména islámských) zemí.

1.3.1 Výběr deficitů

Arabská pobočka UNDP, rozvojová agentura Organizace spojených národů, vydala v roce 2002 svůj první report, který zevrubně zhodnotil rozvoj lidí a společnosti v arabském světě a stanovil tři oblasti, které v rozvoji výrazně zaostávají – demokracie, postavení žen ve

společnosti, a znalosti/vědomosti. Zpráva dospěla k závěru, že arabské země musí začít s rozvojem společnosti a zajistit,

- aby se plně dodržování lidských práv a svobod stalo základními kameny řádné správy věcí veřejných, které vedou k lidskému rozvoji;
- aby arabské ženy získaly plně rovnocenné postavení ve společnosti a mohly využít všech příležitostí k rozvoji svých schopností, které následně budou moci plně uplatnit;
- aby znalosti byly efektivně využívány a sloužily jako hybná síla pokroku s cílem posílit lidské blaho v celém regionu. (AHDR, 2002)

Po první zprávě z roku 2002 následovaly reporty o znalostním deficitu (2003), demokratickém deficitu (2004), a *genderovém* deficitu (2005), které s kratší pauzou byly doplněny o report z oblasti lidské bezpečnosti (2009) a poslední zprávou z roku 2016 o mladých lidech z regionu (*youth*). Ačkoliv bylo vydáno celkem pět zpráv, pro tuto práci byly zvoleny první tři vymezené deficity z důvodu jejich prvotního určení jako nejpalčivějších oblastí zaostávání arabského světa. Protože od stanovení prvních tří deficitů uplynulo více než patnáct let, bude zajímavé ověřit jejich platnost v současnosti a zároveň zjistit, zda se s podobnými problémy potýkají i další islámské země mimo MENA region.

1.3.2 Struktura indexů

K měření rozvojových deficitů, kterými se tato práce zabývá, jsou zkonstruovány celkem tři indexy, z nichž každý jeden je věnován analýze jednoho z deficitů. Struktura všech tří indexů je identická, každý index je složen ze tří komponent (neboli oblastí, v rámci níž je zkoumán deficit) a každá komponenta je reprezentována čtyřmi indikátory, kterých je tak v jednom indexu celkem dvanáct. Znalostní/vědomostní index je sestaven ze tří komponent – diseminace znalostí, produkce znalostí, a přístup ke znalostem. Tyto tři komponenty, které odrážejí strukturu deficitu tak, jak byl definován v AHDR (2003), jsou reprezentovány celkem dvanácti indikátory:

- diseminace znalostí
 - střední délka vzdělání
 - podíl žen ve věku 25–29 let s nula roky vzdělávání
 - index vzdělání (*learning index*) pro dívky s 5–9 lety vzdělávání
 - rovnost ve vzdělávání
- produkce znalostí
 - četnost vědeckých publikací na osobu

- celkový počet univerzit přepočítaný na milion obyvatel
- podíl žen ve věku 25–29 let s 15–18 lety vzdělávání
- svoboda akademického a kulturního projevu
- přístup ke znalostem
 - podíl populace využívající internet
 - předplatné mobilních telefonů na 100 lidí
 - předplatné vysokorychlostního internetu na 100 lidí
 - cenzura médií.

Demokratický index je na základě přístupu AHDR (2004) k demokratickému deficitu rozdělen na komponenty „osobní práva“, „osobní svobody“ a „rovné zacházení a absence diskriminace“, přičemž každá komponenta je opět tvořena čtyřmi indikátory:

- osobní práva
 - politická práva
 - přístup ke spravedlnosti
 - úroveň právního státu
 - ochrana vlastnických práv
- osobní svobody
 - svoboda vyjadřování
 - svoboda vyznání
 - vnímání korupce
 - osobní autonomie a individuální práva
- rovné zacházení a absence diskriminace
 - diskriminace a násilí vůči menšinám
 - index rovného rozdělení zdrojů
 - rovnost politické moci sociálních skupin
 - rovnost politické moci podle socioekonomického postavení.

Také *genderový* index je složen ze tří komponent, které reflektují přístup AHDR (2005) ke *genderovému* deficitu. Tyto tři komponenty se vždy skládají ze čtyř indikátorů, kterých je tak opět celkem dvanáct:

- sociální oblast
 - očekávaná délka života žen při narození
 - celková rovnost ve vzdělávání

- dostupnost veřejných služeb podle pohlaví
- uspokojená poptávka po antikoncepci
- ekonomická oblast
 - přístup k pracovním místům státu
 - rozdíl v nezaměstnanosti žen a mužů
 - rozdíl v participaci žen a mužů na trhu práce
 - rozdíl v participaci mladých žen a mladých mužů na trhu práce, ve vzdělání nebo přípravě na práci
- politická a právní oblast
 - vlastnická práva žen
 - zastoupení žen v parlamentu
 - přístup žen ke spravedlnosti
 - svoboda vyjadřování žen

Podrobnější informace ke struktuře, konstrukci a výpočtům indexů jsou uvedeny ve třetí kapitole.

2 Rozvojové deficity

„Rozvoj lze (...) definovat jako pozitivní změnu v určité společnosti, která byla více či méně záměrně podnícena či způsobena v rámci daného státu nebo ze zahraničí, často vládními i nevládními aktéry“ (Dušková et al., 2011, s. 262). Szirmai (2015) rozlišuje dva pohledy na rozvoj: (1) krátkodobý přístup, při kterém se aktéři snaží dosáhnout stanovených cílů během dekády či dvou (lze tak chápat Rozvojové cíle tisíciletí nebo Cíle udržitelného rozvoje, oba programy byly stanoveny na dobu 15 let). Stanovené krátkodobé cíle jsou nadšeně přijímány aktéry na politické úrovni a občanskými iniciativami, kteří očekávají okamžitou změnu. Nenastane-li kýžená změna, cíle nakonec upadnou v zapomnění; (2) dlouhodobý přístup k rozvoji naopak sleduje změny v dlouhodobém horizontu. Aktéři analyzují pozitivní změny a snaží se určit, které faktory hrály ve změně důležitou roli, popřípadě proč ke změnám došlo na konkrétním místě a ne jinde. (Szirmai, 2015)

Rozvoj je často ztotožňován s *ekonomickým růstem*, při němž dochází ke zlepšení makroekonomických ukazatelů daného státu, zejména zvýšení HDP na osobu, a pozitivně ovlivňuje ekonomicko-sociální sektor země. Naopak (socio-ekonomický) *rozvoj* lze chápat tak, že ekonomický růst ovlivňuje společnost prostřednictvím zvyšování životního standardu (Haller, 2012). Ekonomický růst může mít na rozvoj pozitivní, nulový, nebo negativní vliv. Pozitivní vliv ekonomického růstu předpokládá rychlejší růst makroekonomických ukazatelů oproti populačnímu růstu. Pokud se průměrný roční růst makroekonomických a rozvojových indikátorů alespoň vyrovná populačnímu růstu, dochází k tzv. nulovému vlivu ekonomického růstu na rozvoj. K negativnímu vlivu ekonomického růstu na rozvoj dochází v případě, že roční populační růst převyšuje svými hodnotami změny makroekonomických a rozvojových ukazatelů (Haller, 2016). Szirmai (2005) zmiňuje v souvislosti s ekonomickým růstem také ekonomický *rozvoj*, který je doprovázen změnami ve složení produkce a zaměstnanosti státu a dochází k tzv. strukturálním změnám¹⁶ (více Kuznets, 1955). Ekonomický růst v některých případech probíhá bez ekonomického rozvoje, jako příklad lze uvést ty ropné státy, které zažily výrazné navýšení státní ekonomiky bez zjevných strukturálních změn ekonomiky (Szirmai, 2005).

Nicméně koncept *rozvoje* není zdaleka omezen pouze na ekonomickou oblast. Během diskuze o prvcích důležitých pro rozvoj je třeba počítat se sociálním aspektem, kulturou

¹⁶ Strukturální změna v ekonomikách rozvojových států představuje zvýšení podílu průmyslu (či služeb) na celkové produkci a zaměstnanosti daného státu a snížení podílu zemědělství na produkci a zaměstnanosti státu. (Kuznets, 1955)

a dalšími. Koncept lidského rozvoje zahrnuje vzdělávání a zdraví, které představují klíčové faktory pro rozvoj schopností každého jednotlivce (Maraña, 2010). Kromě zmíněných lze mezi další důležité aspekty rozvoje zahrnout například také náboženství, jazyk, identitu, nacionalismus, instituce, znalosti, normy či tradice (Szirmai, 2005). Některé z těchto aspektů úzce souvisí s termínem *kultura*, který však nemá jednotnou definici. Maraña (2010) v UNESCO zprávě o kultuře a rozvoji představuje čtyři stupně vývoje slova kultura během 2. poloviny 20. století. V 50. a 60. letech se význam slova rozšířil z uměleckého pojetí na koncept kulturní identity, v 70. a 80. letech se začíná kultura spojovat s konceptem rozvoje, v 80. a 90. letech se klade důraz na budování „kulturní demokracie“ bez diskriminace menšin, přehlížení domorodého obyvatelstva a imigrantů, a v 90. letech a na přelomu tisíciletí se začala bránit kulturní diverzita.

Stejně jako existuje mnoho různých definic a přístupů k *rozvoji*, existuje také mnoho různých přístupů ke konceptu zaostávání neboli ne-rozvoje. Přesto se však několik teoretiků shoduje, že za nerozvinutost daného území může zejména interní charakteristika společnosti, dále pak instituce, popř. jednání státu vůči externím hrozbám, výzvám a příležitostem (Mishra, 1987; Bardhan, 2000). Naopak zastánci externích příčin nerozvinutosti vidí problém ve vztazích méně rozvinutých států s rozvinutými zeměmi. Jeden z přístupů předpokládá, že nerozvinutost (nízká míra rozvoje) daného státu je výsledkem negativních vlivů zvenčí. Například teorie závislosti přímo říká, že současné rozvinuté státy zbohatly v historii exploatací rozvojových států (Szirmai, 2005). Tato práce si však neklade za cíl rozebrat teorie a příčiny potenciálního zaostávání některých rozvojových zemí. Jejím záměrem je analyzovat již definované rozvojové deficity arabského, resp. muslimského světa, pokusit se tyto deficity komplexně změřit inovativním způsobem (pomocí složených indexů) a ověřit tak jejich existenci, a to také v souvislosti se závislostí na těžbě nerostných surovin. Analýza příčin, resp. hledání možných řešení pak může na tuto práci navazovat jako potenciální další výzkum.

Jedním z nejčastěji zmiňovaných faktorů deficitů v arabských, resp. v islámských zemích, je ekonomický činitel. V mnoha islámských státech lze však více než o faktoru hovořit přímo o ekonomickém deficitu (viz Kahf, 1997), jedná se např. o Afghánistán, Burkina Faso, Čad, Komory a další islámské země (WB, 2019b). Ačkoli tento deficit nebude v disertační práci analyzován *per se*, bude mu věnován prostor, neboť řada studií (Helliwell, 1994; Kamrava, 2007; Elbadawi a Makdisi, 2011) analyzuje vliv ekonomických faktorů na rozvojové deficity a podle mnohých je tento vliv značný. Předkládaná práce s ekonomickou úrovní (a tedy

nepřímo i s ekonomickým deficitem) pracuje v analytické části, v níž je efekt ekonomické rozvinutosti zemí kontrolován prostřednictvím ukazatele HND *per capita*.

Často je v souvislosti s ekonomickým faktorem zmiňován demokratický deficit. Životní úroveň představuje důležitý determinant příklonění země k demokracii (Lipset, 1994; Barro, 1996; Boldeanu a Constantinescu, 2015). Lipset (1994) a později i Barro (1996) pracují s hypotézou, že s ekonomickým rozvojem je úzce spjatý vznik a nárůst vzdělané střední třídy, která požaduje participaci na politickém dění země, a jejíž rostoucí vliv se přetaví v politickou liberalizaci. Je však nutné poznamenat, že ani jeden z autorů nepovažuje ekonomický růst za jediný faktor demokratizace státu. Podle mnohých (Ross, 2001; Karatnycky, 2002; Elbadawi, Makdisi a Milante, 2011; Chaney, 2012; Sarkissian, 2012) existují mnohé další a významnější příčiny demokratického deficitu v arabských státech.

Ross (2001) dospěl ve své studii „*Does oil hinder democracy?*“ k závěru, že těžba ropy a příjmy z ní pocházející potlačují demokracii. Jinými slovy, čím více stát těží a exportuje ropu, tím více je za určitých podmínek náchylnější k nedemokratickému vývoji. Autor navíc zjistil, že ropa škodí demokratickému zřízení státu více v chudších zemích než v bohatších, což má platit nejen pro ropné státy na Blízkém východě, ale také pro země v jiných regionech, které se těší bohatému „nepalivovému“ nerostnému bohatství. Elbadawi, Makdisi a Milante (2011) navíc uvádějí, že státy závislé na primárních zdrojích mnohdy postrádají (efektivní) daňový systém, nevybírají daně od občanů, proto se necítí být povinovány zavádět vůči nim demokratické prvky (např. pluralita politických stran, všeobecné volební právo, svobodné shromažďování).

Další studie uvádějí jako jednu z příčin demokratického deficitu občanské války a arabsko-izraelský konflikt (Sharkansky, 1995; Stepan, Robertson, 2003; Elbadawi, Makdisi, 2007). Zmíněné studie však proklamují, že veškeré negativní efekty vyplývající z izraelsko-arabského konfliktu jsou pouze spojovány s arabskými zeměmi (MENA regionu). Konflikt, který trvá již desítky let, ovlivňuje celý region a obzvláště sousední státy Izraele. Řešení konfliktu regionálními mocnostmi a vnější vměšování světových hráčů poskytuje arabským státům kredit pro autoritářské chování. Porušování politických a občanských svobod spolu s vojenskými převraty se stávají ve jménu arabského nacionalismu a podpory Palestiny (Elbadawi, Makdisi a Milante, 2011).

Na základě kulturní hypotézy se objevují názory, že arabská kultura a islám jsou neslučitelné s demokratickými hodnotami (Kendourie, 1994; Huntington, 1996; Fish, 2002).

Patriarchální uspořádání společnosti společně s kmenovými autoritami brání vzniku demokratickým institucím. Benstead (2014) zjišťovala podporu demokracie mezi Araby. Vycházela z teorie, že muslimové a ortodoxnější lidé podporující islámské právo, považují demokracii inkompatibilní s islámem. Teorii rozšířila o poznání, že skupiny tvořící majoritní část společnosti podporují demokracii spíše než minoritní skupiny. Menšinové skupiny křesťanů v Palestině či Jordánsku nebo Drúzové v Libanonu se obávají ztráty ochrany, kterou jakožto minorita požívají, v případě pokud by demokratické volby přivedly islamisty k moci.

Zajímavou hypotézou vysvětlující demokratický deficit je nízký úhrn srážek (Haber, Menaldo, 2011). Autoři předpokládají, že dostatečné srážky v zemědělských regionech vedly k rozvoji oblasti, kde se vyvinuly příznivé podmínky pro vznik stabilních demokratických institucí. Chaney (2012) tuto teorii ověřoval na pouštních oblastech Blízkého východu a překvapivě vztah mezi úhrnem srážek v pouštním terénu a absencí demokracie neprokázal.

Historické dědictví v podobě archaických institucí je také často zmiňováno jako důvod nedostatku demokracie v regionu (Kedourie, 1994; Chaney, 2012; Benstead, 2014). Instituce v regionu se dosud podobají těm, které se nacházely na území dobytých Araby před staletími. Tento pohled přibližuje silné postavení náboženského vůdce jako primární kontroly hlavy státu (Chaney, 2012).

Další zmiňované důvody způsobující demokratický deficit lze souhrnně nazvat jako sociální činitele. Mezi takové činitele můžeme zařadit nedostatečnou úroveň vzdělání či postavení žen ve společnosti (Karatnycky, 2002; Fish, 2002). Oba autoři se shodují, že problematické postavení žen ve společnosti úzce souvisí s interpretacemi islámu, které ženě přisuzují nižší společenský status, nicméně obě analýzy představují i další faktory potlačující demokracii.

Nízká úroveň ve vzdělání se sice negativně odráží nejen na (ne)přítomnost demokracie v zemích, ale spíše se jedná o průvodní jev znalostního/vědomostního deficitu stanoveným AHDR (Heyneman, 1997; Sakr, 2004; Chapman, Miric, 2009). Ačkoliv se mnozí autoři shodnou na existenci problému nízké kvality vzdělání, na její příčinu panují různé názory. Vyloučit lze nízké investice MENA států do vzdělání. Podle Světové banky, Arabský svět, resp. Blízký východ, investuje v porovnání s ostatními světovými regiony podobný nebo

vyšší podíl HDP¹⁷ (WB, 2019; Sakr, 2004; Chapman, Miric, 2009). Nicméně Cockx a Francken (2015) prokázaly negativní vztah mezi státními výdaji na školství a závislostí státu na nerostných surovinách. S 10% zvýšením podílu nerostných surovin na HDP se v průměru snižují alokace státních financí do vzdělání o 0,29 % HDP.

I když státy Blízkého východu v průměru vynakládají srovnatelný či vyšší podíl HDP na vzdělání než jiné světové regiony, do oblasti vědy a výzkumu jsou alokované finance v porovnání s ostatními zeměmi nízké (Hassan, 2012; Chapman, Miric, 2009). Ahmed a Albuarki (2017) ve své studii nabádají arabské země k přechodu od nadměrného množství humanitně zaměřených oborů k vědeckým oborům (přírodní vědy, medicína, matematika, atd.). Například v období 1990–1996 absolventi medicíny, přírodních věd a zemědělských oborů tvořili pouze 28 % všech absolventů, zbývajících 72 % vystudovali umělecké, humanitní obory a sociální vědy (Nour, 2013). Menší zaměření na vědecké obory a vychovávání vědeckých kapacit je patrné i na vědeckých výstupech. V Jemenu a Bahrajnu bylo publikováno 32, resp. 95 odborných článků za rok 1996 (Ahmed, Albuarki, 2017). Počty publikovaných prací se zvyšují, nicméně stále v některých státech regionu výkon zaostává, např. za rok 2015 bylo v Palestině publikováno 149 prací, v Libyi 216, Jemenu 219, Bahrajnu 223, naopak v Kataru 1 827 (Sesric, 2016).

Další z možných příčin vědomostního/vědomostního deficitu je nedostatečná materiální podpora a chybějící kvalitní lidské zdroje ve vzdělání (Heynemann, 1997; Pritchett, 2008; Fergany, 2008; Bouhlila, 2011). Heynemann (1997) věří, že důvodem nízké performance žáků a studentů je nedostatečný počet knih a učebnic na třídu. Učitel je nucen materiály kopírovat nebo přepisovat na tabuli, žáci informace z tabule opisují do sešitu, přičemž mohou udělat chyby. Vinu za nízkou kvalitu vzdělání připisuje Heynemann (1997) učitelům, kteří nejsou dostatečně kvalifikovaní. Naopak Chapman a Miric (2009) nebo Bouhlila (2011) vidí problém v nastaveném systému, který má učitele vzdělávat. Domnívají se, že přípravné programy pro učitele jsou neefektivní, nebo pokud efektivní jsou, učitelům nepředávají potřebné znalosti a dovednosti. V neposlední řadě také zmiňují jako možnost kvalitní vzdělání pro učitele, kteří však po absolvování přípravy nemohou používat své nabyté vědomosti ve třídách.

¹⁷ Data jsou uvedena za nejaktuálnější dostupný rok: Blízký východ věnuje 4,4% podíl HDP na vzdělání, Arabský svět 4,2% podíl, východní Asie a oblast Pacifiku 3,5 %, Evropa a střední Asie 4,8 %, Latinská Amerika a Karibik 4,5 % a SSA také 4,5 %. (WB, 2019b)

Náboženští fundamentalisté a síla jejich moci zasahovat do vzdělávacího systému je další překážkou ve vzdělání na Blízkém východě, resp. islámských zemích (Hassan, 2012). Učební osnovy, které se musí shodovat s verzemi islámských doktrín, jsou schvalovány náboženskými představiteli. Takové doktríny jsou obecně nepřátelské vůči kritickému racionálnímu myšlení.

Problematický postoj náboženských fundamentalistů lze spatřit také v souvislosti s *genderovým* deficitem (Moghadam, 2003; Othman, 2006; Kelly, nedatováno). Islamisté často požadují dodržování archaických islámských zákonů vůči ženám, včetně zpátečnického rodinného nebo dědického práva. Naopak se také objevují názory obhajující islám, podle nichž žena s příchodem islámu poprvé formálně získala práva, která do té doby neměla (Khan, 2008). Mutahhari (1981) nebo Kropáček (2011) také připomínají, že ačkoliv islám nepřiznává ženám a mužům identická práva, neupřednostňuje jedno pohlaví nad druhým.

Vliv náboženských tradic na status žen analyzuje Fish (2002). Ve své studii s průřezovými daty (*cross-country*) zkoumá působení islámských tradic na vybrané demografické jevy: rozdíly v gramotnosti mezi muži a ženami, podíl mužů a žen ve společnosti, a podíl žen ve vládě. Dospěl k závěru, že muslimské země mají vyšší podíl negramotných žen než nemuslimské země, v muslimských zemích je v populaci více mužů než žen, a to se podle něho často odráží v nižším statusu žen a jejich horším přístupu k výživě a zdravotnictví, a vykonávání selektivních potratů. Jedno z deseti těhotenství končí na Blízkém východě potratem, přičemž neprofesionálně provedené potraty jsou příčinou 6 % úmrtí matek (Hessini, 2007; více se tímto tématem zabývá Ekmekci, 2017).

Korelací demokracie a rovného postavení žen ve společnosti se zabývá řada studií, které se zaměřily na (ne)přítomnost žen ve vysokých politických funkcích na Blízkém východě (Fish, 2002; Moghadam, 2003; Rizzo et al., 2007). Většina zemí v regionu byla označena za „klasické patriarchální“, neboť žen s jakoukoliv politickou funkcí je v porovnání s jinými regiony velmi málo.¹⁸ Nicméně dle výzkumu Robbinse a Thomase (2018) pro nezávislou výzkumnou skupinu Arab Barometer si většinová společnost 7 dotazovaných zemí¹⁹ dokáže

¹⁸ V arabských zemích ženy dosud nezastávaly významné pozice prezidentky nebo premiérky vlády. V nearabských muslimských státech byly tyto pozice obsazeny v Bangladéši, Indonésii a Pákistánu (Robbins, Thomas, 2018).

¹⁹ Libanon, Maroko, Jordánsko, Palestina, Tunisko, Egypt, Alžírsko

představit ženu v pozici hlavy státu nebo premiérky, i když si dvě třetiny dotazovaných myslí, že muži jsou lepší političtí představitelé.

Problematika práva a postavení žen migrujících do oblasti za prací je jeden z dalších problémů *genderového* deficitu na Blízkém východě. Ačkoliv tyto ženy tvoří značný podíl ve společnosti obecně a ženské části populace konkrétně, zvláště v zemích Perského zálivu jsou často vystavovány zneužívání ze strany zaměstnavatelů kvůli jazykové bariéře, neznalosti tamního práva či nedostatečné ochraně pracovního práva (Kelly, nedatováno; Jureidini, 2010; Fargues, 2011; Varia, 2011). V mnoha případech čelí ženy, které přišly do oblasti za prací, otrockému zacházení, které se může projevit například omezeným volným pohybem, zabavením cestovního dokladu zaměstnavatelem nebo hrubým zacházením.

Stejně jako v případě předchozích dvou deficitů, ekonomický činitel negativně ovlivňuje i tento deficit (Richards, 2004; WB, 2004; Richards, Gelleny, 2007; Abu Adas, 2011). Participace žen na pracovním trhu v MENA regionu vzrostla od roku 1960 o 50 %, avšak navzdory markantnímu zvýšení patří současná míra podílu zaměstnaných žen stále mezi nejnižší na světě²⁰ (WB, 2019b). Alan Richards (2004) vysvětluje na příkladu Saúdské Arábie, že nalezení zaměstnání mimo domov je z důvodu kulturních norem velice obtížné. Podle jeho analýzy Saúdka tvoří pouze 6 % národní pracovní síly. Moghadam (2003) upozorňuje na rozkol mezi rozvojem ekonomického sektoru a státem podporovaného vzdělávání, kdy v současné době existuje mnoho vzdělaných žen, které však nejsou schopny vlivem kulturních norem uplatnit své vzdělání v praxi. Vysoká nezaměstnanost, nejenom žen, je v regionu častou příčinou obav, jíž se zabývá řada studií (Shaban et al., 1995; Messkoub, 2008; Kabbani, 2019).

2.1 Znalostní/vědomostní deficit

Od konce 50. let 20. století je vzdělání považováno za důležitou součást rozvoje rodiny, respektive státu. Ekonomové jako Solow či Kendrick věřili, že čím více je člověk vzdělaný a rozvíjí svoje dovednosti, tím více je produktivní a je pro něho snazší si osvojit nové výrobní postupy za použití nové moderní techniky. Investice do vzdělání byly vnímány jako investice do lidského kapitálu. (Lewin et al., 1983)

²⁰ Světová banka (WB, 2019b) uvádí podíl zaměstnaných žen na pracovním trhu za nejaktuálnější rok takto: MENA region 20 %, jižní Asie 23 %, Latinská Amerika a Karibik 51 %, východní Asie a Pacifik 60 %, a Evropa a střední Asie 52 %.

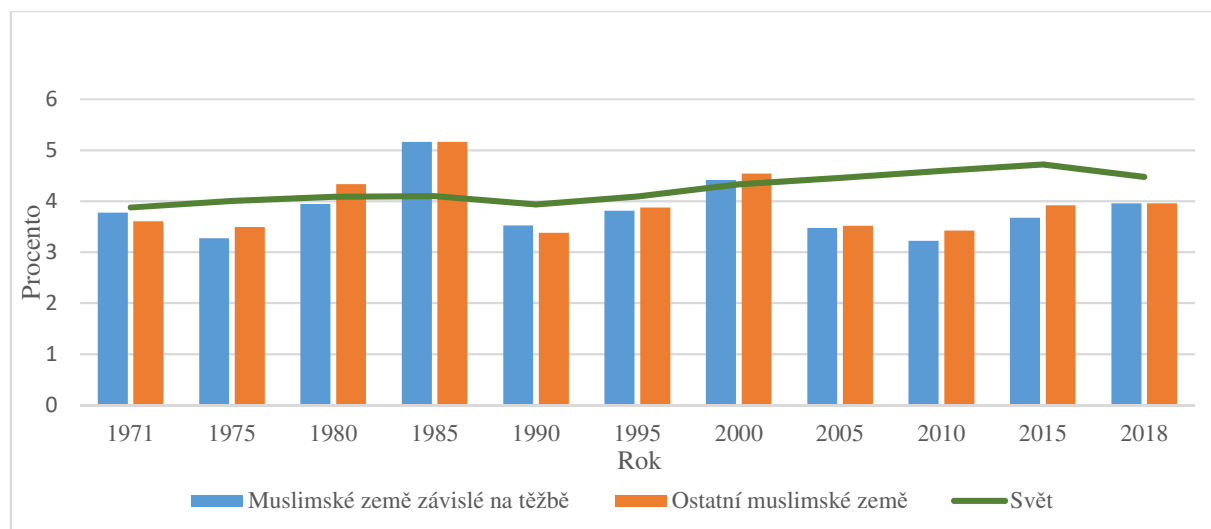
Koncept teorie lidského kapitálu (*human capital theory*) je založen na tvrzení, že ekonomická prosperita a fungování státu závisí na fyzickém a lidském kapitálu. Lidský kapitál představuje investice, které jsou lidé ochotni sami do sebe vložit, pomocí nichž zvýší svoji ekonomickou produktivitu. Tyto investice reprezentují náklady vynaložené na samotné studium a ztrátu potenciálního příjmu z důvodu pozdějšího nástupu do pracovního procesu. Teoretici zabývající se konceptem lidského kapitálu věří, že vzdělaná společnost znamená produktivní společnost. Proto se snaží ukázat, jak se díky vzdělání zvyšuje produktivita a efektivita zaměstnanců. (Olaniyan, Okemakinde, 2008; Szirmai, 2005) Podle Babaloly (2003) je význam investic do lidského kapitálu založen na následujících argumentech: (1) předchozí generace musí předat současné generaci nezbytné znalosti; (2) současná generace musí umět aplikovat existující znalosti k rozvoji nových produktů, osvojení si nových procesů a služeb; (3) lidé musí být schopni produkovat nové poznatky, metody či procesy prostřednictvím nových přístupů (Babalola, 2003).

Nejen jednotlivci, ale celá společnost prosperovala z investic alokovaných na vzdělání také díky tzv. externím vlivům vzdělání. Tyto externí vlivy mimo jiné zrychlují technologickou změnu, snižují plodnost či dětskou úmrtnost. (Szirmai, 2005) Nicméně od konce 70. let rozšířený konsenzus o vzdělání jakožto „hnací motor rozvoje“ začíná slábnout, a to se odráží na státních financích alokovaných na školství. (Lewin et al., 1983) Toto období lze vysvětlit perspektivou tzv. teorie signálů (*screening theory*) (Spence, 1973; Rosen, 1981, Szirmai, 2005). Podle této teorie se samotné vzdělání nepodílí na produktivitě člověka. Znalosti a dovednosti, které si student osvojil v období studia, z větší části nepřispívají k pozdější kariéře. Specifické schopnosti, které jsou potřebné k vykonávání povolání, nejsou vyučovány na školách, spíše jsou předávány v zaměstnáních. (Spence, 1973; Szirmai, 2005) I přes tento nesoulad vzdělávání a potřeb zaměstnavatelů platí zaměstnavatelé více vzdělanějším zaměstnancům. Teorie signálů toto chování vysvětluje tím, že zaměstnavatel stěží predikuje výkonnost potenciálního zaměstnance, proto odhaduje jeho motivaci, cílevědomost a jiné charakteristiky na základě vzdělání, které je chápáno jako schopnost učit se a školit se. (Szirmai, 2005)

Od poloviny 80. a 90. let se opět výdaje ze státního rozpočtu alokované na vzdělání zvyšují, což je patrné i u muslimských zemí, které však v 80. a začátkem 90. let zažily války v MENA regionu, občanské války v řadě afrických států, rozpad Sovětského svazu či jiné události, které postihly i státní výdaje nejen na vzdělání (viz graf 1). Státní výdaje na vzdělání (jako podíl na HDP) se mezi muslimskými zeměmi závislými na těžbě nerostných surovin (využita

tzv. slabá definice závislosti) a ostatními muslimskými zeměmi výrazně neliší. V průměru země vynakládají na vzdělání 3,6 %, resp. 3,8 % HDP, o téměř 1 procentní bod méně než je světový průměr. V polovině 80. let muslimské země alokovaly na vzdělání výrazně více prostředků, než byl světový průměr. Vysvětlením může být reakce vlád na populační explozi (více např. Roudi-Fahimi, 2002), kdy rostl počet dětí v primárním stupni povinného vzdělávání. Snižování negramotnosti žen se také odráží na počtu dětí ve školách.

Graf 1: Státní výdaje na vzdělání (% z HDP)

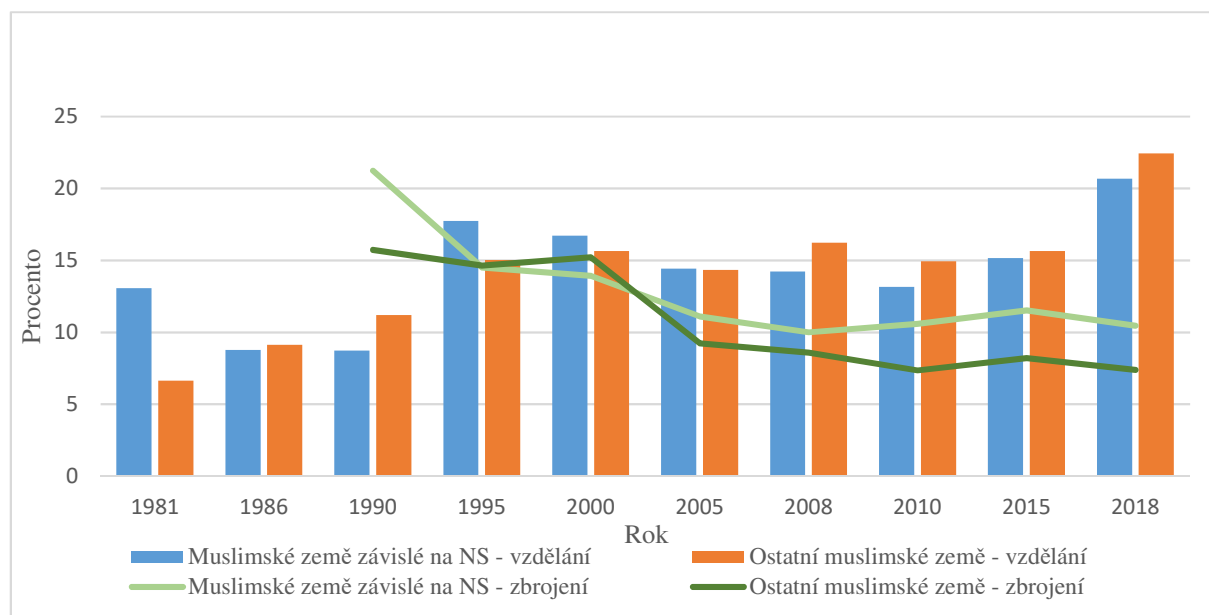
Zdroj: Vytvořeno autorkou dle dat z World Bank (WB, 2019b).

Výše zmíněné války a konflikty mají vliv na alokaci státních výdajů. V případě regionu Blízkého východu začíná období výrazných nepokojů vyhlášením nezávislého Státu Izrael v roce 1948, od té doby se proti sobě postavili Arabové a Izraelci v několika velkých válkách (například hned v roce 1948, během Suezské krize v roce 1956, při Šestidenní válce v roce 1967 či Jomkippurské válce 1973 a v řadě dalších konfliktech). Kvůli neustálé potřebě zbrojit se z původně malých a slabých armád staly mocné instituce demonstrující sílu. Navíc v 70. letech 20. století státní výdaje na zbrojení byly výrazně podpořeny dramatickým nárůstem ceny ropy. Během prvních let vysoké ceny ropy, 1973–1982, výdaje MENA regionu na zbrojení představovaly třetinu výdajů na zbrojení všech rozvinutých zemí. (Wahid, 2009) Kromě arabsko–izraelského válečného soupeření může ovlivňovat míru zbrojení vzestup islámského fundamentalismu či sektářské násilí.

Na konci 80. a v polovině 90. let byl podíl státních výdajů na zbrojení vyšší než na vzdělání (viz graf 2). I v tomto případě platí, že muslimské země závislé na těžbě nerostných surovin (opět podle tzv. slabé definice závislosti) alokují v průměru vyšší podíl státních financí na zbrojení (13,3 %) než ostatní muslimské země (11,5 %). Nicméně od roku 2000 se situace

v přerozdělování státních financí obrací a školství je podpořeno více než armáda jak v muslimských zemích s nerostnými surovinami, tak ostatních muslimských zemích. Nejvíce je to patrné v roce 2018, kdy v zemích bez nerostných surovin bylo alokováno na vzdělání 22,4 % a na zbrojení 7,3 % a obdobně vypadaly podíly státních výdajů i v zemích závislých na nerostných surovinách.

Graf 2: Porovnání státních výdajů na vzdělání a zbrojení (% z vládních výdajů)

Zdroj: Vytvořeno autorkou dle dat World Bank (WB, 2019b).

Na přelomu tisíciletí zažil Arabský, resp. islámský svět, výraznou změnu na mnoha úrovních. Kulturní, společenská a znalostní výměna mezi islámskými zeměmi a Západem byla po 11. září 2001 značně omezena. Řada zemí přijala v rámci boje proti terorismu extrémní bezpečnostní opatření, která se dotkla přeshraniční kulturní a znalostní mobility mladých Arabů a muslimů (AHDR, 2003). Státy v regionu reagovaly na zhoršenou bezpečnostní situaci přijetím konvence proti terorismu, která dle organizace *Amnesty International* výrazně omezila občanské a politické svobody lidí. S konvencí se vládám v muslimských zemích rozšířil prostor pro cenzuru internetu a médií a svobodu tisku, které hrají významnou roli při nabývání znalostí společnosti (Amnesty International, 2002).

Světové i regionální organizace (např. arabská pobočka UNDP prostřednictvím publikování reportů o lidském rozvoji) nabádají k posunu arabské společnosti k tzv. znalostní společnosti, kde se šíření, produkce a aplikace znalostí stávají hlavním principem ve všech aspektech lidské činnosti. Znalosti v dnešní době mohou poskytnout prostředky k rozšíření a posílení lidských svobod a dosažení vyšších morálních lidských cílů v oblasti spravedlnosti

a lidské důstojnosti. Podle AHDR (2003) je získávání znalostí a přechod ke znalostní společnosti prevencí terorismu nejen z přelomu tisíciletí. Následující podkapitoly přinášejí atributy dvou hlavních složek systému nabývání znalostí v islámském světě.

2.1.1 Rozšiřování znalostí

Islámská společnost je velmi tradiční, konzervativní a statická, co se týče přijímání změn. Hluboce zakořeněné sociální, institucionální, ekonomické a politické překážky brání rozvoji společnosti po všech stránkách, od *genderové* rovnováhy po osvojování znalostí. Výsledkem je krach procesu rozšiřování znalostí. (Laluddin, 2014; AHDR, 2003) Kvůli přílišnému ochranářskému stylu výchovy dětí je podporována pasivita a váhavé rozhodování, které dále snižuje nezávislost dětí a také jejich sebevědomí, potlačena je zvědavost a potřeba prohledávání, zkoumání. Tento styl výchovy je nejrozšířenějším modelem výchovy dětí v regionu Blízkého východu. (AHDR, 2003)

Nicméně hlavním problémem, který vede ke znalostnímu deficitu, je klesající kvalita vzdělání. Ačkoli statistikové vykazují působivé výsledky ve vzdělání, přetrvává negramotnost žen (téměř 30 %), nedostatečný přístup dětí do primárního stupně vzdělání (v průměru 20 % dětí nemá přístup do základních škol v muslimských zemích) a vyšší vzdělání se potýká s menším zájmem a poklesem zápisu studentů. (WB, 2020)

Také média, jejichž hlavním úkolem je šíření znalostí, jsou v islámském prostředí na špatné úrovni. Na 1000 obyvatel připadá zhruba 64 novin, přičemž v rozvinutých zemích je to až pětkrát víc (AHDR, 2003; UIS, 2020b). Média v muslimských zemích se potýkají s cenzurou, ale v posledních letech dochází k mírnému zlepšení.²¹ Vzniká více nezávislých a otevřených novin, které se mohou inspirovat například arabským televizním satelitním kanálem *Al-Jazeera* se sídlem v Kataru. Tento kanál v roce 2003 získal prestižní ocenění za svobodu vyjadřování (The Guardian, 2003). Nicméně dle organizace *Reporters without borders*, která zveřejňuje žebříček svobody tisku ve 180 zemích světa, se v nejhorší kategorii s nejnižší svobodou tisku nachází z 18 světových států 13 muslimských. (RSF, 2020)

Nedostatečné množství novin či nezávislých televizních a internetových kanálů se překvapivě neodráží na výskytu prostředků pro šíření znalostí, jako jsou počítače (v průměru 104 počítačů na 1000 lidí, světově je až 152) a internet (přístup je dokonce vyšší než světový

²¹ Podle organizace *Reporters without borders* se v nejhorší kategorii *The World Press Freedom* indexu nacházelo v roce 2018 celkem 22 zemí, z nichž 16 bylo muslimských. O rok později se dvěma muslimským zemím (Irák, Uzbekistán) zlepšilo hodnocení svobody tisku. (RSF, 2020)

průměr; 54 % obyvatel v muslimských zemích a 49 % ve světě). Nicméně některé ukazatele, jako například překlady knih, vykazují nižší hodnoty než je světový průměr (za první polovinu 80. let pouze 4,4 knihy na 1 milion obyvatel; do maďarštiny 519 a španělštiny 920)²². (AHDR, 2003) Situace v islámských zemích tak není tragická, některé arabské nebo asijské státy dokonce vykazují mnohem lepší údaje (zejména malé a bohaté ropné ekonomiky typu SAE, Katar, Kuvajt či Bahrajn, nebo Malajsie), než činí světové průměry. Že se situace v posledních letech výrazně zlepšila, alespoň pokud jde o dostupnost prostředků k šíření znalostí, je evidentní z Arabského jara, kterému se někdy přezdívá facebooková revoluce.

2.1.1.1 Specifika vzdělávání v muslimském světě

Vzdělávací systém v islámských zemích lze rozdělit do dvou hlavních kategorií – formální a neformální vzdělávání. Neformální vzdělávání většinou zajišťují instituce komunitního charakteru (*community-based*), tzv. *madrasy*, které nabízí výuku náboženství, memorování Koránu, základy arabštiny a matematiky. Formální vzdělávání naopak klade důraz na výuku všeobecných předmětů, nedílnou součástí však zůstává alespoň minimální výuka náboženství. Formální vzdělávací systém se musí řídit vládními nařízeními. Nejrozšířenější typ vzdělávacích institucí v islámském světě nabízí všeobecné vzdělání s menší mírou hodin náboženství. (Farooq Shah et al., 2015)

Nicméně význam neformálního vzdělávání v islámských zemích je stále vysoký. Podle dat *Pew Research Center* je na neformální vzdělávací instituce odkázáno téměř 40 % dospělých muslimů, z nichž většinu tvoří ženy (Pew Research Forum, 2016). Nejvíce postiženým regionem s nejnižším přístupem muslimů k formálnímu vzdělání je, jak je patrné z obrázku 3, subsaharská Afrika, kde zhruba dvě třetiny dospělých muslimů (65 %) absolvovalo neformální vzdělání. V regionu Blízkého východu a severní Afriky absolvovalo neformální vzdělání 42 % dospělých muslimů a v regionu východní Asie a Pacifiku necelá třetina dospělých muslimů. Naopak téměř všichni muslimové žijící v severní Americe nebo v Evropě²³ absolvovali některý typ formálního vzdělání (Pew Research Forum, 2016).

²² V této souvislosti je třeba si uvědomit, že uvedená data jsou přibližně 30 let stará, nicméně v globálním srovnání tehdejší doby jednoznačně vystihují problém znalostního deficitu.

²³ Data organizace Pew Research Forum z roku 2010 představují úroveň vzdělávání muslimů v různých zemích Evropy. Pro porovnání situace ve vzdělání zvolila organizace indikátor počtu let strávených ve vzdělávacích ústavech, tzv. *schooling*. Ve většině evropských zemích stráví muslimové v průměru nižší počet let než nemuslimové. Největší rozdíl je v Německu, kde muslimové stráví o 4,2 roku méně než ostatní. Opačná situace je např. v Irsku, kde díky preferenci vzdělaných imigrantů v historii, je vzdělání u muslimů důležité a ti tak stráví ve školách v průměru o 1 rok více než celková populace (tedy 11,8 let). (Pew Research Forum, 2015)

Obrázek 2: Procento dospělých muslimů (ve věku 25 let a výše) podle úrovně vzdělání

Zdroj: Pew Research Forum, 2016. Upraveno autorkou.

V kurikulu neformálního vzdělávání, *madrasy*, převažují předměty s náboženskou tematikou. Studenti se mohou učit interpretovat Korán (*Tafsir*) na základě klasických výkladů Ibn Kathira, Ibn Tajmíji či současnějšího Sajjída Qutba, rozpoznávat pravost prohlášení proroka Mohammeda (*Hadís*), studovat islámské právo (*Fiqh*), učit se arabský jazyk, historii či jak se správně chovat podle islámské víry a jaké hodnoty vyznávat. (Farooq Shah et al., 2015) Tradiční systém *madrasy* separuje studenty podle pohlaví a vyučuje je náboženství v odlišném kontextu. Podle Cooper a Yue (2008) se z absolventů *madrasy* stávají tzv. *Háfizové*, neboli ti, kdo jsou schopní recitovat celý Korán zpaměti,²⁴ a *mulláhové*, představení mešit či muslimští učitelé. Aby se muž mohl stát *mulláhem*, musí se věnovat více než dvanáct let studiu islámských tradic a práva, a dodržovat striktní disciplínu. Tělesné tresty nejsou ve školách výjimečné. Kromě Saúdské Arábie nejsou *madrasy* financovány ze státního rozpočtu zemí, nejsou dozorovány nebo akreditovány příslušným ministerstvem školství a dokonce se v jedné zemi mohou vyskytovat různé typy škol podle denominací islámu. Jejich kvalita bývá mnohem horší než u státních institucí. (Cooper, Yue, 2008)

2.1.1.2 Výzvy islámského vzdělávání v muslimském světě

Ačkoliv jsou instituce poskytující neformální vzdělávání v některých státech významným zprostředkovatelem znalostí, potýkají se s limity, například v odmítání uznání diplomů svých absolventů či v dostupnosti ústavů s tradičním vzděláním. Přístup k neformálnímu

²⁴ *Háfizové* mohou spolu soupeřit na soutěžích věnovaných recitování nebo předčítání Koránu. Takové soutěže se konají např. v Turecku, Íránu, Saúdské Arábii nebo ve Spojených arabských emirátech.

vzdělávání je omezován, a tak zájemci o tento způsob vzdělání jsou odkázáni na jiný zdroj informací, který může být militantní či radikální. Dalším problémem, se kterým se potýkají, je stagnace vzdělání. Instituce nejsou modernizovány a přizpůsobovány současné době zvláště proto, že klér považuje tuto formu vzdělání za dostatečnou a správnou. (Farooq Shah et al., 2015) Řada muslimských odborníků se shoduje, že velkou hrozbou islámskému vzdělávání je páchání násilných útoků ve jménu islámu, na které současní muslimští učenci nedokážou efektivně zareagovat a očistit tak islámské vzdělávání v očích veřejnosti, která přisuzuje pachatelům vzdělání právě v *madrasách*. (Farooq Shah et al., 2015; Riaz, 2016; Sulaiman Syah, 2016)

Zvláště po 11. září 2001 se vnímání islámských tradičních škol (západní) veřejností výrazně zhoršilo. Farooq Shah a kol. (2015) připisují největší vinu médiím, která ztotožnila obraz *madras* s dětmi v transu memorující Korán a vykřikující slovo *džihád*²⁵ a učinila z islámských škol líheň teroristů a militantních extremistů. Opominula však podle autorů nejdůležitější funkce *madras*, a to výuku trivia (čtení, psaní a počítání) mnoha dětí, které k formálnímu vzdělávání nemají z nejrůznějších důvodů přístup, a poskytování ubytování pro sirotky a děti z chudých rodin. (Farooq Shah et al., 2015)

Percepce islámského vzdělávání je mnohdy pokřivena nejen kvůli médiím, ale také kvůli vládám či militantním uskupením, které si vybírají právě *madras* pro propagaci a podporu vlastní politické agendy. Indoktrinace a zneužívání vzdělávacích zařízení jako center mezinárodního boje islámu neskončí, jakmile je poslání splněno, naopak je živeno a nadále negativně formuje generace dětí a studentů v *madrasách*. (Riyaz, 2016)

2.1.2 Produkce znalostí

Produkce znalostí je druhou oblastí, v níž některé muslimské státy zaostávají, což prohlubuje jejich znalostní deficit. Jaké jsou příčiny tohoto stavu a vývoje? Muslimské státy stagnují v oblasti vědeckého výzkumu. Opět ale nelze tuto nálepku přiřadit všem státům, protože například mladí Íránci jsou známí svým počítačovým výzkumem a v SAE vzniklo Masdar city, jedno z potenciálně nejčistších měst na světě. Přesto však lze obecně shrnout, že zmíněné země trpí malou produkcí výzkumných výstupů, slabým základním výzkumem a v oblastech molekulární biologie či IT v některých státech chybí výzkum úplně. Vlády

²⁵ Arabský výraz *džihád* se překládá jako úsilí, vynaložené úsilí pro dobrou věc. Existuje několik forem *džihádu*: *džihád srdcem* (úsilí o vlastní morální zdokonalení, sebekázeň či modlitba za potřebné), *džihád jazykem* (šíření dobrých myšlenek prostřednictvím slova), *džihád rukou* (dobročinnost, dávání almužny) a *džihád mečem* (použití násilí na obranu islámu). (Kropáček, 2011)

přispívají zanedbatelnou částku (0,45 % HDP; světový průměr je 2,2 % HDP) do sektoru výzkumu a vývoje a jejich nezáměr se odráží i ve slabé institucionální podpoře. Lhostejnost k vědě a výzkumu v islámských společnostech je evidentní jak z nižšího počtu studentů technických oborů, tak také z počtu vědeckých pracovníků (920 na 1 mil. obyvatel, globálně však až 2000 na 1 mil. lidí). (Zubair, 2018; WB, 2020) Problematiku produkce znalostí může dobře ilustrovat například počet podaných žádostí o patent (za rok). V absolutních hodnotách muslimských zemí se na předních příčkách ukazatele drží Írán spolu s Tureckem, Indonésií a Malajsií. Porovnáváme-li podíl patentů na obyvatele, prvenství obhájí Írán, následovaný Tureckem, Brunejí, Kazachstánem a Malajsií. Kromě států severní Afriky u zbývajících afrických muslimských států nelze o existenci technologické produkce hovořit. (WIPI, 2019)

Zatímco věda a technologie spíše stagnují, umění a literatuře se daří lépe. Toto tvrzení je platné pouze při vzájemném porovnávání těchto disciplín (neplatí ve srovnání s ostatním světem). Literaturu a umění totiž neprovází tak výrazná omezení a potřebné investice nejsou tak vysoké. Ale i literární oblast se musí vypořádat s vlastními problémy, jako je například málo čtenářů, což souvisí s nižší gramotností a malou kupní silou. Uvedená fakta odráží malé množství publikovaných knih – v Arabském světě žije téměř 5 % světové populace, ale připadá na něj pouze 1,1 % světové produkce knih. Z celkové arabské produkce navíc tvoří 17 % náboženské knihy (v ostatním světě je to 5 %) (AHDR, 2003).

Dosud proto v mnoha analyzovaných zemích převažuje import technologií nad vlastní produkcí, což má za následek přijímání inovací a minimální vlastní inovativní snahy. Navíc neexistují politiky, které by internalizovaly tyto importované technologie dovnitř společností. Přitom vhodný institucionální rámec je zásadní pro vytváření znalostní společnosti. (AHDR, 2003; World Bank, 2020) Napříč islámským světem však existují výjimky, například Malajsie nebo SAE, které investují v porovnání s ostatními muslimskými zeměmi více než procento z HDP do vědy a výzkumu, a to se následně odráží také na exportu high-tech produktů. (WB, 2020)

Dotčené vlády se chybně domnívají, že znalostní společnost lze vybudovat pouze na základě importu technologií, bez vlastní vědecko-výzkumné základny. Jejich přesvědčení vedlo k přehnaným investicím do fixního kapitálu a fyzické infrastruktury na úkor investic do vědecké základny a lidského kapitálu. V současnosti musí mnoho zemí nové technologie

opět importovat (aby nahradily ty zastarávající), protože dosud nevytvořily vlastní kapacity pro jejich renovaci.

2.1.3 Pilíře znalostní islámské společnosti

Pro překonání znalostního/vědomostního deficitu navrhli autoři AHDR (2003) strategický plán s pěti pilíři, díky nimž by měla nastat výrazná změna na poli znalostí, vědy a výzkumu. Posledním z pilířů je nastavení autentického a osvíceného modelu znalostní společnosti. Podle mnohých se budování znalostní islámské společnosti potýká se strukturálními překážkami. Zatímco znalosti v islámském světě zaostávají, země rozvinutého světa naplno rozvíjejí vlastní znalostní společnosti. Rychlost, s jakou společnosti rozvinutých států rozšiřují své vědecké výkony, zvýrazní asymetrii světového rozvoje na poli vědeckého poznání. Pokud arabská, resp. islámská společnost, nezastaví stagnaci produkce vlastních znalostí a nezačne je sama produkovat, ocitne se v blízké budoucnosti na okraji vzdělaného světa. Následující podkapitola objasňuje model znalostní společnosti, který vyžaduje zásadní reformy ve společenském kontextu arabských, potažmo islámských zemí (AHDR, 2003).

2.1.3.1 Kulturní reformy

Náboženství v islámských zemích je nedílnou součástí každodenního života většiny obyvatel. Islámské texty vyzdvihují vyrovnanost mezi duchovním a pozemským životem. Nepřátelské interpretace vůči případné modernitě slouží spíše politickým zájmům. Arabská, respektive islámská, kultura byla v historii otevřená novým podnětům, například z antického Řecka nebo Říma či původních kulturních společností dobytých území a díky evropským kolonizátorům si v 19. století osvojila řadu francouzských a britských prvků. V současnosti je situace v islámských zemích odlišná. Existují státy, které se nebrání globalizaci (např. státy Perského zálivu), ale jsou také některé státy, které považují globalizaci za westernizaci a snaží se o kulturní uzavření země (např. Írán, Turkmenistán, Eritrea, KSA).

Součástí kultury každého státu je jeho jazyk, pomocí něhož dochází k procesu rozvoje. Jazyk je jednou ze základních oblastí a podmínek lidského rozvoje. Alarmující situaci související s jazykem řeší jeden z analyzovaných regionů, a to Blízký východ. Tamním nejrozšířenějším jazykem je arabština, která v dnešní době prochází krizí, zejména pokud jde o kritické myšlení, funkční aspekt (týká se spisovné arabštiny) i výuku (metodologie, kurikula apod.) (Benkharafa, 2013). Existují dvě možná řešení, která by rodný jazyk více než 300 milionů lidí na BV mohla znovu obrodit: postupná arabizace univerzit a důraz na výuku arabštiny.

Současně by se měl posilovat funkční aspekt jazyka, zejména u moderní standardní arabštiny (tzv. *fusha*), která by mohla sloužit jako dorozumívací jazyk napříč celým regionem. Tato její funkce je dnes zanedbaná. *Fusha* není jazykem srdce ani ducha, není jazykem denní komunikace, vyjadřování emocí nebo spontánnosti. Je to jazyk psaný, nikoliv mluvený, a to by se mělo v zájmu zachování jazyka změnit. (AHDR, 2003; Benkharafa, 2013)

2.1.3.2 Ekonomické reformy

Vysoká úroveň ekonomické rozvinutosti některých zemí na jednu stranu umožňuje technologický a znalostní deficit řešit, na straně druhé výrazně přispívá k jeho prohlubování. Obrovské příjmy z nerostných surovin umožňují státům rentiérský charakter ekonomiky a díky bohatství mohou importovat téměř vše, včetně znalostí. Z dlouhodobého hlediska je tento model považován za špatný, protože zdroje, na kterých jsou rentiérské státy závislé, se jednou vyčerpají. Pokud do té doby státy nevybudují vlastní kapacity na produkci znalostí, bude jejich pozice poté výrazně ztížena. (The Economist, 2018)

Navíc vedle bohatých muslimských států existují také chudší země, jejichž ekonomiky jsou malé, s nízkou konkurenceschopností a nedostatkem transparentnosti. Tím dochází ke snižování produktivity, přičemž ekonomiky s nízkou produktivitou tolik nevyžadují technologie a znalosti – poptávka po znalostech tedy klesá. Tato nízká konkurenceschopnost ve vztahu k zahraničí vede k zvýšenému protekcionismu domácího trhu. To vytváří další bariéry pro ekonomický růst a růst produktivity, které jsou základním předpokladem pro zvýšení poptávky po znalostech, tedy snížení znalostního deficitu.

2.1.3.3 Sociální reformy

Objev ropy a následná těžba, export a obrovské zisky měly za následek erozi hodnot společnosti, pokles významu kreativních schopností a vědy. Stále zásadnější roli hrají v bohatých muslimských společnostech peníze, které z nich vytvořily konzumní společnosti. Pokud člověk nemá dostatek peněz, ztrácí na společenském postavení. Kvůli penězům také dochází k jevu zvanému *brain drain*. Vlády investují nemalé částky do vzdělání studentů, kteří však odchází nalézt uplatnění do zahraničí. S jejich odchodem tak stát ztrácí kvalifikovanou pracovní sílu, do jejíž schopnosti investoval. Zpráva Arab Human Development Report (2003) vyzývá státy k podpoře návratu takových emigrantů.

2.1.3.4 Politické reformy

Způsob vlády států, který je ve většině případů charakteristický útlakem a nesvobodou, komplikuje rozvoj znalostí společnosti. Pro překonání znalostního nedostatku je potřeba

demokracie, jinak by poznatky z vědy a výzkumu mohly být „odcizeny“ politikou pro své cíle. Politická loajalita vědců a všech lidí zabývajících se výzkumem převažuje nad vědeckou etikou. Přijetí zákonů pro garanci svobody myšlení a vyjadřování je nezbytné pro posun vpřed. (AHDR, 2003)

Již zmiňovaným problémem je rozšířená cenzura v muslimských zemích, která v zájmu úspěšného řešení deficitu musí být odstraněna. Avšak za všechny problémy přispívající k nedostatku znalostí nemohou pouze vlády států. Odpovědnost nesou i státy Západu, které se snaží „privatizovat“ znalosti prostřednictvím institutu ochrany duševního vlastnictví. Problematické jsou zejména obory jako farmakologie a lékařství, které jsou ostře hlídány. Z pozice rozvojových zemí může být tento fakt vnímán jako snaha komplikovat příležitosti méně vyspělých zemí získávat nové technologie. (AHDR, 2003)

2.1.4 Řešení znalostního/vědomostního deficitu

Na závěr zprávy AHDR (2003) je představen plán, jak úspěšně překonat znalostní/vědomostní deficit. Podle reportu se region nachází ve znalostním úpadku, který trvá již sedm století. Omezený úspěch v oblasti vědy a techniky je výsledkem několika faktorů, např. nedostatečnou vědeckou spoluprací na regionální úrovni; přesvědčením, že dovoz technologií se vyrovná vlastní produkci znalostí; či podhodnoceném financování základního výzkumu. Strategický plán je vnitřním pokusem (vycházející od intelektuálů zevnitř regionu) o přetvoření základů arabského lidského rozvoje prostřednictvím navržené strategické vize pěti pilířů arabské, potažmo muslimské znalostní společnosti, a vytvořit produktivní společnost srovnatelnou s okolním rozvinutým světem (AHDR, 2003).

První z pěti pilířů je garance základních svobod, myšlení, vyjadřování a shromažďování, které mohou být přijaty za předpokladu existence a fungování principů dobrého vládnutí a základních demokratických prvků. I když podle autorů lze dosáhnout významného vědeckého a technologického pokroku v represivních režimech (např. konstrukce a výroba zbraní), z pohledu lidského rozvoje souvisí vědecký pokrok v autoritářském režimu s omezováním sociálních svobod a možností volby. Druhý pilíř rozvoje společnosti představuje rozšíření kvalitního vzdělání pro všechny, od vzdělávání dětí po systém celoživotního vzdělávání. Účast jedince na kvalitním vzdělávání v raném dětství pozitivně ovlivní jeho kvalitu znalostí v dospělosti. Zmíněnou kvalitu lze zajistit využitím ověřených nejlepších mezinárodních přístupů k dětskému vzdělávání, rodičovské výchově a osvojením inovativních technik pedagogické výchovy. Zakotvení vědy a výzkumu mezi základní

hodnoty společnosti je třetím pilířem strategického plánu. Cílem vlád by mělo být spojit vědecká a výzkumná centra, setkávat se a sdílet informace na regionální úrovni, aby bylo možné profitovat ze spolupráce a úspor z rozsahu. Financování výzkumu by se mělo na národní úrovni zvýšit a podporovány by měly být různé složky (univerzity, průmysl, výzkumné instituce) podílející se na výzkumu a vývoji. Reforma ekonomik a sociálních struktur států je nutná nejen pro financování vědy a výzkumu, ale také pro přechod arabské společnosti ke znalostní společnosti, který představuje čtvrtý pilíř strategie. Z ekonomického pohledu by státy měly co nejrychleji ukončit svoji závislost na vyčerpatelných zdrojích a začít s investicemi státních zdrojů do diverzifikace ekonomiky a do rozvoje obnovitelných zdrojů prostřednictvím znalostí a technologických schopností. Nová ekonomická aktivita si vyžádá spolupráci s vysokými školami, které budou produkovat absolventy využitelné v novém uspořádání. Jako poslední, pátý, bod strategického plánu je vývoj autentického a osvíceného modelu arabské znalostní společnosti.

2.2 Demokratický deficit

Filozofové a myslitelé současného Arabského světa se kloní k názoru, že svoboda, kromě dalších rysů státních zřízení, představuje nezbytnou podmínku pro novou arabskou renesanci. Zajištěním základních lidských práv a svobod a ukončením autokratických despotických vlád mohou státy regionu čelit vnitřním a vnějším výzvám, jako je např. vysoká nezaměstnanost nebo slabě rozvinutý privátní sektor. (Hellyer, 2018) Percepce svobody může být chápána dvěma způsoby: (a) úzkou definicí omezující svobodu na politická a občanská práva, a (b) komplexní definicí zahrnující kromě zmíněných politických a občanských práv také svobodu od útlu, osvobození člověka od všech faktorů potlačujících lidskou důstojnost, jakými jsou například hlad, nemoci, chudoba, strach či negramotnost. S komplexnější definicí svobody pracuje i AHDR (2004).

Svoboda lidí musí být zaručena, udržována a podporována společenskými strukturami a procesy. Řádná správa věcí veřejných ve svobodném státě zaručuje rozšiřování svobod lidí prostřednictvím účasti veřejnosti na fungování státu. Ve svobodném státě existují moderní instituce, které pracují efektivně a transparentně ve prospěch obyvatel, jejichž zástupci jsou pravidelně voleni. Právo v takovém státě je spravedlivé, chrání svobodu, je nadřazené všem a všemu a platí pro všechny. Nezávislý soudní systém podporuje dodržování zákona a exekutivní moc řádně implementuje soudní rozhodnutí. Jedinec je svobodný pouze ve svobodném demokratickém státě a v rámci svobodného národa. (AHDR, 2004)

2.2.1 Demokracie

System vykonávání státní moci, na kterém se podílí občané buď přímo, nebo nepřímo, se nazývá demokratický. V takovém systému se prostřednictvím režimu brzd a protivah nebo oddělením a vzájemným vyvažováním složek státní moci zabraňuje dominanci jedné složky nad ostatními. Tento systém je založen na shodě většiny nad významnými otázkami uspořádání věcí veřejných ve společnosti tak, aby zároveň zásadním způsobem nepoškozoval žádnou menšinu dané společnosti. Často se lze setkat s opačným vymezením demokracie, tedy s ochranou menšin před dominancí většiny. (Dufek et al., 2019)

Demokratická forma vlády, jež lpí na svobodách a lidských právech jako základních hodnotách, představuje alternativu k despotickým režimům. Vyznačuje se konáním pravidelných voleb, zaváděním většinového pravidla při současné ochraně menšin, ústavní vládou, pluralitním systémem politických stran, oddělením a vzájemným vyvažováním jednotlivých složek moci, svobodnými médii či tržní ekonomikou. (Dufek et al., 2019)

Výše popsaná institucionální stránka tvoří tzv. kostru demokracie, avšak systém musí být naplněn také „duchem“ demokracie – tzv. substantivní složkou demokracie, kterou tvoří: aktivní participace občanů, existence občanské společnosti, zkušenosti s demokratickými systémy nebo historické podmínky pro rozvoj demokracie. Nejdůležitější složkou státu jsou občané, proto záleží právě na nich, jak naloží s nabytými svobodami v demokratické společnosti. Pokud nejsou splněny substantivní podmínky, může se demokracie velmi snadno zvrhnout v anarchii, a proto není snadné demokracii zavádět v jiných společnostech, které s tímto systémem vlády neumějí zacházet. (Beetham, 1998)

2.2.2 Projevy deficitu v islámských zemích

Demokracie je v muslimském světě vnímána jako západní konstrukt, proto je k ní přístupováno opatrně až odmítavě, a je neustále podrobována řadě zkoumání a pochybností. V takovém případě je zcela zřejmé, že rozdíl demokratičnosti islámského světa a ostatních zemí je podle organizace *Freedom House*²⁶ dramatický. Muslimské země se napříč regiony potýkají s obdobnými problémy, kvůli nimž je demokracie narušována.

Jeden z problémů mohou představovat volby, které mají zabezpečit demokratické střídání moci dle preferencí voličů. Konání voleb v zemi však není vždy zárukou demokracie. Často jsou opoziční politické strany perzekuovány, zastrášovány a mnohdy kvůli neférovému

²⁶ Informace z této podkapitoly jsou čerpány ze zpráv organizace *Freedom House* z let 2013–2019 (Freedom House, 2020a).

průběhu voleb opozice nekončí úspěšně. V některých případech se kandidáti do samotných voleb ani nedostanou, protože jsou z kandidatury vyřazeni státním kontrolním orgánem pro nejrůznější důvody, jak se tomu děje například v Íránu. Za nečestné jsou mnohdy označovány volby ve střední Asii, kde vládní strany a jejich představitelé zastávají stejné funkce desetiletí (např. Tádžikistán). Do tzv. Arabského jara se nestřídaly ani hlavy států na Blízkém východě, a tak Tunisko, Egypt, Libye či Jemen měli stejného prezidenta (v případě Libye se užívalo označení vůdce) i více než 20 let. Avšak i v muslimských zemích existují kladné příklady. V arabských zemích zasažených masovými protivládními demonstracemi se změnili prezidenti, avšak nové uspořádání států nedokázalo mnohdy nasměrovat země k demokratickému vývoji. Pouze Tunisko se stalo jediným úspěšným výsledkem tzv. Arabského jara a od organizace *Freedom House* si za to vysloužilo nálepku demokratické země. Úspěšné reformy volebních systémů se podařily například v Sierra Leone, Senegalu nebo Kosovu, kde se následně konaly demokratické volby.

Kromě politické opozice jsou v některých státech pronásledováni novináři či občanskí aktivisté. Kritiku organizace *Freedom House* za zhoršování svobod, potlačování občanských aktivistů a novinářů si vysloužily Maroko a Kuvajt, které jsou organizací označeny jako částečně svobodné země. Také Bangladéš byl kritizován za právní obtěžování bloggerů či Maledivy za nesvobodu vyjadřování. Stíhání či omezení činnosti se netýká pouze novinářů a občanských aktivistů, ale pronásledování či pod výraznou státní kontrolou mohou být i příslušníci nevládních a mezinárodních organizací. Například Indonésie byla kritizována z důvodu přijetí zákona, který omezuje aktivity nevládních organizací, zvyšuje nad nimi byrokratický dohled a vyžaduje, aby dodržovaly národní ideologii. Ženy, obzvláště ty ve vrcholných pozicích, se také mohou ocitnout pod státním drobnohledem, stát se obětmi zastrahování či jako aktivistky v Saúdské Arábii skončit ve vězení za šíření svých názorů.

Lidé tvořící minoritu společnosti jsou v mnohých muslimských zemích také perzekuováni. Často jsou v nebezpečí členové LGBT komunity, a to například v Malajsii, Afghánistánu, Íránu, Gambii nebo v Saúdské Arábii, nebo vyznavači odlišné větve islámu či zcela jiného náboženství. Šířící se zažívají útoky ve státech Perského zálivu, Bangladéši nebo v Malajsii, křesťané v Egyptě, a náboženským útokům se nevyhnou ani muslimové žijící v nemuslimských státech (např. Indie, Myanmar).

Snahy o demokracii v muslimských zemích výrazně negativně ovlivňuje nestabilní bezpečnostní situace, konflikty, vojenské převraty či stahování zahraničních vojáků

hlídajících bezpečnost. Nezřídka vlády států procházející bezpečnostní krizí využívají nastalou situaci ve svůj prospěch v podobě např. vyhlášení či prodloužení stavu nouze, při kterém jsou záměrně potlačována lidská práva. V severní Africe válečný konflikt v Libyi destabilizuje sousední státy Tunisko a Egypt, stahování vojsk NATO v Afghánistánu výrazně zhoršilo bezpečnostní situaci humanitárním pracovníkům, ženám zastávajícím veřejné funkce a obyvatelstvu země obecně. Se zhoršením bezpečnosti se potýkala (a potýká) i Burkina Faso, kde místní armáda sesadila parlament. Velkou bezpečnostní hrozbou a současně i ohrožením demokracie představují militantní a teroristické organizace, např. tzv. Islámský stát, Hamás nebo Boko Haram.

Velkou překážkou demokratického uspořádání státu je i charakter státní ekonomiky. S tímto problémem se potýkají tzv. rentiérské státy, jejichž příjem je z větší části tvořen těžbou nerostných surovin. Tyto státy často postrádají demokratické vlády. V zájmu udržení se u moci nejsou často přijímána nepopulární opatření (např. výběr daní), díky kterým by se obyvatelstvo cítilo oprávněno vyžadovat demokratické prvky (např. v podobě voleb).

Tabulka (příloha 9) ukazuje vývoj politických práv a občanských svobod v islámských zemích od roku 1973, kdy organizace *Freedom House* začala analyzovat demokracii ve světě. Politická práva (PR) a občanské svobody (CL) jsou hodnoceny na škále od 1 do 7, přičemž 7 představuje nejhorší a naopak 1 nejlepší situaci v zemi. Aritmetickým průměrem obou veličin je dán výsledný status země: svobodný (F, do hodnoty průměru 2,5 včetně), částečně svobodný (PF, do 5 včetně) a nesvobodný (NF, nad 5). Podle tabulky lze zhodnotit, že islámské země mají výrazný demokratický deficit. Nejlepších výsledků dosáhly analyzované země na počátku měření v roce 1973. Výsledky z tohoto roku ukázaly, že status nesvobodné země mělo ze 148 posuzovaných zemí „pouze“ 35 % islámských států, a naopak jako svobodné bylo hodnoceno 6 % islámských zemí. O deset let později opět třetinu nesvobodných zemí tvořily islámské státy, ale žádný z nich nezískal status svobodné země. Od roku 2003 tvoří islámské země více než polovinu všech nesvobodných zemí světa (54 % v roce 2019) a pouze jednotky procent představují svobodné země (2 % v roce 2019).

2.2.3 Náboženství, stát a politika

V islámu neexistuje rozdíl mezi náboženstvím a státem, protože obě složky jsou součástí islámu, a proto se oba zájmy mají shodovat. Hlavním úkolem státu je ochraňovat společenství věřících a dbát na uplatňování a dodržování islámského práva rovným dílem platným jak pro vládnoucí elity, tak i pro ovládané obyvatele. (Kropáček, 2011) Avšak

v politické praxi se politika státu od náboženství často odděluje a staví se nad něj. Islám pak není hlavním faktorem vnitřní a zahraniční politiky státu, ale slouží pouze jako prostředek manipulace a vysvětlení kroků, které vláda podniká. Z tohoto důvodu jsou často neislámské kroky vlády interpretovány veřejností jako islámské a Západ tak může islám vnímat jako nepřátelský a antidemokratický. (Křikavová et al., 2002)

Způsob politické správy není pevně v Koránu stanoven, pouze je zde zmíněno několik morálních principů, které jsou pro politickou vládu relevantní. Avšak základní principy politického uspořádání či jeho struktury se v islámské teologii nevyskytují. Muslimové si tedy mohou zvolit systémy vlády podle svého uvážení, např. staré arabské, perské a turecké politické zvyklosti z předislámského období se staly základní strukturou vlád v období Umajjovců, Abbásovců nebo Osmanů. Zavádění institucionálního uspořádání a přebírání právních norem od jiných společností nebylo považováno za odklon od pravého islámu, proto se v dnešní době lze setkat se sultanátem nebo monarchiemi v islámském světě. (Shahin, 2015)

2.2.4 Islám a demokracie v historii

V regionu Blízkého východu se v historii objevují tři vlny demokratizace. První vlna proběhla po velké francouzské revoluci, tedy koncem 18. století, kdy se na Blízkém východě projevil přímý evropský vliv. Evropští vladaři se snažili o překonání islámské zaostalosti, mezi jejímiž příčinami patřil despotický systém vlády. V této době měly evropské státy jasnou převahu nad regionem. (Kropáček, 1999)

Po druhé světové válce evropské působení v MENA regionu oslabuje a s ním také vlna demokratizace. Na území vznikají nezávislé státy, monarchie jsou nahrazovány republikami, jejichž prezidenti si však přisvojují autoritativní způsoby vládnutí. Evropské společenství si tuto skutečnost vysvětluje tím, že přijetí a ustanovení demokracie vyžaduje čas. Naopak despotičtí vladaři omlouvají svoji vládu přítomností cizích vojsk a dlouhodobým vojensko-politickým napětím, které si vyžaduje spíše totalitární styl vládnutí. Historik a ekonom Charles Issawi (in Kropáček, 1999) vidí překážky rozvoje politické demokracie v této době především ve špatné informovanosti a komunikaci mezi lidmi, vysoké majetkové nerovnosti, která generuje slabou střední třídu, neexistenci vzdělané politické třídy a v neposlední řadě uvádí vlivy ideologií – nacionalismus a marxismus. (Kropáček, 1999)

V 70. letech 20. století demokratizační tendence opět sílí. Psychický dopad arabsko-izraelských válek (např. Šestidenní válka 1967 nebo Jomkippurská válka 1973) a nepříznivé

výsledky státem řízených ekonomik vyvolaly mezi lidmi kladnější vztah k liberalizaci, industrializaci, rozvoji komunikací a infrastruktury. Příznivci demokracie však byli poraženi islamisty a konzervativními kruhy, podle nichž je demokracie neslučitelná s principem Boží nadřazenosti. (Kropáček, 2011) Podle amerického filozofa a ekonoma Francise Fukuyami tento odmítavý postoj vůči demokracii nepochází z islámských tradic, ale z nezdaru a pokoření, které museli muslimové snést při novodobé obraně své důstojnosti proti mocnějšímu Západu. (Fukuyama, 2001)

Třetí vlnu demokratizace v BV regionu vyvolala potřeba liberalizačních přeměn v ekonomické sféře a události na začátku 90. let 20. století. Irácká okupace Kuvajtu ukázala na slabost a nízkou efektivitu nedemokratických režimů a zesílilo tak volání po reformách. V této době se přistupuje k modernímu pojetí demokracie, které klade důraz na právní stát a respekt lidských práv. V souvislosti s lidskými právy naráží moderní pojetí demokracie na četná ustanovení šaría, s nimiž není tato koncepce kompatibilní. Avšak je nutné rozlišovat, která porušení vychází z podstaty islámu a která například z autoritativní formy vlády (Miller, Martini, 2013). Muslimské země tak bývají na mezinárodních fórech často terčem kritiky, nacházejí však spojence v asijských a dalších rozvojových zemích.

Ovšem například kritika islámu ze strany Západu vůči intoleranci jinověrců není opodstatněná. Islám se vždy stavěl do pozice tolerantního náboženství, avšak jinověrce nechápe na stejné úrovni jako muslimy. Násilné projevy vůči lidem jiného vyznání, k nimž občas dochází, však odporují jak dlouhodobým historickým tradicím islámské tolerance, tak i právním řádům soudobých států (s výjimkou Saúdské Arábie), které vesměs zaručují svobodu vyznání a náboženského kultu. Obecně lze říci, že demokracie není neslučitelná s islámem či jeho politickými projevy. (Miller, Martini, 2013)

2.2.5 Příčiny demokratického deficitu

Při hledání příčin absence demokracie na Blízkém východě a případně v dalších muslimských zemích je nutné rozlišovat ty, které představují problémy nerozvinitosti společné pro většinu rozvojových zemí, a ty, které souvisí přímo s interpretací islámu. Příčiny demokratického deficitu lze tedy rozdělit do několika okruhů: (1) podle Arab Human Development Report (AHDR), (2) z hlediska kompatibility základních principů demokracie a islámu, (3) z hlediska islámských hnutí a interpretací, (4) z hlediska vztahu Západu a světa islámu, a (5) ekonomické, demografické a sociální příčiny.

2.2.5.1 Příčiny demokratického deficitu podle AHDR 2004

Jako jednu z příčin uvádí Arab Human Development Report (2004) zájmy velmocí v regionu, které jdou proti podpoře demokracie. Ačkoli tedy západní mocnosti uvalují sankce proti totalitárním vládám, v zemích, kde mají svoje zájmy (např. Saúdská Arábie), nečiní žádné nebo pouze minimální kroky k podpoře změny. Dalšími negativními faktory jsou podle zprávy nedostatečně rozvinutá pro-demokratizační hnutí v regionu, náboženské interpretace, které jsou vůči demokracii nepřátelské nebo „past jednoho zvolení“. Tuto frázi používaly vlády zvláště před Arabským jarem jako výmluvu pro zavedení svobodných voleb a uvolnění politických podmínek, aby tak zamezily případnému vítězství radikálních islamistů, kteří by pokračovali v totalitární vládě bez demokratických pravidel. (AHDR, 2004)

Vedle represe vůči politické i nepolitické opozici v mnoha státech, je potlačována osobní svoboda občanů. Podle AHDR jsou příčiny zakořeněny ve společenském uspořádání a koloběhu, kdy je vše založeno na diktátu a možnost volby je značně omezená již od útlého dětství. Navíc občané kvůli rentiérskému systému státu nemají zájem na politické participaci. Nejsou nuceni platit daně, žijí v relativní spokojenosti a zároveň nevyvíjejí tlak na vládu, která vůči nim není vedená k zodpovědnosti. (AHDR, 2004)

2.2.5.2 Kompatibilita základních principů

V poslední době je zejména na Západě populární teze, že islám je ve své podstatě autoritářský a tudíž nemůže respektovat základní předpoklady demokracie, tedy důraz na liberalismus a svobodnou volbu. (Karatnycky, 2002; Elbadawi, Makdisi, 2011; Benstead, 2014) Na jedné straně se poukazuje na Boha jako na jediného suveréna, na straně druhé v islámu neexistuje náboženská autorita podobná papeži v křesťanském světě, takže každý muslim je podle Koránu oprávněn interpretovat si svou víru sám (což samo o sobě nese jistý demokratický potenciál). Nicméně tradicionalisté a fundamentalisté budou povětšinou trvat na původních výkladech a verzích textů z Koránu, takže se k demokracii budou přibližovat jen těžko. Na rozdíl od nich však liberálnější muslimští myslitelé ukázali některé cesty, jak lze islám s demokracií smířit. (Karatnycky, 2002)

Islám jako náboženství dosud neprošel žádným velkým střetem názorů, jako například křesťanství, proto je islámská reformace (zásadní názorový střet) v konzervativním muslimském světě zapotřebí. Několik ideových proudů je zřejmých: zatímco fundamentalisté budou lpět na původních výkladech islámu, reformní islamisté budou prosazovat změnu prostřednictvím re-islamizace společnosti se silnou kritikou západních

modelů, naopak reformátoři (modernisté) budou upřednostňovat modely, které se uplatnily především v západní civilizaci. Existuje několik obecných přístupů ke kompatibilitě islámu a demokracie, z nichž lze vymezit 4 základní kategorie (Roy, nedatováno):

- integracionalistický (panislamizující) postoj – principy demokracie jsou obsaženy v islámu již od počátku, např. princip konzultací „šúra“
- odmítavý postoj – principy demokracie jsou s islámem neslučitelné
- skeptický postoj – demokratické principy jsou kladně hodnoceny, avšak s islámem nekompatibilní
- afirmativní postoj – demokratický deficit světa islámu nesouvisí primárně s náboženstvím

Jak už bylo zmíněno, nejvyšší autoritou islámu je Korán. Tento text je Božím posláním, původní, jedinou a všeobjímající pravdou, avšak pro politickou organizaci společnosti nedává mnoho pokynů. Z pohledu demokracie zásadními pojmy, které Korán uvádí, jsou *šúra*²⁷ a *idžma*.²⁸ Navíc islám umožňuje interpretovat texty ve světle moderní doby a vytvářet nové zákony, tzv. *idžtihád*. (Bureš, 2002)

Lze shrnout, že podstata islámu není neslučitelná s podstatou demokracie stejně jako s podstatou jakéhokoli jiného politického systému. Islám obsahuje nadčasové principy fungování společnosti, které však musí být interpretovány v souladu s lokálními a časovými podmínkami dané doby (tedy „ve světle moderní doby“). Islám neupravuje detaily různých situací a nezavádí v nich povinné vzorce chování. Rozhodování ponechává na vůli jednotlivců nebo na shodě společenství, a tak je umožněno rozličným společnostem a národům vytvářet si vlastní zákony. Ovšem existují také oponenti kompatibility islámu a demokracie, kteří interpretují různé verše z Koránu antidemokraticky a poukazují na neshodu nebo dokonce i rozpor islámského práva se základními principy lidských práv a demokracie. (Bureš, 2002; Karatnycky, 2002)

2.2.5.3 Islámská hnutí a interpretace

Nepřátelské antidemokratické interpretace tvoří jednu z největších překážek pro prosazení demokracie v islámském světě. Jejich cílem je v podstatě legitimizovat (na základě islámu) odpor islámského světa vůči importu „západních“ hodnot, prostřednictvím kterých má chtít

²⁷ Šúra představuje konzultace nad zásadními otázkami společnosti. Jedná se o základní prvek demokratické etiky v islámu.

²⁸ *Idžma* znamená konsensuální způsob rozhodování.

Západ muslimský svět ovládnout. Existence některých islámských hnutí a svérázných interpretací náboženských textů představují zásadní překážku rozvoje demokracie v islámských zemích. Avšak je nutné rozlišovat mezi různými ideologiemi hnutí (Lewis, 1993):

- fundamentalistická hnutí demokracii i Západ povětšinou odmítají
- reformistická hnutí hledají alternativu současnému systému v islámském státě a někdy i v demokratickém systému podle islámských pravidel (tzv. islámská demokracie)
- sekulární modernisté se západními hodnotami přímo inspiroují

2.2.5.4 *Vztah světa islámu a Západu*

Vzájemná nedůvěra mezi muslimským světem a západní civilizací představuje jeden z důvodů antidemokratických interpretací islámu. Počátky odporu k Západu a jeho hodnotám se datují již do období kolonialismu, četných arabsko-izraelských válek a řešení palestinského konfliktu, kdy podle Arabů Západ podporuje a straní Izraeli. Vůbec vznik Izraele chápe muslimský svět jako velkou křivdu.

I v současnosti je politika Západu vůči muslimským zemím nejen na Blízkém východě kritizována, neboť na každý stát jsou uplatňována jiná pravidla podle aktuálních zájmů. Zahraniční politika západních velmocí se zaměřovala a někde stále zaměřuje na podporu autoritativních prozápadních elit, které byly často vnímány jako stabilizační faktor regionu. Jedná se například o Egypt za vlády Mubáraka, Saúdskou Arábii nebo Írán za éry posledního šáha. Rozporuplná zahraniční politika Západu se uplatnila i v případě Iráku a jeho bývalého prezidenta Saddáma Husajna. Ten byl v 80. letech 20. století podporován proti ší'itskému Íránu, v 90. letech se již stal po okupaci Kuvajtu nepřitelem pro Západ, na počátku tisíciletí si vysloužil nálepku „Osa zla“ (Dickey, Thomas, 2002) a v roce 2006 byl popraven. Ukazuje se tedy, že vzájemná nedůvěra hraje významnou roli v demokratickém deficitu v regionu a překonání nedůvěry je zásadním krokem k demokratizaci, budoucí spolupráci a bezkonfliktní a mírové koexistenci.

2.2.5.5 *Sociální, ekonomické a demografické příčiny*

Jako sociální příčina demokratického deficitu se často uvádí podoba školství a vzdělávání v muslimském světě. Tradiční islámské společnosti vyznávají tradiční způsob života, který zahrnuje i tradiční školství. Stále ještě existují místa, kde se nacházejí pouze islámské školy a děti jsou tak odkázány na memorování Koránu. Takový způsob výuky nevychovává

odborníky do sektorů národních ekonomik a absolventi madras nejsou oporou demokracie. Proto reforma školství, které bude moderní, připravené na nové způsoby komunikací, technologicky pokročilé s volným přístupem ke svobodným informacím, je z hlediska demokracie zásadním předpokladem.

Obecně platí, že bohatší společnosti se vzdělanou střední třídou mají větší perspektivu být demokratické. Toto tvrzení však neplatí v ropných státech (např. Saúdská Arábie, Kuvajt, SAE, Brunej), kde občané žijí v blahobytu, bez daňové zátěže, ale také bez motivace podílet se na správě státu. Opakem jsou chudé muslimské země, kde jsou ekonomické příjmy podobné jako v jiných rozvojových zemích, kde panuje majetková nerovnost a slabá střední třída pozbývá důležitou funkci – nositele demokracie. Proto je potřeba přistoupit k reformám ekonomik a ekonomických politik států a pracovat na odstranění ekonomických příčin deficitu. (Pew Research Center, 2009)

Nezaměstnanost, kterou jsou postiženy především ženy a mladá populace, může představovat také jednu z příčin deficitu. U nezaměstnaných, kteří bojují s frustrací z ekonomické inaktivity či přemíry volného času, hrozí následování islámských skupin a postupná radikalizace početné skupiny obyvatelstva. Zásadní roli demokratizace hraje postavení ženy ve společnosti a dalších marginalizovaných skupin, které je třeba zlepšit.

2.3 Genderový deficit

Změna genderových vztahů od začátku 20. století je jednou z největších sociálních změn v dějinách lidstva. Více než 7000 let lidské historie od vzniku osad, raných městských států až po moderní státy, dominovali drtivě většině společností muži. Ještě na začátku 20. století se mužům a ženám připisovaly hluboce zakořeněné odlišné role ve společnosti: žena byla chápána jako manželka a matka, jejíž místo je v domácnosti, naopak místo muže bylo ve veřejné sféře. Panovalo dokonalé patriarchální uspořádání, kdy muž měl právní moc nad životem své manželky, dětí či svobodné sestry. (Wright, Rogers, 2010)

V polovině 20. století převažoval ve společnosti názor, že modernizace (spojována s mechanizací a industrializací) přispěje ke zlepšení životního standardu lidí, včetně žen, všech společenských úrovní v rozvojových zemích. Toto období zhruba dvaceti let bylo charakteristické charitativně orientovaným přístupem vůči ženám, včetně podpory reprodukční role ženy, jejího lepšího přístupu ke vzdělání a zdravotnictví. Postupně se charitativní úsilí přeměnilo v rozvojové. (AHDR, 2005) První snaha OSN primárně zaměřená vůči ženám a jejich rozvoji, byla přijata na světové konferenci o ženách v Mexiku

v roce 1975. Do té doby podporovaná reprodukční role žen skončila a světové společenství se zaměřilo na produktivitu žen. (AHDR, 2005)

Druhá snaha OSN zaměřená výhradně na ženy byla prezentována v roce 1985 na mezinárodní konferenci konané v Nairobi. Orientace na produktivitu žen se zmírnila, společenství se zaměřilo na *gender* a rozvoj. Ve svém přístupu vychází z komplexní sociálně-ekonomické a politické struktury a snaží se vysvětlit mechanismy rozdělení rolí a odpovědnosti mužů a žen. Mění se pohled na práci ženy, rozdělení její práce na veřejně vykonávanou a práci vykonávanou doma končí, a tím končí také podceňování práce žen v domácnostech. Posiluje se role státu, který přispívá prostřednictvím poskytování sociálních služeb k diversifikaci role ženy – politická, reprodukční, a sociálně-ekonomická. (AHDR, 2005)

Ačkoliv se UNDP snaží prostřednictvím pátého cíle udržitelného rozvoje dosáhnout *genderové* rovnosti a posílit postavení všech žen a dívek, nerovné uspořádání společností platí v některých státech dodnes. Podle Jayachandran (2014) nebo Klasen (2018) jsou chudé a rozvojové státy více postiženy *genderovou* nerovností. Oba se shodují, že muži vydělávají za stejnou práci vyšší odměny než ženy ve všech společnostech, nicméně rozdíl ve vzdělání, zdraví nebo síle moci rozhodovat v manželství jsou výraznější v zemích s nízkým příjmem na obyvatele. Moc ženy rozhodovat v domácnosti ovlivňuje pozitivně nejen její blahobyt, ale má vliv na lepší výsledky jejích dětí. (Duflo, 2012) Avšak ženy v chudších státech mohou jen zřídka ovlivňovat nakládání s rodinným rozpočtem, zvláště jedná-li se o větší položky. Stejně chování platí například i u rozhodnutí, kdy navštívit rodinu a přátele. (Jayachandran, 2014)

Moc a její rozložení mezi muže a ženy je jedním ze základních indikátorů nerovnosti pohlaví. Strukturální moc je potenciální moc aktérů ovlivnit ostatní. Je atributem vztahů, nikoli jednotlivců, a je určována kontrolou jedince událostí nebo zdrojů, kterých si ostatní váží. Muži disponují větší mocí v rodinách, organizacích, politice či ekonomických vztazích (Molm, 1990; Molm a Hedley, 1992). Schopnost využití moci závisí na odlišných rolích obou pohlaví získaných prostřednictvím socializace. Muži jsou socializováni, aby byli hnáni kupředu svojí ctižádostí, cílevědomostí a plnili cíle, zatímco ženy jsou socializovány, aby se chovaly emotivně, expresivně a dbaly na mezilidské vztahy. Zmíněné charakteristiky chování mužů a žen mohou být základem jejich nerovného postavení ve společnosti. (Patterson, 1982; Molm a Hedley, 1992)

Podobně jako ostatní deficity, i tento deficit může být pozitivně ovlivněn ekonomickým rozvojem. S hospodářským rozvojem se snižují omezení, kterým chudé domácnosti čelí, a tím také dochází k menšímu počtu situací, kdy je rodina nucena do zásadních životních rozhodnutí. Většina těžkých rozhodnutí je totiž často řešena na úkor životních podmínek žen. Lepší ekonomické podmínky rodiny zvyšují dostupnost zdrojů, a snižují tak vysokou zranitelnost žen. (Duflo, 2012) S lepší ekonomickou situací rodiny je pravděpodobné, že odpadne upřednostňování synů před dcerami. (Deaton, 1989; Duflo, 2012) Deaton (1989) zjišťoval, jak preference synů vypadá v praxi. Zpozoroval, že dívky v porovnání s chlapci dostávají v rodině menší porce k jídlu a při narození nového potomka ženského pohlaví se dospělí jedinci v rodině uskomňují méně než při narození chlapce. (Deaton, 1989) *Genderová* nerovnost, kdy jsou upřednostňováni muži nad ženami a synové nad dcerami, není novodobý problém, ale táhne se společnostmi již stovky let. Například na Arabském poloostrově docházelo v předislámské a raně islámské době k zabíjení novorozených dcer, aby se počty mužů a žen ve společnosti vyrovnaly.

2.3.1 Žena v raném islámu

V předislámské době, tzv. *džáhilíjy*,²⁹ byly ženy chápány jako méněcenné a bezprávné otrokyně, které sloužily mužům a vykonávaly jejich představy. Role ženy se změnila s příchodem proroka Mohameda a novým náboženstvím. Islám vybavil ženu právy a povinnostmi a uznal její společenskou roli. I když se v Koránu a Sunně či Hadíthech³⁰ objevuje určitá nadřazenost muže, jedná se především o pozůstatky z předislámského období.³¹ Ženská tematika v obou pramenech je velmi hojná. V Prorokově době se ženy těšily dobrému postavení a zacházení. Islám například zakázal zabíjení prvorozených dcer,³² které bylo do té doby rozšířenou praxí, nebo udělil ženám právo dědictví,³³ které dříve neměly. Mimo jiné ženy získaly právo na osobní majetek, vlastní peníze a bohatství (bez povinnosti vyživovat rodiny, tato povinnost náležela mužům). (Kropáček, 2011) Před příchodem Mohameda bylo věno, které muž zaplatil za svou nevěstu, dáno jejímu otci

²⁹ *Džáhilíja* v překladu z arabštiny znamená neznalost, nevědomost.

³⁰ Sunna představuje druhý rozsáhlý soubor závazných naučení a norem pro muslimy.

Slovo *hadíth* v arabštině znamená hovor, vyprávění. Hadíthy se nazývají předávané zprávy o činech a výrociích Proroka Mohameda a jeho druhů. (Kropáček, 2011)

³¹ Korán: 4:34: „Muži zaujímají postavení nad ženami proto, že Bůh dal přednost jedněm z vás před druhými, a proto, že muži dávají z majetků svých (ženám)...“ (Hrbek, 1972)

³² K zabíjení prvorozených děvčátek docházelo zejména v období sucha a hladu, kdy převahu žen rodiny řešily zakopáním novorozenat za živa. Převaha žen ve společnosti vznikla v důsledku konfliktů, kdy muži padli v bojích. Korán, 17:31: „Nezabíjejte děti své z obavy před zchudnutím, vždyť My jim i vám obživu ušetříme. A jejich zabíjení je hříchem velkým.“ (Hrbek, 1972)

³³ Korán, 4:7: „Mužům náleží podíl z toho, co zůstavili rodiče a blízcí příbuzní, a ženám náleží podíl z toho, co zůstavili rodiče a blízcí příbuzní - ať již je toho málo, nebo mnoho - jako podíl určený.“ (Hrbek, 1972)

v rámci smlouvy mezi oběma muži. Ženy se nesměly k dohodnutému sňatku jakkoli vyjadřovat. Nicméně Mohamed prohlásil, že ženy musí s manželstvím souhlasit a věno by mělo připadnout jí a ne otci.³⁴ Ženy se také mohly rozvádět.³⁵ (Garrison, 2016)

Řada zákazů a doporučení vychází přímo z Prorokových skutků. Mohamed dbal na vzdělání žen, svoje manželky sám jednou týdně vyučoval základním článkům víry a odpovídal na jejich otázky. Také polygamií posvětil svou vlastní praxí. Nejznámější Mohamedovou ženou byla A'íša, která si prý osvojila polovinu toho, co člověk (tedy muž) může znát. Velmi oblíbenou ženou byla také první manželka Chadídža, která mu stála po boku v nejtěžších dobách. Zdroje o počtu Prorokových manželek se rozcházejí, nejčastěji se však prameny shodují na 12 manželkách. (Křikavová et. al, 2002; Kropáček, 2011)

Relativně svobodné postavení žen se mění v 8. století, kdy Arabové dobývají další území. Spolu se změnou rozlohy arabského chalífátu dochází i k ekonomickým a sociálním změnám. Po vzniku jednotlivých právních škol se do jejich učení začíná projevovat společenská a sociální praxe tehdejší doby, kterou Arabové často přejímali od Byzantinců nebo Peršanů. Islámskou právní praxí je toto postavení legalizováno a vzhledem k minimálním změnám trvá dodnes. (Křikavová et. al, 2002)

2.3.2 Postavení ženy v muslimské společnosti

Pohled Západu na postavení žen v muslimských zemích je zatížen poněkud zkreslujícím orientalismem.³⁶ Panuje zde jasný názor, že za veškerým útlakem žen stojí islám, čemuž napomáhají i často jednostranné výpovědi arabských či muslimských feministek žijících v Evropě. Avšak současný islám nepředstavuje až na výjimky (např. Saúdská Arábie)

³⁴ Korán, 4:4: „A dávejte ženám obvěnění jako dar; jestliže vám z laskavosti dají něco z toho, tedy využijte ve zdraví a spokojenosti.“ (Hrbek, 1972)

³⁵ Korán, 2:241: „Rozvedeným ženám pak náleží zaopatření podle zvyklostí uznaných, a to povinností je pro bohabojné.“ Korán, 65:1: „Proroku! Rozvádíte-li se se svými ženami, tedy se s nimi rozved'te v ustanovené pro ně lhůtě a počítejte přesně dny čekací lhůty a bojte se Boha, Pána svého! Nevyhánějte je z jejich domů a necht' z nich neodcházejí, leda kdyby se dopustily hanebnosti zjevné. A toto jsou omezení Boží a kdo přestupuje omezení Boží, ten sám sobě křivdí. Ty nevíš, ale možná že Bůh později způsobí nějakou věc jinou.“ (Hrbek, 1972)

³⁶ Jedním ze zastánců negativního pohledu na islám a zejména na jeho dopady na ženy a rozvoj je i německý etnograf Klaus Timm, který tvrdí, že islám je brzdou socioekonomického rozvoje, protože brání ženám v aktivním zapojení do procesu tvorby společenských hodnot (In Křikavová et al., 2002). Současně ale také říká, že islámské právo, které ženu omezuje, je produktem společenských vztahů, v nichž se islám vyvíjel a v nichž žena pravděpodobně měla horší postavení (což islám, resp. jeho právní věda, převzal). V islámském právu tak má být koncentrována či revidována tehdejší společenská praxe. Jinými slovy, postavení ženy v islámském právu je pravděpodobně věrným odrazem sociální reality určité doby v blízkovýchodním regionu (Křikavová et al., 2002).

uzavřené dogma a postavení žen ve společnosti lze řešit různými způsoby, které dnes panují v jednotlivých muslimských zemích.

Ačkoli je v celém islámském právu přísná dělící linie mezi mužem a ženou, kterou vytvořily islámské právní autority, existují různé názory na postavení žen v muslimských společnostech. Postavení žen, resp. uspořádání celé společnosti, vychází v mnoha zemích z právního řádu, kterým se daný stát řídí. Například Abú Hanífa (699–767), zakladatel hanafíjské právní školy³⁷, dovolil ženám vykonávat veřejnou funkci a svědčit ve věcech, ve kterých je její svědectví relevantní. Imám Málík Ibn Anas (715–795), zakladatel málíkovské právní školy³⁸, dokonce umožnil jmenovat ženu do čela státu. (Equitas, 2009)

Sekulární modernisté především z Libanonu, Egypta a Maghribu (země severní Afriky) vyžadují zvýšenou míru sociální mobility a aktivní roli žen ve společnosti, aby tak pomohly k rozvoji ekonomického liberalismu. Také islámští osvícenci a teologové bojují za lepší postavení žen. Svoje názory podkládají Koránem a Hadíthy, ve kterých se zákazy typu komunikace mezi vdanou ženou a cizím mužem nevyskytují. Uznávají, že v raném islámu byla žena mnohem svobodnější, a to i v otázce předmanželského intimního styku. Konzervativci a fundamentalisté zastávají opačný názor než předešlé dvě skupiny. Podle nich žena představuje ďáblův nástroj, s jehož pomocí jsou pravověrní sváděni ze správné cesty, a proto staví ženu pod úroveň muže. (Equitas, 2009; Křikavová et al., 2002)

Každá země v muslimském světě se vyvíjí odlišně a její právní systém se může od ostatních lišit, proto jsou ženská práva v jednotlivých státech rozdílná. Postavení žen ve společnosti může ukazovat poměr sil mezi sekularisty či nacionalisty na jedné straně a islamisty na straně druhé. Avšak ani převažující sekulární síly nedokázaly prosadit jasné a důsledné řešení, jednak kvůli své politické neschopnosti, a také vzhledem k nutným ústupkům veřejnému mínění (zejména mimo velká města) a islamistické opozici. Nejvýznamnější vládní pokusy o zrovnoprávnění pozice žen ve společnosti proběhly na Blízkém východě v Turecku, Tunisku nebo Íránu (do islámské revoluce v roce 1979).

V Turecku proběhla velmi radikální revoluce pod vedením prezidenta Kemala Atatürka, který vykázal islám z politického a veřejného života do soukromí občanů. Islámské právo šarí'a bylo roku 1926 prohlášeno přes noc za neplatné a místo něj začal platit občanský

³⁷ Hanafíjská právní škola ovlivňuje Sýrii, Jordánsko, Palestinu, Turecko, Indii. (Equitas, 2009)

³⁸ Málíkovská právní škola ovlivňuje západní Afriku, severní Afriku (kromě Egypta), Kuvajt, Bahrajn, emiráty Dubaj a Abú Dhabí. (Equitas, 2009)

zákoník, který mimo jiné zakázal vedlejší svazky s otrokyněmi. Byl vydán zákaz nošení islámského oblečení pro muže a ženy na oficiálních místech (školy, úřady, nemocnice) a ženám bylo doporučeno přestat se zahalováním úplně. Zahalování žen bylo chápáno jako zpátečnické a vhodné nanejvýš pro venkovanky. (White, 2003)

Ženy byly podporovány ve studiu na univerzitách (Istanbulská univerzita povolila studium ženám v roce 1916) a po absolvování k nástupu do práce, aby se mohly plnohodnotně zapojit do rozvoje země. Školy oddělené podle pohlaví se spojily a ženy v nich mohly vyučovat, mohly pracovat ve zdravotnictví, v technických a přírodovědných oborech či jako právničky. Náboženské svatby a polygamní svazky byly zakázány, ženy dokonce mohly požádat o rozvod. Nově ženy mohly zdědit stejnou částku jako muži (ne pouze polovinu, kterou ukládá islám). Od roku 1930 mohly ženy volit v oblastních volbách, o čtyři roky později získaly plné volební právo. (Afetinan, 1963; White, 2003)

V důsledku reformy se turecká společnost rozdělila na dva tábory. Nové zákony vyvolaly vlnu euforie u nacionalistů a skupin žen z měst, naopak se ozýval silný odpor ze strany konzervativní společnosti. Postavení žen z chudých a venkovských oblastí se reformou v podstatě nezměnilo, ženy nadále žily v polygamním svazku, protože samy si nedovedly představit život bez zajištění mužem. Nátlak na změnu se u mnohých obyvatel stal důvodem silnějšího přimknutí k islámu a řešení ženské otázky zůstalo v polovině cesty. Od 70. let 20. století se vyskytl opět nárůst islamizace, který je zřetelný dodnes. (White, 2003)

V Tunisku byly v minulosti až do období kolonizace ženy vykázány z veřejného života a měly oproti mužům nižší status, a to z důvodu slabší fyzické síly a doslovného výkladu Koránu tamní společností. Tradičně se ženy zdržovaly doma, pouze ve výjimečných případech vyšly na veřejnost zahalené dlouhým závojem a se zakrytým obličejem. Hlavní úlohou žen bylo rodit děti a starost o ně, o manžela a domácnost. Nicméně s příchodem prvního tuniského prezidenta se situace změnila. (Hochschild, 1966)

Tuniský prezident Habíb Bourguiba byl označován za zrádce arabských a islámských ideálů, protože nesdílel nadšení panarabismu a ideály arabského kulturního dědictví. Naopak se inspiroval Francií a USA a zavedl v zemi nová opatření: zákaz polygamie, minimální věková hranice pro sňatky dívek byla stanovena na 17 let, tresty za ukamenování ženy, volební právo žen, zvláštní stipendia pro studentky vysokých škol, pokus o snížení porodnosti včetně bezplatného rozšiřování antikoncepčních prostředků nebo postupné odbourávání šarí'y z rodinného práva. V roce 1957 ženy poprvé volily a dokonce jedenáct žen bylo jmenováno

na důležité pozice v úřadech a jedna žena byla zvolena do Národního shromáždění. Nově mělo slovo ženy před soudem stejnou váhu jako slovo muže. (Hochschild, 1966; Křikavová et al., 2002)

Ovšem v praxi měly reformy trhliny – jedním z příkladů byly prostitutky. Podle islámského práva by dostaly trest smrti, avšak nové zákony podobné trestání zakazovaly. Samy, bez šance na sňatek (protože již s nejvyšší pravděpodobností nebyly panny), se tak ocitly na okraji společnosti. Nové reformy byly kladněji přijímány ve městech, ale tradiční venkov nerespektoval shora stanovované zákony. Místní úřady se stávaly bezmocné, protože proti nim stály semknuté venkovské rodiny, kmeny a klany, které požívají velmi silné postavení v rámci společenských vazeb v MENA regionu. (Křikavová et al., 2002)

V roce 2010 organizace *Freedom House* vydala speciální zprávu o ženských právech na Blízkém východě a severní Africe. Podle studie ženy v Tunisku požívaly nejlepšího postavení v MENA regionu, následovány Maročankami, Alžírčankami, Libanonkami a dalšími. Naopak nejhorší postavení zažívaly ženy v Jemenu a Saúdské Arábii. Největší zlepšení zaznamenala oblast zaměstnanosti, vzdělání a politické reprezentace, ženy se však musely nadále potýkat s *genderově* motivovaným násilím. Podle zprávy byly například tzv. vraždy ze cti na vzestupu v Iráku a Palestině. Tradiční uspořádání společnosti a nízká právní gramotnost negativně ovlivňovalo přístup žen ke spravedlnosti. (Kelly, 2010)

Vzdělání a ekonomická práva žen se v posledních letech významně zlepšila také v Saúdské Arábii, nicméně ženy stále podléhají rozsáhlé právní a společenské diskriminaci (Freedom House, 2020b). Diskutovaným opatřením je zákonem daný opatrovnický (poručnický) systém. I když se systém mužského opatrovnictví zmírňuje, žena je stále povinna mít svého opatrovníka, který může kontrolovat její život od narození až do smrti. Opatrovníkem bývá zpravidla otec nebo manžel, může jím být však i bratr nebo dokonce syn, kteří mají právo rozhodovat za ženu v otázkách zaměstnání, studia, cestování, aj. Ačkoliv právní reformy v poslední době omezily rozsah systému, zůstává hluboce zakořeněný ve společenských postupech a zvycích a míra svobody jednotlivé ženy závisí do značné míry na liberálnosti její rodiny. S opatrovnickým systémem souvisí podřízenost ženy při výběru budoucího manžela nebo (ne)možnost podrobit se lékařské prohlídce či zákroku (HRW, 2019; Freedom House, 2020b).

Zhoršené životní podmínky mohou zažívat ženy v případě, kdy jejich zemi, region nebo město ovládne nějaká fundamentální islámská organizace, např. Tálibán v Afghánistánu

nebo tzv. Islámský stát na části území v Sýrii a Iráku. Ženy získaly volební právo v Afghánistánu ve 20. letech 20. století a v 60. letech stanovila afghánská ústava rovnost žen. V této době ženy výrazně přispívaly k národnímu rozvoji (podle odhadů ženy tvořily na počátku 90. let v Kábulu až 70 % všech učitelů, 40 % lékařů a 50 % státních zaměstnanců) (BDHRL, 2001). S nástupem Tálibánu (v roce 1994) se situace pro ženy výrazně zhoršila. Hnutí prosadilo svoji verzi islámského práva šarí'a ženám bylo zakázáno studovat na jakékoliv úrovni vzdělávání, pracovat, opouštět dům bez mužského doprovodu, odhalovat se na veřejnosti, podstoupit lékařskou péči poskytnutou mužem (zdravotnictví bylo prakticky ženám nepřístupné), a veřejně vystupovat či být politicky aktivní (Amnesty International UK, 2014).

Podobný útlak zažily ženy na území obsazeném tzv. Islámským státem (ISIS). Stejně jako za vlády Tálibánu i na území ovládaném ISIS byly ženy až na výjimky odstraněny z veřejného světa. Hlavním úkolem žen byla péče o domácnost, o manžela a o děti, kterou měly vykonávat v ústraní a zahalené. Ženy mohly být provdány už ve věku devíti let. ISIS nezakázal ženám vzdělání, avšak povolil pouze vzdělávání v islámské věrouce. Na rozdíl od Tálibánu ženy směly pracovat, pokud byly lékařkami, učitelkami nebo byly přijaty „do služby“ Islámského státu (např. na pozici bojovnice nebo ženské náboženské policie). Role a povinnosti ženy byly sepsány v manifestu („*Women of the Islamic State: Manifesto and Case study*“) vydaném samotnou organizací. (Mah-Rukh, 2015; Al-Jazeera, 2019)

2.3.3 Anti-emanipační názory a praxe

V některých blízkovýchodních zemích se realizovaly reformní snahy sekularistů (se smíšenými výsledky), v jiných naopak zvítězili konzervativní fundamentalisté a zejména od 70. let 20. století dochází k postupné, ale stále sílící re-islamizaci společnosti. Příkladem může být Írán. Charakter vlády šáha Rezá Pahlaví byl velmi modernistický,³⁹ prozápadní, anti-islámský, ovšem také despotický, což na vlastní kůži poznali nejen nepřátelé režimu, ale také obyčejné obyvatelstvo. Přesto v ženské otázce realizoval šáh některé reformy,⁴⁰

³⁹ Modernizace země začala už za vlády dynastie Kadžárovců, která vládla zemi od konce 18. století do roku 1925, a byla namířena převážně k posílení armády, nákupu nových zbraní a dále k vysílání mužských studentů vysokých škol a pracovníků do zahraničí. Po vzoru Německa vznikla centralizovaná vláda, která představovala novou formu monarchie a politického systému. Lidem byla udělena politická a sociální práva. I když začínají na začátku 20. století vznikat první školy pro dívky, větších reforem se ženy nedočkaly. (Shahriari, 2017)

⁴⁰ K největším změnám v postavení žen došlo ve veřejném prostoru, soukromý prostor zaostával. Například modernizace rodiny a rodinná politika byla omezena na kodifikaci tradičních náboženských předpisů o roli žen. Občanský zákoník z roku 1936 podpořil patriarchální vztahy v rodině tím, že schválil polygamii, přiznal mužům právo na rozvod a opatrovnictví dítěte, zakázal ženám cestovat, nebo pracovat bez svolení zákonného mužského poručníka. Reformování rodinného práva se ženy dočkaly až v 60. a 70. letech, kdy byly zákony omezující ženy zmírněny, nicméně rovnosti obou pohlaví docíleno nebylo. (Yeganeh, 1993)

kteřé lze hodnotit vcelku kladně: například podporoval vzdělání žen a jejich následné uplatnění ve významných funkcích ve školství, státní správě a zdravotnictví. V roce 1928 bylo studentkám poprvé poskytnuto stipendium ke studiu na vysoké škole v zahraničí, v roce 1935 byly první studentky přijaty ke studiu na Teheránské univerzitě a o devět let později se základní vzdělávání stalo povinným pro všechny. Ze strany fundamentálnějších islámských kruhů ale byly tyto kroky kritizovány jako neislámské. Nespokojenost se šáhem a jeho reformami rostla a zvyšovala se náklonnost íránské populace k islámu. Šáh byl v roce 1979 islámskou revolucí pod vedením Chomejního svržen a byla ustanovena Islámská republika Írán. Jedním ze symbolů revoluce se stala *mahdžuba*, tradiční oděv žen, kterým ženy bojovaly proti šáhovu režimu, sekulárnímu způsobu života a „západní nákaze“.⁴¹ (Moghadam, nedatováno; Yeganeh, 1993)

Tvrdý přístup k pozici žen ve společnosti zastávají především konzervativní fundamentalisté, kteří přisuzují ženám za hlavní povinnosti starost o domov, rodinu a děti, a tím také starost o stabilitu muslimské obce. Někteří fundamentalisté poukazují na mentální limity žen, jejich přirozenou prostopášnost, jelikož mají být hříčkou v rukou Satana. Čestná muslimská žena má plnit podle fundamentalistů devět povinností: modlit se k jedinému bohu, nekrást, nedopouštět se cizoložství, nezabíjet své děti, neosočovat a nepomlouvat, podřizovat se zákonům víry, nenechávat své děti bezdůvodně na starost manželovi, podřizovat se všem normám šarí'atské etiky a vyhnout se společnosti mužů jiných než manželů a blízkých příbuzných (což jsou ti, kteří mají zakázáno s nimi obcovat a ženit se s nimi). Ve většině blízkovýchodních zemích jsou stále platné zákony a normy, které znevýhodňují ženy, například vynucování poslušnosti vůči manželovi, polygamie, zákaz sňatku muslimky s nemuslimem, přidělení péče o dítě otci po rozvodu partnerů apod. (Tohidi, 2003)

2.3.4 Sňatek a rozvod v islámu

Uzavření manželství v islámských zemích, jejichž rodinné právo vychází z islámského práva, je zcela odlišné než v západním světě. O celém aktu se hovoří jako o uzavření smlouvy, tzv. *'aqd*, kterou často vyřizují rodiče partnerů. Obvykle rodiče vybírají pro svoje děti vhodného partnera jak po fyzické, tak ekonomické stránce. Uzavřením dohody o manželství přestává být žena pro muže zapovězenou. Manželství uzavírané z lásky je pro

⁴¹ Mnoho žen, které se zahalené účastnily protestů proti šáhovi, nepočítaly s tím, že se dva roky po revoluci stane zahalování povinností. Zahalením při demonstracích vyjadřovaly odpor vůči stávajícímu panovníku i ty ženy, které se běžně nezahalovaly. (Moghadam, nedatováno)

určité oblasti (například státy Perského zálivu) velmi řídké. Často chybí jakýkoliv citový aspekt, který se i během manželství vytvoří asi jen u poloviny vztahů (De Bel-Air et al., 2018). Hlavním předpokladem uzavření sňatku je fyzická způsobilost obou k pohlavnímu styku (s cílem plození dětí).

Islámské právo nestanovuje věkovou hranici⁴² pro sňatky, avšak v různých státech regionu se pohybuje kolem 16–18 let. Předpokladem sňatku je souhlas ženy, který může být vyjádřen slovně, implicitně (tzn. přítomností na svatbě) nebo mlčením. Součástí svatební dohody obvykle bývá i stanovení částky nebo naturálie (*mahr*), kterou ženich, resp. jeho rodina deponuje nevěstě. (Mendel, 2016) *Mahr* se stává vlastnictvím manželky (nikoliv její pokrevní rodiny), nevěsta však nemá právo zasahovat do diskuse o jeho výši. *Mahr* může být zaplacen ještě před svatbou, nebo je vyplácen v případě, je-li žena svým mužem zapuzena nebo dojde-li k rozvodu. V sekulárních rodinách je *mahr* spíše symbolickým jevem (na jeho nevyplacení se musí dohodnout obě strany), nicméně v konzervativních rodinách je jeho výše otázkou cti nevěstiny rodiny. Výše *mahr* je odlišná v různých státech, sociálních vrstvách a oblastech jednoho státu.⁴³ *Mahr* slouží jako tzv. sociální pojistka pro ženu, proto se neočekává, že z těchto peněz bude zaplacen společný dům/byt nebo jeho vybavení. Kvůli špatným ekonomickým podmínkám současných rodin a mladých mužů, je pro řadu z nich velmi obtížné našetřit uspokojující výši *mahr* a zajistit společné bydlení po svatbě, proto je mnoho mladých mužů stále svobodných.

V mnoha zemích muslimského světa je povolena polygamie a sám Prorok ji svým chováním posvětil, ačkoliv on sám doporučuje mít pouze jednu ženu: „*Bojíte-li se, že nebudete spravedliví k sirotkům...berte si za manželky ženy takové, které jsou vám příjemné, dvě, tři a čtyři; avšak bojíte-li se, že nebudete spravedliví, tedy si vezměte jen jednu nebo ty, jimiž vládnou pravice vaše. A tak se nejlépe vyhnete odchýlení.*“ (Korán, 4:3; Hrbek, 1972) Mnohoženství bylo běžné hlavně ve středověku, od 19. století se vyskytuje spíše zřídka. Jednou z podmínek uzavření polygamiího vztahu je zabezpečit všechny manželky stejně po finanční i sexuální stránce. Z tohoto důvodu jsou polygamií svazky dnes už téměř raritou, a pokud se vyskytují, tak existují nejčastěji v rentiéřských státech Perského zálivu.

⁴² Korán pouze v jednom verši zmiňuje „věk sňatku“, který ovšem explicitně nestanovuje. Korán, 4:6: „*A zkoušejte schopnosti sirotků, dokud nedospějí do věku sňatku; postřehnete-li pak u nich zralost úsudku, tedy jim předejte majetky jejich*“ (Hrbek, 1972)

⁴³ Například v Ománu se výše *mahr* v beduínských kruzích pohybovala v roce 2018 okolo 5 000 OMR, v přepočtu asi 300 000 Kč, a v městských oblastech šlo zhruba o polovinu.

Islámský rozvod patří mezi jedno z nejdiskutovanějších témat v západním světě. Lidé si představují rozvod manžela s manželkou trojím vyřčením „zapuzuji tě“, avšak v realitě je to složitější úkon, ke kterému je přistoupeno po vzájemné dohodě obou partnerů. Žena nemá právo na „zapuzovací formulí“, ale o rozvod může také zažádat, pokud s ní muž špatně zachází, pokud je manžel impotentní nebo nedokáže zdůvodnit svoji nepřítomnost. Mohamed údajně povolil rozvod i v případě, že žena již svého muže nemiluje, ale tento hadíth byl islámskou právní vědou označen za falzifikát. (Křikavová et al., 2002) Pokud rozvod iniciuje žena, nemá nárok na *mahr*.⁴⁴ Dnes se rozvody řídí právní praxí, která je v dané zemi platná. V sekulárnějších režimech (např. Libanon, Tunisko, Indonésie) se rozvod podobá praxi v západních zemích a naopak v zemích, kde je šaría součástí legislativy (např. Saúdská Arábie, Írán), je rodinné právo závislé na lokálních interpretacích učenců. (Mendel, 2016)

2.3.5 Projevy deficitu

Podle Arab Human Development Report (2005) má nerovnost pohlaví na Blízkém východě a současně v ostatních islámských zemích řadu projevů, jedním z nich je například *vysoká úmrtnost matek při porodu*. V roce 2005, kdy byl report publikován, byla úmrtnost matek při porodu v MENA regionu 82, pro všechny muslimské země činilo toto číslo 300 (na 100 000 porodů). Nejaktuálnější data z roku 2017 ukazují úmrtnost 57 žen na 100 000 porodů v MENA regionu a 212 žen v průměru pro všechny muslimské země. Pro celý svět tato hodnota dosahuje 211 úmrtí. Nejvyšší úmrtnost žen při porodu vykazuje Čad, kde v průměru zemře 1140 žen na 100 000 porodů. (WB, 2020)

Dalším z uvedených projevů deficitu je *vysoký podíl negramotných žen*, kterých bylo v roce 2005 v MENA regionu více než 40 % (všech žen ve věku 15 a více let). Nejaktuálnější data z roku 2018 ukazují snížení podílu negramotných žen o téměř 13 procentních bodů (28 % negramotných žen). Průměrný podíl negramotných žen pro všechny muslimské země světa byl v roce 2018 zhruba 23 % (data však byla dostupná pouze pro 22 zemí). Z dostupných údajů nejnižší negramotnost v rámci muslimského vykazují post-sovětské středoasijské země (Kyrgyzstán, Kazachstán a Uzbekistán uvádí 99 % gramotnost). Pro srovnání, podíl negramotných žen pro celý svět je necelých 18 %. (WB, 2020)

⁴⁴ Ztráta nároku na *mahr* byla v minulosti zneužívána - když se muž oženil s novou manželkou a první manželka mu překážela, chtěl se s ní rozvést. Kdyby požádal o rozvod on, musel by *mahr* platit (nebyl-li zaplacen před uzavřením sňatku). Proto s novou ženou první manželku psychicky týrali a donutili ji tak k žádosti o rozvod, čímž ztratila na něho nárok. (Křikavová et al., 2002)

Nízké zápisy do škol na všech úrovních představují další projev deficitu. V roce 2005 bylo v primárním stupni vzdělání zapsáno v MENA regionu i ve světě více chlapců než dívek. Index rovnosti pohlaví (GPI - *gender parity index*) v MENA ukazoval 0,9232, resp. 0,9544 pro celý svět. Zatímco v MENA zemích je i v roce 2018 poměr zapsaných žáků lehce ve prospěch chlapců (GPI 0,917), ve světě se poměr obrátil ve prospěch dívek (GPI 1,0035). V sekundárním stupni vzdělání počet zapsaných chlapců nepatrně převyšuje počet zapsaných dívek, a to jak pro svět (GPI v roce 2005 bylo 0,9473 a v roce 2018 GPI ukazuje 0,9885), tak pro Blízký východ a severní Afriku (GPI v roce 2005 dosahovalo 0,9391 a v roce 2018 je 0,9401). V posledním, terciárním, stupni vzdělání byl zapsán v roce 2005 téměř stejný počet mužů a žen (GPI 0,9963) v MENA regionu. Od roku 2006 počet zapsaných studentek převyšuje (GPI v roce 2018 je 1,0594). Údaje za celý svět ukazují, že od roku 2002 je zapsaných ke studiu na vysoké škole větší počet žen než mužů (GPI pro rok 2005 bylo 1,0496 a pro rok 2018 je 1,1393). (WB, 2020)

Jiným projevem deficitu je vyšší *postižení žen chudobou*. Moghadam (1998) představuje pojem „feminizace chudoby“, kterou lze uplatnit i v oblasti Blízkého východu. Větší náchylnost žen k chudobě je spojena s nerovností pohlaví a *genderovou* předpojatostí při přerozdělování zdrojů v domácnostech, ve veřejné politice a v legislativě. Ženy se také častěji potýkají s nedostatkem vlastnického práva půdy či nižším přístupem k placené práci, nižšími platy, negramotností, brzkými sňatky a porody v nízkém věku, apod. Ke stejným závěrům dochází i Masri (2017), který ve své studii uvádí, že větší zapojení žen na trhu práce v regionu povede ke snížení chudoby díky nižší porodnosti, oddálení porodnosti do pozdějšího věku a zlepšení blahobytu dětí.

Míra *právní diskriminace* žen v zemích MENA regionu a dalších muslimských státech závisí na charakteru režimu a jeho vztahu k legislativě. V sekulárnějších zemích jsou ženy vystaveny mnohem nižší diskriminaci než v zemích, jejichž rodinné nebo trestní právo se řídí islámským právem šarí'a. K pozitivním změnám v otázce práva žen dochází v porovnání s nemuslimskými zeměmi relativně pozdě. Až v roce 2016 bylo v Tunisku, Jordánsku a Libanonu zrušeno osvobození mužů z trestního stíhání, kteří se po aktu znásilnění oženili se svojí obětí. Devět blízkovýchodních zemí přijalo až po roce 2000 zákony omezující domácí násilí na ženách. V řadě zemích však přetrvávají diskriminační praktiky, např. zákaz cestování či získání cestovního dokladu bez souhlasu mužského poručníka, favorizování mužů při rozvodech a přidělování péče o děti. (Begum, 2018)

Mezi další projevy patří *nízká ekonomická participace* žen v muslimských zemích. Zaměstnavatelé v tradiční patriarchální společnosti preferují muže, zaměstnaných žen starších 15 let bylo v roce 2005 v MENA regionu pouze 20 %, což bylo nejméně na celém světě; pro muslimský svět toto číslo činilo 37 %, zatímco globální průměr byl asi 50 %. Podíl zaměstnaných žen se na Blízkém východě v roce 2018 nezměnil, průměrná zaměstnanost ve všech muslimských zemích se zvýšila o 2 procentní body na 39 % a celosvětový průměr klesl o tři procentní body. (WB, 2020) Tolerování násilí na ženách a vysoká náchylnost k chorobám jsou další projevy deficitu, které musí pro zlepšení situace muslimské země vyřešit.

Z dynamického pohledu je situace optimističtější. Ve všech jmenovaných ukazatelích zaznamenává Arabský svět nejlepší pozitivní vývoj na světě, ovšem je nutné podotknout, že z velmi nízkého základu.

2.3.6 Příčiny deficitu

Podle Arab Human Development Report (2005) je možné rozlišit tři okruhy příčin *genderového* deficitu v Arabském světě, a to na kulturní a společenské, právní, a ekonomické a mezinárodní. Z náboženského hlediska je žena vnímána jako muži podřízená. Pokud je společnost (stát) legislativně založena na historickém nebo islámském právu šari'a, může být tato podřízenost kodifikována. Nicméně islám uznává rovnost mezi všemi lidskými bytostmi. Muslimská společnost má k různým otázkám různé postoje a konkrétně k ženské otázce se pozice islamistů liší. Zatímco fundamentalisté a tradicionalisté (např. salafisté) jakoukoli změnu odmítají, reformní islamisté (např. Muslimské bratrstvo) považují změnu v této oblasti za nevyhnutelnou. Příčinou současné pozice žen v muslimských zemích je také tribalismus a patriarchální charakter společnosti. Ten preferuje muže ve všech společenských institucích včetně rodiny a školy. Z toho důvodu jsou v hojném měřítku patrné již zmíněné projevy deficitu.

Patriarchální uspořádání společnosti a tribalismus se může promítat i do legislativního uspořádání islámských zemí. Většina arabských států však podepsala Konvenci o eliminaci všech forem diskriminace vůči ženám (CEDAW) a později ji také ratifikovala.⁴⁵ Teoreticky by tedy ženy měly mít právní ochranu. Nicméně řada států má ke konvenci určité výhrady a netají se tím, že některé články odporují národní legislativě nebo nejsou v úplné shodě

⁴⁵ Úmluvu CEDAW z muslimských zemí nepřijal Írán, Somálsko a Súdán. (UN WOMEN, 2020)

s islámským právem (sporným považují hlavně článek 2 (a)⁴⁶). V ústavách většiny států je však rovnost pohlaví zakotvena, stejně jako ženská politická a občanská práva. Avšak co je sepsáno v legislativě, neplatí vždy v praxi. Ženy jsou také často diskriminovány v otázkách národnosti. Syn získává arabskou národnost podle otce (a s tím i spojené veškeré úlevy a podpory ve státech Zálivu například). Matčinu národnost získá potomek v případě, pokud je totožnost otce neznámá nebo je bez státní příslušnosti. Diskriminaci žen lze vnímat také přímo v procesním jednání soudů, proto se řada sporných otázek řeší v rámci rodiny, komunit a kmenů.

Ekonomické příčiny deficitu jsou způsobeny rentiéřským charakterem ekonomiky, pomalým ekonomickým růstem a stagnací, které znamenají nedostatečnou tvorbu pracovních míst, a ta pak následně neodpovídá demografickému vývoji v regionu. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem (horší přístup ke vzdělání nebo preference mužů zaměstnavateli) jsou tímto faktem nejvíce postižené ženy. Také kvůli struktuře vzdělání mají ženy horší uplatnění na trhu práce. Nejvíce žen s vyšším vzděláním získalo titul v humanitních oborech, proto je jejich uplatnění v ekonomicky atraktivních oborech a na vyšších postech komplikováno. Mezinárodní tlak na akceptaci pravidel rovnoprávnosti žen ve společnosti a hrozba sankcí vyvolává v muslimských společnostech a státech spíše odpor a znechucení. Podobně jako demokracii i genderovou otázku považují za západní výmysl, proti kterému se arabská společnost snaží bránit re-islamizací, přičemž tradicionalisté s fundamentálními islamisty se tento postoj snaží legitimizovat důkazy o nekompatibilitě emancipace žen v islámském prostředí a právu.

⁴⁶ Článek 2 (a) „*To embody the principle of the equality of men and women in their national constitutions or other appropriate legislation if not yet incorporated therein and to ensure, through law and other appropriate means, the practical realization of this principle;*“ (UN Women, 2020)

3 Měření deficitů: konstrukce indexů

Zkonstruované indexy, které kapitola prezentuje, představují prostředek pro měření vybraných rozvojových deficitů. Tato kapitola seznamuje s podobou indexů a prezentuje jednotlivé jejich komponenty a následně také indikátory, ze kterých se komponenty skládají. Přibližuje, na základě čeho byly indikátory vybrány a vysvětluje podmínky, za jakých mohly být v indexech využity.

3.1 Struktura indexů

V souvislosti s vybranými rozvojovými deficity, kterými se tato práce zabývá, jsou navrženy celkem tři indexy, z nichž každý jeden je věnován analýze jednoho z deficitů. Všechny indexy mají stejnou strukturu, skládají se ze tří komponent a každá komponenta je zastoupena čtyřmi vybranými indikátory. Výběr jednotlivých komponent byl inspirován zprávami *Arab Human Development Reports*, například komponenty *genderového* deficitu vycházejí z reportu AHDR (2005), který rozdělil příčiny deficitu do tří oblastí – sociální, ekonomické a právní. Tyto oblasti se staly jednotlivými komponentami indexu, přičemž poslední právní oblast byla na rozdíl od originálu rozšířena ještě o politickou sféru. V případě indexu měřícího znalostní/vědomostní deficit navrhuje zpráva AHDR (2003) zahrnout do měření tři hlavní aspekty získávání znalostí, a to produkci, diseminaci a infrastrukturu pro budování znalostí. Produkce a diseminace se staly komponentami navrženého indexu, pouze infrastrukturu pro budování znalostí reprezentuje její „soft“ složka, přístup ke znalostem. Komponenty indexu demokratického deficitu byly nastaveny v souladu s reportem AHDR (2004). Hned v úvodu report zmiňuje, že lidé mají právo na důstojný hmotný, morální a duchovní život, který není slučitelný s jakoukoliv formou diskriminace. Lidský blahobyt není omezen pouze na materiální pohodlí, ale zahrnuje také nehmotné aspekty života, jako je například svoboda, znalosti, estetické potěšení, lidská důstojnost či sebeuspokojení. S ohledem na výše zmíněné byly zvoleny komponenty osobní práva, osobní svobody, a rovné zacházení a absence diskriminace.

Každá komponenta indexu (celkem tři komponenty v jednom indexu) je zastoupena čtyřmi pečlivě vybranými indikátory. Jeden index je tedy složen z dvanácti indikátorů. Nejdůležitějším kritériem volby indikátorů byla reprezentace jednotlivých komponent, do které spadají, tzn. všechny čtyři indikátory musí souviset s danou nadřazenou komponentou. Jakmile byly takové indikátory vybrány, byla zkontrolována dostupnost dat. Do komponent byly zahrnuty ukazatele, jejichž údaje pocházejí ze stejného prověřeného zdroje konzistentní

metodikou napříč všemi dostupnými zeměmi a roky, aby byla zajištěna komparabilita hodnot pro jednotlivé země.

Indexy jsou zkonstruovány pro tři časová období: 1998–2000, 2008–2010, a 2016–2018, ze kterých jsou vypočítány průměrné hodnoty. Průměry za tři roky byly zvoleny proto, aby se předešlo možnému zkreslení (ačkoliv sociální indikátory mají většinou stabilnější vývoj než ekonomické, mohou zaznamenat v jednom roce strmý nárůst nebo propad) a zároveň se eliminoval problém chybějících dat.⁴⁷ I přesto však některé identifikované indikátory, které byly vhodné konceptuálně, musely být z tvorby indexu odstraněny, protože neměly dostatečné množství dostupných dat (požadovaná dostupnost alespoň 85 % zemí, zvláště muslimských). Některé další indikátory pak byly vyřazeny proto, že ačkoliv byly konceptuálně vhodné, nesplňovaly statistická kritéria (odpovídající výše korelačních koeficientů s indikátory v rámci jedné komponenty je popsána více v metodice konstrukce indexu

3.2 Výběr indikátorů v indexech

Výběr indikátorů do jednotlivých komponent indexu byl inspirován metodikou *Social Progress Index* (Stern et al., 2020), která je založená na následujících základních principech: (1) měří se výstupy a výsledky, nikoliv vstupy; (2) používají se neekonomické indikátory (tento princip je částečně porušen u ekonomické dimenze *genderového* deficitu, kde však má své konceptuální opodstatnění); (3) indikátory musí být relevantní pro všechny země světa, aby byla zajištěna komparabilita (nelze tedy používat pouze indikátory relevantní pro muslimské země, vnitrozemské země, apod.). Jak bylo zmíněno, koncepce indexů i samotný výběr byl částečně inspirován metodikou *Social Progress Index* (SPI), nicméně přímé využití SPI nebylo vzhledem k odlišnému zaměření kvalifikační práce vhodné, proto se autorka rozhodla vytvořit indexy vlastní.

3.2.1 Znalostní/vědomostní deficit

Mnoho autorů se shoduje, že měřit znalosti je velice obtížné, protože se jedná o komplexní otázku, kterou nelze zcela akurátně zhodnotit. K měření znalostí lze využít velké množství indikátorů, které v ideálním případě postihnou kvantitativní a kvalitativní stránku deficitu. (AHDR, 2003; Sveiby, 2010; Matošková, 2016) *Arab Human Development Report* zaměřený na znalosti navrhuje zahrnout do měření tři hlavní aspekty získávání

⁴⁷ Pro účely práce není nutné mít k dispozici celou časovou řadu, stačí časové body, které umožní komparaci v čase.

znalostí, a to (1) produkci znalostí, kam řadí výdaje na vědu a výzkum, četnost vědeckých publikací, četnost ostatních literárních publikací, patenty; (2) diseminaci znalostí prostřednictvím vzdělání, překladu knih, a médií; a (3) infrastrukturu pro budování znalostního kapitálu pomocí výpočetní technologie či institucemi podporujícími vědu a výzkum. (AHDR, 2003)

Schéma navržené AHDR (2003) se částečně stalo vzorem pro určení komponent indexu a následného výběru jednotlivých indikátorů. Komponenty „diseminace znalostí“ a „produkce znalostí“ zůstaly stejné jako v reportu, pouze infrastruktura pro budování znalostí se zaměřila na zabezpečený technický přístup ke znalostem a celá komponenta je pojmenována jednoduše „přístup ke znalostem“. Celkový počet indikátorů je stejný jako v dalších dvou indexech, tedy dvanáct. Indikátory vybrané pro komponentu „diseminace znalostí“ analyzují aktivity, které svojí povahou mají vliv či vypovídají o rozšiřování znalostí. Na základě svých charakteristik sem byl zařazen ukazatel *Střední délka vzdělání* (UNDP, 2018), který udává průměrný počet ukončených let vzdělávání. Také indikátor *Rovnost vzdělání* (Pemstein et al., 2019) vypovídá o rozšiřování znalostí, neboť posuzuje, do jaké míry je zaručeno kvalitní základní vzdělání pro celou populaci dostačující k tomu, aby lidé mohli hájit svá základní práva jako dospělí občané. Zbývající dva ukazatelé, *Podíl žen ve věku 25–29 let s žádným vzděláním* (IHME, 2018) a *Learning index pro ženy s 5–9 lety vzdělání* (IHME, 2019) hodnotí rozšíření vzdělání v určité věkové skupině žen či rozšíření vzdělání pouze pro krátký časový interval. Indikátory jsou ukázány pro ženské pohlaví, protože ženský aspekt často lépe ilustruje rozvojové deficity.

Podobně bylo o ženském aspektu smýšleno i v rámci komponenty „produkce znalostí“, a proto sem byl zařazen ukazatel *Podíl žen ve věku 25–29 let s 15–18 lety vzdělávání* (IHME, 2019). Předpokládá se, že lidé (v tomto případě konkrétně ženy) s 15 až 18 lety studia jsou schopni již sami přispět k produkci znalostí, nejen znalosti přijímat. Zbývající indikátory také hodnotí buď podmínky pro tvorbu znalostí, nebo samotnou tvorbu znalostí. Tu lze prezentovat v podobě tzv. vědeckého výstupu země, kdy například zvolený ukazatel *Četnost vědeckých publikací* (SCImago, 2019) prezentuje počet vědeckých dokumentů publikovaných během konkrétního roku (pro porovnatelnost velkých a malých zemí byl tento indikátor přepočten na populaci každé země). Jak už bylo v práci zmíněno, arabské země a obecně islámský svět v průměru zaostává v počtu publikovaných vědeckých prací v porovnání s ostatními nemuslimskými zeměmi. Podmínky pro tvorbu znalostí je možné posoudit prostřednictvím *Počtu univerzit na obyvatele* (V-Dem, 2019) v dané zemi, kdy lze

předpokládat přímou úměru (čím vyšší počet univerzit na obyvatele, tím lepší podmínky pro produkci znalostí), a nepřímo také *Úrovní svobody akademického a kulturního projevu* (Pemstein et al., 2019) v zemi (zda jsou akademické a kulturní instituce omezovány nebo kontrolovány vládou). Čím svobodnější akademické prostředí, tím větší prostor pro neomezené a nestranné bádání.

Poslední komponenta indexu znalostního/vědomostního deficitu hodnotí přístup ke znalostem, proto i vybrané jednotlivé indikátory ukazují, jaký podíl populace v jednotlivých zemích má přístup k prostředkům, které přinášejí informace a znalosti. Jedním z takových prostředků je internet, a proto jsou zahrnuty indikátory *Podíl populace využívající internet* (WB, 2020) a *Předplatné vysokorychlostního internetu* (WB, 2020). Zásadním prostředkem přístupu k informacím je v dnešní době také mobilní telefon, a proto je součástí komponenty ukazatel *Předplatné mobilních telefonů* (WB, 2020). Poslední indikátor *Cenzura médií* (Pemstein et al., 2019) uvádí, zda se vláda snaží přímo nebo nepřímo cenzurovat tištěná a digitální média, a nepřímo tak ukazuje, jak volný přístup k informacím/znalostem lidé mají. Podle organizace *Freedom House* v žádné zemi z MENA regionu neexistují svobodná média, a to byl také jeden z důvodů, proč se řada lidí účastnila demonstrací známých jako tzv. Arabské jaro.

Tabulka 2: Index znalostního/vědomostního deficitu

Znalostní/vědomostní deficit	Diseminace znalostí	Střední délka vzdělání (UNDP) Podíl žen ve věku 25–29 let s žádným vzděláním (IHME) <i>Learning index</i> , ženy s 5–9 lety vzdělání (IHME) Rovnost vzdělání (V-Dem)
	Produkce znalostí	Četnost vědeckých publikací per capita (Scimago) Celkový počet univerzit na milion obyvatel (V-Dem) Podíl žen ve věku 25–29 let s 15–18 lety vzdělání (IHME) Svoboda akademického a kulturního projevu (V-Dem)
	Přístup ke znalostem	Lidé využívající internet, % populace (WB) Předplatné mobilních telefonů, 100 lidí (ITU, WB) Předplatné vysokorychlostního internetu, 100 lidí (WB) Cenzura médií (V-Dem)

Zdroj: Vlastní zpracování

3.2.2 Demokratický deficit

Index demokratického deficitu je složen ze tří komponent (osobní práva, osobní svobody, rovné zacházení a absence diskriminace) a dvanácti indikátorů. Komponenty jsou navrženy

v souladu s AHDR (2004), který kromě jiného uvádí reformu těchto tří oblastí jako zásadní pro překonání demokratického deficitu. Osobní práva jsou reprezentována ukazateli *Politických práv, Přístupu ke spravedlnosti, Úrovně právního státu a Vlastnických práv. Politická práva* (Freedom House, 2019) udávající, do jaké míry obyvatelé daného státu mohou participovat ve volebním procesu, včetně svobodných voleb či účasti v politických stranách a uskupeních. Jsou tedy hodnocena osobní práva jedince participovat na politickém dění ve státě, proto byl indikátor zvolen jako součást komponenty. Další součástí komponenty, *Přístup ke spravedlnosti* (V-Dem, 2019), analyzuje, zda mají občané bezpečný a účinný přístup ke spravedlnosti, zda se tedy mohou domoci svých osobních práv. Ukazatel *Úrovně právního státu* (WGI, 2020) byl také na základě svých vlastností zařazen do první komponenty, neboť hodnotí práva jedince domoci se spravedlnosti nejen u policie či soudů. Obecně lze tedy říci, že zajištění osobních práv člověka závisí na rovném uplatňování vlády zákona v zemi. Poslední indikátor, *Vlastnická práva* (V-Dem, 2019), odráží skutečnost, že pokud člověk nebude mít nárok na soukromé vlastnictví, nebude plně využívat svých osobních práv.

Druhá komponenta indexu, osobní svobody, je zastoupena ukazateli *Svobody vyjadřování, Svobody vyznání, Vnímání korupce, a Osobní autonomie a individuálních práv*. Ukazatelé *Svoboda vyjadřování* i *Svoboda vyznání* už svými názvy napovídají, že je žádoucí je zařadit do druhé komponenty. *Svoboda vyjadřování* (V-Dem, 2019) analyzuje, v jakém rozsahu mohou obyčejní lidé diskutovat o politických záležitostech doma a na veřejnosti, a *Svoboda vyznání* (Pewstein et al., 2019), jak označení napovídá, udává rozsah, v jakém mají jednotlivci a skupiny právo volby či změny náboženství. Některé muslimské země (například Afghánistán, Brunej, Džibuti či Saúdská Arábie) mají zakotveno přímo v ústavě, že islám je oficiálním státním náboženstvím, takže svoboda vyznání je zde minimální (Pew Research Forum, 2017). Osobní svoboda jedince se odráží také v životě bez korupce, kdy člověk není podřízen vládě mocných elit či soukromým zájmům převažujících nad státem. Rozšířená korupce ve státě může výrazně negativně ovlivnit osobní svobodu lidí, proto je ukazatel *Vnímání korupce* (WGI, 2019) zahrnut do druhé komponenty. Sub-indikátor občanských svobod, *Osobní autonomie a individuální práva* (Freedom House, 2019), je posledním ukazatelem druhé komponenty. Charakteristika indikátoru, který analyzuje svobodu pohybu člověka, právo vlastnit majetek či rovné příležitosti a svobody od ekonomického vykořisťování, reflektuje konceptuální vhodnost pro zařazení do komponenty „osobní svobody“.

Poslední komponentou indexu demokratického deficitu je rovné zacházení a absence diskriminace. Tuto komponentu představují ukazatele, které hodnotí, jak rovný přístup mají odlišné sociální skupiny nebo lidé různého socioekonomického postavení k politické moci, jak rovnoměrně jsou rozděleny zdroje ve společnosti a jak je rozšířená diskriminace či násilí vůči menšinám. Dva indikátory, *Rovnost politické moci sociálních skupin* (Pemstein et al., 2019) a *Rovnost politické moci podle socioekonomického postavení* (Pemstein et al., 2019) odhalují přítomnost diskriminace v zemi a rovné zacházení napříč společnostmi, proto byly zařazeny do poslední komponenty. Diskriminací se zabývá také ukazatel *Diskriminace vůči menšinám* (FSI, 2020), který zjišťuje konflikty mezi odlišnými skupinami ve společnosti založené zejména na různých sociálních či politických charakteristikách a jejich roli v přístupu ke službám nebo zapojení do politického procesu. Minoritní náboženské skupiny (např. Drúzové v Libanonu, Zoroastrijci v Íránu nebo křesťané v Egyptě) také mohou čelit diskriminacím ze strany majoritní společnosti. Rovný přístup a zacházení hodnotí také *Index rovnoměrného rozdělení zdrojů* (Sigman et al., 2019), který měří úroveň rovnoměrné distribuce hmotných i nehmotných zdrojů ve společnosti, neboli zda dochází k nerovnému zacházení.

Tabulka 3: Index demokratického deficitu

Demokratický deficit	Osobní práva	Politická práva (Freedom House) Přístup ke spravedlnosti (V-Dem) Úroveň právního státu (WGI) Vlastnická práva (V-Dem)
	Osobní svobody	Svoboda vyjadřování (V-Dem) Svoboda vyznání (V-Dem) Vnímání korupce (WGI) Osobní autonomie a individuální práva (Freedom House)
	Rovné zacházení a absence diskriminace	Diskriminace a násilí vůči menšinám (FSI) Index rovnoměrného rozdělení zdrojů (V-Dem) Rovnost politické moci sociálních skupin (V-Dem) Rovnost politické moci podle socioekonomického postavení (V-Dem)

Zdroj: Vlastní zpracování

3.2.3 Genderový deficit

Navržený index analyzující *genderový deficit* je rovněž tvořen třemi komponentami (sociální oblast, ekonomická oblast, a politická a legální oblast) a celkem dvanácti ukazateli. Nerovnost mužů a žen v těchto oblastech je analyzována v AHDR (2005). Sociální oblast je

hodnocena indikátory, které svým charakterem měří vybrané aspekty sociální sféry, jako je například vzdělání, kdy ukazatel *Celkové rovnosti vzdělání* (IHME, 2019) analyzuje rovnocennost přístupu ke vzdělání bez ohledu na pohlaví, nebo zdraví, které je v komponentě zastoupeno *Střední délkou života při narození ženy* (WB, 2020). Komponentu dále doplňuje indikátor *Dostupnosti veřejných služeb podle pohlaví* (V-Dem, 2019), který zjišťuje, zda je přístup k základním veřejným službám, jako je pořádek, bezpečnost, zdravotní péče či základní vzdělání umožněn rovnoměrně pro obě pohlaví. Posledním ukazatelem komponenty je *Uspokojená poptávka po antikoncepci* (UN DESA, 2019), jehož reflexe plánování rodiny bezpochyby spadá do sociální oblasti *genderového* problému.

Druhá komponenta zastřešuje indikátory odrážející ekonomickou oblast *genderového* deficitu. Indikátor *Přístup ke státnímu zaměstnání* (V-Dem, 2019) měří, zda je přístup k pracovním místům ve státní sféře rovnocenný pro kvalifikované osoby bez ohledu na pohlaví. Zbývající tři ukazatele sledují vždy určitou ekonomickou aktivitu lidí podle pohlaví, přičemž ukazatele využití v indexu představují již vypočítané rozdíly mezi muži a ženami.⁴⁸ V komponentě se tedy nachází ukazatel indikující *Rozdíl mužů a žen v nezaměstnanosti* (WB, 2020) (organizace ILO zahrnuje do statistik pouze lidi, kteří jsou schopni pracovat, nebo si práci hledat), dále *Neúčast populace na trhu práce* (ILO, 2019), tzv. *inactivity rate* (podíl mužů a žen z celkové populace, kteří nejsou v žádném zaměstnání a nepředstavují pracovní sílu), a *Podíl mladých (ve věku 15–24 let) žen a mužů, kteří se neúčastní vzdělávání, zaměstnání nebo odborné přípravy* (ILO, 2019) z celkové populace mládeže.

Třetí komponenta *genderového* indexu je zastoupena čtyřmi indikátory, které spadají do politické a právní oblasti. Jedná se o ukazatel *Vlastnická práva žen* (Pemstein et al., 2019), který sleduje, zda ženy v daném státě mohou nabývat, vlastnit, dědit či prodat soukromý majetek. *Přístup žen ke spravedlnosti* (Pemstein et al., 2019) hodnotí, zda je ženám zabezpečen rovný, bezpečný a účinný přístup ke spravedlnosti. Politickou otázku řeší indikátor *Zastoupení žen v parlamentu* (WB, 2020), udávající podíl žen zastoupených v parlamentu jednotlivých zemí, tedy reflektující zastoupení žen v důležitých politických funkcích států. A poslední ukazatel zařazený do této komponenty, *Svoboda vyjadřování žen* (Pemstein et al., 2019), hodnotí, do jaké míry jsou ženy schopny zapojit se do soukromých diskuzí, zejména jedná-li se o politických tématech, ve veřejných prostorech (restaurace,

⁴⁸ Tyto ukazatele byly vypočítány jako absolutní rozdíly podílu žen (%) a podílu mužů (%) v zapojení do dané ekonomické aktivity. Čím větší je hodnota absolutního rozdílu, tím menší je rovnost, resp. hodnota absolutního rozdílu rovna nule odráží paritu mezi pohlavími.

MHD, sportovní akce, pracovní prostředí, atd.), aniž by se musely obávat obtěžování ze strany místních veřejných či politických autorit. Indikátor napovídá, zda v dané zemi nedochází k diskriminaci žen, proto se nachází právě v této komponentě.

Tabulka 4: Index genderového deficitu

Genderový deficit	Sociální oblast	Střední délka života při narození, ženy (WB) Celková rovnost vzdělání (IHME) Dostupnost veřejných služeb podle pohlaví (V-Dem) Uspokojená poptávka po antikoncepci (UN DESA)
	Ekonomická oblast	Přístup ke státnímu zaměstnání (V-Dem) Rozdíl v nezaměstnanosti žen a mužů (WB, ILO) Rozdíl v neúčasti žen a mužů na trhu práce (ILO) Rozdíl v neúčasti mladých (věk 15–24) žen a mužů na zaměstnání, vzdělání, či stáži (ILO)
	Politická a právní oblast	Vlastnická práva žen (V-Dem) Zastoupení žen v parlamentu (WB) Přístup žen k spravedlnosti (V-Dem) Svoboda vyjadřování žen (V-Dem)

Zdroj: Vlastní zpracování

3.3 Metodika konstrukce indexu

Vybrané rozvojové deficity jsou analyzované prostřednictvím tří navržených indexů. Struktura všech indexů je totožná (tj. tři komponenty, každá komponenta obsahuje čtyři indikátory) a byla inspirována metodikou mezinárodní neziskové organizace *The Social Progress Imperative*, která každoročně publikuje index společenského rozvoje - *Social Progress Index* (Stern et al., 2020). Jak již bylo zmíněno, indexy jsou zkonstruovány vždy pro tři časová období 1998–2000, 2008–2010, a 2016–2018. Z těchto období také pochází původní hodnoty jednotlivých indikátorů, ze kterých se indexy skládají. V každém období se z hodnot za jednotlivé roky vypočítá aritmetický průměr, aby se snížila potenciální fluktuace a také nedostupnost dat. Tyto průměry pak vstupují jako *raw data* do výpočtu indexů.

Jednotlivé indikátory byly na základě své konceptuální vhodnosti předvybrány a sdruženy do tří komponent jednotlivých tří indexů. Indikátory v rámci komponenty však spolu musí souviset také statisticky. Ještě před testováním statistické vhodnosti je však nutné některé indikátory upravit tak, aby jejich rozdělení nebylo příliš sešikmené – to lze jednoduše zajistit

například logaritmickou transformací.⁴⁹ Dále musí platit, že větší hodnota indikátoru odpovídá lepšímu výsledku. To znamená, že indikátory, které jsou orientovány naopak (tj. nižší hodnota je lepší), jsou invertovány (vynásobeny hodnotou -1).⁵⁰ Všechny indikátory jsou následně standardizovány na tzv. z-scores, aby byly vzájemně srovnatelné.

K ověření statistické vhodnosti použití indikátorů v rámci jedné komponenty byly využity dvě základní metody. První z nich je metoda korelační analýzy, podle které se za vhodné indikátory sdružené do jedné komponenty složených indexů považují takové ukazatele, jejichž vzájemné korelační koeficienty se pohybují v intervalu 0,3–0,9 (Hendl, 2009). Tato podmínka je splněna v drtivé většině korelací mezi finálně vybranými indikátory (viz korelační tabulka v příloze 5).

Druhá metoda, která úzce navazuje na první, se nazývá Analýza základní komponenty (*principal component analysis*, PCA). Tato metoda testuje, jestli korelované indikátory mají v rámci konkrétní komponenty společný základ (základní komponentu), jinými slovy jestli jsou dostatečně podobné pro měření společného fenoménu na úrovni komponenty. Podmínka existence jednoho faktoru je v této práci splněna pro každou komponentu všech tří indexů. Tyto výsledky jsou uvedeny v příloze 6.

Kromě testu jednoho faktoru se vhodnost jednotlivých indikátorů v rámci komponent testuje pomocí dvou dalších statistik. Cronbachova alfa (*Cronbach's alpha*) udává míru vnitřní konzistence mezi indikátory v rámci jednotlivých komponent. Empirické pravidlo udává, že hodnota této statistiky by měla být větší než 0,7 pro jakékoliv validní seskupení proměnných (Bland, Altman, 1997). Příloha 7 udává hodnoty Cronbachovy alfy pro jednotlivé komponenty indexů – je zřejmé, že podmínka je splněna vždy kromě druhé komponenty *genderového* deficitu (ekonomická oblast), kdy je hodnota 0,69 – tedy statisticky nevýznamný rozdíl od 0,7.

Cronbachova alfa však přímo neměří vhodnost seskupení indikátorů v rámci faktorové analýzy (Manly, 1994). K tomu lze využít Kaiser-Meyer-Olkinovy (KMO) míry vhodnosti položek pro faktorovou analýzu. Podle empirického pravidla by mělo platit, že hodnoty průměrné KMO míry jsou vyšší než 0,5, což potvrdí, že indikátory sdružené do dané

⁴⁹ Ideálně by do výpočtu indexu měly vstupovat proměnné, které se příliš neodchylují od normálního rozdělení. Z tohoto důvodu byl zlogaritmován následující indikátor: četnost vědeckých publikací per capita.

⁵⁰ Invertovány byly následující indikátory: celková rovnost vzdělání; rozdíl v nezaměstnanosti žen a mužů; rozdíl v neúčasti žen a mužů na trhu práce; rozdíl v neúčasti mladých (věk 15–24) žen a mužů na zaměstnání, vzdělání, či stáži; podíl žen ve věku 25–29 let s žádným vzděláním; a diskriminace a násilí vůči menšinám.

komponenty vhodně odrážejí její základní koncept. Jak ukazuje příloha 7, tato podmínka je splněna pro každou komponentu všech tří indexů. Výše uvedené metody (korelační analýza, PCA), testy (test jednoho faktoru) a statistiky (Cronbachova alfa, KMO) tedy dokazují, že finálně zvolené indikátory jsou vhodné pro sestavení kompozitních indexů (které budou následně využity ke zkoumání rozvojových deficitů muslimských zemí).

K výpočtu indexů v jednotlivých oblastech je však nutné také rozhodnout o tom, jaké budou váhy jednotlivých indikátorů v rámci komponenty, a jaké budou váhy jednotlivých komponent v rámci indexů. Také zde se práce inspirovuje metodikou výpočtu *Social Progress Index* (Stern et al., 2020). Váhy indikátorů v rámci komponent jsou určeny statisticky metodou základní komponenty (PCA) – hodnoty takto vypočtených vah jsou uvedeny v příloze 8. Váhy jednotlivých komponent v rámci indexu jsou pak stejné, tedy třetinové (každý index se skládá ze tří komponent).

Finální kalkulace tedy probíhá tak, že nejdříve se tzv. min-max metodou⁵¹ převedou (již transformované)⁵² hodnoty jednotlivých indikátorů na skóre 0–100, kde 100 je nejlepší možný výsledek (odrážející nejlepší pozorovanou hodnotu daného indikátoru v datasetu), a 0 je nejhorší možný výsledek (reflektující nejhorší pozorovanou hodnotu daného indikátoru v datasetu).⁵³ Skóre každé komponenty se vypočítá jako vážený průměr skóre jednotlivých indikátorů, kde váhy jsou vypočítány metodou PCA. Výsledné skóre indexů se pak vypočítá jako prostý aritmetický průměr tří komponent, ze kterých se daný index skládá. Tato skóre (demokratický index, gender index, znalostní index) se v následujících kapitolách používají k analýze rozvojových deficitů muslimských zemí. Deficitem je v tomto kontextu vždy myšlen rozdíl mezi (průměrnými) hodnotami indexů mezi dvěma skupinami zemí, např. mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi.

Přestože jedním z kritérií výběru indikátorů byla dostupnost dat, některé ukazatele nebyly zcela kompletní pro všechny země světa nebo požadované roky. Chybějící hodnoty mohou být způsobeny nedostatečným pokrytím zdroje dat nebo neúplného hlášení zemí

⁵¹ Tzv. min-max metoda je často používaná metoda standardizace různě měřených proměnných, aby byly vzájemně srovnatelné například na škále 0–100 bodů. Vypočítá se následujícím způsobem pro každé pozorování každé proměnné: od hodnoty konkrétního pozorování se odečte minimální hodnota dané proměnné, následně se tento rozdíl vydělí rozdílem mezi maximální a minimální hodnotou této proměnné.

⁵² Transformovanými hodnotami se myslí hodnoty, které jsou standardizované na z-scores (a které, pokud to bylo třeba, byly předtím zlogaritmovány a invertovány).

⁵³ Při konstrukci složených indexů se často využívají tzv. utopie (nejlepší možná dosažitelná hodnota, tj. *best-case scenario*) a dystopie (nejhorší možná dosažitelná hodnota, tj. *worst-case scenario*). Předkládané indexy těchto přístupů nevyužívají, a to proto, že v této práci jde zejména o srovnání hodnot mezi zeměmi, a nikoliv o srovnávání vývoje například vzhledem k určitým stanoveným cílům.

mezinárodním organizacím. V případě, že byly údaje dostupné alespoň pro jeden rok z každého sledovaného časového období, zbylé dva roky nebyly nahrazovány (např. z časového období 1998–2000 byl dostupný údaj pouze pro rok 2000, a tak hodnota z dostupného roku nahradila průměrný výsledek za sledované období). Pokud se však v celém sledovaném časovém období nevyskytovala žádná hodnota, přistoupilo se k dvěma způsobům náhrady dat: (1) chybějící údaj byl doplněn údajem dostupným +/- 5 let od chybějícího konkrétního roku; (2) chybějící údaje byly doplněny prostřednictvím imputace nepodmíněných průměrů, neboli průměrem zaznamenaných hodnot příslušného indikátoru. V ojedinělých případech se nepodařilo využít žádného způsobu doplnění dat a údaje pro některé proměnné zůstaly prázdné, což znemožnilo výpočet konkrétní komponenty (a tedy i celého indexu) pro danou zemi.

Pro první období (1998–2000) byla vypočítána průměrná hodnota pro 164 zemí ve znalostním/vědomostním indexu, pro 168 zemí v indexu demokratického deficitu a pro 167 zemí v indexu *genderového* deficitu. Pro druhé období (2008–2010) se podařilo vypočítat průměrnou hodnotu pro 166 zemí v indexu znalostního/vědomostního deficitu, 170 zemí indexu demokratického deficitu, 167 zemí *genderového* indexu. A ve třetím analyzovaném období (2016–2018) byly dostupné údaje pro výpočet průměrné hodnoty 167 zemí znalostního/vědomostního indexu, 171 zemí demokratického indexu a 170 zemí *genderového* indexu.

4 Analýza rozvojových deficitů muslimských zemí

Tato kapitola představuje výsledky analýz jednotlivých deficitů, které jsou měřeny pomocí příslušných indexů jako rozdíl mezi neváženými průměrnými hodnotami srovnávaných skupin zemí. Nejprve je prezentován a porovnáván vývoj rozvojových deficitů (demokratický, *genderový*, a znalostní/vědomostní) v Arabském a muslimském nearabském světě vůči nemuslimským státům. Následně je zkoumán vliv závislosti těžby nerostných surovin na performanci zemí, resp. na analyzované deficity v jednotlivých oblastech.

4.1 Kvantitativní analýza rozvojových deficitů

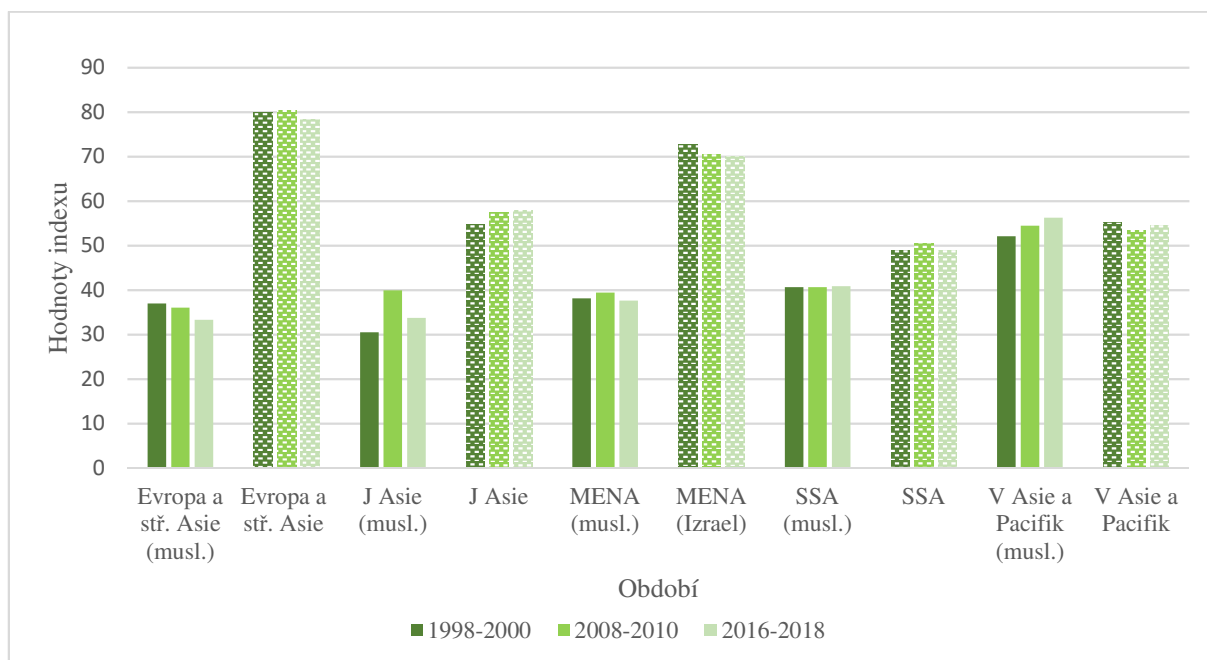
4.1.1 Vývoj rozvojových deficitů v muslimském a Arabském světě

Následující část se zaměří na popis výsledků. Nejprve představí vývoj jednotlivých deficitů ve světových, muslimských a nemuslimských regionech v čase, následně porovná úroveň deficitů v Arabském světě a muslimském světě, a na závěr bude komparován vývoj deficitů v muslimských a nemuslimských zemích závislých na těžbě nerostných surovin s vývojem deficitů muslimských a nemuslimských zemí bez závislosti na těžbě nerostných surovin. Komparovány budou mezi sebou regiony rozdělené podle klasifikace Světové banky. Zástupcem nemuslimského MENA regionu (*Middle East and North Africa*) je pouze Izrael, jakožto jediný neislámský stát regionu, takže případná srovnání v rámci tohoto regionu je nutné brát velmi orientačně. Srovnávány jsou výsledky ve třech časových obdobích, a to 1998–2000, 2008–2010 a 2016–2018.

4.1.2 Vývoj rozvojových deficitů na regionální úrovni a v čase

Graf 3 srovnává vývoj demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských regionech. V průměru lepších výsledků demokratičnosti států dosáhly nemuslimské regiony s výjimkou muslimských států ve východní Asii a Pacifiku, kde průměrné hodnoty indexu za druhé a třetí období převyšovaly nemuslimskou část regionu o 1 až 2 body indexu. Navíc zmíněný celý region spolu s nemuslimskou jižní Asií zaznamenaly odlišný trend vývoje demokracie ve státech.

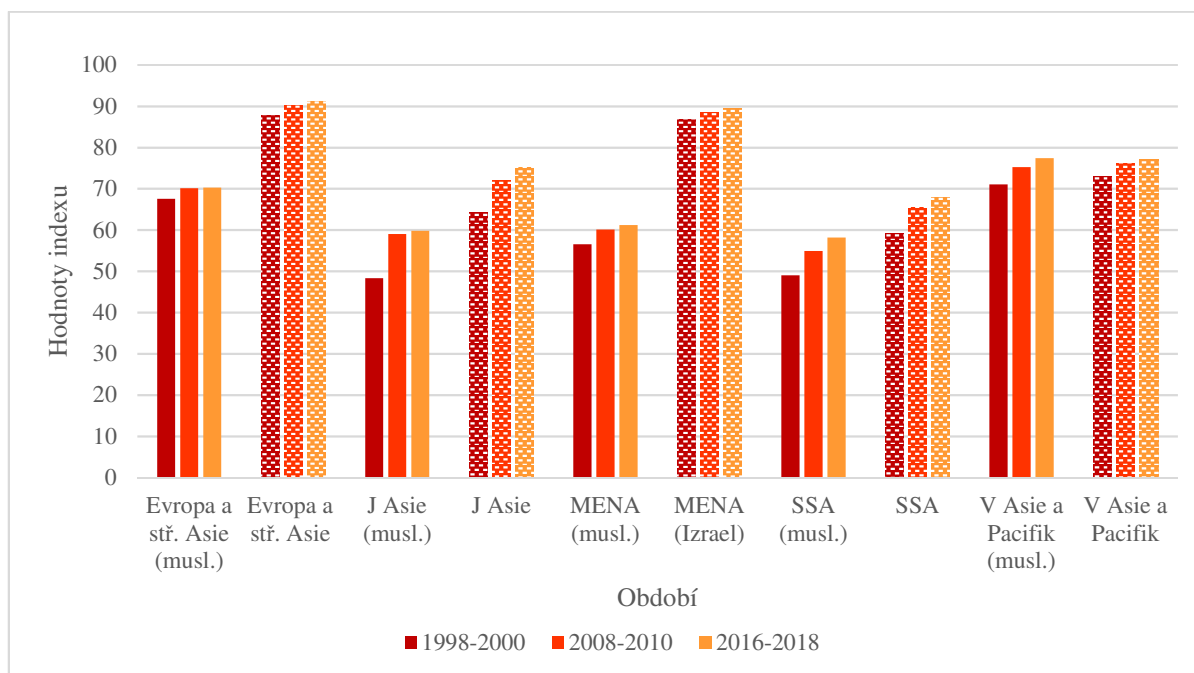
Graf 3: Vývoj demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských regionech

Zdroj: Vlastní zpracování

V průměru zde dochází ke zlepšování stavu demokracie, naopak ve zbývajících regionech se hodnoty demokratického deficitu s časem snižují. Regionem s nejnižší úrovní demokracie je muslimská jižní Asie v závěsu s islámskými státy Evropy a střední Asie, naopak nejlepších výsledků dosáhly nemuslimské státy Evropy a střední Asie. Celkově nejhoršího výsledku indexu v prvním období dosáhl Súdán (7,97), v druhém období Somálsko (9,18) a Sýrie ve třetím období (3,72). Nejlépe hodnocenou zemí v prvním a druhém období se stalo Norsko (99,53 a 98,82) a ve třetím období Finsko (96,96).

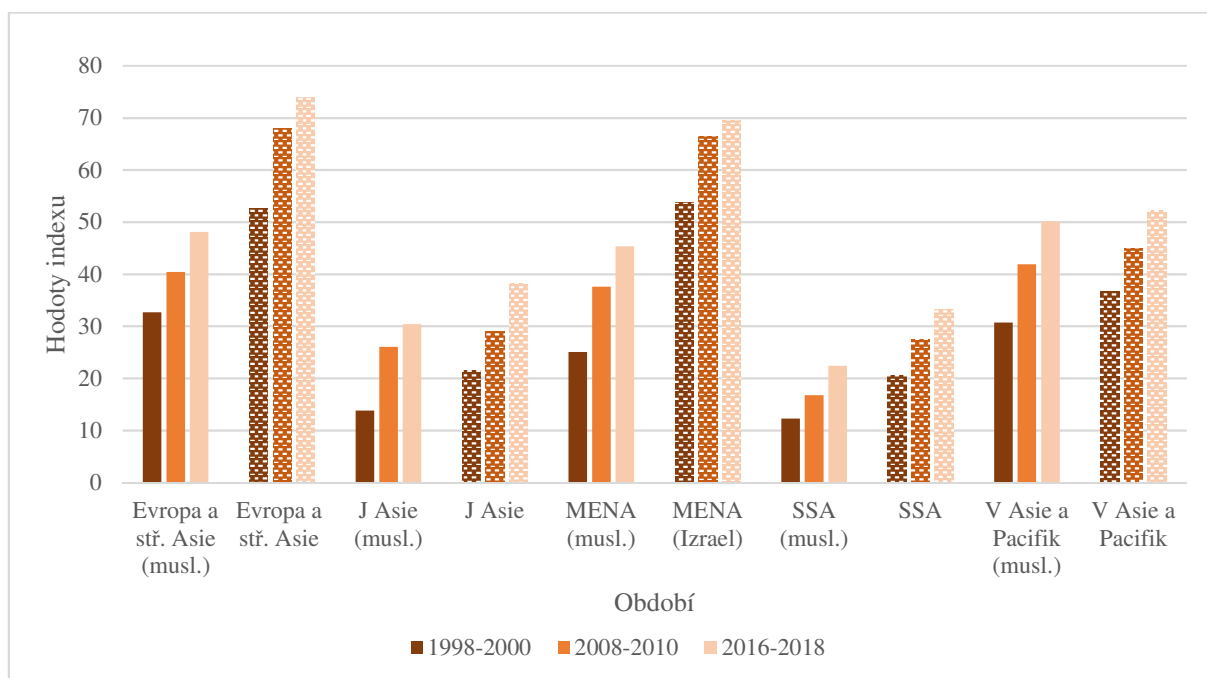
Graf 4: Vývoj genderového deficitu v muslimských a nemuslimských regionech

Zdroj: Vlastní zpracování

Na rozdíl od demokratického deficitu, *genderový* deficit ukazuje zcela odlišný trend vývoje. Jak je patrné v grafu 4, úroveň postavení žen ve společnosti se s časem zlepšuje. Opět však platí, že výsledky muslimských zemí regionů jsou ve srovnání s nemuslimskými zeměmi horší. Nejnižší rozdíl hodnot mezi porovnávanými regiony je ve východní Asii a Pacifiku a naopak největší rozdíl je patrný u Izraele a ostatních států MENA regionu. Nejnižší hodnoty ve všech sledovaných obdobích zaznamenal muslimský region subsaharské Afriky a naopak nejlepších hodnot dosáhly nemuslimské země Evropy a střední Asie. Největší zlepšení v otázkách *genderu* se projevilo v celém regionu jižní Asie, kam je zařazen Afghánistán, Bangladéš, Bhútán, Indie, Maledivy, Nepál, Pákistán a Srí Lanka. Zcela nejhorších výsledků dosáhl za první období Afghánistán (hodnota indexu 21,94), ve druhém a třetím období Jemen s hodnotami 27,82 a 19,31. Naopak nejlepších výsledků dosáhlo za první dvě pozorovaná období Norsko (97,67 a 98,67) a za nejaktuálnější období Dánsko (98,94).

Graf 5: Vývoj znalostního/vědomostního deficitu v muslimských a nemuslimských regionech

Zdroj: Vlastní zpracování

Výsledky znalostního/vědomostního deficitu ukazují podobný trend vývoje jako u *genderového* deficitu. Hodnoty se ve sledovaném období v čase zvyšují. Nejlepší výchozí pozici měl v prvním období Izrael s hodnotou indexu 53,74. Ačkoliv měl nemuslimský region Evropy a střední Asie počáteční hodnotu o procentní bod nižší, ve třetím sledovaném období dosahuje nejlepších výsledků (73,89) a předběhl Izrael (69,54). Nejhorší výchozí pozici zaujímal muslimský region subsaharské Afriky, který si tuto pozici udržel pro všechna sledovaná období. Muslimský MENA region překvapil svým zlepšením na úrovni znalostí/vzdělávání během sledovaných dvaceti let, kdy se počáteční hodnota zvýšila o více než 20 bodů indexu a je tak po nemuslimské Evropě a stř. Asii druhým regionem s největším zlepšením.

Zcela nejhorší výsledky v prvním období (1998–2000) na úrovni jednotlivých zemí vycházejí pro islámské země – Afghánistán (hodnota indexu pouze 0,05), který následuje Somálsko (4,17) a Jemen (6,13). Ve druhém období (2008–2010) nejhorší výsledky vycházejí pro státy subsaharské Afriky, a to muslimské Somálsko (8,34), Čad (9,63) a nemuslimskou Etiopii (10,30). Země závislé na těžbě nerostných surovin, nemuslimský Jižní Súdán (7,47), muslimský Čad (12,54) a Niger (13,99) vykazují nejhorší skóre indexu vzdělanostního deficitu pro třetí období (2016–2018).

4.1.3 Srovnání deficitů: Arabský vs. muslimský svět

Předchozí srovnání výsledků indexů ukázalo, že muslimské země dosahují horších výsledků než země nemuslimské. Tato podkapitola se zaměří na srovnání hodnot deficitů (resp. indexů) v Arabském světě a ostatních muslimských zemí a zjistí, který z dvou definovaných regionů si vede lépe, tj. má lepší výsledky.

Stejně jako u vývoje demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských regionech, i v tomto případě jsou výsledky deficitu horší ve třetím sledovaném období oproti druhému období (patrné na grafu 6). Lepších výsledků ve všech sledovaných obdobích dosahují muslimské státy bez tzv. Arabského světa, kdy se hodnoty indexu pohybují kolem 41. V Arabském světě situaci na poli demokracie nezlepšilo ani tzv. Arabské jaro. Před samotným vypuknutím (2. sledované období) hodnota indexu přesahovala 37, za třetí období, tedy po tzv. Arabském jaru, je výsledek indexu 35,79. Za téměř dvacet let se úroveň demokracie ve stanovených regionech téměř nezměnila. Na úrovni jednotlivých států v prvním období dosáhl v Arabském světě nejhorších výsledků Súdán (7,97), ve druhém období Somálsko (9,18) a ve třetím období Sýrie (3,72). Naopak nejlepších výsledků dosáhl v prvních dvou obdobích Kuvajt (58,75 a 57,25), ve třetím období ho přeskočilo Tunisko (69,10). V muslimském světě (bez Arabských zemí) skončil v prvním období nejhůře Afghánistán (9,87) a nejlépe Senegal (65,18), v druhém období nejhůře dopadl Turkmenistán (13,23) a nejlépe opět Senegal (63,83), a v posledním období se pořadí nezměnilo, Turkmenistán zůstal poslední (11,34) a Senegal první (68,63).

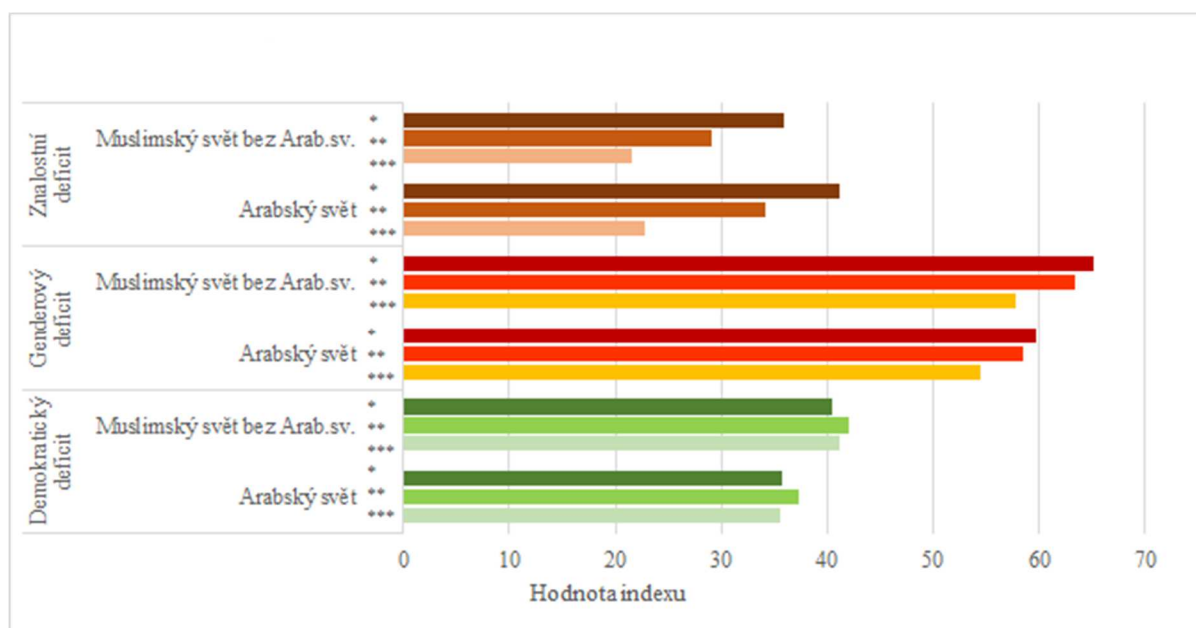
V *genderovém* a znalostním/vědomostním deficitu se výsledné hodnoty indexů s časem zlepšují. Arabský svět vykazuje v porovnání s ostatními muslimskými zeměmi v případě deficitu postavení žen ve společnosti horší výsledky. V prvním období měl o 3 body indexu nižší skóre než zbývající muslimský svět (54,46 a 57,75), ve druhém období se rozdíl mezi oběma regiony prohloubil (Arabský svět: 58,48; muslimský svět: 63,48) a prohlubování pokračovalo i v posledním období (Arabský svět: 59,71; muslimský svět: 65,2). Somálsko zastává nejnižší postavení v rámci Arabského světa v období 1998–2000 (28,78) a naopak nejlepší postavení patří Tunisku (69,16). Ve zbývajících muslimských zemích zastává nejhorší postavení Afghánistán (21,94) a nejlepší Kazachstán (80,72). Jejich postavení zůstává stejné i ve zbývajících časových obdobích. V Arabském světě se pořadí mění, v období 2008–2010 se na nejnižším místě umístil Jemen (27,82) a naopak Maroko získalo nejvyšší hodnocení (72,00), o deset let později Jemen zaujímá stále nejnižší

postavení (19,31) a Maroko bylo vystřídáno Tuniskem (80,11), jediným pozitivním výsledkem tzv. Arabského jara.

Znalostní/vědomostní deficit je jediným deficitem, ve kterém Arabský svět dosahuje lepších výsledků než ostatní muslimské státy. V prvním období měl Arabský svět skóre indexu 22,76 a ostatní muslimský svět 21,64. Ve druhém období byly výsledky Arabského světa 34,26

a ostatních muslimských zemí 29,05, a ve třetím, neaktuálnějším, období získal Arabský svět 41,25 a muslimský svět 35,88. Rozdíl mezi prvním a třetím sledovaným obdobím je u arabských zemí téměř 18,5 bodů indexu a u ostatních muslimských zemí více než 14 bodů indexu. Nejnížší výsledek ve všech obdobích v rámci Arabského světa drží Somálsko (4,17; 8,34; a 14,08) a nejlepší výsledek Spojené arabské Emiráty (38,76; 55,74; a 66,47). V případě muslimských zemí jsou výsledky na prvním a posledním místě rozmanitější pouze u prvního období, kdy nejhůře dopadl Afghánistán (0,05) a nejlépe Kazachstán (40,13). Ve zbývajících dvou časových obdobích zaujímá nejlepší postavení opět Kazachstán (49,73 a 61,77) a nejhorší postavení tentokrát Čad (9,63 a 12,54).

Graf 6: Porovnání rozvojových deficitů v Arabském světě a ostatních muslimských zemích

Poznámka: *** 1998–2000; ** 2008–2010; * 2016–2018.

Zdroj: Vlastní zpracování

4.1.4 Rozvojové deficity a závislost na těžbě nerostných surovin

Podle definice Mezinárodního měnového fondu (ICMM, 2018) je země považována za „závislou na těžbě nerostných surovin“ v případě, že (1) příjmy z nerostných surovin představují minimálně 10 % z celkových příjmů země, nebo (2) export nerostných surovin

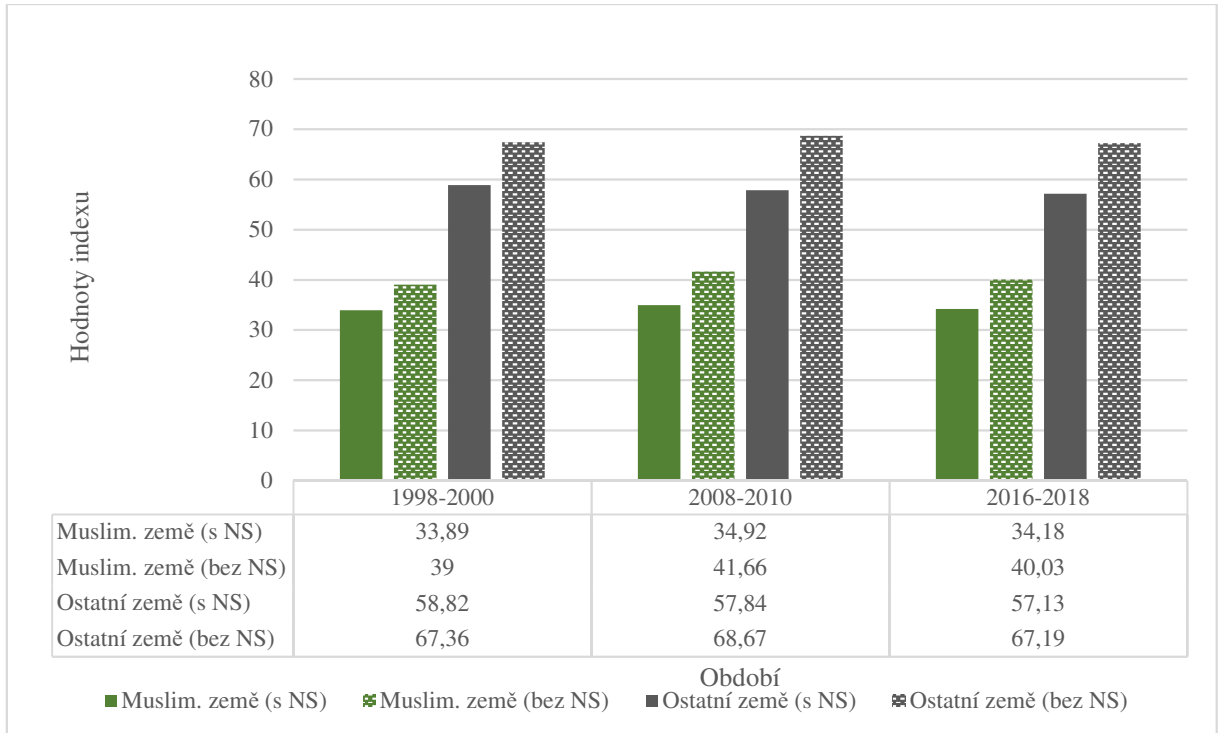
konkrétní země tvoří alespoň 20 % z celkového objemu exportu země za dané období. Dle tohoto klasifikačního kritéria byly země rozděleny na státy se silnou definicí závislosti na nerostných surovinách (splňují obě kritéria), státy se slabší definicí závislosti na nerostných surovinách (splňují alespoň jedno kritérium), a státy bez závislosti na nerostných surovinách (nesplňují ani jedno kritérium). Do kategorie států se silnou definicí závislosti na nerostných surovinách (NS) bylo zařazeno 16 muslimských zemí a 9 nemuslimských zemí, do kategorie států se slabší definicí závislosti na nerostných surovinách spadá 28 muslimských a 59 nemuslimských zemí, a do skupiny zemí bez významných nerostných surovin je zařazeno 18 muslimských a 93 nemuslimských států.

Porovnávají-li se výsledky indexu demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských zemích také podle závislosti na NS (tj. země závislé na těžbě NS při aplikaci silné, resp. slabší definice oproti zemím, které jsou na těžbě nezávislé, tedy nesplňují ani jedno z výše uvedených kritérií) je z grafu 7 (resp. z grafu 8) na první pohled patrné, že muslimské země obecně skončily s horšími výsledky za všechna tři sledovaná období. V případě ostatních (tedy nemuslimských) zemí vykazují horší výsledky země s jakoukoliv závislostí na nerostném bohatství. Lze tedy shrnout, že nemuslimské země bez nerostných surovin mají vyšší úroveň demokracie než nemuslimské těžbařské země. Toto zjištění platí pro muslimské země pouze částečně. Muslimské země se silnou definicí závislosti na nerostných surovinách mají opravdu nižší výsledky indexu demokratického deficitu (33,89; 34,92; a 34,18) oproti muslimským zemím bez NS (39,00; 41,66; 40,03), naopak muslimské země se slabší definicí závislosti vykazují lepší výsledky indexu demokratického deficitu než země bez NS. Z výše uvedeného vyplývá, že muslimské země se silnou definicí závislosti mají nižší úroveň demokracie než muslimské země se slabší definicí závislosti ve všech třech obdobích, a to v průměru o více než 10 bodů indexu.

Kuvajt, patřící do skupiny zemí se silnou definicí závislosti, vykazuje nejlepší výsledky ve všech třech obdobích (58,75; 57,25; a 55,09), naopak Turkmenistán ve všech obdobích skončil na posledním místě (13,95; 13,23; 11,34). Pořadí zemí se slabší definicí závislosti zůstává také neměnné pro všechna období, nejlépe skončil Senegal (65,18; 63,83; 68,63) a nejhůře Súdán (7,97; 9,61; a 11,36). V nemuslimských zemích s definicí silné závislosti na NS skončilo na prvním místě s nejlepšími výsledky za všechna období Chile (78,28; 81,73; 80,99), nejhůře výsledky za první období vykazovala Angola (24,30), ve zbývajících obdobích Konžská republika (31,39; 29,25). V nemuslimských zemích s definicí slabší závislosti skončilo nejlépe Norsko (99,53; 98,82; a 95,56), naopak Myanmar (17,10 a 17,40)

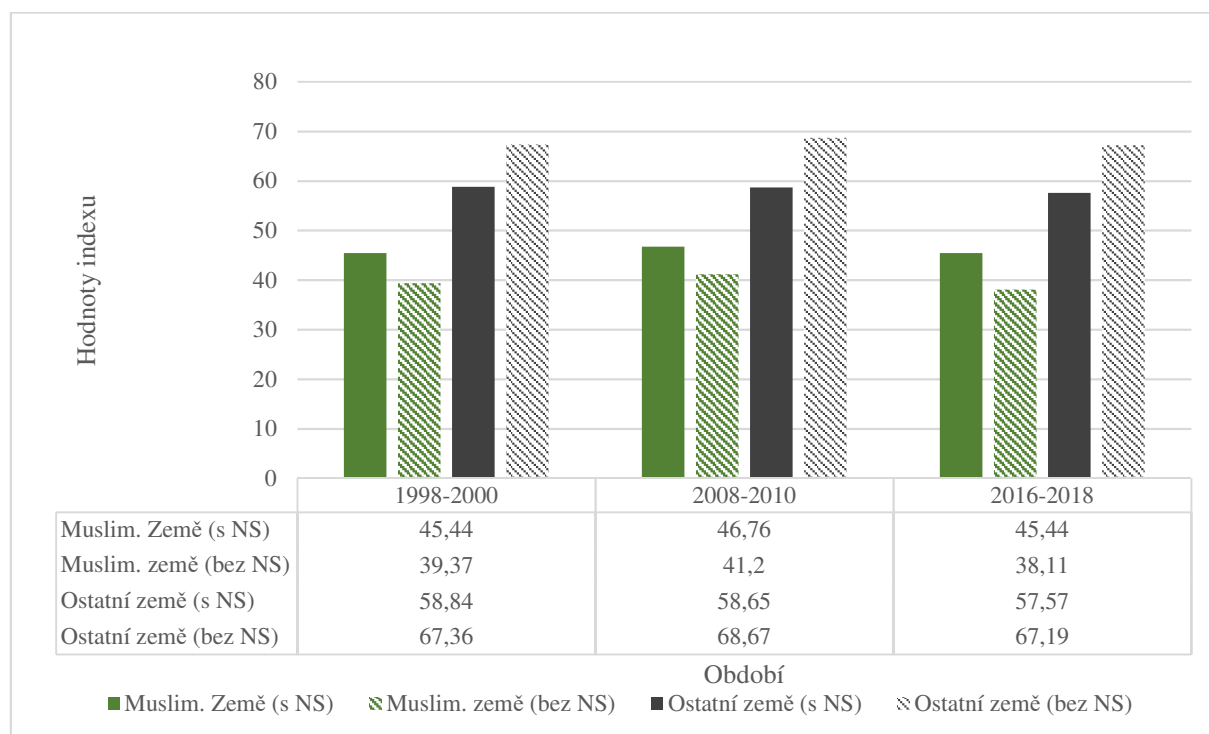
se v prvních dvou obdobích umístil na nejhorším místě, ve třetím období tuto pozici obsadil Jižní Súdán (4,63).

Graf 7: Porovnání demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při použití silné definice závislosti na nerostných surovinách

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 8: Porovnání demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při použití slabší definice závislosti na nerostných surovinách

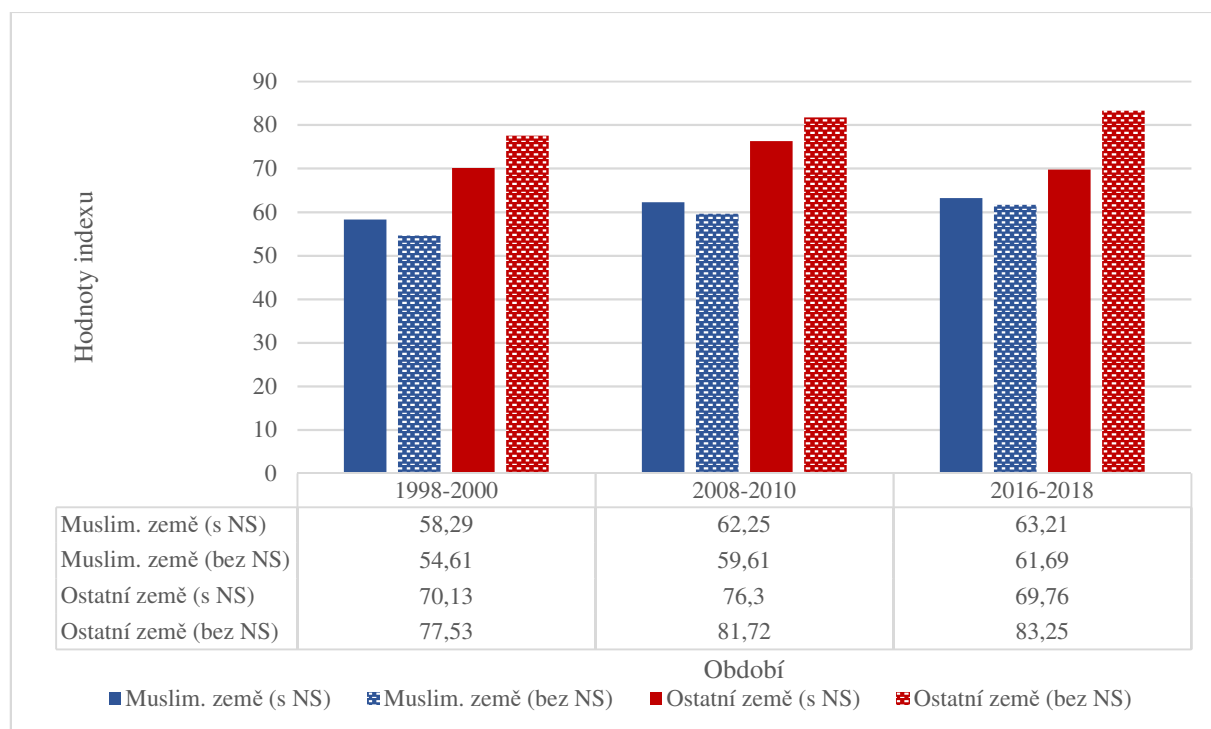
Zdroj: Vlastní zpracování

Vývoj *genderového* deficitu v muslimských a nemuslimských zemích bez ohledu na nerostné suroviny v čase roste, s výjimkou nemuslimských zemí závislých na těžbě NS podle silné definice (výsledky se od prvního období zhoršily o 0,37 bodu indexu). K výraznějšímu zlepšení výsledků dochází v muslimských zemích, největší pokrok zaznamenaly islámské státy se slabě definovanou závislostí na NS (od prvního období si země v průměru polepšily o 8,63 bodů indexu). Muslimské země s těžbou nerostných surovin vykazují vyšší hodnoty indexu než muslimské země bez nerostných surovin ve všech pozorovaných obdobích, zatímco u nemuslimských zemí platí přesný opak, kdy země s těžbou NS mají v porovnání s ostatními nemuslimskými zeměmi horší výsledky.

Muslimskou zemí se silně definovanou závislostí na NS, která měla ve všech obdobích nejlepší výsledek, je Kazachstán (80,72; 82,01; a 81,87). Naopak Saúdská Arábie nacházející se ve stejné skupině, dosáhla v prvním a třetím období nejnižšího skóre, pouze 40,35, resp. 49,95. Ve druhém období nejhůře dopadl Čad s výslednou hodnotou *genderového* indexu 47,53. Skupinu zemí se slabou definicí závislosti ovládla s nejlepšími výsledky další středoasijská republika, Kyrgyzstán (75,66 v prvním období, 78,05 ve druhém období a 79,93 ve třetím období). Ani pořadí země s nejnižší výslednou hodnotou se nezměnilo a Súdán ve všech obdobích dopadl nejhůře (38,04; 43,71; a 47,56). Nejlepších

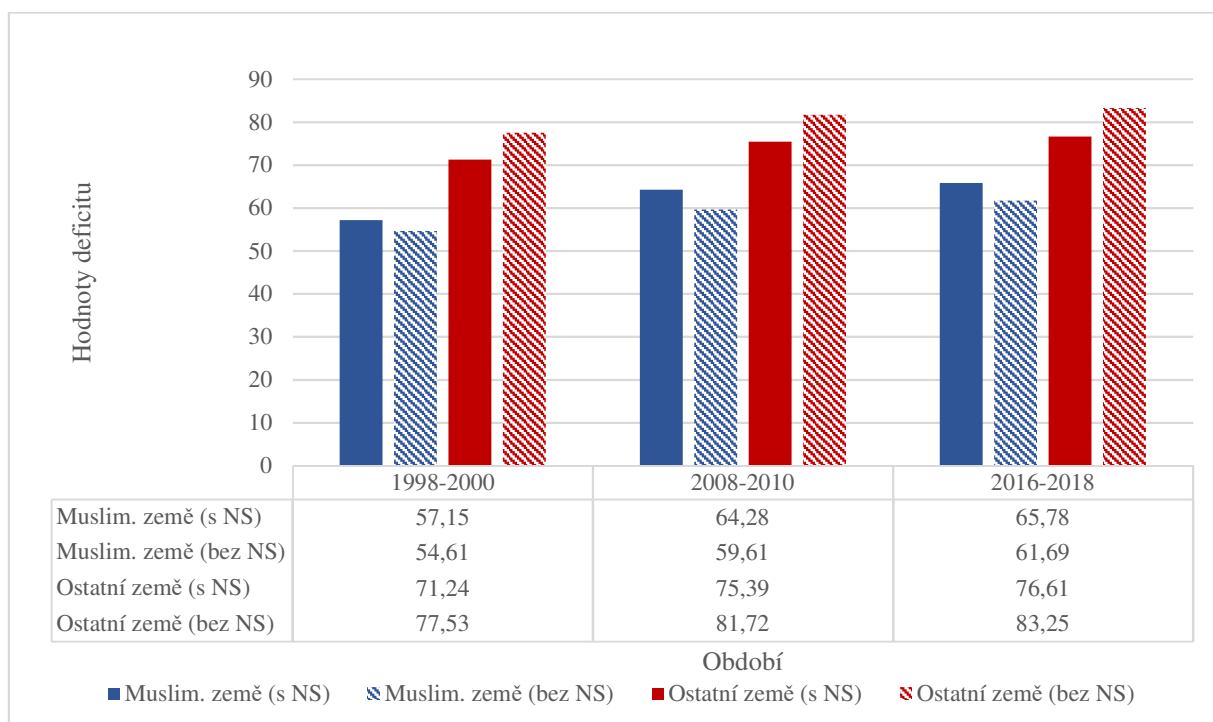
výsledků z muslimských zemí bez NS dosáhla za celou dobu Albánie (75,50; 78,91; a 80,90) a nejhorších v prvním období Afghánistán (21,94), poté Jemen (27,82 a 19,31). Jak už bylo popsáno, nemuslimské země bez NS vykazují nejlepší výsledky v porovnání s ostatními analyzovanými skupinami zemí. S celkově nejvyšším skóre indexu v obdobích 1998–2000 a 2008–2010 skončilo Švédsko (97,06 a 98,48), které bylo v posledním období 2016–2018 vystřídáno Dánskem (98,94).

Graf 9: Porovnání genderového deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při použití silné definice závislosti na nerostných surovinách

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 10: Porovnání genderového deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při použití slabší definice závislosti na nerostných surovinách

Zdroj: Vlastní zpracování

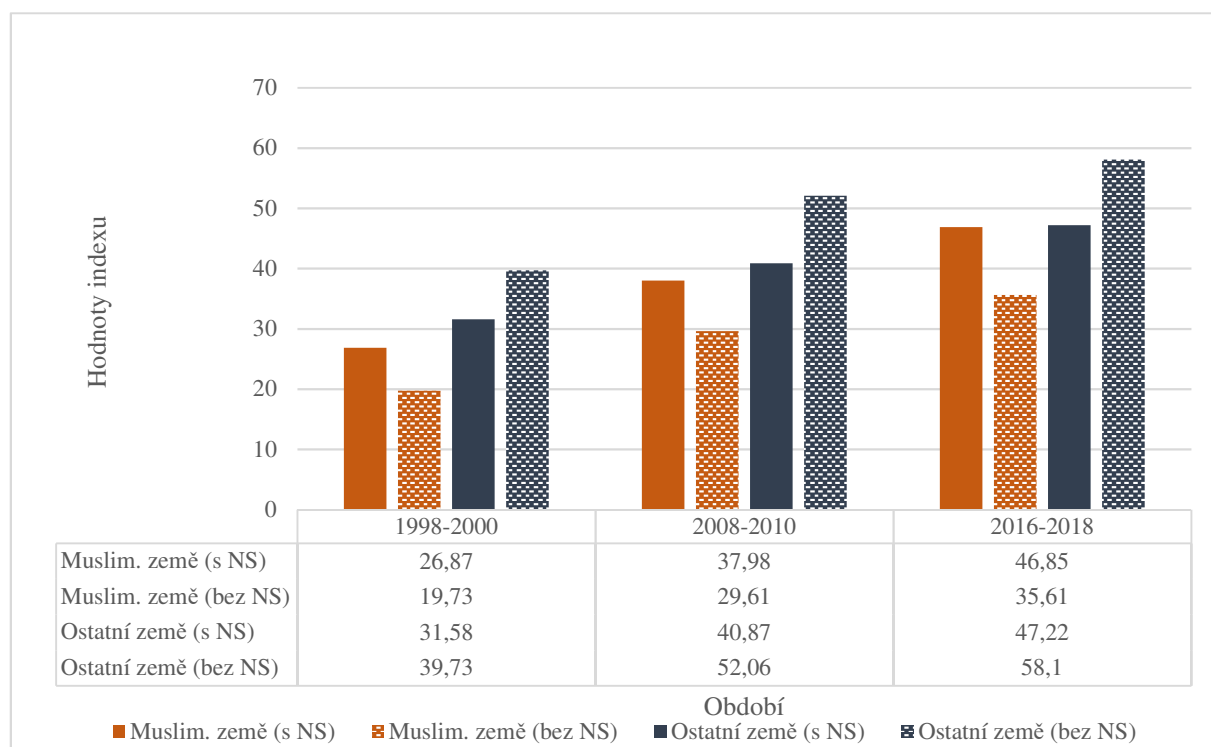
Znalostní/vědomostní deficit zažil ze všech analyzovaných deficitů největší průměrné zlepšení v čase. Muslimské země se silnou definicí závislosti zlepšily skóre indexu v průměru o 19,98 bodů indexu, muslimské země bez NS téměř o 16 bodů indexu. Muslimské státy závislé na těžbě NS měly v prvním období vyšší hodnoty než muslimské státy nezávislé na těžbě NS. Výsledky z následujících dvou období se liší podle klasifikace závislosti – v muslimských státech se silně definovanou závislostí přetrvávají lepší výsledky než v muslimských zemích bez NS, zato muslimské státy se slabě definovanou závislostí na NS trochu zaostávají za ostatními muslimskými zeměmi. U nemuslimských zemí je vývoj jednoznačný – nemuslimské státy s NS mají v průměru horší výsledky v čase než nemuslimské země bez nerostných surovin. Navíc neislámské státy se silně definovanou závislostí na NS vykazují horší výsledky než nemuslimské země se slabší definicí závislosti. Přesný opak platí pro muslimské země, kdy tyto země se silnější definicí závislosti vykazují lepší výsledky než muslimské státy se slabší definicí závislosti.

Ve skupině muslimských zemí se silnou definicí závislosti na NS se s nejhorším výsledkem ve všech třech pozorovaných obdobích umístil Čad (6,91; 9,63; 12,54), naopak nejlépe v prvním období dopadl Kazachstán (40,13), který byl ve zbývajících časových obdobích

nahrazen Spojenými arabskými emiráty (55,74 a 66,47). U zemí se slabší definicí závislosti na NS je v prvních dvou obdobích nejhůře hodnocena Guinea (8,21 a 12,4), již ve třetím období vystřídal Niger (13,99). Nejlepší výsledky dosáhl za období 1998–2000 Libanon (36,09), který byl v dalších dvou obdobích vystřídán Bahrajnem (51,49 a 56,35). V muslimských zemích bez NS skončil nejhůře Afghánistán (0,05) za první období, ve druhém a třetím období Somálsko (8,34; 14,08). Naopak nejlépe dopadlo v prvním období Jordánsko (37,56), ve druhém období Malajsie (49,45) a ve třetím období Albánie (56,52).

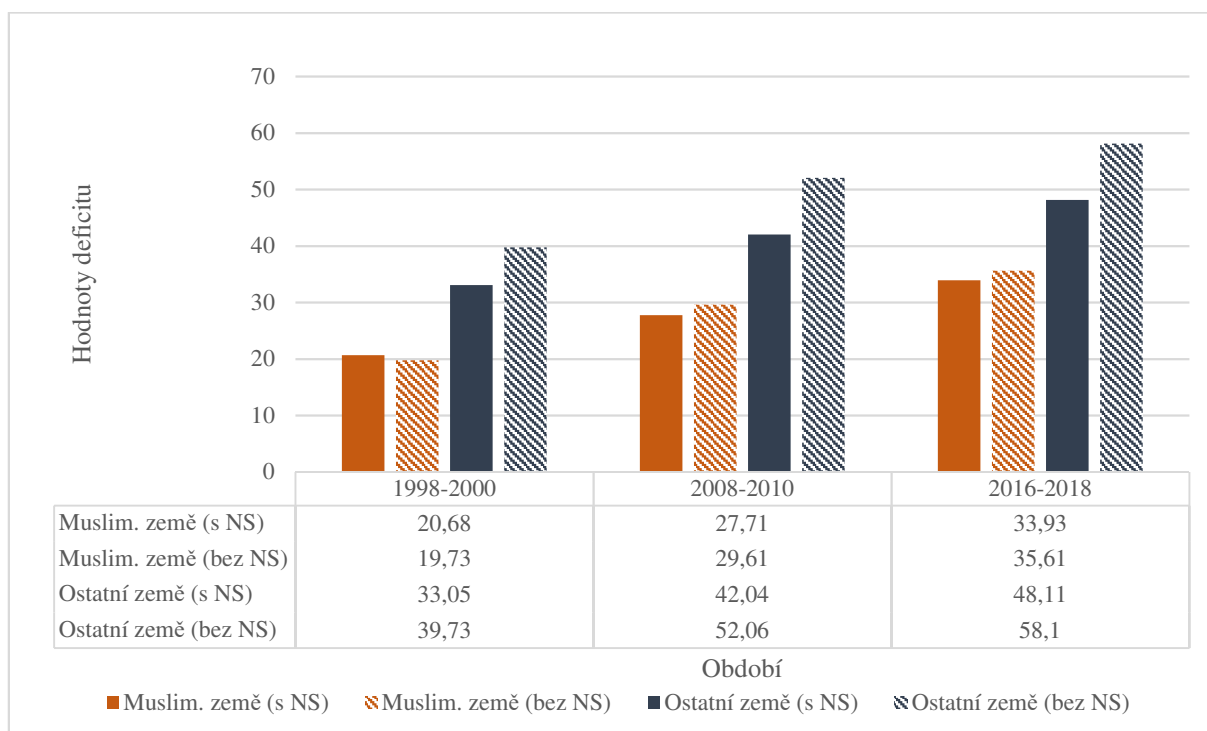
Nejhorší výsledky znalostního/vědomostního indexu v nemuslimských zemích se silnou definicí závislosti vyšly ve všech obdobích u Angoly (10,79; 18,26; a 23,61), zatímco nejlepší výsledky pro všechna období připadly Rusku (46,07; 58,74; a 66,77). Pro skupinu zemí se slabší definicí závislosti vyšly výsledky následovně: nejnižší skóre měl pro první dvě období Myanmar (11,73 a 16,20) a ve třetím období Jižní Súdán (7,47). U zemí bez významné role NS ve státní ekonomice vyšly nejhůře hodnoty pro Etiopii ve všech obdobích (8,16; 10,30; 17,63) a nejlépe pro Švédsko (64,20), Finsko (82,66) a Kypr (85,74).

Graf 11: Porovnání znalostního/vědomostního deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při aplikaci silné definice závislosti na nerostných surovinách

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 12: Porovnání znalostního/vědomostního deficitu v muslimských a nemuslimských zemích při aplikaci slabší definice závislosti na nerostných surovinách

Zdroj: Vlastní zpracování

4.2 Grafická analýza rozvojových deficitů

Tato část prohloubí předchozí deskripci výsledků indexů rozvojových deficitů v různých světových regionech, muslimských a nemuslimských zemích, s odlišnou závislostí na těžbě nerostných surovin díky zobrazení výsledků indexů prostřednictvím boxplotů, neboli krabicových grafů. Analytickými grafy bude popsán vývoj a srovnání hodnot indexů deficitů v muslimských zemích rozdělených do příslušných regionů⁵⁴ a porovnány budou výsledky jednotlivých indexů mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi při aplikaci silné/slabé definice těžby nerostných surovin.

Graf 13 analyzující vývoj a srovnání hodnot demokratického indexu v muslimských zemích rozdělených do regionů na první pohled zaujme nestandardní krátkou „krabicí“ v každém analyzovaném časovém období. Jedná se o region východní Asie a Pacifiku, který obsahuje pouze tři pozorování (Indonésie, Malajsie a Brunej). Tento region však byl v analýze ponechán kvůli významnému počtu muslimských obyvatel (Indonésie je nejlidnatější muslimskou zemí). Právě tento region se v porovnání s ostatními regiony vyznačuje nejvyšší

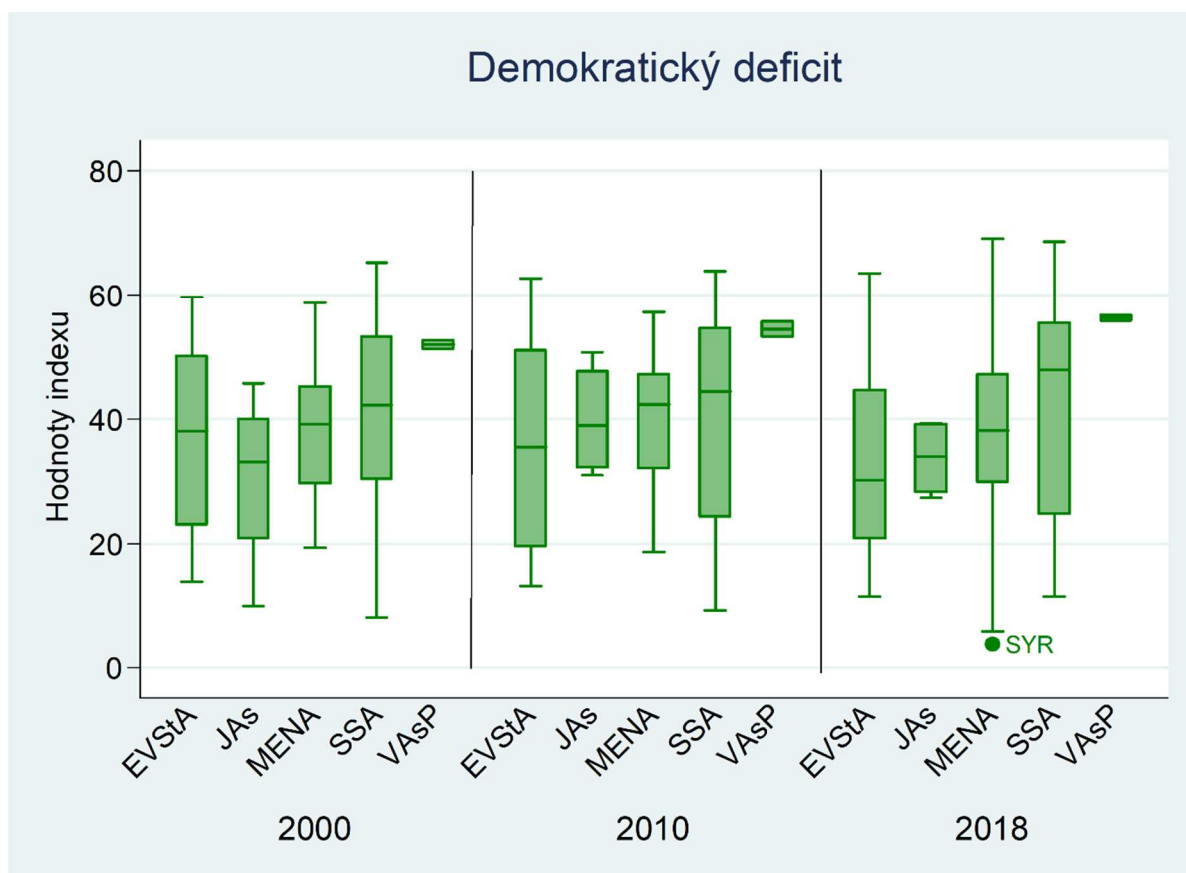
⁵⁴ Analyzováno je pět světových regionů, zbývající dva regiony nejsou předmětem zkoumání, protože nevykazují muslimské země.

střední (mediánovou) hodnotou ve všech obdobích. V prvním sledovaném období (1998–2000) má nejnižší mediánovou hodnotu demokratického indexu region jižní Asie, následovaný Evropou a střední Asií, MENA regionem a již zmíněnou východní Asií a Pacifikem. Největší variabilita hodnot se nachází v regionu subsaharské Afriky, u něhož je patrná i nejnižší minimální a nejvyšší maximální hodnota. Nejnižší maximální hodnota a zároveň nejnižší položený horní kvartil se vyskytuje u jižní Asie, následně u Evropy a střední Asie.

Region Evropy a střední Asie vykazuje ve druhém sledovaném období (2008–2010) největší zhoršení hodnot. Hodnota horního kvartilu se nezměnila, avšak klesl medián a hodnota dolního kvartilu, minimální hodnota zůstala stejná. Největší změnu oproti předchozímu období zaznamenal region jižní Asie. Medián se zvýšil, 50 % zemí uprostřed se také posunulo k lepším výsledkům a celkově se velmi výrazně snížila variabilita hodnot demokratického indexu. Variabilita hodnot se nepatrně snížila i v MENA regionu, který zaznamenal zvýšení mediánu, ale také snížení maximální a minimální hodnoty. V případě subsaharské Afriky se maximální a minimální hodnota téměř nezměnila, jen se výrazně snížila hodnota dolního kvartilu, což se projevilo prodloužením „krabice“.

Třetí sledované období (2016–2018) zaznamenalo oproti předchozímu období zhoršení středních hodnot u Evropy a střední Asie, MENA regionu, a jižní Asie, přičemž mediány prvních dvou jmenovaných regionů jsou položeny nejnižší ze všech srovnávaných období. Subsaharská Afrika je jediným regionem, kde se střední hodnota zvýšila. Variabilita výsledků u MENA regionu výrazně vzrostla a navíc přibyla i odlehlá spodní hodnota Sýrie s nejnižším skóre indexu. Naopak nejnižší variabilitu výsledků zaznamenala jižní Asie, jejíž 50 %, resp. 75 % hodnot, (od dolního kvartilu po maximum) se posunulo k výrazně horším výsledkům.

Graf 13: Demokratický deficit – Vývoj a srovnání indexu v muslimských zemích dle regionů

Poznámka: EVStA = Evropa a střední Asie, JAs = jižní Asie, MENA = *Middle East and North Africa*, SSA = subsaharská Afrika, VAsP = východní Asie a Pacifik.

Zdroj: Vlastní zpracování

Stejně jako u předchozího demokratického deficitu, i v případě grafu znázorňujícího *genderový index* (resp. deficit), vyčnívají krátké „krabice“ zobrazující východní Asii a Pacifik (VAsP). Výsledné hodnoty indexu všech tří zemí regionu jsou si velmi podobné, a proto i znázorněné „krabičky“ jsou velmi malé s hodnotami blízko u sebe. O tomto regionu již nelze zcela jednoznačně uvést, že dominuje nad ostatními analyzovanými regiony. Jeho střední hodnota je sice ve všech sledovaných obdobích položena nejvyšší, nicméně Evropa a střední Asie (EVStA) ve všech obdobích, a ve třetím období také MENA, překonávají VAsP region maximálními hodnotami.

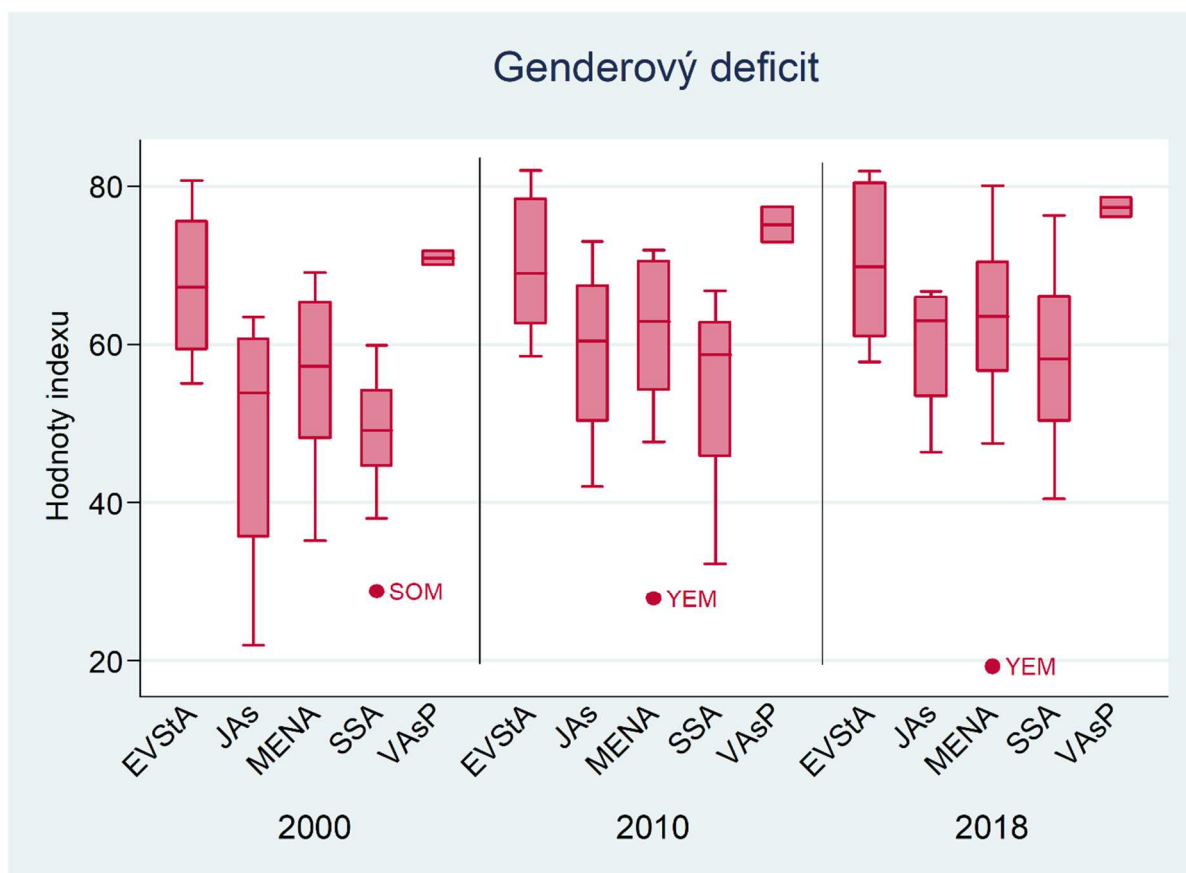
Střední hodnoty ostatních regionů, s výjimkou EVStA, v čase kolísají. Nejnižší položený medián v prvním období je znázorněn u subsaharské Afriky (SSA), která má i nejnižší hodnotu horního kvartilu a maxima. Ve zmíněném regionu se také vyskytuje jedna odlehlá spodní hodnota náležící Somálsku. Po SSA je nejnižší položený medián v jižní Asii, kterou

lze dále charakterizovat i největší variabilitou dat a nejnižší minimální hodnotou. Druhá nejniž položená minimální hodnota se nachází v MENA regionu, jehož 50 % prostředních hodnot je posunuto směrem k maximální hodnotě.

Pořadí regionů dle středních hodnot se ve druhém období nezměnilo, avšak ve třech oblastech došlo ke zlepšení. Nadále nejvýš položený medián se nachází u VAsP, jehož pozice se v porovnání s předchozím obdobím zlepšila. Naopak u Evropy a střední Asie, v pořadí druhého regionu, se střední hodnota téměř nezměnila, pouze se zvýšil horní a dolní kvartil spolu s minimální a maximální hodnotou. V MENA regionu, třetím v pořadí, se oproti předchozímu období celkově zlepšily výsledky – medián se zvýšil, zvýšila se minimální hodnota, „krabice“ znázorňující 50 % zemí uprostřed se posunula k hranici maximální hodnoty, která se také nepatrně zvýšila. Avšak přibyla odlehlá spodní hodnota, tentokrát v podobě Jemenu. I výsledky jižní Asie se ve druhém období vylepšily. Původní asymetrické rozdělení hodnot se stalo souměrným a vzrostlo všech pět hodnot (minimální hodnota, dolní kvartil, medián, horní kvartil a maximální hodnota). Zvýšení střední hodnoty nastalo i v případě subsaharské Afriky. Kromě mediánu se zvýšila i maximální hodnota a horní kvartil, došlo však i k nárůstu variability dat, což nelze hodnotit příliš pozitivně, neboť pozice dolního kvartilu se téměř nezměnila a zároveň se snížila minimální hodnota (a tím také Somálsko přestalo být odlehlou hodnotou).

Zlepšení hodnot mediánů v posledním období není tak patrné jako v předchozím období. Nejvýše položený medián je opět v regionu východní Asie a Pacifiku, následuje region EVStA, jehož poloha střední hodnoty se nezměnila. Změnil se pouze horní kvartil, který vzrostl, a zvětšila se variabilita hodnot 50 % zemí uprostřed. Střední hodnoty MENA regionu a jižní Asie se téměř vyrovnaly, nicméně celková variabilita zemí se v MENA regionu zvýšila. Stejně jako v předchozím období Jemen zůstává odlehlou spodní hodnotou. V jižní Asii se naopak variabilita zemí snížila a výsledky se přiblížily k maximální hodnotě, která se od minulého období výrazně snížila. Střední hodnota rozdělení zemí subsaharské Afriky se výrazně nezměnila, podobná zůstala také variabilita hodnot. Samotné hodnoty se však zlepšily, protože došlo ke zvýšení minimální hodnoty, spodního kvartilu, horního kvartilu a maximální hodnoty.

Graf 14: Genderový deficit – Vývoj a srovnání indexu v muslimských zemích dle regionů

Poznámka: EVStA = Evropa a střední Asie, JAs = jižní Asie, MENA = *Middle East and North Africa*, SSA = subsaharská Afrika, VAsP = východní Asie a Pacifik.

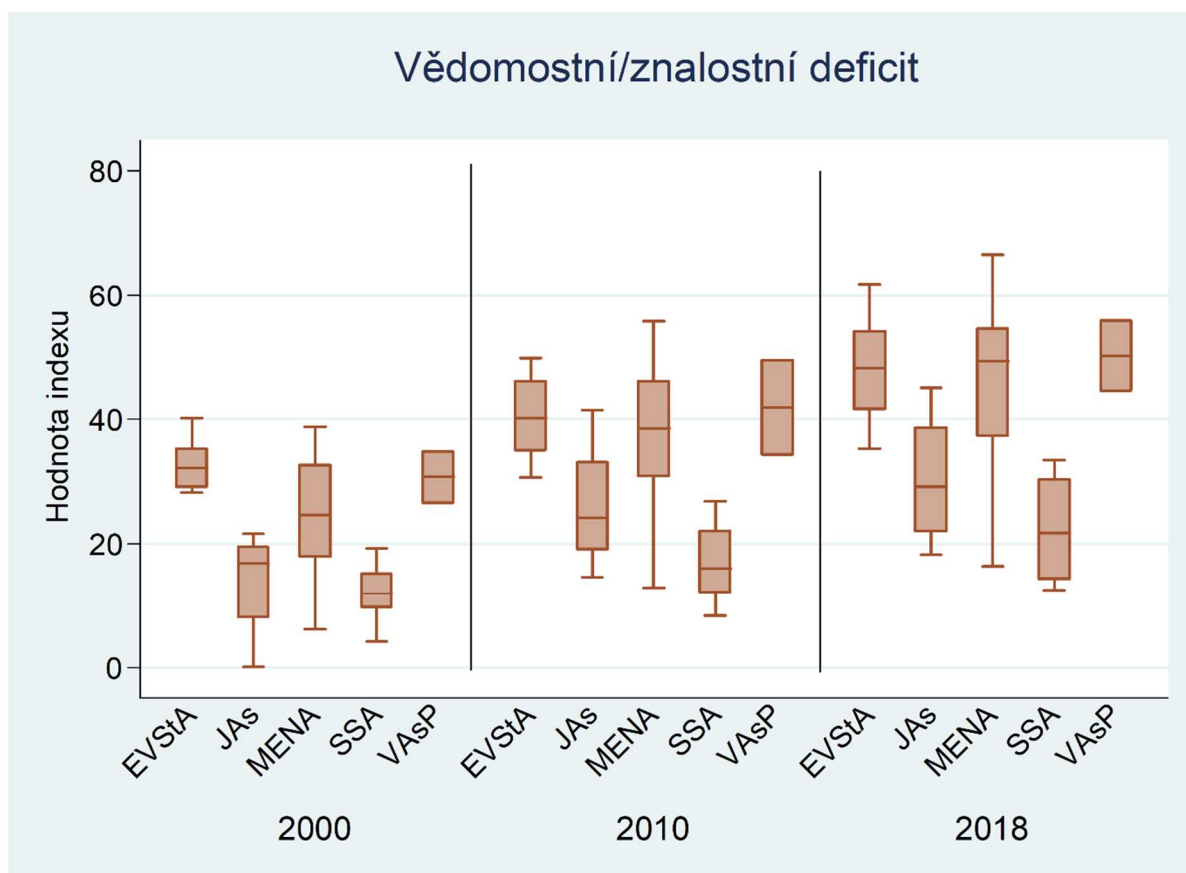
Zdroj: Vlastní zpracování

Délka „krabic“ regionu východní Asie a Pacifiku není již tak překvapivá v grafu 15, který znázorňuje vědomostní/znalostní deficit, jako tomu bylo v předchozích dvou deficitech. Prodloužení „krabic“ znázorňuje větší variabilitu dat, a to platí i pro oblast VAsP. Výsledky indexu tří zemí si nejsou příliš podobné, proto se „krabice“ roztáhla. Naopak viditelně menší „krabice“, tedy nízká variabilita zemí v regionu, je patrná u regionů EVStA a SSA v prvním sledovaném období. Evropa a střední Asie má nejvyšší maximální hodnotu, nejvýše položený medián a zároveň i nejvýše položenou minimální hodnotu. Podobné výsledky týkající se mediánu vykazuje také VAsP region a jeho dolní kvartil (v tomto případě se jedná o minimální hodnotu) je na úrovni minimální hodnoty EVStA. Nejnižší položená mediánová hodnota je v subsaharské Africe, která má také nejnižší maximální hodnotu ze všech regionů v prvním období. Zato nejnižší minimální hodnotu má jednoznačně jižní Asie, která však vykazuje asymetrické rozdělení dat směrem k lepším výsledkům. Největší variabilita výsledků indexu je patrná u MENA regionu.

Ve druhém sledovaném období je v porovnání s prvním obdobím viditelné zlepšení výsledků indexu všech regionů. Nejlepších výsledků opět dosáhly regiony VAsP a EVStA, avšak MENA region dosahuje nejvyšší maximální hodnoty a medián jen o málo zaostává za prvními dvěma regiony. Variabilita zemí MENA regionu však zůstává stále největší, a tak i minimální hodnota zůstává v porovnání s ostatními oblastmi velmi nízko. Nejnižší položenou minimální hodnotu vykazuje subsaharská Afrika, jejíž maximální hodnota je také nejnižší. Výrazné zlepšení zaznamenala jižní Asie, kde se zlepšilo hned všech pět hodnot (dolní kvartil se dostal na úroveň horního kvartilu v minulém období, zvýšil se medián, horní kvartil i maximální hodnota).

Ačkoliv dochází k zlepšení výsledků regionů i ve třetím období, už není tak výrazné jako v předchozím sledovaném období. MENA region se hodnotou mediánu vyrovnal VAsP a EVStA a udržel nejvyšší maximální výslednou hodnotu ze všech regionů. Stejně tak i region s nejnižší maximální hodnotou se nezměnil; kromě toho subsaharská Afrika vykazuje i nejnižší minimální hodnotu, která se však stejně jako medián oproti minulému období zlepšila. Menší zlepšení nastalo i v jižní Asii, kde vzrostly všechny důležité hodnoty. Evropa a střední Asie také zaznamenala zlepšení výsledků, a to hlavně nárůstem maximální hodnoty a zlepšením 50 % zemí uprostřed.

Graf 15: Znalostní/vědomostní deficit - Vývoj a srovnání indexu v muslimských zemích dle regionů

Poznámka: EVStA = Evropa a střední Asie, JAs = jižní Asie, MENA = *Middle East and North Africa*, SSA = subsaharská Afrika, VAsP = východní Asie a Pacifik.

Zdroj: Vlastní zpracování

Výsledky demokratického indexu v muslimských a nemuslimských zemích se závislostí (slabě a silně definovanou) i bez závislosti na nerostných surovinách ukazují v případě obou grafů 16 a 17, že nemuslimské země si vedou v otázce demokracie lépe než muslimské země ve všech sledovaných obdobích. Navíc nemuslimské státy bez závislosti na nerostných surovinách vykazují v obou případech lepší výsledky než nemuslimské závislé země, resp. všechny ostatní porovnávané skupiny zemí.⁵⁵ Celkové hodnocení muslimských zemí není však tak jednoznačné. Graf 16 znázorňující výsledky indexu demokratického deficitu

⁵⁵ Grafy zobrazují výsledky indexů deficitů na dvou úrovních – silná definice závislosti na těžbě nerostných surovin a slabá definice závislosti na těžbě nerostných surovin. Skupiny zemí obou úrovní jsou vždy porovnávány se zeměmi nezávislými na těžbě nerostných surovin. V každém grafu jsou mezi sebou porovnávány nemuslimské země závislé na těžbě nerostných surovin, nemuslimské země nezávislé na těžbě nerostných surovin, muslimské země závislé na těžbě nerostných surovin a muslimské země nezávislé na těžbě nerostných surovin. Závislost zemí (slabá definice či silná definice) je určena splněním kritérií závislosti, proto pokud země splňuje alespoň jedno z kritérií závislosti stanovených v podkapitole 2.4, spadá do skupiny zemí se slabou definicí závislosti. Pokud země splní obě definice, spadá do skupiny zemí se silnou definicí závislosti. Země, které se nevyskytují v žádné z kategorií, byly určeny jako země nezávislé na těžbě nerostných surovin.

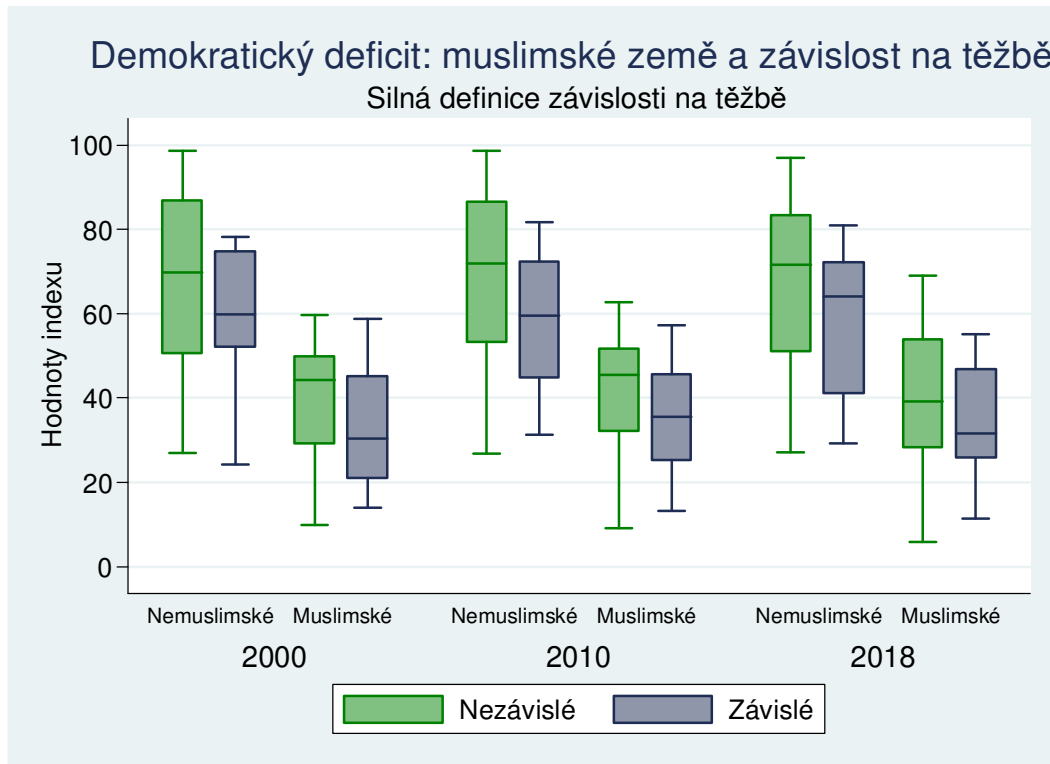
v zemích se silně definovanou závislostí prezentuje v případě muslimských zemí horší výsledky pro země závislé na těžbě NS. Tento závěr však není platný v zemích se slabě definovanou závislostí znázorněnou v grafu 17, protože muslimské země se závislostí na NS dosahují zhruba stejných výsledků jako muslimské země bez závislosti.

Jak bylo zmíněno, nemuslimské státy nezávislé na NS dosahují ve všech časových obdobích lepších výsledků než muslimské státy. V grafu se silnou definicí závislosti na těžbě se v prvním sledovaném období vyskytuje hodnota mediánu muslimských zemí nezávislých na NS na úrovni hodnoty horního kvartilu muslimských zemí závislých na NS, přičemž celková variabilita výsledků obou skupin zemí je podobná. Výsledná maximální hodnota je u obou skupin muslimských zemí také podobná, avšak minimální hodnota je nižší u muslimských zemí nezávislých na NS. Ve druhém sledovaném období se maximální hodnota u muslimských zemí změnila, vzrostla u muslimských zemí nezávislých na NS a naopak poklesla u muslimských zemí závislých na NS. Minimální hodnota zůstala u obou skupin stejná jako v předchozím sledovaném období. Medián se zvýšil u muslimských zemí závislých na NS a navíc se u této skupiny států zlepšily výsledky 50 % zemí uprostřed. Ve třetím sledovaném období medián muslimských zemí závislých na NS výrazně poklesl, klesla i maximální hodnota. Maximální hodnota naopak vzrostla u muslimských zemí nezávislých na NS, a s poklesem minimální hodnoty se zvýšila celková variabilita výsledků zemí. Zvýšily se i hodnoty spodního a horního kvartilu, avšak zřetelně se snížil medián. Výsledky prostředních 50 % muslimských závislých a nezávislých zemí se v čase výrazně nezměnily.

Výsledky muslimských nezávislých a závislých zemí se slabou definicí jsou v pozorovaném čase velmi podobné. V prvním období je variabilita výsledků zemí závislých na NS větší než u zemí nezávislých na NS, hodnoty spodního a horního kvartilu jsou stejné. Minimální hodnota a medián jsou níže položené u závislých zemí a naopak maximální hodnota u této skupiny dosahuje lepší pozice. Ve druhém období se hodnota mediánu a horního kvartilu u muslimských zemí závislých na NS zvýšila. V případě muslimských zemí nezávislých na NS se poloha mediánu ani horního kvartilu nezměnila, avšak pozice spodního kvartilu se nepatrně zvýšila. Minimální a maximální hodnoty výsledků se u obou skupin téměř vyrovnaly, tj. došlo ke slabému poklesu maximální hodnoty u muslimských zemí závislých na NS a naopak k nárůstu u muslimských zemí nezávislých na NS. Ve třetím období se rozdíl minimální hodnoty porovnávaných skupin zemí opět zvýšil, hodnota u muslimských zemí nezávislých na NS se zhoršila a u muslimských zemí závislých na NS se trochu zvýšila.

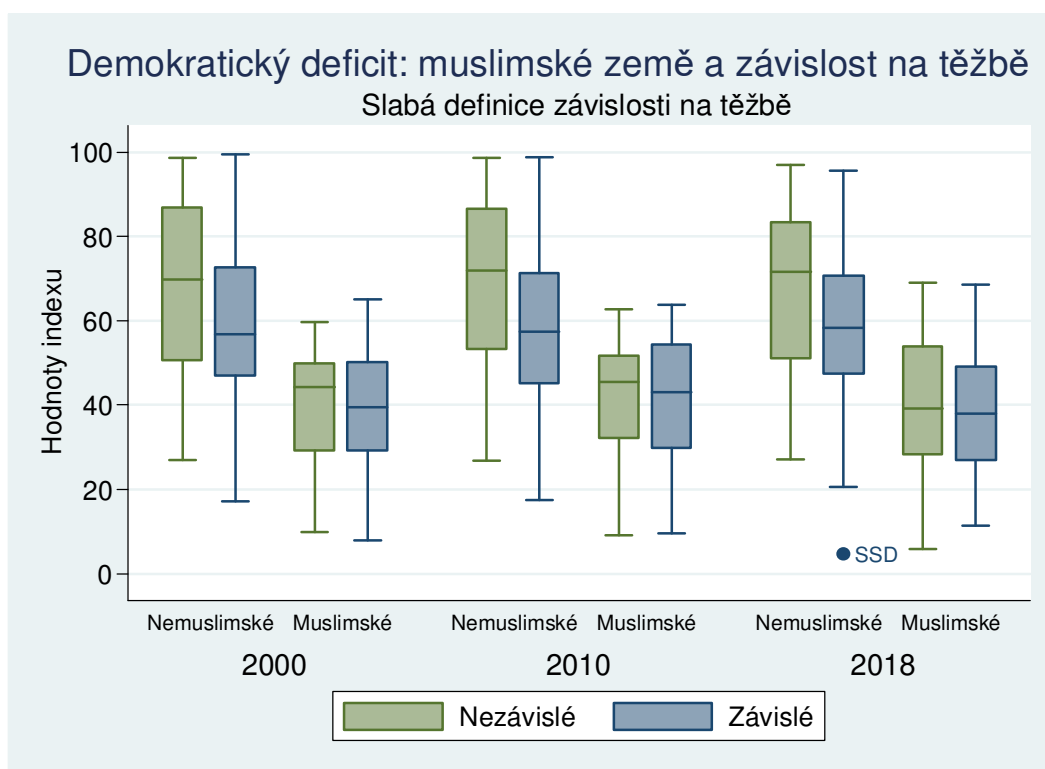
Střední hodnoty obou skupin zemí klesly, a to nejen oproti předchozímu sledovanému období, ale ve všech časových obdobích. Na druhou stranu jsou ve třetím období maximální hodnoty nejvyšší ze všech období.

Graf 16: Demokratický deficit - muslimské země a silná definice závislosti na těžbě

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 17: Demokratický deficit - muslimské země a slabá definice závislosti na těžbě

Zdroj: Vlastní zpracování

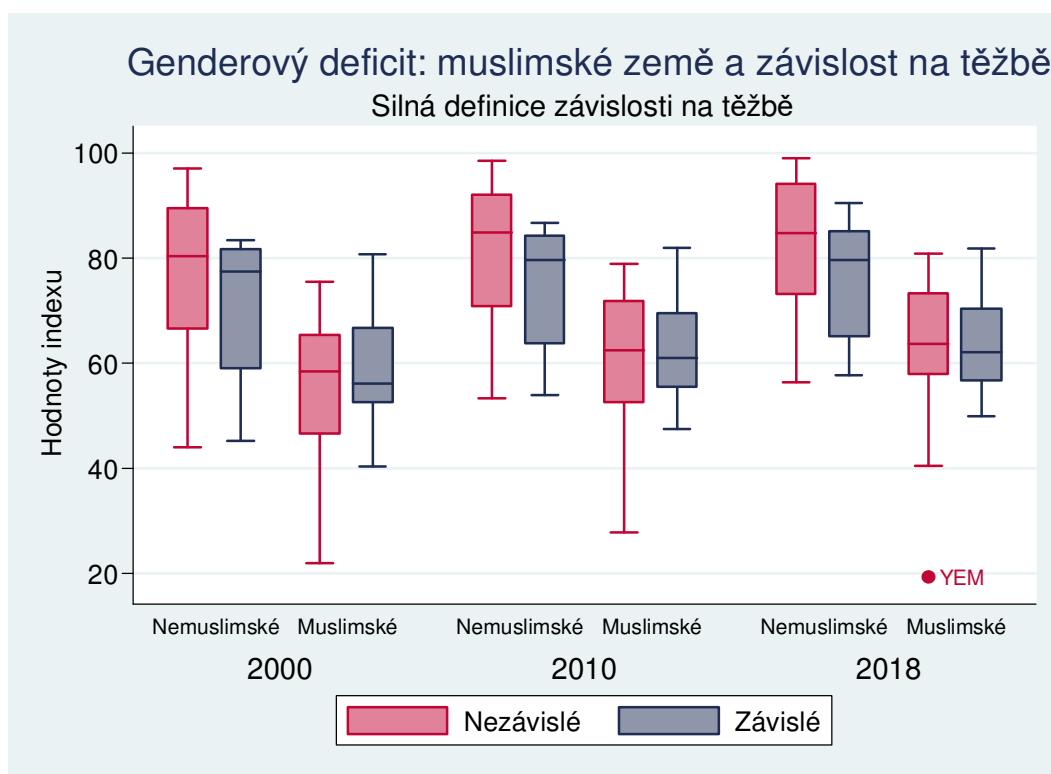
Obdobně jako v předchozím demokratickém deficitu, i grafy znázorňující *genderový* deficit značí lepší výsledky pro nemuslimské země, zejména nemuslimské země nezávislé na těžbě nerostných surovin. Tyto země vykazují v porovnání s nemuslimskými zeměmi závislými na NS a muslimskými zeměmi lepší hodnoty ve všech sledovaných obdobích. Porovnání výsledků zemí se silnou definicí závislosti a slabou definicí závislosti na těžbě nerostných surovin na první pohled nezobrazuje příliš velké změny.

Nejslabší výsledky indexu při použití silné definice závislosti vykazují za první sledované období muslimské země nezávislé na nerostných surovinách (viz graf 18). Tato skupina zemí má nejnižší minimální hodnotu, nejnižše položený spodní a horní kvartil a nejnižší maximální hodnotu. Ovšem hodnota mediánu je vyšší než v zemích závislých na těžbě nerostných surovin. Variabilita výsledků muslimských zemí nezávislých na NS je v prvním období největší. Ve druhém období hodnoty mediánu obou skupin muslimských zemí vzrostly a přiblížily se na stejnou úroveň. V muslimských zemích nezávislých na NS vzrostla maximální i minimální hodnota, avšak přibyla spodní odlehlá hodnota. Navíc se zvýšil i horní kvartil, a celkově 50 % zemí uprostřed zlepšilo svoje výsledky. Muslimské země se silnou definicí závislosti zvýšily oproti předchozímu období minimální a maximální

hodnotu, nicméně druhá a třetí čtvrtina zemí (spodní a horní kvartil) si ve výsledcích výrazně nepolepšila. Výsledky ve třetím období pro muslimské závislé země se téměř nezměnily, avšak muslimské země nezávislé na NS zaznamenaly výrazné zvýšení minimální hodnoty a menší zvýšení i maximální hodnoty, a přibyla spodní odlehlá hodnota Jemen.

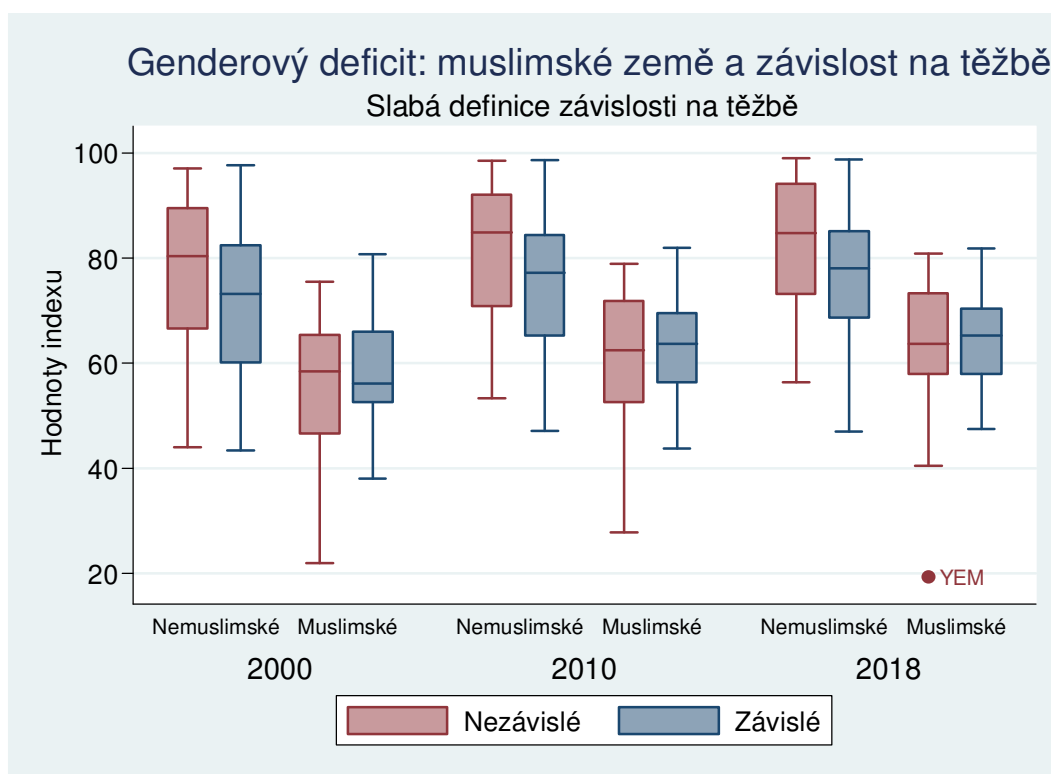
Graf 19 porovnávající výsledky indexu *genderového* deficitu muslimských a nemuslimských zemí při použití slabé definice závislosti na NS prezentuje podobné výsledky jako předchozí graf. Muslimské země nezávislé na nerostných surovinách vykazují, i přes výše položený medián, v prvním období horší výsledky než muslimské závislé země. Výsledky těchto zemí mají větší variabilitu, která se projevuje mnohem nižší minimální hodnotou, níže položeným spodním kvartilem a nižší maximální hodnotou. Ve druhém období se výsledky obou muslimských skupin trochu zlepšily, zemím nezávislým na NS se zvýšila minimální hodnota, variabilita zemí však zůstala stejná. Skupina zemí závislých na NS si také ve výsledcích polepšila, neboť došlo ke zvýšení všech pěti nejdůležitějších hodnot. Třetí sledované období nepřineslo žádné překvapivé změny. Hodnoty obou skupin zemí se zvýšily a spolu se zvýšením minimální hodnoty zemí nezávislých na NS přibyla i spodní odlehlá hodnota náležící Jemenu.

Graf 18: Genderový deficit - muslimské země a silná definice závislosti na těžbě

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 19: Genderový deficit - muslimské země a slabá definice závislosti na těžbě

Zdroj: Vlastní zpracování

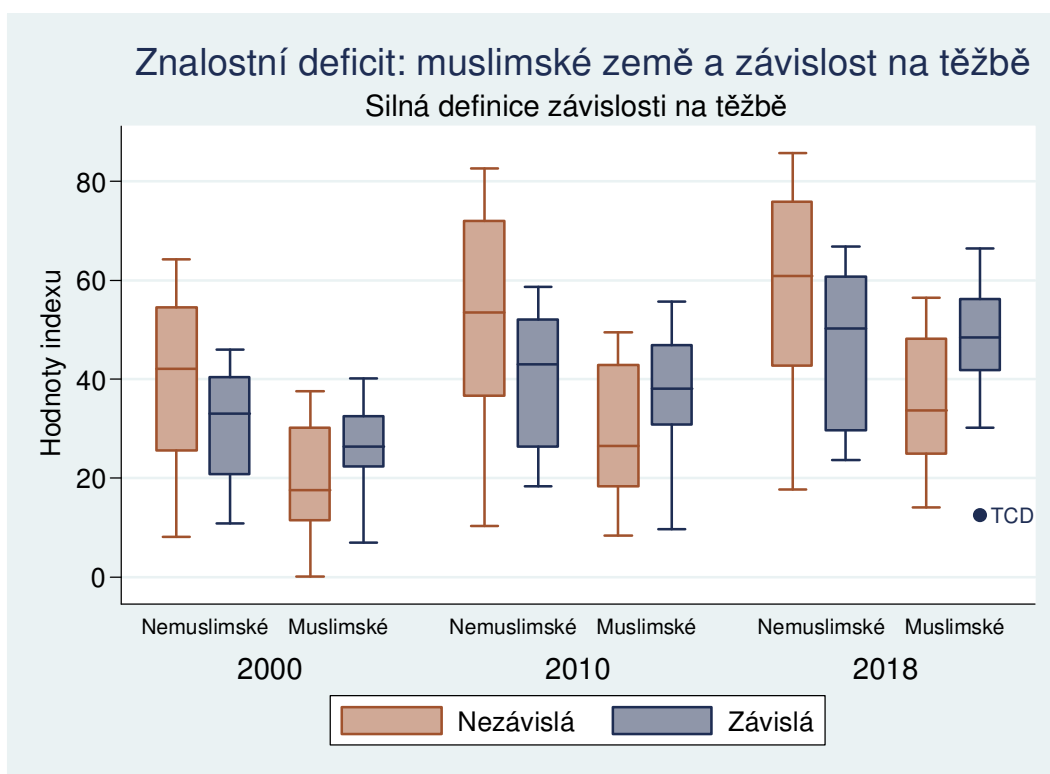
Výsledky indexu znalostního deficitu při použití silné, resp. slabé definice závislosti na nerostných surovinách jsou zobrazeny v grafu 20, resp. 21 a opět ukazují, že i v případě tohoto deficitu si vedou lépe země nemuslimské, a to především země nezávislé na nerostných surovinách. Tato skupina zemí prokazuje v porovnání s ostatními zeměmi nejlepší výsledky ve všech sledovaných obdobích, které se zlepšují v čase. Muslimské země závislé na NS podle slabé i silné definice závislosti vykazují podobné výsledky, i když rozložení výsledků a jejich variabilita je odlišná. Nejvýraznější změnou u zmíněných skupin je položení minimální hodnoty ve třetím sledovaném období, kdy země se silnou definicí závislosti mají výrazně výše položenou minimální hodnotu, ale zároveň mají jednu spodní odlehlou hodnotu.

Muslimské země se silnou definicí závislosti vykazují ve všech sledovaných obdobích lepší výsledky indexu oproti muslimským zemím nezávislým na NS. V prvním období jsou maximální hodnoty a hodnoty horního intervalu obou skupin podobné, avšak medián je položen výrazně výše v muslimských zemích závislých na NS. Pro středních 50 % muslimských zemí závislých na NS vykazují velmi podobné výsledky, mají tedy nízkou variabilitu. Variabilita výsledků těchto zemí se ve druhém období zvýšila. Zvýšila se také

maximální hodnota, hranice horního a spodního intervalu, stejně jako medián. Avšak minimální hodnota se v porovnání s předchozím obdobím nezměnila. Naopak minimální hodnota muslimských zemí nezávislých na NS se od předchozího období zvýšila a dostala se na úroveň minimální hodnoty muslimských zemí závislých na NS. Došlo také ke zvýšení maximální hodnoty a mediánu. Ke zlepšení obou skupin zemí došlo i ve třetím období. Mediánová hodnota muslimských zemí závislých na NS se dostala na úroveň horního intervalu muslimských zemí nezávislých na NS, výrazně se zvýšila minimální hodnota muslimských zemí závislých na NS, avšak přibyla spodní odlehlá hodnota v podobě Čadu.

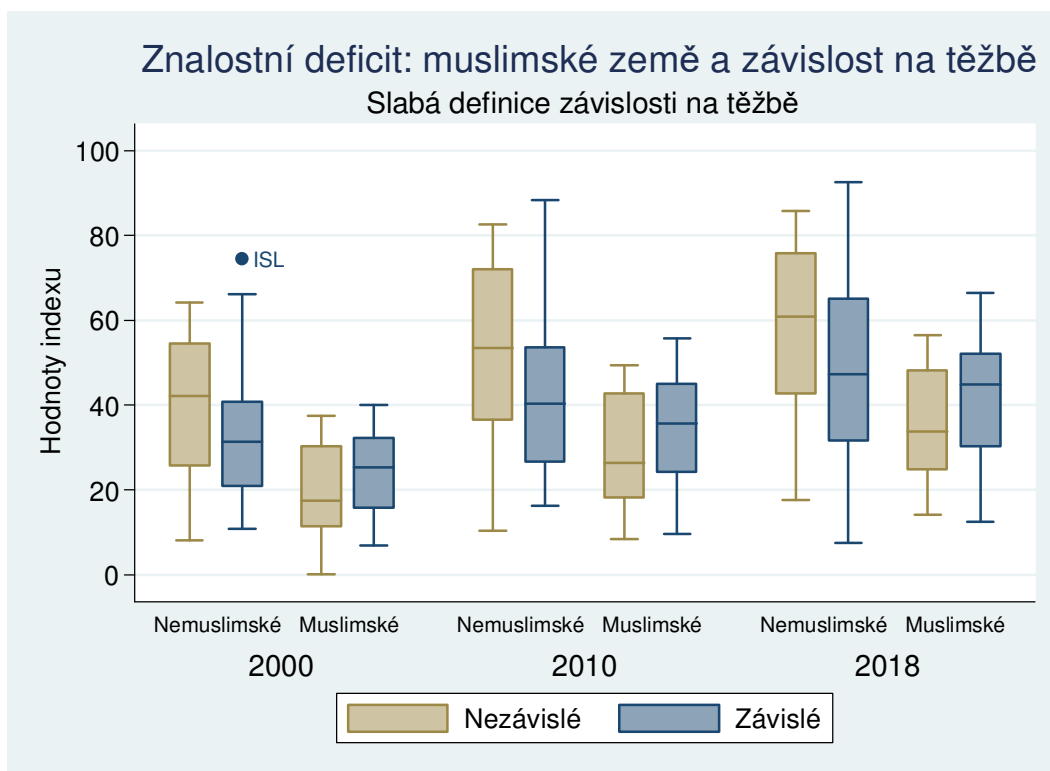
Také muslimské země se slabou definicí závislost skončily s lepšími výsledky indexu deficitu než muslimské země nezávislé na těžbě nerostných surovin. V prvním sledovaném období se v porovnání s předchozím grafem zvýšila variabilita výsledků prostředních 50 % muslimských zemí se slabou definicí závislosti. Medián muslimských zemí nezávislých na NS se vyskytuje blíže k hodnotě spodního intervalu, a to nejen v prvním období, ale i ve dvou následujících obdobích. U muslimských zemí závislých na NS se mediánová hodnota vyskytuje spíše uprostřed „krabice“. Rozdíl mezi maximálními hodnotami obou skupin je nejnižší v prvním období a největší v posledním období. Výsledky komparace minimálních hodnot je odlišná, v prvním období je minimální hodnota nejnižší v muslimských zemích nezávislých na NS, ve druhém období se úroveň minimálních hodnot téměř vyrovnala a ve třetím období je minimální hodnota níže u muslimských zemí závislých na NS. Graf vykazuje jednu odlehlou horní hodnotu, Island, a to v prvním období u nemuslimských zemí závislých na NS.

Graf 20: Znalostní deficit - muslimské země a silná definice závislosti na těžbě

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 21: Znalostní deficit - muslimské země a slabá definice závislosti na těžbě

Zdroj: Vlastní zpracování

4.3 Regresní analýza rozvojových deficitů

Výsledky popisné statistiky i analytických krabicových grafů naznačily existenci deficitů pro arabské i muslimské země, jsou však tyto rozdíly mezi skupinami zemí statisticky významné? A bude jejich existence prokázána, i pokud bude v analýze kontrolována ekonomická úroveň (měřená HND na obyvatele zemí)? K ověření existence deficitů a zodpovězení těchto otázek byla aplikována metoda lineární regresní analýzy (OLS – *ordinary least squares*), v nichž závislou proměnnou vždy představovaly hodnoty konkrétních indexů měřících deficity, zatímco vysvětlující proměnné byly *dummy* proměnné vymezující jednotlivé skupiny zemí, které mezi sebou byly porovnávány. Hodnoty koeficientů u *dummy* proměnných udávají rozdíl ve skóre mezi porovnávanými skupinami zemí, statistický t test pak hodnotí, zda je tento rozdíl statisticky významný. V pozdějších regresních analýzách byla mezi vysvětlující proměnné přidána také úroveň HND na obyvatele (v paritě kupní síly a mezinárodních dolarech v konstantních cenách roku 2017; WB, 2020).⁵⁶

První regresní analýza porovnávala hodnoty všech tří indexů mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi. Bylo statisticky prokázáno na 1% hladině významnosti, že muslimské země opravdu zaostávají za nemuslimskými zeměmi v otázce demokracie, *genderu* a znalostí/vědomostí. V souvislosti s muslimskými zeměmi byl tedy prokázán demokratický, *genderový* a znalostní/vědomostní deficit (pokud je ignorována ekonomická úroveň zemí). V demokratickém deficitu je rozdíl mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi v celkovém hodnocení indexu deficitu v průměru 24,36 bodů v neprospěch muslimských zemí. Stejně, i když ne tak výrazně, se projevil výsledek *genderového* deficitu, ve kterém muslimské země zaznamenaly rozdíl v průměru o 17,96 bodů nižší oproti nemuslimským státům. Nejnižší diferenci ukázal znalostní/vědomostní deficit, ve kterém muslimské země získaly v průměru o 15,37 bodů méně než země nemuslimské.

⁵⁶ Aby se snížila fluktuace hodnot a problém chybějících dat, pro každé časové období a každou zemi byl vypočítán průměrný HND na obyvatele za tři roky: 1998 až 2000 pro první období, 2008 až 2010 pro druhé období, a 2016 až 2018 pro třetí období.

Tabulka 5: Rozvojové deficity v muslimských zemích

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země	-24,36*** (1,71)	-17,96*** (1,28)	-15,37*** (1,66)
Koef. determinace R²	0,23	0,26	0,11
Počet pozorování	509	504	497

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

Zvláště s ohledem na malé a bohaté ropné státy Perského zálivu je nezbytné do analýzy zahrnout také ekonomický ukazatel HND na obyvatele.⁵⁷ Obecně lze shrnout, že přidáním ekonomické proměnné se rozvojové deficity zmenší, nejsou tak výrazné, byť mnoho z nich zůstává statisticky významných. Rozdíl výsledků skóre demokratického deficitu mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi se při kontrole HND na obyvatele snížil z původních téměř 24 bodů na 18,43 bodů. O necelých 5 bodů (4,95) se snížil také genderový deficit: z původních necelých 18 bodů zaostávají muslimské země za nemuslimskými při kontrole HND o 13,01 bodů. Také znalostní/vědomostní deficit muslimských zemí se vůči nemuslimským státům při kontrole HND per capita snížil, a to o 7,81 bodů (z původních necelých 15,40 na 7,56 bodů). Všechny uvedené výsledky jsou statisticky významné na 1% hladině. Mimochodem lze také poznamenat, že se jednoznačně potvrzuje očekávání, že s vyšší ekonomickou úrovní se výrazně a statisticky významně (na 1% hladině) zvyšuje performance v jednotlivých indexech.

Tabulka 6: Rozvojové deficity v muslimských zemích při kontrole HND na obyvatele

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země	-18,43*** (1,73)	-13,01*** (1,16)	-7,56*** (1,01)
ln_HND	8,06*** (0,42)	6,31*** (0,25)	10,79*** (0,25)
Koef. determinace R²	0,55	0,67	0,79
Počet pozorování	500	495	491

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

⁵⁷ Na základě kontroly funkční formy vztahů mezi hodnotami indexů a HND na obyvatele, která proběhla před samotnými regresemi, vstupuje HND na obyvatele do všech regresí v logaritmičtě transformované podobě (proto je v tabulkách uváděna zkratka ln_HND, kde ln_ značí přirozený logaritmus).

Při analýze rozvojových deficitů v Arabském světě (stanoveném dle klasifikace Světové banky) oproti ostatním muslimským zemím platí, že arabské země byly v průměru zhruba o 5 bodů horší v indexu demokratického deficitu (výsledek je však významný pouze na 10% hladině). Také v indexu *genderového* deficitu měly arabské země nižší výsledek, a to o 4,57 bodů (rozdíl byl statisticky významný na 5% hladině), naopak v indexu znalostního/vědomostního deficitu země Arabského světa získaly v průměru skoro o 4 body více než nearabské muslimské státy (výsledek je však těsně nevýznamný na 10% hladině).

Tabulka 7: Porovnání deficitu v muslimských a arabských zemích

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Arabské země	-4,99* (2,60)	-4,57** (2,14)	3,90 (2,53)
Koef. determinace R²	0,03	0,03	0,02
Počet pozorování	135	134	132

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině. Do analýzy vstoupily pouze muslimské země.

Zdroj: Vlastní zpracování

S kontrolou ekonomické úrovně vycházejí zajímavé výsledky při komparaci arabských států s ostatními muslimskými zeměmi. Zatímco bez kontroly ekonomické úrovně byly hodnoty rozdílů (tedy deficitů) spíše menší a často také statisticky nevýznamné, při kontrole HND deficity vzrostly v neprospěch arabských zemí. To však není úplně překvapivé, neboť řada států Arabského světa je ekonomicky velmi bohatá, takže bereme-li v potaz ekonomickou úroveň, jejich pozice se při srovnání může relativně zhoršit, což ostatně výsledky ukazují. Zatímco hodnota rozdílu demokratického indexu se příliš nezměnila (z původního 4,99 se rozdíl zvýšil na 6,18), výsledek se stal významným na 5% hladině (před tím 10% hladina významnosti). Naopak genderový deficit při kontrole HND výrazně vzrostl, a to z původních 4,57 na 9,09 v neprospěch arabských států, navíc se výsledek stal statisticky významným na 1% hladině. Největší změnu výsledků při kontrole ekonomické úrovně států zaznamenal index znalostního/vědomostního deficitu, který původně vyšel statisticky nevýznamně lépe pro arabské země, avšak nyní jsou arabské země v průměru o 6,32 bodů horší než ostatní muslimské země (na 1% hladině významnosti). Je tedy zřejmé, že kontrola ekonomické úrovně zásadně ovlivňuje hodnoty deficitů mezi arabskými a ostatními muslimskými zeměmi, a to jednoznačně v neprospěch arabských států, které jsou sice ekonomicky bohatší, ale vzhledem ke své ekonomické úrovni dosahují nižší úrovně demokracie a sociálního rozvoje.

Tabulka 8: Porovnání deficitů v arabských zemích při kontrole ekonomické úrovně

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Arabské země	-6,18** (3,07)	-9,09*** (2,24)	-6,32*** (1,52)
ln_HND	2,17** (1,00)	4,57*** (0,71)	9,19*** (0,60)
Koef. determinace R²	0,44	0,24	0,64
Počet pozorování	129	128	126

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině. Do analýzy vstoupily pouze muslimské země.

Zdroj: Vlastní zpracování

Podíváme-li se na vývoj demokratického deficitu mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi v čase, zjistíme, že se jeho úroveň téměř nezměnila. Výsledky indexu v prvním období 1998–2000 byly v muslimských zemích v průměru o 24,74 bodů menší než v nemuslimských státech, ve druhém období 2008–2010 se rozdíl neparně snížil na 24 bodů a ve třetím období 2016–2018 se rozdíl opět zvýšil téměř na původní hodnotu (24,34 bodů). Jedním z důvodů přetrvávajícího demokratického deficitu je skutečnost, že index demokracie v islámských zemích v čase stagnoval.

Naproti tomu *genderový* index se v muslimských zemích v čase zlepšoval, a to zejména mezi prvními dvěma obdobími, kdy se hodnoty ve druhém období zvýšily v porovnání s prvním v průměru o 4,88 bodů (změna byla statisticky významná na 10% hladině), ve třetím období se oproti druhému zvýšily hodnoty v průměru pouze o 1,54 bodu. Pozitivní vývoj skóre indexu se nepromítá do celkového *genderového* deficitu, neboť rozdíl mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi se za téměř 20 let změnil pouze o necelý bod. Podobný vývoj v čase zaznamenal také znalostní/vědomostní deficit. Ačkoliv hodnoty indexu se v muslimských zemích v čase zlepšovaly, ke snížení deficitu (rozdíl mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi ve skóre indexu) v čase nedošlo, naopak se trochu zvýšil: v prvním období byl rozdíl obou skupin zemí 14,61 bodů, ve druhém období se zvýšil na 16,08 bodů a ve třetím období je rozdíl v průměru 15,21 bodů.

Tabulka 9: Vývoj rozvojových deficitů v muslimských zemích v čase

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země (1998–2000)	-24,74*** (2,90)	-18,47*** (2,28)	-14,61*** (2,18)
Koef. determinace R²	0,23	0,25	0,16
Počet pozorování	168	167	164
Muslimské země (2008–2010)	-24,00*** (2,89)	-17,73*** (2,14)	-16,08*** (2,72)
Koef. determinace R²	0,23	0,28	0,13
Počet pozorování	170	167	166
Muslimské země (2016–2018)	-24,34*** (3,11)	-17,60*** (2,13)	-15,21*** (2,90)
Koef. determinace R²	0,22	0,29	0,11
Počet pozorování	171	170	167

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

Vývoj deficitů v čase při kontrole ekonomické vyspělosti států vykazuje určité změny (oproti situaci, kdy HND na obyvatele kontrolován nebyl). K nejvýznamnějšímu snížení rozdílů došlo ve znalostní/vědomostní oblasti, kde se deficit při kontrole HND per capita v jednotlivých obdobích postupně snižoval (8,64; 8,19; 6,26 bodů indexu při statistické významnosti na 1% hladině), a to zejména díky rostoucím hodnotám indexu pro muslimské země. Při kontrole HND per capita dochází také k nepatrnému snižování *genderového* deficitu, kdy rozdíl klesl z původních 13,14 na 12,52 bodů. I zde je to způsobeno zejména nárůstem hodnot *genderového* indexu v čase; tyto změny však nejsou při kontrole ekonomické úrovně statisticky významné. Vývoj demokratického deficitu v čase je spíše konstantní, oproti analýze bez ekonomického ukazatele se výsledky příliš neliší. V prvním období rozdíl muslimských a nemuslimských států činil 18,38 bodů v neprospěch islámských zemí a v posledním období se rozdíl snížil na 17,34 bodů.

Tabulka 10: Vývoj deficitů v muslimských zemích v čase při kontrole ekonomické úrovně

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země (1998–2000)	-18,38*** (0,68)	-13,14*** (2,14)	-8,64*** (1,66)
ln HND	8,90*** (2,98)	6,66*** (0,44)	8,04*** (0,37)
Koef. determinace R²	0,62	0,66	0,75
Počet pozorování	165	164	162
Muslimské země (2008–2010)	-18,25*** (2,90)	-13,26*** (1,93)	-8,19*** (1,53)
ln HND	8,59**	6,17***	11,31***

	(0,72)	(0,42)	(0,40)
Koef. determinace R²	0,58	0,67	0,83
Počet pozorování	167	164	164
Muslimské země (2016–2018)	-17,34*** (3,20)	-12,52*** (2,02)	-6,26*** (1,60)
ln HND	8,79*** (0,85)	6,28*** (0,47)	12,28*** (0,42)
Koef. determinace R²	0,53	0,65	0,82
Počet pozorování	168	167	165

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

Komparace rozvojových deficitů států Arabského světa vůči ostatním muslimským zemím ukázala horší situaci v Arabském světě. Pokud jde o vývoj demokratického deficitu Arabského světa (vs. ostatní muslimské země) v čase, v prvním období (1998–2000) byly arabské země v průměru o 5,56 bodů horší než ostatní muslimské země, ve druhém období (2008–2010) se rozdíl snížil na 4,79 bodů a ve třetím období (2016–2018) došlo ke snížení rozdílu o 0,18 bodů na 4,61 bodů. Všechny uvedené rozdíly jsou však statisticky nevýznamné – to ale může být ovlivněno také relativně nižším počtem pozorování, které do regrese vstupují. Z vývoje rozdílů se také zdá, že arabské země snižují svůj deficit v oblasti demokracie vůči ostatním muslimským zemím.

Naopak pokud jde o *genderový* deficit, dochází k jeho pozvolnému prohlubování v arabských zemích ve srovnání s ostatními muslimskými zeměmi ve sledovaných obdobích. V prvním období dosahují arabské země v průměru o 3,29 bodů nižšího skóre než ostatní muslimské země. Ve druhém období se rozdíl mezi oběma skupinami zvýšil na 4,99 bodů a ve třetím období dokonce na 5,49 bodů v neprospěch arabských států. Opět ale platí, že všechny tyto rozdíly jsou statisticky nevýznamné.

Jak již bylo zmíněno, země Arabského světa vykazují statisticky významné zlepšení výsledků v čase, pokud jde o znalostního/vědomostního index (+11,50 bodu mezi prvním a druhým obdobím; +6,98 bodu mezi druhým a třetím obdobím). Oproti ostatním muslimským zemím dosahují arabské země ve skóre indexu v prvním období o 1,12 bodů více, ve druhém sledovaném období v průměru dokonce o 5,21 bodů více a ve třetím období o 5,37 bodů více. Podobně jako v předchozích případech však nejsou tyto rozdíly statisticky významné.

Tabulka 11: Vývoj deficitů v arabských zemích v čase

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Arabské země (1998–2000)	-5,56 (4,27)	-3,29 (3,71)	1,12 (3,21)
Koef. determinace R²	0,04	0,02	0,00
Počet pozorování	45	44	44
Arabské země (2008–2010)	-4,79 (4,35)	-4,99 (3,60)	5,21 (4,48)
Koef. determinace R²	0,03	0,04	0,04
Počet pozorování	45	44	44
Arabské země (2016–2018)	-4,61 (5,03)	-5,49 (3,68)	5,37 (4,48)
Koef. determinace R²	0,02	0,05	0,03
Počet pozorování	45	45	44

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině. Do analýzy vstoupily pouze muslimské země.

Zdroj: Vlastní zpracování

Pokud je analyzován vývoj indexů a rozvojových deficitů Arabského světa v čase při kontrole ekonomické úrovně, výsledky se z pohledu arabských zemí zhorší, tj. dojde k prohloubení rozvojových deficitů arabských zemí (vůči ostatním muslimským zemím; a tím vlastně i vůči nemuslimským zemím – vzhledem k existenci rozdílů mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi). Tento obecný závěr však překvapivě neplatí pro demokratický deficit, který se arabským zemím podařilo snížit (při kontrole HND per capita) z původních 9,93 bodů indexu na 7,11 a následně na 3,18. Nicméně ani jeden z těchto rozdílů není statisticky významný. Navíc ke snižování deficitu dochází jen proto, že hodnoty demokratického indexu v ostatních muslimských zemích (při kontrole HND) klesaly rychleji než v arabském světě (kde také mírně klesaly).

Výsledky v první analýze bez ekonomického činitele naznačovaly prohlubování genderového deficitu v čase (ačkoliv byly rozdíly statisticky nevýznamné). Při kontrole HND je rozdíl skóre indexu arabských zemí a ostatních muslimských zemí větší, ale deficit v čase spíše stagnuje (v prvním období byl rozdíl 8,42 bodů indexu; ve druhém období se o trochu zvýšil na 9,48; a v posledním období se vrátil téměř na výchozí pozici 8,47; všechny uvedené rozdíly jsou významné alespoň na 10% hladině). Znalostní/vědomostní index již při kontrole HND neukazuje lepší výsledky pro arabské státy, jak tomu bylo v první analýze, avšak alespoň zlepšení výsledků arabských zemí v čase zůstalo (+6,77 bodů indexu mezi prvním a druhým obdobím a +6,57 bodu mezi druhým a třetím obdobím). Kontrolujeme-li

HND per capita, země Arabského světa vykazují v prvním období v průměru o 6,23 bodů horší výsledky indexu (5% hladina významnosti) než ostatní muslimské země. Ve druhém období se tento rozdíl snížil na 4,33 bodů (5% hladina významnosti) a na této hodnotě v podstatě zůstal i ve třetím období (výsledek je těsně statisticky nevýznamný). Znalostní/vědomostní deficit se v arabských zemích (oproti ostatním muslimským zemím) v čase snižuje, je však vhodné připomenout, že bez kontroly HND vykazovaly arabské země lepší výsledky než ostatní muslimské země, jejichž deficit vůči arabskému světu se v čase prohluboval.

Tabulka 12: Vývoj deficitů v arabských zemích v čase při kontrole ekonomické úrovně

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Arabské země (1998–2000)	-9,93* (4,94)	-8,42** (3,83)	-6,23** (2,50)
ln HND	3,51** (1,58)	4,41*** (1,17)	5,80*** (0,79)
Koef. determinace R²	0,10	0,17	0,41
Počet pozorování	43	43	42
Arabské země (2008–2010)	-7,11 (5,12)	-9,48** (3,95)	-4,33** (2,13)
ln HND	2,69 (1,73)	4,60*** (1,33)	8,94*** (0,90)
Koef. determinace R²	0,063	0,25	0,72
Počet pozorování	43	42	42
Arabské země (2016–2018)	-3,18 (6,07)	-8,47* (4,66)	-4,36 (2,60)
ln HND	1,14 (2,20)	3,99** (1,63)	10,60*** (1,08)
Koef. determinace R²	0,010	0,18	0,73
Počet pozorování	43	43	42

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině. Do analýzy vstoupily pouze muslimské země.

Zdroj: Vlastní zpracování

Dosud byla analýza rozvojových deficitů prováděna na v podstatě globální úrovni, tj. byly porovnávány muslimské a nemuslimské státy či země Arabského světa vůči ostatním muslimským zemím. Následující část se zaměří na analýzu rozvojových deficitů muslimských zemí (vs. nemuslimské země) na regionální úrovni, která bude poté doplněna o vývoj jednotlivých deficitů v regionech v čase. Regionální analýza existenci deficitů potvrdila: muslimské země zaostávají za nemuslimskými zeměmi bez ohledu na to, zda je kontrolována ekonomická úroveň zemí či nikoliv. V téměř všech regionech však platí, že při kontrole ekonomické úrovně zemí jsou rozvojové deficity muslimských zemí nižší, někdy

i výrazně. Jedinou výjimkou z tohoto pravidla je region jižní Asie, v němž se všechny tři deficity při kontrole HND nepatrně prohloubily. Nejmenší rozdíl v regionálních výsledcích zaznamenaly islámské státy subsaharské Afriky v demokratickém deficitu (deficit činil pouze 4 body s kontrolou HND, bez kontroly pak 8,81 bodů). Všechny regionální výsledky shrnují tabulky 13 a 14.

Tabulka 13: Porovnání deficitů v muslimských zemích rozdělených do regionů bez kontroly ekonomické úrovně

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země EVStA	-44,12*** (3,64)	-20,41*** (1,92)	-24,55*** (2,19)
Koef. determinace R²	0,55	0,54	0,35
Počet pozorování	146	146	146
Muslimské země JA	-22,01*** (3,49)	-14,74*** (4,40)	-6,23 (4,48)
Koef. determinace R²	0,64	0,34	0,08
Počet pozorování	24	24	24
Muslimské země MENA	-32,64*** (1,87)	-29,08*** (1,75)	-27,25*** (4,44)
Koef. determinace R²	0,26	0,24	0,17
Počet pozorování	57	57	57
Muslimské země SSA	-8,81*** (3,40)	-10,15*** (1,99)	-10,01*** (1,64)
Koef. determinace R²	0,04	0,16	0,16
Počet pozorování	142	138	136

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

Tabulka 14: Porovnání deficitů v muslimských zemích rozdělených do regionů při kontrole ekonomické úrovně

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země EVStA	-26,70*** (4,05)	-12,31*** (2,10)	-8,91*** (2,07)
ln HND	5,55*** (9,70)	4,11*** (0,38)	7,94*** (0,48)
Koef. determinace R²	0,77	0,77	0,73
Počet pozorování	146	146	146
Muslimské země JA	-22,23*** (3,36)	-15,25*** (3,30)	-6,89*** (2,24)
ln HND	3,49* (1,91)	8,04*** (1,80)	10,30*** (1,05)
Koef. determinace R²	0,70	0,66	0,79
Počet pozorování	24	24	24
Muslimské země MENA	-27,28*** (2,53)	-22,75*** (1,74)	-13,60*** (3,43)
ln HND	3,05** (1,29)	3,73*** (1,37)	5,37*** (0,97)
Koef. determinace R²	0,35	0,36	0,64
Počet pozorování	57	54	54
Muslimské země SSA	-4,00 (3,34)	-6,15*** (1,65)	-5,76*** (1,01)
ln HND	4,66*** (1,40)	4,86*** (0,90)	7,42*** (0,73)
Koef. determinace R²	0,10	0,33	0,65
Počet pozorování	139	135	133

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

Vývoj rozvojových deficitů v jednotlivých regionech v čase se příliš neliší, pokud je kontrolována ekonomická úroveň (či nikoliv). Existence deficitů muslimských zemí v regionech se potvrzuje i v jednotlivých časových obdobích, z hlediska hloubky deficitů však lze konstatovat, že pokud je HND na obyvatele kontrolován, deficity jsou menší u všech regionů kromě jižní Asie. Demokratický deficit v regionu Evropy a střední Asie (EVStA) se v muslimských zemích v čase mírně prohlubuje. V prvním období činil při kontrole HND rozdíl skóre indexu 19,78 (43,07 bodů bez kontroly HND), ve druhém období se rozdíl zvýšil na 21,7 bodů (44,3 bodů bez kontroly HND) a ve třetím období se vyšplhal na 25,7 bodů (45,01 bez kontroly HND). Všechny výsledky vyšly statisticky významné na 1% hladině. V regionu jižní Asie zaznamenalo největší změnu druhé období, kdy se rozdíl muslimských a nemuslimských zemí regionu snížil z 25,07 na 17,35 (resp. z 24,3 na 17,42 bez kontroly HND), ve třetím období se však vrátil téměř na původní rozdíl 23,82 bodů

(resp. 24,28 bez HND). Změřené deficity v oblasti demokracie jsou statisticky významné, zajímavostí nicméně je, že ekonomická úroveň se v prvních dvou obdobích ukázala jako statisticky nevýznamná. Výsledky MENA regionu nemají velkou vypovídací hodnotu, neboť porovnávanou nemuslimskou zemí je pouze Izrael. Nicméně demokratický deficit se v muslimských zemích v čase neprohlubuje, rozdíly v čase (významné na 1% hladině) naopak trochu klesly. Muslimské země subsaharské Afriky zaznamenaly ve druhém období prohloubení demokratického deficitu (při kontrole HND: rozdíl 2,89 bodů v prvním období; 5,36 bodů ve druhém období), následně pokles ve třetím období (při kontrole HND: 2,53 bodů). Při kontrole ekonomické úrovně není rozdíl demokratického deficitu mezi zeměmi významný ani v jednom sledovaném období, zato HND je kromě druhého období pozitivní a významné.

Také *genderový* deficit se projevuje ve všech regionech, neboť muslimské země dosahují oproti nemuslimským zemím horších výsledků indexu. V Evropě a střední Asii se deficit v čase mírně prohlubuje, což platí jak s kontrolou ekonomické úrovně, tak bez ní. V prvním období byl rozdíl 11,18 bodů (20,15 bez kontroly HND) v neprospěch muslimských zemí, ve druhém období došlo k malému snížení na 10,93 bodů (20,12 bez kontroly HND) a třetí období zaznamenalo menší nárůst rozdílu na 12,75 bodů (20,91 bez kontroly HND). Všechny výsledky se ukázaly být významné na 1% hladině, stejně jako HND per capita. Region jižní Asie zaznamenal při kontrole ekonomické úrovně snížení deficitu zejména ve druhém období, kdy se rozdíl zmenšil o téměř 6,7 bodů (z původních 19,52 na 12,82 bodů), ve třetím období opět vzrostl na 14,78 bodů (tyto hodnoty jsou jen nepatrně nižší než v situaci, kdy HND na obyvatele nebyl kontrolován). V regionu Blízkého východu a severní Afriky (MENA) došlo v čase ke snížení deficitu, a to jak při kontrole HND, tak bez ní. Bez kontroly ekonomické úrovně je snížení pouze nevýznamné, v prvním období byl rozdíl 30,43 bodů v neprospěch muslimských zemí a v posledním období 28,38 bodů. Při kontrole ekonomické úrovně je snížení výraznější, přičemž rozdíly jsou statisticky významné na 1% hladině: při srovnání prvního a třetího období došlo ke snížení z 25,01 na 21,24 bodů, nicméně je nutné poznamenat, že srovnání je provedeno pouze vůči Izraeli. Hodnoty *genderového* indexu se pro islámské státy subsaharské Afriky zlepšily, i když jsou stále v porovnání s nemuslimskými státy horší. Obě analýzy (s/bez HND v regresi) sice ukázaly zvětšení rozdílu ve druhém období oproti prvnímu (z 6,36 na 7,54 bodů s kontrolou HND; z 10,26 na 10,67 bodů bez kontroly HND), v posledním období se však deficit snížil (5,81 s kontrolou HND; 9,35 bez kontroly HND).

Také analýza vývoje znalostního/vědomostního deficitu ukazuje stejné výsledky: deficit muslimských zemí se prokázal, ale je nižší, kontrolujeme-li pro ekonomickou úroveň. Tato zjištění platí pro všechny regiony s již tradiční výjimkou jižní Asie. V Evropě a střední Asii se deficit prohloubil, neboť rozdíl v hodnotách indexu mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi regionu v prvním období činil při kontrole HND 8,64 bodů, zatímco v posledním období to bylo 14,04 bodů (bez kontroly HND byl rozdíl 19,93 bodů v prvním období a 25,79 bodů ve třetím období). Všechny rozdíly byly významné na 1% hladině. V případě regionu jižní Asie byly výsledky s kontrolou a bez kontroly ekonomické úrovně specifické. Zatímco bez HND v regresi muslimské země regionu zaznamenaly výrazné snížení deficitu ve druhém období (7,78 bodů v prvním období; 2,98 bodů ve druhém období; a pak opět výrazný nárůst rozdílu ve třetím období na 7,94 bodů), při kontrole HND bylo snížení deficitu ve druhém období výraznější a naopak nárůst ve třetím období menší (10,20; 2,83; a 6,89). Deficit v MENA regionu se při kontrole HND v průběhu sledovaného období výrazně snížil, přičemž všechny rozdíly zůstaly statisticky významné (19,28; 18,43; 8,67). Bez kontroly ekonomické úrovně také došlo ke snížení deficitu, ne však tak výraznému (28,72; 28,84; 24,19). I v oblasti znalostního/vědomostního deficitu platí, že v rámci MENA regionu jsou muslimské země porovnávány pouze s Izraelem, proto je nutné přistupovat k závěrům obezřetně. V posledním analyzovaném regionu subsaharské Afriky zaznamenal deficit při kontrole HND nejprve prohloubení ve druhém období oproti prvnímu (z 5,72 na 7,05), aby pak následně poklesl v posledním období na 4,86 bodů. Naopak bez kontroly HND došlo v průběhu času k mírnému prohloubení deficitu muslimských zemí oproti nemuslimským (8,37; 10,71; 10,74).

Tabulka 15: Vývoj deficitů muslimských zemí na regionální úrovni při kontrole ekonomické úrovně

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země EVStA (1998–2000)	-19,78*** (5,69)	-11,18*** (3,50)	-8,64*** (2,45)
ln HND	9,86*** (0,83)	3,79*** (0,57)	4,78*** (0,61)
Koef. determinace R²	0,84	0,75	0,78
Počet pozorování	48	48	48
Muslimské země EVStA (2008–2010)	-21,70*** (6,08)	-10,93*** (3,30)	-12,51*** (2,77)
ln HND	11,98*** (1,02)	4,87*** (0,68)	8,02*** (0,66)
Koef. determinace R²	0,84	0,80	0,85
Počet pozorování	49	49	49
Muslimské země EVStA (2016–2018)	-25,70*** (7,02)	-12,75*** (4,02)	-14,04*** (3,72)
ln HND	11,74*** (1,22)	4,96*** (0,78)	7,15*** (0,83)
Koef. determinace R²	0,82	0,78	0,81
Počet pozorování	49	49	49
Muslimské země JA (1998–2000)	-25,07* (10,00)	-19,52 (10,15)	-10,20 (6,49)
ln HND	2,37 (4,96)	11,42* (5,14)	7,63* (3,30)
Koef. determinace R²	0,62	0,53	0,48
Počet pozorování	8	8	8
Muslimské země JA (2008–2010)	-17,35** (5,55)	-12,82** (4,90)	-2,83 (2,67)
ln HND	4,34 (2,96)	7,91* (3,17)	9,37*** (1,34)
Koef. determinace R²	0,69	0,72	0,86
Počet pozorování	8	8	8
Muslimské země JA (2016–2018)	-23,82*** (3,91)	-14,78** (4,20)	-6,89* (2,97)
ln HND	4,15** (1,20)	5,30* (2,52)	9,45*** (1,19)
Koef. determinace R²	0,89	0,77	0,87
Počet pozorování	8	8	8
Muslimské země MENA (1998–2000)	-29,15*** (4,24)	-25,01*** (3,31)	-19,28*** (1,89)
ln HND	3,13 (1,95)	2,84 (1,98)	5,21*** (1,16)
Koef. determinace R²	0,43	0,42	0,70
Počet pozorování	18	18	18
Muslimské země MENA (2008–2010)	-26,25*** (3,43)	-22,71*** (2,92)	-18,43*** (2,22)
ln HND	3,63 (2,07)	4,071 (2,68)	7,13*** (1,58)
Koef. determinace R²	0,44	0,38	0,76

Počet pozorování	18	18	18
Muslimské země MENA (2016–2018)	-25,88*** (5,56)	-21,24*** (4,83)	-8,67** (3,22)
In HND	2,83 (3,88)	3,95 (4,20)	9,14*** (2,03)
Koef. determinace R²	0,25	0,27	0,73
Počet pozorování	18	18	18
Muslimské země SSA (1998–2000)	-2,89 (5,39)	-6,36*** (2,30)	-5,72*** (1,11)
In HND	7,51*** (1,97)	6,25*** (1,32)	5,51*** (0,55)
Koef. determinace R²	0,20	0,44	0,74
Počet pozorování	46	45	44
Muslimské země SSA (2008–2010)	-5,36 (5,78)	-7,54** (2,96)	-7,05*** (1,50)
In HND	3,68 (2,88)	2,43 (1,84)	6,08*** (1,34)
Koef. determinace R²	0,081	0,21	0,62
Počet pozorování	46	44	44
Muslimské země SSA (2016–2018)	-2,53 (6,47)	-5,81* (3,05)	-4,86** (2,04)
In HND	5,54** (2,73)	3,60** (1,67)	8,84*** (1,40)
Koef. determinace R²	0,09	0,22	0,62
Počet pozorování	47	46	45

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

Zahrneme-li do regresních analýz závislost zemí na těžbě nerostných surovin, výsledky se z hlediska muslimských zemí výrazně nezmění. Ve všech případech zůstává deficit muslimských zemí v porovnání s nemuslimskými státy výrazný a statisticky významný, přičemž nejhorší výsledky vykazuje demokratický deficit. Při kontrole silné závislosti zemí na těžbě nerostných surovin (země splňují obě kritéria závislosti) vyšly rozdíly muslimských zemí oproti nemuslimským v indexu demokratického deficitu 26,28 bodů, v indexu *genderového* deficitu 19,23 bodů, a v indexu znalostního/vědomostního deficitu 15,91 bodů. Při kontrole slabě definované závislosti (země splňují alespoň jedno z kritérií závislosti) na nerostných surovinách muslimské země vykazují nižší rozdíly v indexech jednotlivých deficitů, a to pro demokratický deficit 22,46 bodů, *genderový* deficit 16,69 bodů a pro znalostní/vědomostní deficit 13,79 bodů. Je nutné také zdůraznit, že regresní koeficienty pro obě definované závislosti vychází jako negativní a většinou i statisticky významné, z čehož lze usoudit, že závislost na těžbě souvisí s výraznějšími deficity.

Pokud je regresní analýza dále doplněna o ekonomickou úroveň (HND *per capita*), deficit muslimských zemí zůstává oproti nemuslimským státům výrazný, ale znatelně nižší. Muslimské země i nadále nejvíce zaostávají v otázce demokracie. Při kontrole silné závislosti na nerostných surovinách je rozdíl v indexu demokratického deficitu 19,67 bodů, v *genderovém* indexu 13,61 bodů, a ve znalostním/vědomostním indexu 7,37 bodů. Výsledné rozdíly se snížily s kontrolou slabě definované závislosti na 17,09 pro demokratický index, 12,25 pro *genderový* index, a 7,03 bodů pro znalostní/vědomostní index. Dále také platí, že obě proměnné reprezentující závislost na těžbě nerostných surovin jsou negativní a statisticky významné na 1% hladině, což značí větší deficit muslimských zemí závislých na nerostných surovinách. HND je ve všech případech pozitivní a silně významné, lze tedy říci, že vyšší HDP vede k výrazně lepším výsledkům ve všech třech indexech.

Tabulka 16: Porovnání deficitů muslimských zemí se silně/slabě definovanou závislostí na těžbě při kontrole ekonomické úrovně

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země	-19,67*** (1,97)	-13,61*** (1,48)	-7,37*** (1,26)
Silná definice závislosti	-10,73*** (2,24)	-4,81*** (1,52)	-3,88*** (1,41)
ln HND	8,58*** (0,42)	6,45*** (0,30)	10,89*** (0,31)
Koef. determinace R²	0,67	0,71	0,80
Počet pozorování	328	328	322
Muslimské země	-17,09*** (1,70)	-12,25*** (1,18)	-7,03*** (1,02)
Slabá definice závislosti	-5,248*** (1,32)	-2,46*** (0,82)	-2,37*** (0,85)
ln HND	7,87*** (0,42)	6,20*** (0,25)	10,70*** (0,26)
Koef. determinace R²	0,55	0,67	0,79
Počet pozorování	495	490	486

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

5 Diskuze

Rešerše literatury v úvodu připomíná, že *jedním z nejčastěji zmiňovaných faktorů deficitů v arabských, resp. islámských zemích, je ekonomický činitel*. Studie provedená v této práci ověřila, že ekonomický činitel hraje důležitou roli při prokazování deficitů a jejich hloubky v islámských zemích. Vždyť nejhorších výsledků analyzovaných deficitů dosáhly chudé, obvykle muslimské, státy ze skupiny nejméně rozvinutých zemí, jakými jsou například Afghánistán, Jemen, Somálsko, Súdán nebo Čad. Nicméně i země z opačného pole ekonomické úrovně, tj. ekonomicky vyspělé státy, mohou občas obsadit i nejhorší příčky hodnocení. Konkrétně se jedná o Saúdskou Arábii, která navzdory svému zařazení do skupiny zemí s vysokým příjmem na obyvatele, dosahuje tragických výsledků (mezi 10 nejhůře hodnocenými státy) v demokratickém a *genderovém* deficitu. V těchto deficitech zauímají také ostatní bohaté státy Perského zálivu (s výjimkou Kuvajtu) celková hodnocení v nejhorší třetině klasifikovaných zemí. Částečně se tak potvrdily závěry Rosse (2001) a Elbadawi, Makdisi a Milante (2011), kteří považují ropu a závislost na primárních zdrojích obecně jako škodlivou pro existenci demokracie v zemích.

Dalším potvrzeným faktorem demokratického deficitu je islám, o kterém hovořily studie autorů Kendourie (1994), Huntington (1996) či Fish (2002). Mezi deseti nejhůře hodnocenými zeměmi v indexu demokratického deficitu se nachází v prvním období sedm muslimských zemí, ve druhém období šest a ve třetím období opět sedm islámských zemí. Mezi top deset zemí s nejvyšším hodnocením se neprobojovala žádná muslimská země ani v jednom ze tří období. Nejlepší muslimské země obsadily příčky kolem 110. místa (z celkových přibližně 170 zemí), v prvním a druhém období skončil nejlépe Senegal na 111., resp. 110. místě, a ve třetím období Tunisko na 119. místě. Autoři také poukazovali přímo na arabskou kulturu, která má být neslučitelná s demokracií. Výsledky analýz opravdu mohou svádět k potvrzení této domněnky, neboť země Arabského světa se umístily v indexech rozvojových deficitů v průměru hůře než ostatní islámské či nemuslimské země.

Řada autorů se zabývala korelací demokracie a rovného postavení žen ve společnosti. Například Fish (2002), Moghadam (2003) nebo Rizzo et al. (2007) poukázali ve svém výzkumu na patriarchální uspořádání muslimských společností, které komplikuje ženám vykonávání funkce ve vrcholných pozicích. Indikátory navržené v této práci pro posouzení *genderového* deficitu analyzují tři oblasti, jednou z nich je tzv. politická a právní oblast, ve které je mimo jiné zařazeno i zastoupení žen v parlamentu. Výsledky z této oblasti potvrdily, že téměř 90 % muslimských zemí se nachází ve spodní polovině

zemí s horším hodnocením a polovina z deseti zemí s nejhorsšími výsledky jsou muslimské. Také v sociální oblasti skončily muslimské země hůře než ostatní (nemuslimské) státy. Z deseti nejhůře hodnocených států je šest muslimských, mezi deseti nejlépe hodnocenými zeměmi se žádný islámský stát nevyskytuje a téměř 50 % muslimských států se umístilo do první třetiny zemí s nejhorsšími výsledky. Dle výsledků výzkumu tak lze částečně souhlasit se závěry studií výše zmíněných autorů. Muslimské země se opravdu potýkají s nižším podílem žen zastávajících vysoká postavení, zaostávají v sociálních, politických a právních oblastech genderové otázky, nicméně patriarchální uspořádání společnosti nelze potvrdit jako příčinu deficitu, neboť to nebylo předmětem zkoumání.

Také v případě *genderového* deficitu hraje ekonomický činitel důležitou roli, na kterou upozorňuje Richards (2004), Abu Adas (2011) nebo Moghadam (2003). Moghadam (2003) se zabývá otázkou vzdělaných žen, jejichž počet v muslimských zemích přibývá, které však vlivem kulturních norem nejsou schopny uplatnit své vzdělání v praxi. Také ostatní zmínění autoři se zabývají tématem nezaměstnanosti žen. Výzkum v dizertační práci analyzoval kromě jiných tzv. ekonomickou oblast, kterou měly přiblížit indikátory aproximující zaměstnanost žen a jejich přístup na trh práce. Výsledky prokázaly, že se muslimské země v této oblasti umísťují velmi špatně, z deseti zemí s nejnižším hodnocením jsou všechny muslimské, sedm z nich z MENA regionu, a téměř 70 % všech muslimských států se v hodnocení nachází ve spodní třetině zemí. Tyto výsledky tak potvrzují hypotézy uvedených autorů.

Úroveň ekonomického rozvoje ovlivňuje také znalostní/vědomostní deficit, avšak odlišně než v případě předchozích dvou deficitů. V případě demokratického deficitu mají bohaté státy, jak uvedli Elbadawi, Makdisi a Milante (2011), tendenci odsouvat aplikování demokratických prvků, jakými mohou být svobodné volby, všeobecné volební právo apod., za účelem udržení se u moci. *Genderový* deficit je v mnoha ohledech úzce spjatý s demokratickým deficitem, a proto se i bohaté (muslimské) státy potýkají s výrazným nedostatkem v otázce postavení ženy ve společnosti. Avšak znalostní/vědomostní deficit je významně ovlivňován ekonomickou vyspělostí dané země. Obecně platí, že chudé země disponují menšími prostředky, které by alokovaly do školství, vědy a výzkumu, a naopak bohatší státy si mohou dovolit vynaložit více prostředků. Nízké investice do vzdělání v Arabském světě vyloučili jako faktor vzdělanostního deficitu Sakr (2004) a Chapman, Miric (2009). Jejich závěry se potvrdily i ve výsledcích této práce, kdy například bohaté ropné státy Perského zálivu investující do školství nemalé částky obsadily v indexu

znalostního/vědomostního deficitu místa kolem 100. pozice (ze 167 zemí), ale nikoliv mezi třetinou nejhorších zemí, jak tomu bylo v předešlých deficitech. Mezi deseti nejhůře hodnocenými zeměmi v oblasti tzv. přístupu ke znalostem se navíc objevily pouze dvě muslimské země.

Zatímco na základě výsledků analýz nelze přímo podpořit hypotézu autorů Hassan (2012) či Chapman, Miric (2009) o nízkých investicích alokovaných přímo do oblasti vědy a výzkumu (toto práce přímo neměřila), lze přímo potvrdit závěry Sesrice (2016) o malé performanci muslimských států v oblasti vědy. Navržený index znalostního/vědomostního deficitu obsahuje mimo jiné oblast produkce znalostí, díky které je možné porovnat země světa a jejich výkonnost ve vědě a výzkumu. Navzdory své ekonomické vyspělosti se státy Perského zálivu umístily v pořadí zhruba uprostřed všech zemí, když i mnohem chudší státy ze skupiny zemí s nižším středním příjmem je přeskočily. Nadto šest z deseti nejhůře hodnocených zemí je muslimských a nejedná se pouze o chudé státy (Turkmenistán se nachází dokonce ve skupině zemí s vyšším středním příjmem).

Podle některých autorů (Heynemann, 1997; Pritchett, 2008; nebo Bouhlila, 2011) je další z možných příčin znalostního/vědomostního deficitu islámských, resp. arabských zemí nedostatečná materiální podpora a chybějící kvalitní lidské zdroje. Výzkum kvalifikační práce nemůže zcela ověřit obě tyto hypotézy, nicméně jeho část analyzovala znalostní/vědomostní deficit také prostřednictvím tzv. přístupu ke znalostem, a tak může do jisté míry ohodnotit materiální zabezpečení (po technické stránce, jakou je například přístup k internetu) pro žáky a učitele. Z výsledků vyplývá, že větší vliv na přístup ke znalostem má ekonomická úroveň státu než konkrétní náboženství (islám) či regionální příslušnost. Z deseti nejhůře hodnocených zemí jsou pouze dvě islámské a zároveň většina ze zmíněných deseti zemí spadá do skupiny států s nízkým příjmem. Nicméně i v této oblasti islámské státy v průměru zaostávají za ostatními zeměmi, neboť ani bohaté země Perského zálivu neskončily mezi prvními nejlépe hodnocenými, jak by napovídala výše jejich státních ekonomik. Proto lze s tvrzením o nedostatečné materiální podpoře uvedených autorů do jisté míry souhlasit, protože muslimské země skončily v průměru hůře než ostatní státy.

Existence a vývoj rozvojových deficitů, konkrétně demokratického, *genderového* a znalostního/vědomostního, v arabských, resp. muslimských zemích byla ověřena prostřednictvím nově navržených, zkonstruovaných a vypočítaných indexů. Pro analýzu každého deficitu byl zkonstruován jeden index o třech komponentách. Všechny oblasti

(komponenty) jsou reprezentovány čtyřmi indikátory, které byly zahrnuty na základě definic deficitů podle příslušných zpráv o lidském rozvoji a také na základě teorie. Indexy se staly prostředkem pro zodpovězení výzkumných otázek, což vedlo k naplnění cíle práce. Výsledky výzkumu ukázaly, že ačkoliv byly první tři rozvojové deficity formulovány rozvojovou agenturou OSN pro Arabský svět téměř před dvaceti lety, stále jsou v oblasti více než aktuální. Navíc kromě platnosti deficitů v MENA regionu bylo zjištěno, že lze rozvojové deficity v průměru aplikovat na všechny islámské země, nejen na původně stanovený region. Provedené kalkulace ukázaly, že ve všech analyzovaných oblastech rozvojové deficity skutečně existují: muslimské země měly horší skóre indexů než země nemuslimské (ačkoliv ne vždy byly tyto rozdíly statisticky významné). Při porovnání výsledků indexů zemí Arabského světa a ostatních muslimských států vyšlo najevo, že arabské země v hodnocení zaostávají i za ostatními muslimskými státy (byť opět platí, že ne zdaleka všechny tyto rozdíly jsou statisticky významné).

Také na regionální úrovni dosahují muslimské země horších výsledků než země nemuslimské, tedy deficity se projevují i v jednotlivých regionech. Největší rozdíly mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi v rámci jednoho regionu jsou zaznamenány v MENA regionu. Nicméně vzhledem k tomu, že v regionu se nachází pouze jedna nemuslimská země, není porovnání zcela relevantní. V regionu Evropy a střední Asie byl také zaznamenán výrazný deficit muslimských zemí.

Co se týče demokratického deficitu, největší rozdíl byl identifikován právě v regionu Evropy a střední Asie – více než 44 bodů v neprospěch muslimských zemí. Dalším regionem s výrazným demokratickým deficitem je MENA. Podobně také muslimské země jižní Asie zaostávají za ostatními zeměmi regionu v průměru o 22 bodů. Nejnižšího skóre dosáhly muslimské země subsaharské Afriky, které však zaostávají za ostatními státy regionu v průměru pouze o necelých 9 bodů. Na ostatní světové regiony nebyl brán v analýze ohled, protože jejich součástí není žádná muslimská země.

Také *genderový* deficit byl nejmenší pro muslimské země subsaharské Afriky (rozdíl činil zhruba 10 bodů). Muslimské země MENA regionu zaostávají za Izraelem v hodnocení skóre indexu v průměru o 29 bodů. Nemuslimské země Evropy a střední Asie mají v průměru o 20 bodů lepší výsledky než ostatní muslimské země regionu. Podobně je tomu také v jižní Asii, kde muslimské země zaostávají v průměru o necelých 15 bodů. Významnější znalostní/vědomostní deficit je pozorován v MENA regionu a v Evropě a střední Asii.

V jižní Asii a subsaharské Africe jsou výsledky indexu muslimských zemí v porovnání s nemuslimskými v průměru zhruba o 9 bodů nižší, jedná se tedy o jedny z nejmenších regionálních deficitů.

Pokud jde o vývoj jednotlivých deficitů v čase, demokratický deficit lze popsat jako konstantní, neboť úroveň demokratického deficitu v čase se téměř nezměnila. I když dochází ke snižování deficitu mezi prvním sledovaným obdobím (1998–2000) a druhým obdobím (2008–2010), v posledním období (2016–2018) se rozdíl hodnot demokratického indexu mezi islámskými a ostatními zeměmi vrátil téměř na původní hodnotu. Odlišný vývoj zaznamenal *genderový* index, který se v muslimských zemích v čase zlepšuje, což vede k velmi pozvolnému snižování *genderového* deficitu. Obdobný vývoj v čase zaznamenal i znalostní/vědomostní deficit: ačkoliv se výsledky indexu v muslimských zemích v čase zlepšovaly, ke snížení deficitu v podstatě nedošlo. Z výsledků také vyplývá, že největší propasti oproti nemuslimským státům čelí islámské země v demokratickém deficitu a naopak nejlepších výsledků (nejmenšího rozdílu) dosáhly ve znalostním/vědomostním deficitu. Ukázalo se také, že kontrolou ekonomické úrovně (tj. přidáním HND na obyvatele do regresních analýz) se rozvojové deficity zmenší: část deficitů tak lze připsat nízké ekonomické úrovni muslimských zemí. To ostatně potvrzuje i obecné zjištění, že s vyšší ekonomickou úrovní se výrazně zvyšuje výkon zemí v jednotlivých indexech, a to jak pro muslimské, tak pro nemuslimské země.

Demokratický deficit se nejdramatičtěji vyvíjel v regionu jižní Asie, kdy původní rozdíl muslimských a nemuslimských států vzrostl ze 17 bodů v prvním období na 24 bodů ve druhém období, což platilo také ve třetím období. V ostatních regionech se demokratický deficit v čase zásadně nemění. *Genderový* deficit se kromě Evropy a střední Asie v ostatních regionech v čase mírně snižuje. V Evropě a střední Asii se deficit mírně prohloubil o 0,76 bodu, naopak největšího zlepšení v čase dosáhly muslimské státy MENA regionu (porovnáváno však pouze s Izraelem) a subsaharské Afriky. Znalostní/vědomostní deficit se v čase prohloubil v regionech Evropy a střední Asie, subsaharské Afriky a jižní Asie. Naopak jediný MENA region deficit snížil, avšak jak už bylo zmíněno, komparace zemí v rámci tohoto regionu není dostatečná, protože jedinou nemuslimskou zemí je Izrael. Zahrnutím ekonomické úrovně do analýzy se rozvojové deficity obecně zmenšily, navíc v jižní Asii a subsaharské Africe došlo k obrácení trendů vývoje: v obou regionech se při kontrole HND na obyvatele deficity snížily (zatímco vývoj v ostatních regionech zůstal stejný).

Zahrnutí závislosti zemí na těžbě nerostných surovin do analýzy ukázalo, že závislost na těžbě NS deficitu prohlubuje. Přitom nezáleží na skutečnosti, zda se jedná o slabě či silně definovanou závislost, výsledky se z hlediska muslimských zemí výrazně nezmění. Ve všech případech zůstává deficit muslimských zemí v porovnání s nemuslimskými státy výrazný a statisticky významný, přičemž nejhorší výsledky stále vykazuje demokratický deficit. Pokud je do analýzy deficitů doplněna navíc ekonomická úroveň států, jsou deficity muslimských zemí oproti nemuslimským stále výrazné, ale znatelně nižší.

Předběžné výsledky pokročilejších regresních analýz s tzv. interakčními proměnnými také naznačily, zda má závislost na NS odlišné efekty na performanci muslimských a nemuslimských zemí v jednotlivých indexech. Pro demokratický index platí, že jakákoliv míra závislosti státu na těžbě nerostných surovin více zhoršuje výsledky nemuslimských zemí oproti muslimským. Pokud je však do analýzy zahrnuta také ekonomická úroveň zemí, závěry se změň: silně definovaná závislost na NS vede k většímu zhoršení výsledků muslimských zemí; slabě definovaná závislost má na obě skupiny podobný (tj. z hlediska výkonu v demokratickém indexu negativní) vliv. Pokud jde o *genderový* deficit, ukazuje se, že bez kontroly ekonomické úrovně má závislost na NS větší negativní vliv na nemuslimské země, nicméně s kontrolou HND se výsledky měň: silná definice závislosti na NS o něco více zhoršuje výsledky muslimských zemí (tento rozdíl v efektu ale není statisticky významný), zatímco slabá definice závislosti má o něco větší negativní vliv na nemuslimské země (ani tento rozdíl v efektu není statisticky významný). Zcela odlišné výsledky je možné pozorovat při identické analýze pro znalostní/vědomostní deficit. Pokud není kontrolována ekonomická úroveň, jakákoliv závislost na NS silně negativně postihuje nemuslimské země, zatímco na výkon muslimských zemí má silný pozitivní efekt. To naznačuje, že závislost na NS zvyšuje performanci muslimských zemí v oblasti vzdělání, tedy snižuje znalostní/vědomostní deficit ve vztahu k nemuslimským zemím. Pokud je však kontrolována ekonomická úroveň, mají oba přístupy k závislosti na NS slabé negativní efekty na obě skupiny zemí, přičemž o něco více závislost na NS zatěžuje nemuslimské země (rozdíly ale nejsou statisticky významné). Tyto závěry, které je nutné považovat zatím za velmi předběžné, budou předmětem pokračujícího výzkumu autorky.

Provedené analýzy prokázaly existenci rozvojových deficitů (demokratického, *genderového* a znalostního/vědomostního) jak pro arabské, tak pro muslimské země. Ukázalo se nicméně, že je žádoucí deficity hodnotit při kontrole ekonomické rozvinutosti zemí, která pozitivně ovlivňuje performanci ve všech třech oblastech u obou skupin zemí (muslimských

i nemuslimských). Protože však větší část muslimských zemí patří mezi chudší rozvojové země, některé deficity do určité míry souvisí také s jejich nižší úrovní socio-ekonomického rozvoje (nejen tedy s tím, že jsou muslimské nebo arabské). Analýzy se zahrnutím HND na obyvatele tak rozsah většiny deficitů sníží. I při kontrole ekonomické úrovně jsou však deficity jasně patrné, a to hlavně v oblasti demokracie, kde ani nedochází ke zlepšení v čase. Naopak k nepatrnému snížení dochází u *genderového* deficitu, u znalostního deficitu je toto snížení významnější. Regionální analýza pak potvrzuje výše uvedené závěry pro většinu regionů s muslimskými zeměmi (výjimkami jsou Evropa a střední Asie v *genderovém* a znalostním/vědomostním deficitu, kde se deficity v čase zvětšují; a jižní Asie v demokratickém deficitu, který se v čase nepatrně snižuje). Vliv závislosti na NS na výkon zemí v jednotlivých oblastech je významně negativní, nicméně výsledky při (žádoucí) kontrole ekonomické úrovně naznačují, že závislost na NS nezatěžuje jednu skupinu zemí významně více než druhou. Lze tedy uzavřít, že zatímco závislost na NS obecně snižuje výkon muslimských i nemuslimských zemí v oblasti demokracie, genderu a znalostí, na hloubku deficitu mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi jednoznačný vliv nemá.

Závěr

I když se rozvojové indikátory v nejrůznějších oblastech (od ekonomické vyspělosti, úmrtí žen při porodu, až po počet zapsaných dětí v určitém stupni vzdělání) v zemích Arabského světa, resp. v muslimských státech, podle mezinárodních statistik během posledních padesáti let výrazně zlepšily, většina zmíněných zemí nadále zaostává vůči ostatním nemuslimským státům světa minimálně ve třech agregovanějších oblastech. Ty představují tři rozvojové deficity, demokratický, *genderový* a znalostní/vědomostní, které se staly tématem této práce. Deficity byly poprvé pojmenovány v roce 2002 organizací UNDP pro Arabský svět a v předkládané práci bylo ukázáno, že jsou platné v průměru pro všechny islámské země.

První kapitola prezentuje hlavní cíl práce, kterým je deskripce a analýza rozvojových deficitů islámského světa s přihlédnutím k těžbě nerostných surovin v různých regionech islámského světa. Kromě uvedeného cíle jsou zde formulovány výzkumné otázky, jejichž odpovědi mají vést k naplnění cíle práce. Součástí kapitoly je také část, která představuje koncepty využití v práci: v úvodu vymezuje islámské země jako státy s 50% a vyšším podílem muslimů z celkového počtu obyvatel státu. Takových zemí bylo identifikováno 50 z celého světa, přičemž dva státy (Bosna a Hercegovina a Nigérie) vyskytující se na hranici zařaditelnosti nebyly do skupiny muslimských zemí zařazeny. Muslimské země byly následně rozděleny do světových regionů, v rámci nichž byl definován tzv. Arabský svět, na něhož cílí reporty UNDP o arabském lidském rozvoji. Dále byla také vymezena závislost států na těžbě nerostných surovin, neboť rozvojové deficity v muslimských zemích jsou analyzovány také v kontextu závislosti na NS. Využita byla definice Mezinárodního měnového fondu, podle níž je země považována za závislou na NS, pokud příjmy z nerostných surovin představují minimálně 10 % z celkových příjmů země, nebo pokud export nerostných surovin konkrétní země tvoří alespoň 20 % z celkového objemu exportu země. Na základě těchto přístupů byly země rozděleny na státy se silnou definicí závislosti (splňují obě podmínky závislosti), se slabší definicí závislosti (splňují alespoň jednu z podmínek), a země bez závislosti na nerostných surovinách (nesplňují ani jednu z podmínek). V rámci první kapitoly jsou také představeny výzkumné metody, které jsou využívány. S ohledem na povahu výzkumu byl zvolen kvantitativní přístup, přičemž mezi konkrétní použité metody patří korelační a regresní analýza, konstrukce složených indexů při využití metody základní komponenty (*principal component analysis*), deskriptivní statistika včetně popisných grafů, analytické (krabicové) grafy a další.

Druhá kapitola je věnována jednotlivým analyzovaným rozvojovým deficitům a v úvodu nejprve obecně přibližuje pojem *rozvoj* a dva pohledy na něj, a pro úplnost vysvětluje také opačný význam rozvoje – nerozvinutost. Následně přináší přehled literatury, která se zabývá tématy jednotlivých deficitů obecně či přímo v Arabském světě, popřípadě v islámských zemích. Při hledání vhodných zdrojů se ukázalo, že se autoři zaměřují na problematiku deficitů spíše na regionální úrovni Arabského světa nebo jednotlivých států MENA regionu, než na celkovou situaci panující v ostatních regionech islámských zemí. Vhodných komparačních studií, které by srovnávaly odlišné regiony a hodnotily úroveň deficitů, je málo. Stěžejní částí druhé kapitoly je však již samotná prezentace vybraných deficitů.

Znalostní/vědomostní deficit je představen jako první v pořadí. Úvodní část se zaměřuje na rozšiřování znalostí v islámských zemích a zamýšlí se nad problémy vedoucí ke znalostnímu deficitu, kterými mohou být nízká kvalita vzdělání či nesvobodná a zároveň nepočtená média. V rámci rozšiřování znalostí popisuje důležitost neformálního vzdělávání v muslimském světě, na které je podle studie *Pew Research Forum* odkázáno téměř 40 % dospělých muslimů. Kromě rozšiřování je představen i druhý způsob získávání znalostí, a to jejich produkce. Zvláště africké a blízkovýchodní státy se potýkají s nízkou vědeckou kapacitou a slabým základním výzkumem. Země s nízkou vlastní produkcí znalostí jsou odkázány na import technologií, který ještě více podporuje vědeckou nečinnost postižených zemí. Na závěr podkapitoly jsou představena řešení deficitu navržená AHDR.

Další analyzovaný deficit je demokratický. Nejprve je představen koncept demokracie obecně, aby mohl být následně prezentován na území Blízkého východu v historii a ve všech islámských zemích v současnosti. Data hodnotící demokracii ve světě jsou čerpána z reportů organizace *Freedom House*, jednou z předních institucí analyzující svobodu zemí. Na základě dostupné literatury jsou shrnuty příčiny demokratického deficitu, kterými mohou být (ne)kompatibilita demokracie s islámem, nepříznivé interpretace demokracie jako Západního konstruktů hlavními islámskými hnutími, či složitý vztah světa islámu a Západu.

Podkapitola o *genderovém* deficitu přibližuje postavení ženy v raném islámu, které bylo podle mnohých autorů svobodnější než v některých muslimských státech současného světa. Na ni navazuje část prezentující postavení ženy v muslimské soudobé společnosti a konkrétní praxí ilustruje na příkladech Turecka a Tuniska. Součástí obou kapitol jsou úryvky veršů z Koránu, které vysvětlují islámské základy přístupu k ženám. Následně jsou

přiblížena témata z běžného života, jakými jsou například manželství, sňatek a polygamie nebo rozvod. Na závěr jsou vysvětleny projevy deficitu podle UNDP, kde je kromě jiných zařazena vysoká úmrtnost matek při porodu či nízké zápisy dívek do škol na všech úrovních. A stejně jako v předchozím deficitu, i u tohoto deficitu jsou zmíněny jeho příčiny.

Navazující kapitoly práce jsou praktické a zaměřují se na kvantitativní analýzu rozvojových deficitů v muslimských zemích. Nejdříve je prezentován nástroj, jehož prostřednictvím jsou deficity měřeny a zkoumány, tedy tři rozvojové indexy a metodika jejich konstrukce. Jednotlivé indexy se skládají ze tří komponent a 12 indikátorů, jejichž selekce je odůvodněna v příslušných částech práce. Poté je analyzována existence deficitů v muslimských zemích a prezentován jejich vývoj ve světových regionech v čase. Následně je porovnána úroveň deficitů v Arabském světě a dalších muslimských zemích a na závěr je komparován vývoj deficitů v muslimských zemích závislých na těžbě nerostných surovin se zeměmi, které nejsou na nerostných surovinách závislé.

Předkládaná práce ověřuje, měří a analyzuje již dříve definované rozvojové deficity (demokratický, *genderový*, a znalostní/vědomostní) Arabského, resp. muslimského světa. I když jsou v práci také obsaženy možné příčiny a řešení zkoumaných deficitů, jedná se pouze o stručný přehled možností, jež jsou nejčastěji prezentovány v AHDR. Hlubší analýza příčin jednotlivých deficitů a hledání možných řešení nebylo cílem této práce, jedná se však o oblast, které by se autorka mohla věnovat v navazujícím výzkumu.

Seznam literatury

Abu Adas, M. 2011. *Gender Equality and Development in the Middle East and North Africa region*. The World Bank.

URL<<http://www.worldbank.org/en/news/feature/2011/09/19/gender-equality-development-middle-east-north-africa-region>>

Afetinan, A. 1963. Atatürk and the emancipation of women. *The UNESCO Courier*, 12.

URL<<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000063441>>

AHDR. 2002. *The Arab Human Development Report 2002. Creating Opportunities for Future Generations*. New York: United Nations Development Programme. URL<

<http://www.arab-hdr.org/reports/2002/english/ahdr2002e.pdf?download>>

AHDR. 2003. *The Arab Human Development Report 2003. Building a Knowledge Society*.

New York: United Nations Development Programme. URL< <http://www.arab-hdr.org/reports/2003/english/ahdr2003e.pdf?download>>

AHDR. 2004. *The Arab Human Development Report 2004. Towards Freedom in the Arab World*.

New York: United Nations Development Programme. URL< <http://www.arab-hdr.org/reports/2004/english/ahdr2004e.pdf?download>>

AHDR. 2005. *The Arab Human Development Report 2005. Towards the Rise of Women in the Arab World*. New York: United Nations Development Programme.

URL<<http://www.arab-hdr.org/reports/2005/english/ahdr2005e.pdf?download>>

Al-Jazeera. 2019. *Women of ISIL: Life inside the Caliphate*. URL<

<https://www.aljazeera.com/programmes/witness/2019/09/women-isil-life-caliphate-190923094413989.html> >

Altwaijri, A. O. 2014. The Islamic World and Millennium Challenges. *Islamic*

Educational, Scientific and Cultural Organization. URL<https://www.isesco.org.ma/wp-content/uploads/2015/11/islamic_world_millennium_challenges.pdf>

Amar, P. 2011. Middle East Masculinity Studies: Discourses of „Men in Crisis,“ Industries of Gender in Revolution. *Journal of Middle East Women´s Studies* 7 (3).

Amnesty International UK. 2014. *Women in Afghanistan: the back story*. URL<

<https://www.amnesty.org.uk/womens-rights-afghanistan-history>>

Amnesty International. 2002. *The Arab Convention for the Suppression of Terrorism: A serious threat to human rights*. URL<

<https://www.amnesty.org/en/documents/ior51/001/2002/en/>>

Babalola, J. B. 2003. *Basic Text in Educational Planning*. Ibadan: Awemark Industrial Printers.

Bardhan, P.K. 2000. Understanding Underdevelopment: Challenges for Institutional

Economics from the point of view of poor countries. *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 156 (1).

- Barro, R. J. 1996. Determinants of Economic Growth: A cross-country Empirical Study. *Working paper, 5698*. National Bureau of Economic Research. URL<<https://www.nber.org/papers/w5698>>
- BDHRL (Bureau of Democracy, Human Rights and Labor). 2001. *Report on the Taliban's War Against Women*. U.S. Department of State. URL<<https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/6185.htm>>
- Beetham, D. 1998. *Democracy: Key principles, Institutions and Problems*. (In: Bassiouni, Ch. Democracy: Its Principles and Achievement). Geneva: Inter-Parliamentary Union.
- Begum, R. 2018. *The Middle East's Women Are Championing Their Own Change*. Human Rights Watch. URL<<https://www.hrw.org/news/2018/03/07/middle-east-women-are-championing-their-own-change>>
- Benkharafa, M. 2013. The Present Situation of the Arabic Language and the Arab World Commitment to Arabization. *Theory and Practice in Language Studies* 3 (2).
- Benstead, L.J. 2014. Why do some Arab citizens see democracy as unsuitable for their country? *Democratization* 22 (7).
- Bland, J. M., Altman, D. G. 1997. Statistics notes: Cronbach's Alpha. *BMJ (Clinical Research Ed.)* 314 (7080).
- Boldeanu, F.T., Constantinescu, L. 2015. The main determinants affecting economic growth. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Series V: Economic Sciences* 8 (57).
- Bouhlila, D.S. 2011. The quality of secondary education in the Middle East and North Africa: what can we learn from TIMSS' results? *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 41 (3).
- Bruno, G. 2008. Religion and Politics in Iran. *Council on Foreign Relations*. URL<<https://www.cfr.org/background/religion-and-politics-iran>>
- Bureš, J. 2002. Conceptions of Constitutional Law in the Programmes of Islamist Movements. *Mezinárodní vztahy* 37 (3).
- Caselli, F., Tesei, A. 2011. Oil and democracy: New insights. *VOX CEPR Policy Portal*. URL<<https://voxeu.org/article/oil-and-democracy-new-insights>>
- Center for Systemic Peace. 2019. *The Polity Project*. URL<<http://www.systemicpeace.org/polityproject.html>>
- Cockx, L., Francken, N. 2015. Natural resource wealth and public social spending in the Middle East and North Africa. Working paper. *Institute of Development Policy and Management*. University of Antwerp. URL<<https://core.ac.uk/download/pdf/34631546.pdf>>
- Collier, P., Hoeffler, A. 2009. Testing the Neocon Agenda: Democracy in Resource-Rich Societies. *European Economic Review* 53 (3).

- Cooper, W.W., Yue, P. 2008. *Challenges of the Muslim World: Present, Future and Past*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- De Bel-Air, F., Safar, J., Destremau, B. 2018. Marriage and Family in the Gulf Today: Storms over a patriarchal institution? *Arabian Humanities* 10.
- Deaton, A. 1989. Looking for Boy-Girl Discrimination in Household Expenditure Data. *World Bank Economic Review* 3 (1).
URL<<http://documents.worldbank.org/curated/en/675611468770514675/pdf/multi-page.pdf>>
- Dickey, Ch., Thomas, E. 2002. *How th US Helped Create Saddam Hussein*. Global Policy Forum. URL<<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/167-attack/34978.html>>
- Dufek, P., Baroš, J., Bláhová, S., Křepelová, T., Taufar, P. 2019. *Liberální demokracie v době krize: Perspektiva politické filosofie*. Praha: Slon.
- Duflo, E. 2012. Women Empowerment and Economic Development. *Journal of Economic Literature* 50 (4).
- Ekmekci, P.E. 2017. Abortion in Islamic Ethics, and How it is Perceived in Turkey: A Secular, Muslim Country. *J Relig Health* 56 (3).
- Elbadawi, I., Makdisi, S. (ed.) 2011. *Democracy in the Arab World; Explaining the deficit*. New York: Routledge.
- Elbadawi, I., Makdisi, S. 2007. Explaining the democracy deficit in the Arab World. *The Quarterly Review of Economics and Finance* 46.
- Elbadawi, I., Makdisi, S., Milante, G. 2011. Explaining the Arab democracy deficit. The role of oil and conflicts. In: Elbadawi, I., Makdisi, S. (ed.) *Democracy in the Arab World; Explaining the deficit*. New York: Routledge.
- Equitas. 2009. *Women´s Rights in Muslim Communities: A Resource Guide for Human Rights Educators*. International Centre for Human Rights Education. URL<https://equitas.org/wp-content/uploads/2010/11/research_EQUITAS_Sharia.pdf>
- Fargues, P. 2011. Immigration without Inclusion: Non-Nationals in Nation-Building in the Gulf States. *Asian and Pacific Migration Journal* 20.
- Farooq Shah, S., Rehman Ghazi, S., Miraj-ud-Din, Shahzad, S., Ullah, I. 2015. Quality nad Features of Education in the Muslim World. *Universal Journal of Educational Research* 3 (4).
- Fergany, N. 2008. Educational reform can empower youth in Arab countries and help build human development. *Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2009*.
- Ferne, E.W. (ed.) 1995. *Children in the Muslim Middle East*. Austin: University of Texas Press.
- Fish, M.S. 2002. Islam and Authoritarianism. *World Politics* 55 (1).
- Fragile States Index. 2020. *Indicators*. URL<<https://fragilestatesindex.org/indicators/c3/>>

- Freedom House. 2018. *About Freedom in the World. An annual study of political rights and civil liberties*. URL<<https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world>>
- Freedom House. 2019. *Methodology*. URL<<https://freedomhouse.org/report/methodology-freedom-world-2018>>
- Freedom House. 2020a. *Freedom in the World*. URL<<https://freedomhouse.org/report/freedom-world>>
- Freedom House. 2020b. *Saudi Arabia*. URL<<https://freedomhouse.org/country/saudi-arabia/freedom-world/2020>>
- Fukuyama, F. 2001. The west has won. *The Guardian*. URL<<https://www.theguardian.com/world/2001/oct/11/afghanistan.terrorism30>>
- Garrison, J. 2016. *Muhammad Was a Feminist*. Huffpost. URL<https://www.huffpost.com/entry/muhammad-was-a-feminist_b_12638112?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAALEUjgWuhw3E3SzleLmU0h-aUxeUrphwjejaYGd26RuDCGOi7953M6BdP0y0ezqm_X0b5T16ZdfCe6cHxP40X1MJJmFDiMgkBhQmqz8wPZyYcOYod1U7VjInsCneG4nKq9zm1sBFd0HToHH9L3I6voVMze2ihq5g8B991n__-hVU>
- Gleditsch et al. 2002. *UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset*. URL<<https://www.prio.org/Data/Armed-Conflict/UCDP-PRIO/>>
- Gordon, J. 2019. Women-tracking app that lets Saudi Arabian men track their wives is ALLOWED on Apple and Google stores and has been downloaded more than one million times. *Mail Online*, 10 February 2019. URL<<https://www.dailymail.co.uk/news/article-6686877/Women-tracking-app-lets-Saudi-Arabian-men-monitor-wives.html>>
- Grim, B. J., Johnson, T. M. 2015. *World Religion Database*. URL<<https://www.worldreligiondatabase.org/>>
- Haber, S., Menaldo, V. 2011. *Rainfall, Human Capital, and Democracy*. Stanford University and University of Washington. URL<https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1667332>
- Haglund, D. 2011. Blessing or curse? The rise of mineral dependence among low - and middle-income countries. *Oxford Policy Management*.
- Haller, A. 2012. Concepts of Economic Growth and Development. Challenges of Crisis and of Knowledge. *Economy Transdisciplinary Cognition* 15 (1).
- Hassan, R. 2012. Why Does the Muslim World Suffer from Deficits of Freedom, Development and Knowledge? *Magazine of the International Sociological Association* 3 (1). URL<<http://globaldialogue.isa-sociology.org/why-does-the-muslim-world-suffer-from-deficits-of-freedom-development-and-knowledge/>>
- Helliwell, J.F. 1994. Empirical Linkages between democracy and Economic Growth. *British Journal of Political Science* 24 (2).

- Hellyer, H.A. 2018. *The Islamic Tradition and the Human Rights Discourse*. Atlantic Council | Rafik Hariri Center for Middle East. URL< https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2018/09/The_Islamic_tradition_and_the_Human_Rights_Discourse_091218_rev.pdf>
- Hendl, J. 2009. *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Hessini, L. 2007. Abortion and Islam: Policies and Practice in the Middle east and North Africa. *Reproductive Health Matters* 15 (29).
URL<<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1016/S0968-8080%2806%2929279-6>>
- Heyneman, S.P. 1997. The Quality of education in the Middle East and North Africa (MENA). *Educational Development* 17 (4).
- Hoschchild, A. 1966. Women at work in Tunisia: Attitudes of urban adolescent schoolgirls. *Berkeley Journal of Sociology* 11.
- Hrbek, I. 1972. Korán. Praha: Academia.
- HRW (Human Rights Watch). 2011. *Prisoners of the Past; Kuwaiti Bidun and the Burden of Statelessness*. URL<<https://www.hrw.org/report/2011/06/13/prisoners-past/kuwaiti-bidun-and-burden-statelessness#>>
- HRW (Human Rights Watch). 2019. *Saudi Arabia: 10 Reasons Why Women Flee*. URL<<https://www.hrw.org/news/2019/01/30/saudi-arabia-10-reasons-why-women-flee>>
- Huntington, S. 2001. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publishers.
- Chaney, E. 2012. Democratic change in the Arab World, Past and Present. *Brookings Papers on Economic Activity*.
- Chapman, D.W., Miric, S.L. 2009. Education quality in the Middle East. *International Review of Education* 55 (4).
- ICMM (International Council on Mining and Metals). 2018. *Social Progress in Mining – dependent countries*. URL<<https://www.icmm.com/social-progress>>
- IHME (Institute for Health Metrics and Evaluation). 2018. *Global Educational Attainment Distribution 1970–2030*. URL<<http://ghdx.healthdata.org/record/ihme-data/global-educational-attainment-distributions-1970-2030>>
- IHME (Institute for Health Metrics and Evaluation). 2019. *Global Human Capital Estimates 1990–2016*. URL<<http://ghdx.healthdata.org/record/ihme-data/global-human-capital-estimates-1990-2016>>
- ILO (International Labour Organization). 2019. *Persons outside the labour force: How inactive are the really?* URL<https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_714359.pdf>
- IMF (International Monetary Fund). 2012. *Macroeconomic Policy Framework for Resource-rich Developing Countries*. URL<<https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/082412.pdf>>

- Islamic – Sharia. 2020. *Talaq*. Islamic Sharia Council. URL<<http://www.islamic-sharia.org/talaq/>>
- Jafarzadeh, S., Beheshti, M.B. 2011. Importance of freedom in humanities developing. *Social and Behavioral Sciences* 31.
- Jayachandran, S. 2014. *The Roots of Gender Inequality in Developing Countries*. NBER Working Paper No. 20380. URL<<https://www.nber.org/papers/w20380.pdf>>
- Jirásek, J., Vavro, M. 2008. *Nerostné suroviny a jejich využití*. Ostrava: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR & Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava. URL<<http://geologie.vsb.cz/loziska/suroviny/>>
- Jureidini, R. 2010. Trafficking and Contract Migrant Workers in the Middle East. *International Migration* 48 (4).
- Kabbani, N. 2019. Youth Employment in the Middle East and North Africa: Revisiting and Reframing the Challenge. *Brookings Doha Center*. URL< https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/02/Youth_Unemployment_MENA_English_Web.pdf>
- Kahf, M. 1997. Instruments of Meeting Budget Deficit in Islamic Economy (Research Paper). *Occasional Papers 44*, The Islamic Research and Teaching Institute (IRTI).
- Kamrava, M. 2007. *The Middle East's Democracy Deficit in Comparative Perspective*, PGDT 6, 189–213 .
- Karatnycky, A. 2002. Muslim Countries and the Democracy Gap. *Journal of Democracy*, 13 (1).
- Kedourie, E. 1994. *Democracy and Arab Political Culture*. 2nd edition. London: Routledge.
- Kelly, S. 2010. *Hard-won progress and a long road ahead: Women's rights in the Middle East and North Africa*. (In: Kelly, S., Breslin, J. Women's Rights in the Middle East and North Africa: Progress Amid Resistance). New York: Freedom House. URL<https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Womens_Rights_Middle_East_and_North_Africa_Jumbo_Book_With_Country_Reports.pdf>
- Kelly, S. nedatováno. Recent gains and new opportunities for women's rights in the Gulf Arab States. *Freedom House*. URL<<https://freedomhouse.org/sites/default/files/Women%27s%20Rights%20in%20the%20Middle%20East%20and%20North%20Africa,%20Gulf%20Edition.pdf>>
- Khan, M.Z. 2008. *Women's Rights in Islam*. Islamabad: Islam International Publication Limited.
- Kingston, J. 2012. Choosing a Knowledge Dissemination Approach. *Knowledge and Process Management* 13 (3), 160–170.
- Klasen, S. 2018. The Impact of Gender Inequality on Economic Performance in Developing Countries. *Annual Review of Resource Economics* 10 (1).
- Kropáček, L. 1999. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*. Praha: Vyšehrad.

- Kropáček, L. 2011. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad.
- Křikavová, A., Mendel, M., Müller, Z., Dudák, V. 2002. *Islám – ideál a skutečnost*. Praha: Baset.
- Kuznets, S. 1955. Economic Growth and Income Inequality. *American Economic Review* 45 (1).
- Laluddin, H. 2014. Conception of Society and its Characteristics from an Islamic Perspective. *International Journal of Islamic Thought* 6.
- Lewin, K., Little, A., Colclough, C. 1983. Effects of education on development objectives (I). *Prospects* 13 (3).
- Lewis, B. 1993. *Islam and Liberal Democracy*. The Atlantic.
URL<<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1993/02/islam-and-liberal-democracy/308509/>>
- Lipset, S.M. 1994. The Social requisities of Democracy Revisited. *American Sociological Review* 59 (1), 1–22 .
- Mah-Rukh, A. 2015. *ISIS and Propaganda: How ISIS exploits women*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
URL<<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/research/files/Isis%20and%20Propaganda-%20How%20Isis%20Exploits%20Women.pdf>>
- Manly, F. J. 1994. *Multivariate Statistical Methods: A Primer*. CRC Press.
- Maraña, M. 2010. *Culture and Development. Evolution and Prospects*. UNESCO Etxea Workind Papers. N. 1.
URL<https://www.ehu.es/documents/3120344/3356415/Culture_Development.pdf/837c2fac-4627-4a29-a21b-f41ddb52ab2 >
- Masri, F. 2017. *Why the Arab world should employ more women*. Brookings.
URL<<https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/02/06/why-the-arab-world-should-employ-more-women/>>
- Matošková, J. 2016. Measuring Knowledge. *Journal of Competitiveness* 8 (4).
- Mendel, M. 2016. *Muslimové a jejich svět*. Praha: Dingir.
- Messkoub, M. 2008. Economic Growth, Employment and Poverty in the Middle East and North Africa. *Employment Working Paper No. 19*. International Labour Office Geneva.
- Miller, L., Martini, J. 2013. *Democratization in the Arab World: A Summary of Lessons from Around the Globe*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Mishra, C. 1987. Development and underdevelopment: A preliminary sociological perspective. *Occasional Papers in Sociology and Anthropology* 1.
- Moghadam, M. V. 1998. The Feminization of Poverty in International Perspective. *The Brown Journal of World Affairs* 5 (2).

- Moghadam, V. 2004. Towards gender equality in the Arab/Middle East region: Islam, culture, and feminist activism. *Human Development Report Office. Background paper for HDR 2004*.
URL<http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2004_valentine_moghadam.pdf>
- Moghadam, V. M. (nedatováno) *Women in the Islamic Republic of Iran: Legal Status, Social Position, and Collective Action*. Wilson center.
URL<<https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/event/ValentineMoghadamFinal.pdf>>
- Moghadam, V.M. 2003. *Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Molm, L. D. 1990. Structure, action, and outcomes: The dynamics of power in social exchange. *American Sociological Review* 55. URL<<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.444.7922&rep=rep1&type=pdf>>
- Molm, L. D., Hedley, M. 1992. *Gender, Power, and Social Exchange* (In: *Gender, Interaction, and Inequality*). New York: Springer.
- Mutahhari, M. 1981. The Rights of Women in Islam. *World Organization for Islamic Services*, Tehran. URL<<https://www.al-islam.org/rights-women-islam-murtadha-mutahhari>>
- Nour, S.M. 2013. *Technological change and Skill Development in Arab Gulf Countries*. Switzerland: Springer International Publishing.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2020b. *Education GPS. The World of Education at your Fingertips*.
URL<<https://gpseducation.oecd.org/revieweducationpolicies/#!node=41746&filter=all>>
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2020a. *Youth not in employment, education or training (NEET)*. URL<<https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm>>
- OIC (Organisation of Islamic Cooperation). 2019. *History*. URL<https://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en>
- Olaniyan, D.A., Okemakinde, T. 2008. Human Capital Theory: Implications for Educational Development. *Pakistan Journal of Social Science*, 5 (5).
- OSN (Informační centrum OSN v Praze). 2020. 4. *Zajistit rovný přístup k inkluzivnímu a kvalitnímu vzdělání a podporovat celoživotní vzdělávání pro všechny*.
URL<<https://www.osn.cz/sdg-4-zajistit-rovny-pristup-k-inkluzivnimu-a-kvalitnimu-vzdelani-a-podporovat-celozivotni-vzdelavani-pro-vsechny/>>
- Othman, N. 2006. Muslim women and the challenge of Islamic fundamentalism/extremism: An overview of Southeast Asian Muslim women's struggle for human rights and gender equality. *Women's Studies International Forum* 29 (4).
- Patterson, G. L. 1982. *Coercive family process*. Eugene: Castalia Publishing.

- Pemtein, D. et al. 2019. *V-Dem Working Paper Series 2019*. URL<https://www.v-dem.net/media/filer_public/28/14/28140582-43d6-4940-948f-a2df84a31893/v-dem_codebook_v10.pdf>
- Pew Research Forum. 2016. *Religion and education around the World*. URL<<https://www.pewforum.org/2016/12/13/muslim-educational-attainment/>>
- Pew Research Center. 2009. *The Global Middle Class*. URL<<https://www.pewresearch.org/global/2009/02/12/the-global-middle-class/>>
- Pew Research Center. 2017. *Interactive Data Table: World Muslim Population by Country*. URL<<https://www.pewforum.org/chart/interactive-data-table-world-muslim-population-by-country/>>
- Pew Research Center. 2017. *Many Countries Favor Specific Religions, Officially or Unofficially*. URL<<https://www.pewforum.org/2017/10/03/many-countries-favor-specific-religions-officially-or-unofficially/>>
- Pew Research Forum. 2015. *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050*. URL<<https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>>
- Pritchett, L. 1999. Has education has a growth payoff in the MENA region? *Working paper series 18*. Washington, DC: The World Bank.
- Riaz, A. 2016. Challenges to Islamic Education. *South Asian Journal of Social Sciences, understanding South Asia, initiating a change*. (publikováno online). URL<https://www.academia.edu/31586116/Challenges_to_Islamic_Education>
- Richards, A. 2004. Economic Reform in the Middle East: The Challenge to Governance. In: Bensahel N., Byman, D. (Eds.) *The Future Security Environment in the Middle East: Conflict, Stability, and Political Change*. Santa Monica, CA; Arlington, VA; Pittsburgh, PA: RAND Corporation. URL<<http://www.jstor.org/stable/10.7249/mr1640af.9>>
- Richards, D., Gelleny, R. 2007. Women's Status and Economic Globalization. *International Studies Quarterly* 51 (4), 855-876. URL<<http://www.jstor.org/stable/4621746>>
- Rizvi, S. M. 1990. *Marriage & Morals in Islam*. Islamic Education & Information Center. URL<<https://www.al-islam.org/printpdf/book/export/html/13059>>
- Rizzo, H., Abdel-Latif, A., Meyer, K. 2007. The Relationship Between Gender Equality nad Democracy: A Comparison of Arab Versus Non-Arab Muslim Societies. *Sociology* 41 (6).
- Robbins, M., Thomas, K. 2018. Women in the Middle East and North Africa: A Divide between Rights nad Roles. *Arab Barometer – Wave IV*. URL<http://www.arabbarometer.org/wp-content/uploads/AB_WomenFinal-version05122018.pdf>
- Rosen, S. 1981. *Studies in Labor Markets*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ross, M.L. 2001. Does oil hinder democracy? *World Politics* 53 (3), 325–361.

- Roy, O. (nedatováno). *Islam: The Democracy Dilemma*. Wilson Center.
URL<<https://www.wilsoncenter.org/islam-the-democracy-dilemma-0>>
- RSF (Reporters without borders). 2020. *Data of press freedom ranking 2019*.
URL<https://rsf.org/en/ranking_table?sort=asc&order=Ranking>
- Sakr, N. 2004. UN Analysis of Aggregate Arab Knowledge Deficit. *The Political Quarterly* 75 (2).
- Sarkissian, A. 2012. Religious regulation and the Muslim Democracy Gap. *Politics and Religion* 5.
- SCImago. 2019. *Scimago Journal & Country Rank*.
URL<<https://www.scimagojr.com/countryrank.php>>
- Sesric (Statistical Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries). 2016. *Education and Scientific Development in OIC countries*.
URL<<http://www.sesric.org/files/article/559.pdf>>
- Shaban, R. A., Assaad, R., Al-Qudsi, S. S. 1995. The challenge of unemployment in the arab region. *International Labour Review* 134 (1).
- Shahin, E. 2015. *Government*. (In Bowering G. (Ed.), *Islamic Political Thought: An Introduction*). Oxford: Princeton University Press.
- Shahriari, K. 2017. Modernization Process in Iran: Historical Overview. *Journal of Social Science Studies* 4 (1).
- Sharkansky, I. 1995 Democracy, Peace, and the Israeli-Palestinian Conflict (review). *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies* 13 (4).
- Sigman, R. et al. 2019. *V-Dem Working Paper Series 2019*. URL<https://www.v-dem.net/media/filer_public/28/14/28140582-43d6-4940-948f-a2df84a31893/v-dem_codebook_v10.pdf>
- Spence, M. 1973. Job market signaling. *Quarterly Journal of Economics* 87 (3).
- Stepan, A. C., Robertson, G. B. 2003. An „Arab“ More Than a „Muslim“ Democracy Gap. *Journal of Democracy* 14 (3), 30.
- Stern, S., Krylova, P., Harmacek, J. 2020. *2020 Social Progress Index. Methodology Summary*. Social Progress Imperative. Washington, DC.
URL<<https://www.socialprogress.org/assets/downloads/resources/2020/2020-Social-Progress-Index-Methodology.pdf>>
- Stocker, A. 2014. Parent-child relationships in the United Arab Emirates. *International Journal of Developmental and Educational Psychology* 1 (3).
- Sulaiman Syah, M. N. 2016. Challenges to Islamic Education in Muslim World: Historical, Political and Socio-Cultural Perspective. *Qudus International Journal of Islamic Studies* 4 (1).
- Sveiby, K.-E. 2010. *Methods for Measuring Intangible Assets*.
URL<<https://www.sveiby.com/files/pdf/intangiblemethods.pdf>>

- Szirmai, A. 2005. *The Dynamics of Socio-Economic Development. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szirmai, A. 2015. *Socio-Economic Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 2nd edition.
- The Economist Intelligence Unit. 2019. *Democracy Index 2018*. URL<<https://www.eiu.com/topic/democracy-index>>
- The Economist. 2018. *Arab states are losing the race for technological development*. The Economist Group Limited. URL < <https://www.economist.com/graphic-detail/2018/07/12/arab-states-are-losing-the-race-for-technological-development> >
- The Guardian. 2003. *Al-Jazeera wins anti-censorship award*. URL<<https://www.theguardian.com/media/2003/mar/27/tvnews.iraqandthemedial>>
- The World Factbook. 2019. *Middle East: Saudi Arabia*. URL<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>>
- Tohidi, N. 2003. *Islamic Feminism: Perils and Promises*. (In: Middle Eastern Women on the move) Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C. URL<https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/MEP_women.pdf >
- Transparency. 2018. *Corruption Perception Index 2018*. URL<<https://www.transparency.org/cpi2018>>
- UIS (Unesco Institute for Statistics). 2013. *UIS Methodology for estimation of mean years of schooling*. URL< http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/uis-methodology-for-estimation-of-mean-years-of-schooling-2013-en_0.pdf>
- UIS (Unesco Institute for Statistics). 2017a. *Net enrolment rate by level of education*. URL<<http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=121>>
- UIS (Unesco Institute for Statistics). 2017b. *More Than One-Half of Children and Adolescents Are Not Learning Worldwide. Fact Sheet No. 46*. URL<<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs46-more-than-half-children-not-learning-en-2017.pdf>>
- UIS (Unesco Institute for Statistics). 2018. *SDG 4 Data digest 2018. Data to Nurture Learning*. URL<<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/sdg4-data-digest-data-nurture-learning-2018-en.pdf>>
- UIS (Unesco Institute for Statistics). 2020a. *Glossary*. URL<<http://uis.unesco.org/en/glossary>>
- UIS (Unesco Institute for Statistics). 2020b. *Communication and information: Newspapers*. URL<<http://data.uis.unesco.org/>>
- UN Comtrade. 2020. *UN Comtrade Database*. URL<<https://comtrade.un.org/data/>>
- UN DESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs). 2019. *Contraceptive Use by Method*.

URL<<https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/family/ContraceptiveUseByMethodDataBooklet2019.pdf>>

UN Women. 2020. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. URL< <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article2> >

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development). 2020. *UNCTADStat*. URL<https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en>

UNDP (United Nations Development Programme). 2018. *Human Development Data (1990–2018)*. URL<<http://hdr.undp.org/en/data>>

UNDP (United Nations Development Programme). 2019. *Gender Inequality Index (GII)*. URL<<http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>>

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). 2019. *Indicators*. URL< <https://www.education-inequalities.org>>

Varia, N. 2011. „Sweeping Changes?“ A Review of Recent Reforms on Protections for Migrant Domestic Workers in Asia and the Middle East. *Canadian Journal of Women & the Law* 23 (1).

V-Dem. 2019. *Varieties of Democracy. Codebook*. URL<https://www.v-dem.net/media/filer_public/28/14/28140582-43d6-4940-948f-a2df84a31893/v-dem_codebook_v10.pdf>

Wahid, L. 2009. *Military Expenditure and Economic Growth in the Middle East*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

WB (The World Bank). 2004. *Unlocking the Employment Potential in the Middle East and North Africa*. Washington, DC. URL< <http://documents1.worldbank.org/curated/en/343121468753030506/pdf/288150PAPER0Unlocking0employment.pdf> >

WB (The World Bank). 2019a. *Arabský svět*. URL<<https://data.worldbank.org/region/arab-world?view=chart>>

WB (The World Bank). 2019b. *Indicators*. URL< <https://data.worldbank.org/indicator>>

WB (The World Bank). 2020. *Indicators*. URL<<https://data.worldbank.org/indicator>>

WB (The World Bank). nedatováno. *Education and skills for the future. World Bank Partnership with Middle Income Countries*. URL< http://portal.unesco.org/es/files/47125/12614164541CBL_UNESCO_Forum_Dec_2009.pdf/CBL%2BUNESCO%2BForum%2BDec%2B2009.pdf>

WGI (Worldwide governance indicators). 2019. *The Worldwide Governance Indicators (WGI) project*. URL<<http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>>

WGI (Worldwide governance indicators). 2020. *DataBank: Worldwide Governance Indicators*. URL<<https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators>>

- White, J. B. 2003. State, Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Women. *NWSA Journal* 15 (3).
- WIPI (World Intellectual Property Indicators 2019). 2019. *World Intellectual Property Indicator*. URL<https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2019.pdf>
- Wright, E. O., Rogers, J. 2010. *American Society: How it really works*. New York: W.W. Norton & Company.
- Yeganeh, N. 1993. Women, Nationalism and Islam in Contemporary Political Discourse in Iran. *Feminist Review* 44.
- Zbořil, Z. 2011. *Dvacetiletá cesta od Jugoslávie k národním státům*. Ústav mezinárodních vztahů Praha. URL<<https://www.iir.cz/article/dvacetileta-cesta-od-jugoslavie-k-narodnim-statum>>
- Zubair, H. 2018. *Some higher education issues in Muslim countries with reference to Islamic economics and finance*. MPRA (Munich Personal RePEc Archive). URL<https://mpra.ub.uni-muenchen.de/90376/1/MPRA_paper_90376.pdf>

Přílohy

Příloha 1: Seznam muslimských zemí	133
Příloha 2: Seznam muslimských zemí a jejich závislost na nerostných surovinách	135
Příloha 3: Definice indikátorů využitých v indexech	136
Příloha 4: Zkratky proměnných, které byly využity pro konstrukci indexů.....	147
Příloha 5: Korelační tabulky	149
Příloha 6: Principal component analysis.....	151
Příloha 7: Hodnoty Cronbachovy alfy a KMO pro komponenty indexů.....	151
Příloha 8: Váhy jednotlivých indikátorů na skóre příslušných komponent.....	152
Příloha 9: Demokracie v muslimských zemích	153

Příloha 1: Seznam muslimských zemí

	Země	Populace	Počet muslimů	Podíl muslimů na celkové populaci (%)	Region
1	Afghánistán	32 527 000	32 474 000	99,8	jižní Asie
2	Albánie	2 897 000	1 785 000	61,6	Evropa a stř. Asie
3	Alžírsko	39 667 000	39 072 000	98,5	MENA
4	Ázerbájdžán	9 754 000	9 272 000	95,1	Evropa a stř. Asie
5	Bahrajn	1 377 000	1 095 000	79,5	MENA
6	Bangladéš	160 996 000	143 007 000	88,8	jižní Asie
7	Brunej	423 000	241 000	57	východní Asie a Pacifik
8	Burkina Faso	18 106 000	9 791 000	54,1	SSA
9	Čad	14 037 000	7 888 000	56,2	SSA
10	Džibuti	888 000	861 000	96,9	MENA
11	Egypt	91 508 000	82 711 000	90,4	MENA
12	Eritrea	5 228 000	2 698 000	51,6	SSA
13	Gambie	1 991 000	1 764 000	88,6	SSA
14	Guinea	12 609 000	10 921 000	86,6	SSA
15	Indonésie	257 564 000	204 363 000	79,3	východní Asie a Pacifik
16	Irák	36 423 000	35 751 000	98,2	MENA
17	Írán	79 109 000	78 197 000	98,8	MENA
18	Jemen	26 832 000	26 587 000	99,1	MENA
19	Jordánsko	7 595 000	7 176 000	94,5	MENA
20	Katar	2 235 000	1 869 000	83,6	MENA
21	Kazachstán	17 625 000	12 132 000	68,8	Evropa a stř. Asie
22	Komory	788 000	775 000	98,3	SSA
23	Kosovo	2 094 000	1 949 000	93,1	Evropa a stř. Asie
24	Kuvajt	3 892 000	3 354 000	86,2	MENA
25	Kyrgyzstán	5 940 000	4 953 000	83,4	Evropa a stř. Asie
26	Libanon	5 851 000	3 576 000	61,1	MENA
27	Libye	6 278 000	6 067 000	96,6	MENA
28	Malajsie	30 331 000	17 109 000	56,4	východní Asie a Pacifik
29	Maledivy	364 000	358 000	98,4	jižní Asie
30	Mali	17 600 000	15 246 000	86,6	SSA
31	Maroko	34 378 000	34 263 000	99,7	MENA
32	Mauritánie	4 068 000	4 031 000	99,1	SSA

33	Mayotte	240 000	237 000	98,8	Evropa a stř. Asie
34	Niger	19 899 000	18 990 000	95,4	SSA
35	Omán	4 491 000	3 957 000	88,1	MENA
36	Pákistán	188 925 000	181 979 000	96,3	jižní Asie
37	Palestina	4 668 000	3 768 000	80,7	MENA
38	Saúdská Arábie	31 540 000	29 038 000	92,1	MENA
39	Senegal	15 129 000	13 732 000	90,8	SSA
40	Sierra Leone	6 453 000	4 172 000	64,6	SSA
41	Somálsko	10 787 000	10 761 000	99,8	SSA
42	Spojené arabské emiráty	9 157 000	7 011 000	76,6	MENA
43	Súdán	40 235 000	36 677 000	91,2	SSA
44	Sýrie	18 502 000	17 353 000	93,8	MENA
45	Tádžikistán	8 482 000	8 179 000	96,4	Evropa a stř. Asie
46	Tunisko	11 254 000	11 195 000	99,5	MENA
47	Turecko	78 666 000	77 321 000	98,3	Evropa a stř. Asie
48	Turkmenistán	5 374 000	5 115 000	95,2	Evropa a stř. Asie
49	Uzbekistán	29 893 000	28 171 000	94,2	Evropa a stř. Asie
50	Západní Sahara	573 000	569 000	99,4	MENA ⁵⁸

Zdroj: Grim a Johnson, 2015.

⁵⁸ Západní Sahara není Světovou bankou klasifikována jako samostatné území.

Příloha 2: Seznam muslimských zemí a jejich závislost na nerostných surovinách

Země	Celková renta z NS (% z HDP)	Export NS (% z celkového exportu)	Země	Celková renta z NS (% z HDP)	Export NS (% z celkového exportu)
Afghánistán	0,25	1,64	Libanon	0,00	28,60
Albánie	2,17	12,07	Libye	36,89	94,59*
Alžírsko	19,17	96,05	Malajsie	7,04	19,51
Ázerbájdžán	20,17	92,14	Maledivy	-0,01	1,47
Bahrajn	5,72	62,80	Mali	8,9	69,82
Bangladéš	-8,31	0,73	Maroko	2,13	8,08
Brunej	19,16	91,07	Mauritánie	26,93	56,60
Burkina Faso	9,68	68,66	Mayotte		
Čad	18,06	91,88*	Niger	2,86	62,97
Džibuti	0,85	16,69*	Omán	21,66	73,89
Egypt	6,22	31,43	Pákistán	1,54	3,39
Eritrea	-0,17		Palestina	-0,25	9,35
Gambie	5,53	5,95	Saúdská Arábie	28,88	61,26
Guinea	9,49	77,03	Senegal	3,38	36,12
Indonésie	4,33	28,96	Sierra Leone	26,09	1,47
Irák	30,75	99,47*	Somálsko	-1,1	15,10*
Írán	20,47	72,79	SAE	18,00	34,78
Jemen	3,84	1,89	Súdán	5,76	50,63
Jordánsko	0,84	8,16	Sýrie		16,10*
Katar	13,79	86,21	Tádžikistán	3,18	
Kazachstán	15,45	80,21	Tunisko	3,63	7,90
Komory	-1,94	0,19	Turecko	0,37	10,26
Kosovo	0,58		Turkmenistán	20,90	74,47*
Kuvajt	44,17	90,34	Uzbekistán	13,21	57,50
Kyrgyzstán	7,68	57,28	Západní Sahara		

červená barva značí závislost na nerostných surovinách dle uvedené definice

Poznámka: údaje označené symbolem * pochází ze zdroje UNCTAD (2020)

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z WB (2020), UN Comtrade (2020), UNCTAD (2020)

Indikátory indexu demokratického deficitu

Politická práva (Freedom House)

Sub-indikátor „Politická práva“ je každoročně publikován americkou organizací *Freedom House*. Politická práva udávají, do jaké míry obyvatelé daného státu mohou participovat ve volebním procesu, včetně svobodných a korektních voleb či účasti v politických stranách a uskupení. Země nebo teritorium získává 0 až 4 body za každý z 10 ukazatelů politických práv, které mají podobu otázek. Otázky týkající se politických práv jsou seskupeny do tří podkategorií: volební proces (3 otázky), politický pluralismus a účast (4 otázky), a fungování vlády (3 otázky). Nejvyšší možné skóre, které může být uděleno, je 40. Skóre z předchozího publikování se používá jako měřítko pro aktuální sledovaný rok a mění se pouze v případě, že v průběhu roku došlo k vývoji, který vyžaduje pokles nebo zlepšení (např. konání prvních spravedlivých a svobodných voleb v zemi). (Freedom House, 2019)

Data jsou zveřejňována v rámci tzv. reportů o svobodě ve světě (*Freedom in the World*) a vycházejí z uplynulého roku (pokrývají údaje od 1. ledna do 31. prosince). Údaje jsou dostupné pro většinu zemí světa od roku 1972 s výjimkou zaniklých či naopak nově vznikajících států. V případě využití dat pro tuto práci, nebyla dostupná data za období 1998–2000 pro Kosovo, Černou Horu, Jižní Súdán a zaniklé státy a území jako například Československo či Sovětský svaz. Výsledky politických práv byly v tomto období doplněny pouze u Černé Hory, přičemž se shodují s údaji Srbska.⁵⁹ Ačkoliv údaje pro několik států chybí i pro další období (2008–2010), jedná se převážně o zaniklé státy, proto nemusely být nahrazeny.

Přístup ke spravedlnosti (V-Dem)

Tento indikátor je prezentován nezávislým výzkumným institutem *V-Dem* se sídlem na Katedře politických věd Univerzity Gothenburg ve Švédsku. Indikátor je dostupný pro období 1789–2019 a vychází z průměru dvou ukazatelů – přístupu ke spravedlnosti pro muže a přístupu ke spravedlnosti pro ženy. Základní otázka, na které je indikátor postaven, zní: „Mají občané bezpečný a účinný přístup ke spravedlnosti?“ Výsledky se nacházejí

⁵⁹ Srbsko a Černá Hora tvořily od roku 1992 tzv. Svazovou republiku Jugoslávie (Zbořil, 2011), proto lze rozšířit data uvedená pro Srbsko také na Černou Horu.

v intervalu od 0 (nejnižší přístup ke spravedlnosti) do 1 (nejvyšší přístup ke spravedlnosti). (V-Dem, 2019)

Úroveň právního státu (Worldwide Government Indicators, WB)

Ukazatel úrovně právního státu (*rule of law*) zachycuje rozsah, v jakém státní orgány dodržují pravidla společnosti, hodnotí práva jedince domoci se spravedlnosti např. u policie či soudů či dodržování/vymáhání smluv a vlastnických práv. Posuzuje pravděpodobnost zločinu a násilí v daném státě. Výsledky ukazatele se pohybují v rozmezí od -2,5 do 2,5. (WGI, 2020)

Vlastnická práva (V-Dem)

Indikátor z produkce V-dem analyzuje, zda obyvatelé daného státu mají právo vlastnit soukromý majetek. Soukromé vlastnictví zahrnuje právo nabývat, vlastnit, zdědit a prodat soukromý majetek včetně pozemků. Otázka se týká práva na soukromé vlastnictví, nezkoumá skutečné vlastnictví majetku. Interval nabývá hodnot 0–1 a výsledný údaj je průměrem ukazatele vlastnického práva pro muže a vlastnického práva pro ženy. (V-Dem, 2019)

Svoboda vyjadřování (V-Dem)

Indikátor zkoumá, do jaké míry respektuje vláda daného státu svobodu tisku a svobodu médií, v jakém rozsahu mohou obyčejní lidé diskutovat o politických záležitostech doma a na veřejnosti a zda existuje svoboda akademického a kulturního projevu. Indikátor je tvořen převzetím bodových odhadů z Bayesovského faktorového analytického modelu ukazatelů pro cenzuru tisku a vysílání, obtěžování novinářů, autocenzuru médií, svobodu diskuze pro ženy a muže a svobodu akademického a kulturního projevu. Interval nabývá hodnot 0–1 a zahrnuje roky 1789–2019. (V-Dem, 2019)

Svoboda vyznání (V-Dem)

Ukazatel udává rozsah, v jakém mají jednotlivci a skupiny právo volby či změny náboženství a zda mohou praktikovat své náboženství v soukromí nebo na veřejnosti. Také zaznamenává, jestli šíření náboženství podléhá omezením ze strany veřejných orgánů. Výzkumná otázka aplikovaná v konkrétním státu zní: „Existuje zde svoboda náboženství?“

Odpověď se pohybuje v rozmezí od 0 (žádná nebo téměř žádná svoboda náboženství) do 4 (úplná svoboda náboženství). (Pemstein et al., 2019)

Vnímání korupce (Worldwide Governments Indicators)

Vnímání korupce zachycuje vnímání rozsahu, v jakém je veřejná moc vykonávána pro soukromý zisk, odhaluje malé i velké formy korupce a rozměr „nadvlády“ mocných elit/soukromých zájmů nad státem. Odhady rozšíření korupce v dané zemi jsou udávány v rozmezí -2,5 až 2,5. Ukazatel je zveřejňován v rámci databáze Světové banky, tzv. *Worldwide Governance Indicators*, který prezentuje ukazatele vlády/správy (země) v šesti dimenzích: hlas a odpovědnost, politická stabilita a absence násilí/terorismu, účinnost vlády, kvalita regulací, vláda zákona, a kontrola korupce.

Osobní autonomie a individuální práva (Freedom House)

Osobní autonomie a individuální práva je komponentou „sub-indikátoru“ občanské svobody, který spolu s politickými právy slouží k vytvoření reportu Svoboda ve světě (*Freedom in the World*). Komponenta je rozdělena do čtyř částí: (1) svoboda pohybu (včetně změny trvalého bydliště, zaměstnání a vzdělání), (2) právo vlastnit majetek a založit soukromé podnikání, (3) osobní sociální svoboda (včetně svobodného výběru partnera, velikosti rodiny, ochrany proti domácímu násilí), a (4) rovné příležitosti a svobody od ekonomického vykořisťování (*equality of opportunity and freedom from economic exploitation*).

Diskriminace a násilí vůči menšinám (Fund for Peace Fragile State Index)

Je měřena ukazatelem tzv. rozhořčení/stížností skupiny (*group grievance*) a zaměřuje se na rozdělení a rozkoly mezi různými skupinami ve společnosti, jež jsou založeny zejména na sociálních či politických charakteristikách, a na jejich roli v přístupu ke službám nebo zapojení do politického procesu. Indikátor může obsahovat i historický prvek, kdy skupiny uvádějí nespravedlnosti z minulosti, které se odrážejí na jejich současném postavení ve společnosti. Skupiny mohou cítit rozhořčení, protože je jim odepřena samostatnost, sebeurčení nebo politická nezávislost, na které podle nich mají nárok. Výzkumné otázky indikátoru zahrnují několik oblastí, a to postkonfliktní uspořádání, rovnost, rozdělení, a komunální násilí. (Fragile States Index, 2020) První data *Diskriminace a násilí vůči menšinám* jsou dostupná pro edici 2006, k jejímuž vypracování slouží data za rok 2005.

Index rovnoměrného rozdělení zdrojů (V-Dem)

Ukazatel měří, do jaké míry jsou ve společnosti distribuovány hmotné i nehmotné zdroje. Rovnoměrné rozdělení zdrojů podporuje rovnostářskou demokracii dvěma způsoby: (1) nižší míra chudoby a distribuce zboží a služeb, jako je jídlo, voda, bydlení, vzdělávání či zdravotní péče (neboli zajištění základních potřeb) umožní jednotlivcům uplatňovat svá práva a svobody, jako například účast na politice a vládě; (2) vysoká úroveň nerovnosti zdrojů oslabuje schopnost chudších obyvatel participovat na veřejném životě. Ukazatel tedy neinformuje pouze o míře chudoby a distribuci zboží, ale také o nerovnosti v distribuci zboží a služeb a o podílu populace, která na zmíněnou distribuci nedosáhne. (Sigman et al., 2019)

Rovnost politické moci sociálních skupin (V-dem)

Odborníci vyhodnocují otázku, zda je politická moc rozdělena podle sociálních skupin (definovaných kastou, jazykem, rasou nebo náboženstvím) měřenou na stupnici od 0 do 4. Výsledek 0 vyjadřuje monopolizaci politické moci jednou sociální skupinou zahrnující menšinu populace. Tento monopol je institucionalizován (nedochází k častým změnám). Monopolizace politické moci nastává i u výsledku 1, kdy je však moc uchopena několika sociálními skupinami, které tvoří menšinu populace. U výsledku 2 se moc stále nachází v rukách několika sociálních skupin, které však tentokrát představují většinu společnosti. Pokud mají všechny sociální skupiny nějakou politickou moc, přičemž některé skupiny mají více moci než jiné, nebo různé sociální skupiny se střídají u moci, přičemž jedna skupina ovládá většinu politické moci po určitou dobu, jedná se o výsledek charakterizován jako 3. V případě, že charakteristiky sociálních skupin nejsou pro politiku relevantní a všechny sociální skupiny mají zhruba stejnou politickou moc nebo neexistují silné rozdíly mezi skupinami, výsledek je 4. (Pemstein et al., 2019)

Rovnost politické moci podle socioekonomického postavení (V-dem)

Autoři tohoto indikátoru se zabývají otázkou, do jaké míry se bohatství a příjem promítají do politické moci. Všechny společnosti lze charakterizovat určitou mírou ekonomické (bohatství a příjem) nerovnosti. V některých společnostech jsou příjem a bohatství rozděleny výrazně nerovným způsobem, v jiných je rozdíl minimální. V případě tohoto ukazatele se autoři nezabývají primárně mírou sociální nerovnosti, ale politickými důsledky ekonomické nerovnosti. Výzkumnou otázkou indikátoru je, zda se politická moc rozděluje podle socioekonomického postavení. Odpovědi nabývají hodnot opět od 0 do 4, přičemž 0 značí,

že si bohatí lidé užívají virtuální monopol na politickou moc a průměrní a chudší lidé nemají téměř žádný vliv, a naopak výsledná hodnota 4 uvádí, že politická moc je víceméně rovnoměrně rozložena napříč ekonomickými skupinami. (Pemstein et al., 2019)

Indikátory indexu *genderového deficitu*

Střední délka života při narození, ženy (Světová banka)

Očekávaná délka života při narození označuje počet let, kdy by novorozené dítě žilo, pokud by převládající vzorce úmrtnosti v době jeho narození zůstaly platné po celý život stejné. Míra úmrtnosti a ukazatele celkové úmrtnosti jsou důležitými ukazateli zdravotního stavu v zemi. (WB, 2020)

Celková rovnost vzdělání (IHME)

Rovnost ve vzdělání znamená, že jakékoliv osobní či sociální charakteristiky (např. pohlaví, socioekonomické postavení, zvláštní potřeby, místo bydliště, apod.) nebrání dosažení vzdělání a že všichni jednotlivci dosáhnou alespoň minimální úrovně znalostí. Rovnost vzdělání neznamená, že by všichni měli mít stejné výsledky nebo se učit ze stejných materiálů. (OECD, 2020b)

Dostupnost veřejných služeb podle pohlaví (V-Dem)

Indikátor V-dem zjišťuje, zda je přístup k základním veřejným službám, jako je pořádek, bezpečnost, zdravotní péče či základní vzdělání umožněn rovnoměrně pro obě pohlaví. Odpovědi jsou rozděleny do 4 kategorií. Pokud existují rozdíly v přístupu k veřejným službám, ale nejsou důsledkem rozdílu mezi pohlavími, jedná se o 4. kategorii, tedy rovnost. Naopak pokud 75 % a více žen nemá přístup ke kvalitním základním veřejným službám z důvodu pohlaví, jedná se o 0. kategorii, extrémní nerovnost. Údaje jsou dostupné pro období 1900–2019. (V-Dem, 2019)

Uspokojená poptávka po antikoncepci (UN DESA)

Ukazatel je jedním z Cílů udržitelného rozvoje (SDGs) a sleduje pro většinu zemí světa podíl žen v reprodukčním věku (ve věku 15–49 let), které jsou spokojené s přístupem k moderním metodám plánování rodiny. Mezi moderní metody autoři řadí ženskou a mužskou sterilizaci, nitroděložní tělísko, hormonální antikoncepci ve formě tablet, náplastí nebo injekcí, a mužský kondom. (UN DESA, 2019)

Přístup ke státnímu zaměstnání podle pohlaví (V-Dem)

Ukazatel analyzuje, jestli je přístup ke státnímu zaměstnání rovnocenný pro kvalifikované osoby bez ohledu na pohlaví. Odpovědi nabývají hodnot 0 až 4. Pokud 75 % a více kvalifikovaných žen nemá dostatečný přístup ke státním pracovním místům kvůli pohlaví, existuje zde extrémní nerovnost (*extrem*). Pokud 25 % a více kvalifikovaných žen nemá přístup ke státním pracovním příležitostem kvůli pohlaví, jedná se o nerovnost (*unequal*). Když 10–25 % kvalifikovaných žen nemá přístup ke státním pracovním příležitostem, je prostředí v daném státě poněkud rovné (*somewhat equal*). Relativně rovné (*relatively equal*) prostředí existuje v případě, že pouze 5–10 % kvalifikovaných žen zažívá nerovné postavení při hledání státních pracovních nabídek a rovné (*equal*) poměry v dané zemi panují ve chvíli, kdy méně než 5 % kvalifikovaných žen pocítuje nedostatečný přístup ke státním pracovním místům. (V-Dem, 2019)

Rozdíl v nezaměstnanosti žen a mužů (WB, ILO)

Nezaměstnaný člověk je jedinec bez práce (dostal výpověď, sám odešel z práce), který ji však v poslední době hledá a zároveň je současně k dispozici pro práci. Za nezaměstnaného člověka se také považuje jedinec, který si práci nehledá, ale v blízké době bude nastupovat do zaměstnání. Základem tohoto ukazatele je pracovní síla nebo ekonomicky aktivní část populace, nikoli celková populace. (WB, 2020) V práci je využit absolutní rozdíl mezi nezaměstnaností žen a mužů.

Rozdíl v neúčasti žen a mužů na trhu práce (ILO)

Neúčast lidí na trhu práce, tzv. *inactivity rate*, představuje jedince, kteří jsou bez práce (bez pracovního poměru) a zároveň si nejsou schopni nebo ochotni práci hledat. (ILO, 2019) V práci je pro výpočty využit absolutní rozdíl podílu žen a mužů, kteří se vyskytují mimo pracovní trh.

Rozdíl v neúčasti mladých (ve věku 15–24 let) žen a mužů na zaměstnání, vzdělání či stáži (ILO)

Tento ukazatel představuje podíl mladých lidí, kteří nejsou v zaměstnání, vzdělávání nebo na stáži/odborné přípravě z celkového počtu mladých lidí v odpovídající věkové skupině podle pohlaví. Mezi studující mladé lidi patří ti, kteří se účastní prezenční i kombinované formy vzdělávání, a naopak nepatří sem studující v neformálních institucích či účastníci

velmi krátkých vzdělávacích kurzů. Zaměstnanost se vztahuje na všechny, kteří byli v týdnu sběru dat pro ukazatel alespoň jednu hodinu v placeném zaměstnání. Mladí lidé, kteří nejsou v zaměstnání, nevzdělávají se nebo neprocházejí odbornou přípravou, jsou ohroženi sociálním vyloučením (OECD, 2020a). V práci je pro výpočty využit absolutní rozdíl podílu žen a mužů na zaměstnání, vzdělání či stáži.

Vlastnická práva žen (V-Dem)

Soukromé vlastnictví zahrnuje právo nabývat, vlastnit, zdědit a prodat soukromý majetek. Určité limity vlastnických práv mohou vycházet od státu, zvyklostí, náboženských nebo sociálních norem. Ukazatel odpovídá na otázku, zda ženy v daném státě disponují vlastnickými právy. Odpovědi jsou vyjádřeny v intervalu 0 až 5, přičemž 0 představuje nejhorší výsledek (prakticky žádná žena nemá práva soukromého vlastnictví). (Pemstein et al., 2019)

Zastoupení žen v parlamentu (Světová banka)

Zastoupení žen v parlamentu představuje počet křesel, která zastávají ženy v národních parlamentech. Údaj je vyjádřen jako podíl ze všech obsazených křesel. Národní parlamenty mohou být jednokomorové nebo dvoukomorové, přičemž u dvoukomorových parlamentů ukazatel pokrývá dolní komoru (WB, 2020). Pro několik států chyběly údaje, ze kterých byly vypočítány průměry za období 1998–2000. Chybějící roky byly nahrazeny nejbližšími dostupnými roky v následujících případech: Bosna a Hercegovina (nahrazeno rokem 2001), Bělorusko (nahrazeno rokem 2001), Demokratická republika Kongo (nahrazeno rokem 2004), Srbsko (nahrazeno rokem 2006), Afghánistán (nahrazeno rokem 2005), Bahrajn (nahrazeno rokem 2003), Libye (nahrazeno rokem 2005), Omán (nahrazeno rokem 2004), Katar (nahrazeno rokem 2006), Saúdská Arábie (nahrazeno rokem 2003), Somálsko (nahrazeno rokem 2008). Pro státy Myanmar a Brunej nejsou pro toto období údaje. Pro Brunej chybí také hodnoty v období 2008–2010, které však nemohly být nahrazeny.

Přístup žen ke spravedlnosti (V- Dem)

Ukazatel určuje, do jaké míry mohou ženy podat žalobu u soudu bez ohrožení osobní bezpečnosti, zda jsou soudní řízení spravedlivá a zda se ženy mohou účinně domáhat nápravy, pokud orgány veřejné moci porušují jejich práva např. na obhajobu či odvolání. Výzkumná otázka tedy zní, zda je ženám zabezpečen rovný, bezpečný a účinný přístup ke

spravedlnosti. Výsledky nabývají hodnot od 0 (bezpečný a účinný přístup ke spravedlnosti pro ženy neexistuje) do 4 (bezpečný a účinný přístup žen ke spravedlnosti je téměř vždy dodržován). (Pemstein et al., 2019)

Svoboda vyjadřování pro ženy (V-Dem)

Ukazatel hodnotí, do jaké míry jsou ženy schopny zapojit se do soukromých diskuzí, zejména jedná-li se o politických tématech, ve veřejných prostorách (restaurace, MHD, sportovní akce, pracovní prostředí), aniž by se musely obávat obtěžování ze strany místních veřejných či politických autorit. Indikátor dále sleduje kulturní omezení či omezení vycházející ze zákona. Výsledky jsou na stupnici 0–4, přičemž 0 značí nejhorší výsledek. (Pemstein et al., 2019)

Indikátory indexu znalostního/vědomostního deficitu

Střední délka vzdělání (Mean years of schooling)

Tento vzdělanostní subindex využívá UNDP od roku 2010 jako jeden ze dvou indikátorů vzdělání pro výpočet Indexu lidského rozvoje (HDI). Indikátor udává průměrný počet ukončených let vzdělávání, přičemž nezahrnuje roky strávené opakováním jednotlivých ročníků. Odhady střední délky vzdělání zahrnují obyvatelstvo 25 let a starší (UIS, 2013). V několika případech chyběl průměr z období 1998–2000, k jehož výpočtu posloužil nejbližší dostupný rok. Jedná se o tyto státy: Bhútán (nahrazeno rokem 2005), Eritrea (nahrazeno rokem 2005), Grenada (nahrazeno rokem 2002), Guinea-Bissau (nahrazeno rokem 2005), Libanon (nahrazeno rokem 2005), Nigérie (nahrazeno rokem 2003) a Somálsko (nahrazeno rokem 2006). Pro Turkmenistán se chybějící data nepodařila nahradit.

Podíl žen ve věku 25–29 let s žádným vzděláním (IHME)

Indikátor udává podíl žen z celkového počtu žen ve věku 25–29 let, které neabsolvovaly žádný rok ve formálním vzdělávacím procesu. Data jsou dostupná pro více než 195 zemí v období 1970–2018, s predikcemi vývoje do roku 2030. (IHME, 2018)

Learning index, ženy s 5–9 lety vzdělání (IHME)

Ukazatel prezentuje dosažené znalosti dívek a žen s 5–9 lety školní docházky. Znalosti jsou posuzovány podle výkonu studentek v matematice, čtení a přírodních vědách. Data jsou dostupná pro 195 zemí v období 1990–2016. (IHME, 2019)

Rovnost vzdělání (V-Dem)

Ukazatel posuzuje, do jaké míry je zaručeno kvalitní základní vzdělání pro celou populaci dostačující k tomu, aby lidé mohli hájit svá základní práva jako dospělí občané. Základní vzdělání se obvykle vztahuje na děti ve věku 6–16 let, ale v různých zemích se věk může lehce lišit. Hodnoty jsou měřeny na škále 0–4, přičemž 0 značí nejhorší výsledek, kdy poskytování kvalitního základního vzdělání je extrémně nerovnoměrné a nejméně 75 % dětí dostává velmi nekvalitní vzdělání, které snižuje jejich schopnost hájit svá základní práva v dospělém věku. A naopak výsledek 4 značí rovnost poskytování kvalitního základního vzdělání, kde méně než 5 % dětí získává velmi špatné vzdělání. Hodnoty indikátoru jsou dostupné do roku 1900 do 2019. (Pemstein et al., 2019)

Četnost vědeckých publikací na osobu (SCImago)

Data prezentují počet vědeckých dokumentů publikovaných během vybraného roku. Tento indikátor se často nazývá „vědecký výstup země“. Publikace pokrývají nejrůznější odvětví, např. sociální vědy, matematika, chemie, umění, účetnictví, medicínu či psychologii.

Počet univerzit na milion obyvatel (V-Dem)

Ukazatel prezentuje celkový počet univerzit založených v daném roce nebo před ním. Univerzity jsou považovány za vysokoškolské instituce poskytující vysokoškolské vzdělání, které udělují alespoň jeden bakalářský titul (nebo jeho ekvivalent). Data jsou dostupná pro období 1789–2016. (V-Dem, 2019)

Podíl žen ve věku 25–29 let s 15–18 lety vzdělávání (IHME)

Indikátor udává podíl žen z celkového počtu žen ve věku 25–29 let, jejichž součet let strávených ve vzdělání se pohybuje v rozmezí 15–18 let. V průměru lze předpokládat, že člověk je po 18 letech studia absolventem magisterského typu studia. (IHME, 2019)

Svoboda akademického a kulturního projevu (V-Dem)

Indikátor hodnotí, zda souvisí akademická svoboda a svoboda kulturního projevu s politickými otázkami. Odpovědi mohou mít čtyři varianty: 1. veřejné orgány nerespektují zkoumané svobody a instituce jsou přísně omezeny nebo kontrolovány vládou; 2. akademická svoboda a svoboda kulturního projevu je celkem běžná, občas však přímá kritika vlády skončí represemi ze strany vládních orgánů; 3. vyskytuje se pouze nepatrné omezení svobod, případné sankce bývají zřídka a měkké; 4. svoboda akademického a kulturního projevu je plně respektována veřejnou mocí a neexistují žádná omezení. (Pemstein et al., 2019)

Lidé využívající internet (% populace; Světová banka)

Uživatelé internetu jsou jednotlivci, kteří používali internet z kteréhokoliv místa za poslední tři měsíce. Internet lze používat prostřednictvím počítače, mobilního telefonu, herního automatu, digitální televize, apod. (WB, 2020). V datasetu Světové banky chybí pro několik států údaje z let 1998 až 2000, které slouží pro výpočet průměru. Data musela být u velkých/důležitých států nahrazena nejbližším dostupným rokem, a to v případě Afghánistánu (nahrazeno rokem 2001), Iráku (také nahrazeno rokem 2001) a Srbska (nahrazeno rokem 2004). Ostatní chybějící údaje se objevily u malých často ostrovních států nebo teritorií, které nejsou pro statistickou analýzu nezbytné, proto nebyly nahrazeny prvním dostupným rokem.⁶⁰

Předplatné mobilních telefonů, na 100 lidí (ITU, WB)

Ukazatel zahrnuje a je rozdělen na počet předplatných a počet aktivních předplacených účtů, které byly použity během posledních tří měsíců. Indikátor se vztahuje na všechna mobilní předplatné, která nabízejí hlasovou komunikaci a naopak se nevztahuje na předplatné prostřednictvím datových karet, veřejné mobilní datové služby či soukromé dálkové mobilní rádiové služby. (WB, 2020)

⁶⁰ Údaje pro období 1998–2000 chybí u následujících států a teritorií: Americká Samoa, Normanské ostrovy, Curacao, Kajmanské ostrovy, ostrov Man, Sv. Martin (francouzská část), Severní Mariany, Nauru, Palau, Jižní Súdán, Sint Maarten, Turks a Caicos, Černá Hora, Východní Timor, Britské Panenské ostrovy, a Kosovo. Pro období 2008–2010 chybí údaje pro následující státy a teritoria: Americká Samoa, Normanské ostrovy, Curacao, ostrov Man, Sv. Martin (francouzská část), Severní Mariany, Nauru, Palau, Jižní Súdán, Sint Maarten, Turks a Caicos, a Kosovo. Pro poslední analyzované období 2016–2018 chybí data pro následující státy a území: Americká Samoa, Normanské ostrovy, ostrov Man, Sv. Martin (franc. část), Severní Mariany, Palau, KILDR, Sint Maarten, a Turks a Caicos.

Předplatné vysokorychlostního internetu, na 100 lidí (WB)

Předplatné vysokorychlostního internetu (připojení TCP/IP) se vztahuje na připojení při rychlostech minimálně 256 kbit/s, které je realizováno kabelovým modemem, DSL, optickým vláknem či pozemním pevným širokopásmovým připojením. Indikátor vylučuje předplatné, které má přístup k datové komunikaci (včetně internetu) prostřednictvím mobilních sítí. Zahrnuje jak rezidenční předplatné, tak předplatné pro organizace. (WB, 2020)

Cenzura médií (V-Dem)

Hlavní otázkou indikátoru je, zda se vláda snaží přímo nebo nepřímo cenzurovat tištěná a digitální média. Mezi nepřímé formy cenzury může patřit politicky motivované udělování rozhlasových frekvencí, stažení finanční podpory, vliv na tisková zařízení a distribuční sítě, vybrané šíření reklamy, obtížné požadavky na registraci nebo úplatkářství. Autoři ukazatele objasňují, že se nezabývají cenzurou nepolitických témat, jako např. dětskou pornografií nebo urážlivými státními útoky vůči určitému náboženství. Hodnoty se pohybují na škále 0–4, přičemž 0 značí časté vládní pokusy o cenzuru médií a naopak 4 představuje jen mimořádné pokusy o cenzuru médií ze strany státního aparátu, a pokud se tak stane a cenzura vyjde najevo, zodpovědné osoby jsou potrestány. (Pemstein et al., 2019)

Příloha 4: Zkratky proměnných, které byly využity pro konstrukci indexů

Zkratky proměnných	Název proměnných (ČJ)	Název proměnných (AJ)	Zdroj
dem1	Osobní práva	<i>Personal rights</i>	
proprights	Vlastnická práva	<i>Property rights</i>	V-Dem
accjust	Přístup ke spravedlnosti	<i>Access to justice</i>	V-Dem
polrightagg	Politická práva	<i>Political rights</i>	Freedom House
rulelaw	Úroveň právního státu	<i>Rule of law</i>	World Government Indicators
dem2	Osobní svobody	<i>Personal freedoms</i>	
corruption	Vnímání korupce	<i>Control of corruption</i>	World Government Indicators
freedrelig	Svoboda vyznání	<i>Freedom of religion</i>	V-Dem
freexp	Svoboda vyjadřování	<i>Freedom of expression</i>	V-Dem
persautonomy	Osobní autonomie a individuální práva	<i>Personal autonomy & Individual rights</i>	Freedom House; Civil liberties - G
dem3	Rovné zacházení a absence diskriminace	<i>Equal treatment and absence of discrimination</i>	
minordiscr	Diskriminace a násilí vůči menšinám	<i>Discrimination and violence against minorities</i>	Fund for Peace, FSI
eqdistres	Index rovnoměrného rozdělení zdrojů	<i>Equal distribution of resources index</i>	V-Dem
eqpowersocgrp	Rovnost politické moci sociálních skupin	<i>Equality of political power by social group</i>	V-Dem
eqpowersocpos	Rovnost politické moci podle socioekonomického postavení	<i>Equality of political power by socioeconomic position</i>	V-Dem
gen1	Sociální oblast	<i>Social</i>	
accpubser	Dostupnost veřejných služeb podle pohlaví	<i>Access to public services distributed by gender</i>	V-Dem
totedpar	Celková rovnost vzdělání	<i>Total education parity</i>	IHME, SPI
lifefem	Střední délka života při narození ženy	<i>Life expectancy at birth, female</i>	World Bank
contracept	Uspokojená poptávka po antikoncepci	<i>Satisfied demand for contraception</i>	UN DESA
gen2	Ekonomická oblast	<i>Economic</i>	
accstatejobs	Přístup ke státnímu zaměstnání	<i>Access to state jobs by gender</i>	V-Dem
neetdiff	Rozdíl v neúčasti mladých (věk 15 - 24 let) žen a mužů na zaměstnání, vzdělání, či stáži	<i>Difference of female and male youth NEET rate</i>	ILO
inactdiff	Rozdíl v neúčasti žen a mužů na trhu práce	<i>Difference of female and male labour market inactivity rate</i>	ILO
unempldiff	Rozdíl v nezaměstnanosti žen a mužů	<i>Difference of female and male unemployment rate</i>	ILO
gen3	Politická a právní oblast	<i>Political and legal</i>	
parliamfem	Zastoupení žen v parlamentu	<i>Proportion of seats held by women in national parliament</i>	World Bank

accjustwomen	Přístup žen k spravedlnosti	<i>Access to justice for women</i>	V-Dem
proprirightwomen	Vlastnická práva žen	<i>Property rights for women</i>	V-Dem
freediscw	Svoboda vyjadřování žen	<i>Freedom of discussion for women</i>	V-Dem
know1	Diseminace znalostí	<i>Knowledge dissemination</i>	
learnindex	Learning index, ženy s 5-9 lety vzdělání	<i>Learning index, females with 5-9 years of education</i>	IHME
myos	Střední délka vzdělání	<i>Mean years of schooling</i>	UNDP
noschooling	Podíl žen ve věku 25-29 let s žádným vzděláním	<i>Proportion of females aged 25-29 with no schooling</i>	IHME
edequal	Rovnost vzdělání	<i>Educational equality</i>	V-Dem
know2	Produkce znalostí	<i>Knowledge production</i>	
universitiespc	Celkový počet univerzit na milion obyvatel	<i>Total number of universities, per million people</i>	V-Dem
freedacadcult	Svoboda akademického a kulturního projevu	<i>Freedom of academic and cultural expression</i>	V-Dem
acadarticlespc_In	Četnost vědeckých publikací per capita	<i>Scientific publications per capita</i>	Scimago, In-transformation used
femterted	Podíl žen ve věku 25-29 let s 15-18 lety vzdělání	<i>Proportion of females aged 25-29 with 15-18 years of schooling</i>	IHME
know3	Přístup ke znalostem	<i>Access to knowledge</i>	
internet	Lidé využívající internet, % populace	<i>Individuals using the internet, % population</i>	World Bank
fxdbroad	Předplatné vysokorychlostního internetu, 100 lidí	<i>Fixed broadband subscriptions, per 100 people</i>	World Bank
mobiles	Předplatné mobilních telefonů, 100 lidí	<i>Mobile phones subscriptions per 100 people</i>	World Bank, ITU
mediacens	Cenzura médií	<i>Media censorship</i>	V-Dem

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 5: Korelační tabulky

	Dem1_proprights	Dem1_accjust	Dem1_polrightagg	Dem1_rulelaw		Dem2_corruption	Dem2_freedrelig	Dem2_freexp	Dem2_persautonomy
Dem1_proprights	1,00				Dem2_corruption	1,00			
Dem1_accjust	0,73	1,00			Dem2_freedrelig	0,39	1,00		
Dem1_polrightagg	0,75	0,78	1,00		Dem2_freexp	0,52	0,72	1,00	
Dem1_rulelaw	0,62	0,78	0,70	1,00	Dem2_persautonomy	0,76	0,65	0,76	1,00

	Dem3_minordiscr	Dem3_eqdistres	Dem3_eqpowersocgrp	Dem3_eqpowersocpos		Gen1_accpubser	Gen1_totedpar	Gen1_lifefem	Gen1_contracept
Dem3_minordiscr	1,00				Gen1_accpubser	1,00			
Dem3_eqdistres	0,57	1,00			Gen1_totedpar	0,67	1,00		
Dem3_eqpowersocgrp	0,49	0,49	1,00		Gen1_lifefem	0,68	0,77	1,00	
Dem3_eqpowersocpos	0,46	0,53	0,62	1,00	Gen1_contracept	0,49	0,68	0,67	1,00

	Gen2_accstatejobs	Gen2_neetdiff	Gen2_inactdiff	Gen2_unempldiff		Gen3_parliamfem	Gen3_accjustwomen	Gen3_proprightwomen	Gen3_freediscw
Gen2_accstatejobs	1,00				Gen3_parliamfem	1,00			
Gen2_neetdiff	0,36	1,00			Gen3_accjustwomen	0,26	1,00		
Gen2_inactdiff	0,37	0,54	1,00		Gen3_proprightwomen	0,16	0,72	1,00	
Gen2_unempldiff	0,20	0,26	0,41	1,00	Gen3_freediscw	0,19	0,77	0,70	1,00

	Know1_learnindex	Know1_myos	Know1_noschooling	Know1_eequal		Know2_universitiespc	Know2_freedacadult	Know2_acadarticlespc_In	Know2_femterted
Know1_learnindex	1,00				Know2_universitiespc	1,00			
Know1_myos	0,75	1,00			Know2_freedacadult	0,28	1,00		
Know1_noschooling	0,57	0,80	1,00		Know2_acadarticlespc_In	0,45	0,42	1,00	
Know1_eequal	0,67	0,71	0,52	1,00	Know2_femterted	0,49	0,28	0,75	1,00

	Know3_internet	Know3_fxdbroad	Know3_mobiles	Know3_mediacens
Know3_internet	1,00			
Know3_fxdbroad	0,87	1,00		
Know3_mobiles	0,79	0,62	1,00	
Know3_mediacens	0,28	0,37	0,23	1,00

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 6: Principal component analysis

	Dem1	Dem2	Dem3	Gen1	Gen2	Gen3	Know1	Know2	Know3	
Počet pozorování	526	522	511	510	513	510	512	504	515	
Počet parametrů	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
Eigen values	Faktor 1	3,19	2,93	2,59	2,98	2,1	2,55	3,02	2,4	2,7
	Faktor 2	0,39	0,67	0,62	0,52	0,83	0,92	0,51	0,78	0,86
	Faktor 3	0,23	0,26	0,44	0,27	0,65	0,3	0,33	0,62	0,36
	Faktor 4	0,19	0,14	0,35	0,23	0,43	0,22	0,13	0,2	0,08
Počet faktorů v analýze	1	1	1	1	1	1	1	1	1	

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 7: Hodnoty Cronbachovy alfy a KMO pro komponenty indexů

Komponenty indexů	Cronbachova alfa	KMO
Osobní práva	0,92	0,83
Osobní svobody	0,88	0,72
Rovné zacházení a absence diskriminace	0,82	0,77
Sociální oblast	0,89	0,81
Ekonomická oblast	0,69	0,69
Politická a právní oblast	0,78	0,75
Diseminace znalostí	0,89	0,76
Produkce znalostí	0,77	0,66
Přístup ke znalostem	0,82	0,62

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 8: Váhy jednotlivých indikátorů na skóre příslušných komponent

Komponenta_indikátor	Neupravené váhy	Upravené váhy (%)⁶¹
s_dem1_proprights	0,272273239	24,31
s_dem1_accjust	0,289803093	25,88
s_dem1_polrightagg	0,284647172	25,42
s_dem1_rulelaw	0,273210826	24,40
s_dem2_corruption	0,265619615	22,79
s_dem2_freedrelic	0,276937386	23,76
s_dem2_freexp	0,30326555	26,02
s_dem2_persautonomy	0,319867771	27,44
s_dem3_minordiscr	0,299530356	24,12
s_dem3_eqdistres	0,312412403	25,15
s_dem3_eqpowersocgrp	0,314296787	25,31
s_dem3_eqpowersocpos	0,315791381	25,43
s_gen1_accpubser	0,274405601	23,72
s_gen1_totedpar	0,305450408	26,41
s_gen1_lifefem	0,303130375	26,21
s_gen1_contracept	0,273776938	23,67
s_gen2_accstatejobs	0,31047608	22,64
s_gen2_neetdiff	0,368995067	26,90
s_gen2_inactdiff	0,398375489	29,05
s_gen2_unempldiff	0,293723968	21,42
s_gen3_parliamfem	0,141352867	11,80
s_gen3_accjustwomen	0,359557005	30,01
s_gen3_proprightwomen	0,34290377	28,62
s_gen3_freediscw	0,354156895	29,56
s_know1_learnindex	0,285570399	24,87
s_know1_myos	0,312739076	27,24
s_know1_noschooling	0,276340916	24,07
s_know1_edequal	0,273640883	23,83
s_know2_universitiespc	0,295618235	23,20
s_know2_freedacadcult	0,24542675	19,26
s_know2_acadarticlespc_ln	0,372298525	29,22
s_know2_femterted	0,360786552	28,32
s_know3_internet	0,354291693	29,90
s_know3_fxdbroad	0,337760729	28,51
s_know3_mobiles	0,317213466	26,77
s_know3_mediacens	0,175601103	14,82

Zdroj: Vlastní zpracování

⁶¹ Neupravené váhy z předchozího sloupce tabulky jsou přepočítány tak, aby se jejich součet v rámci příslušné komponenty rovnal 100 %.

Příloha 9: Demokracie v muslimských zemích

	1973			1983			1993			2003			2013			2019		
	PR	CL	Status	PR	CL	Status	PR	CL	Status	PR	CL	Status	PR	CL	Status	PR	CL	Status
Afghánistán	4	5	PF	7	7	NF	6	6	NF	6	6	NF	6	6	NF	5	6	NF
Albánie	7	7	NF	7	7	NF	4	3	PF	3	3	PF	3	3	PF	3	3	PF
Alžírsko	6	6	NF	6	6	NF	7	6	NF	6	5	NF	6	5	NF	6	5	NF
Ázerbájdžán	-	-	-	-	-	-	5	5	PF	6	5	PF	6	5	NF	7	6	NF
Bahrajn	6	5	NF	5	5	PF	6	5	PF	5	5	PF	6	6	NF	7	6	NF
Bangladéš	2	4	PF	6	5	PF	2	3	F	4	4	PF	3	4	PF	5	5	NF
Brunej	6	5	NF	6	5	NF	7	6	NF	6	5	NF	6	5	NF	6	5	NF
Burkina Faso	3	4	PF	6	5	PF	5	5	PF	4	4	PF	5	3	PF	4	3	PF
Čad	6	7	NF	7	6	NF	6	6	NF	6	5	NF	7	6	NF	7	6	NF
Džibuti	4	4	PF	5	6	NF	6	6	NF	4	5	PF	6	5	NF	6	5	NF
Egypt	6	6	NF	5	5	PF	5	6	PF	6	6	NF	5	5	PF	6	6	NF
Eritrea	-	-	-	-	-	-	6	5	NF	7	6	NF	7	7	NF	7	7	NF
Gambie	2	2	F	3	4	PF	1	2	F	4	4	PF	6	6	NF	4	5	PF
Guinea	7	7	NF	7	7	NF	6	5	PF	6	5	NF	5	5	PF	5	4	PF
Indonésie	5	5	PF	5	5	PF	6	5	PF	3	4	PF	2	3	F	2	4	PF
Irák	7	7	NF	6	7	NF	7	7	NF	7	7	NF	6	6	NF	5	6	NF
Írán	5	6	NF	6	6	NF	6	6	NF	6	6	NF	6	6	NF	6	6	NF
Jemen	-	-	-	-	-	-	6	4	PF	6	5	NF	6	6	NF	7	6	NF
Jordánsko	6	6	NF	6	6	NF	3	3	PF	6	5	PF	6	5	NF	5	5	PF
Katar	6	5	NF	5	5	PF	7	6	NF	6	6	NF	6	5	NF	6	5	NF
Kazachstán	-	-	-	-	-	-	5	5	PF	6	5	NF	6	5	NF	7	5	NF
Komory	-	-	-	-	-	-	4	2	PF	5	4	PF	3	4	PF	4	4	PF
Kosovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	4	PF	3	4	PF
KSA	6	6	NF	6	7	NF	7	7	NF	7	7	NF	7	7	NF	7	7	NF
Kuvajt	4	4	PF	4	4	PF	5	5	PF	4	5	PF	5	5	PF	5	5	PF
Kyrgyzstán	-	-	-	-	-	-	4	2	PF	6	5	NF	5	5	PF	5	4	PF
Libanon	2	2	F	5	4	PF	5	4	PF	6	5	NF	5	4	PF	5	4	PF
Libye	7	6	NF	6	6	NF	7	7	NF	7	7	NF	4	5	PF	7	6	NF
Malajsie	2	3	F	3	4	PF	5	4	PF	5	5	PF	4	4	PF	4	4	PF
Maledivy	3	2	PF	5	5	PF	6	5	NF	6	5	NF	5	4	PF	5	5	PF
Mali	7	6	NF	7	6	NF	2	3	F	2	3	F	7	5	NF	4	4	PF
Maroko	5	4	PF	4	5	PF	6	5	PF	5	5	PF	5	4	PF	5	5	PF
Mauritánie	6	6	NF	7	6	NF	7	6	NF	5	5	PF	6	5	NF	6	5	NF
Niger	6	6	NF	7	6	NF	5	4	PF	4	4	PF	3	4	PF	4	4	PF
Omán	7	6	NF	6	6	NF	6	5	PF	6	5	NF	6	5	NF	6	5	NF
Pákistán	3	5	PF	7	5	NF	4	5	PF	6	5	NF	4	5	PF	5	5	PF
SAE	7	5	NF	5	5	PF	6	5	PF	6	5	NF	6	6	NF	7	6	NF
Senegal	6	6	NF	4	4	PF	4	3	PF	2	3	F	2	3	F	2	3	F
Sierra Leone	4	5	PF	5	5	PF	7	6	NF	4	4	PF	2	3	F	3	3	PF
Somálsko	7	6	NF	7	7	NF	7	7	NF	6	7	NF	7	7	NF	7	7	NF
Súdán	6	6	NF	5	5	PF	7	7	NF	7	7	NF	7	7	NF	7	7	NF
Sýrie	7	7	NF	6	7	NF	7	7	NF	7	7	NF	7	7	NF	7	7	NF
Tádžikistán	-	-	-	-	-	-	6	6	NF	6	5	NF	6	6	NF	7	6	NF

Tunisko	6	5	NF	5	5	PF	6	5	PF	6	5	NF	3	4	PF	2	3	F
Turecko	3	4	PF	4	5	PF	2	4	PF	3	4	PF	3	4	PF	5	6	NF
Turkmenistán	-	-	-	-	-	-	7	6	NF	7	7	NF	7	7	NF	7	7	NF
Uzbekistán	6	5	NF	6	7	NF	6	6	NF	7	6	NF	7	7	NF	7	6	NF

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z Freedom House

VÝVOJ ROZVOJOVÝCH DEFICITŮ V ISLÁMSKÝCH ZEMÍCH ZÁVISLÝCH NA TĚŽBĚ NEROSTNÝCH SUROVIN

AUTOREFERÁT DISERTAČNÍ PRÁCE

Studijní program: P1314 Geografie

Obor: Mezinárodní rozvojová studia

Školitel: doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.

Katedra rozvojových a environmentálních studií
Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Mgr. Pavla Vítová

EVOLUTION OF DEVELOPMENT DEFICITS IN ISLAMIC COUNTRIES DEPENDENT ON MINERAL RESOURCE EXTRACTION

PH.D. THESIS SUMMARY

Study Programme: P1314 Geography

Specialisation: International Development Studies

Supervisor: doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.

Department of Development and Environmental Studies
Faculty of Science, Palacký University in Olomouc

Olomouc 2020

Disertační práce byla vypracována v prezenční formě doktorského studia na Katedře rozvojových a environmentálních studií Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

This dissertation thesis was compiled within the doctoral study programme at the Department of Development and Environmental Studies, Palacký University in Olomouc.

Předkladatel / Submitter::

Mgr. Pavla Vítová
Katedra rozvojových a environmentálních studií
Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
17. listopadu 12
771 46 Olomouc

Školitel / Supervisor:

doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.
Katedra geografie
Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
17. listopadu 12
771 46 Olomouc

Oponenti / Opponents:

doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.
doc. RNDr. Daniel Gurňák, Ph.D.

Obhajoba disertační práce se koná před komisí pro obhajoby disertačních prací doktorského studia v programu P1314 Geografie, studijním oboru 6702V004-02/Mezinárodní rozvojová studia, v prostorách Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, 17. listopadu 12, 771 47 Olomouc.

The defence of the dissertation thesis will be held at the commission for the defence of dissertation thesis of Ph.D. degree in study programme P1314 Geography, specialisation International Development Studies, in the premises of the Faculty of Science, Palacký University in Olomouc, 17. listopadu 12, 771 47 Olomouc.

S disertační prací je možné se seznámit na studijním oddělení Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, 17. listopadu 12, 771 47 Olomouc.

The dissertation thesis is available at the Study Department, Faculty of Science, Palacký University in Olomouc, 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc.

Obsah

Úvod.....	2
1 Metodika	4
1.1 Cíle práce.....	4
1.2 Konceptuální rámec	5
1.2.1 Vymezení islámských zemí.....	5
1.2.2 Vymezení zemí závislých na těžbě nerostných surovin.....	5
1.3 Metodika výzkumu	6
1.4 Struktura indexů	7
2 Rozvojové deficity	11
2.1 Znalostní/vědomostní deficit	11
2.1.1 Rozšiřování znalostí	11
2.1.2 Produkce znalostí	13
2.1.3 Řešení znalostního/vědomostního deficitu.....	14
2.2 Demokratický deficit	15
2.2.1 Projevy deficitu v islámských zemích.....	15
2.2.2 Příčiny demokratického deficitu	16
2.3 Genderový deficit	18
2.3.1 Projevy deficitu	19
2.3.2 Příčiny deficitu	21
3 Analýza vybraných rozvojových deficitů muslimských zemí	23
Závěr.....	29
Seznam literatury.....	31
Přílohy	43
Odborný životopis	46

Abstrakt

Disertační práce se věnuje vývoji vybraných rozvojových deficitů stanovených rozvojovou agenturou OSN (UNDP) pro Arabský svět. Cílem studie je deskripce a analýza demokratického, *genderového*, a znalostního/vědomostního deficitu islámského světa s přihlédnutím k těžbě nerostných surovin v různých regionech muslimského světa. Existence a vývoj jednotlivých deficitů jsou zkoumány prostřednictvím zkonstruovaných složených indexů, které hodnotí deficity jak na regionálních úrovních, tak také ve vztahu k nerostným surovinám. Provedené analýzy prokázaly existenci rozvojových deficitů jak pro arabské, tak pro muslimské země. Ukázalo se nicméně, že je žádoucí deficity hodnotit při kontrole ekonomické rozvinutosti zemí, která pozitivně ovlivňuje performanci ve všech třech oblastech. Protože však větší část muslimských států patří mezi chudší rozvojové země, některé deficity souvisí také s jejich nižší úrovní socioekonomického rozvoje (nejen tedy s tím, že jsou muslimské nebo arabské). Analýzy se zahrnutím HND na obyvatele tak rozsah většiny deficitů snížily (tento efekt zcela neplatí jen u vzdělanostního deficitu). Vliv závislosti na nerostných surovinách na výkon zemí v jednotlivých oblastech je významně negativní.

Klíčová slova: rozvojový deficit, arabské země, islám, nerostné suroviny

Úvod

V roce 2002 byly pro centrum islámského světa, tzv. Arabský svět dle terminologie UNDP¹, stanoveny touto rozvojovou agenturou v první zprávě² tři fundamentální oblasti lidského rozvoje, ve kterých region v porovnání se zbytkem světa zaostává. Jedná se o znalostní/vědomostní deficit, demokratický deficit a postavení ženy ve společnosti, tzv. *genderový deficit* (AHDR, 2002).

Druhá zpráva rozvojové agentury OSN, která byla publikována v roce 2003, se hlouběji zaměřuje na problematiku znalostního/vědomostního deficitu. Analyzuje rostoucí vědeckou (znalostní) propast (tzv. *knowledge gap*) Blízkého východu a přibližuje nabývání a vytváření znalostí regionu, které jsou výrazně ovlivněny kulturním, ekonomickým a politicko-sociálním kontextem (AHDR, 2003). Znalosti a jejich získávání se všeobecně považují za prostředek rozšiřování lidských svobod, posilují schopnost zaručit zmíněné svobody prostřednictvím dobrého vládnutí (tzv. *good governance*) a umožňují dosáhnout vyšších lidských morálních cílů (Jafarzadeh, Bagher Beheshti, 2011).

V pořadí třetí zpráva agentury OSN, publikovaná v roce 2004, hlouběji analyzuje demokratický deficit. Koncept demokracie či svobody může být vysvětlen dvěma způsoby. Užší pojetí se soustředí pouze na lidská a politická práva a občanské svobody, a širší pojetí, se kterým pracuje i třetí report, vysvětluje demokracii kromě výše zmíněného užšího pojetí také jako svobody od útlaku a od všech faktorů ohrožujících lidskou důstojnost (hlad, nemoci, chudoba, strach) (AHDR, 2004). Ačkoliv třetí zpráva vznikla již v roce 2004, tedy před událostmi tzv. Arabského jara, jež v některých státech zajistilo příklon k demokracii, lze ji stále považovat za platnou.

Nerovnost mezi pohlavími, od nízké integrace žen ve společnosti, po právo žen vdát se za muže odlišné národnosti či vyznání, je obsáhlou kapitolou, které se věnuje v pořadí již čtvrtý report UNDP „*Towards the Rise of Women in the Arab World*“, který byl vydán v roce 2005. Jak název napovídá, vydání analyzuje genderový deficit a zkoumá vztahy mezi jednotlivými složkami společnosti (kulturní, náboženské, právní, politické a socioekonomické) a jejich vlivu na status žen. Podle reportu by měla na Blízkém východě platit rovnost příležitostí mužů a žen, a to nejen v zaměstnání, ale také například v udělování občanství či vlastnictví majetku.

¹ *United Nations Development Programme* je rozvojová agentura OSN, jejímž hlavním cílem je pomoci lidem zajistit lepší život.

² UNDP vydávají zprávy označeny *Arab Human Development Reports* (AHDR).

V žádném případě by *genderové* rozdíly neměly vést k podpoře teorií nerovnosti mezi pohlavími nebo jiné formě diskriminace (AHDR, 2005).

Považuje-li se Arabský svět za centrum islámského světa, mohou být rozvojové deficity stanoveny UNDP pro region, resp. země Blízkého východu, platné také pro ostatní islámské země v odlišných světových regionech? A jaká je souvislost těchto deficitů s nerostným bohatstvím?

1 Metodika

1.1 Cíle práce

Hlavním cílem práce je deskripce a analýza rozvojových deficitů islámského světa s přihlédnutím k těžbě nerostných surovin v různých regionech islámského světa. K měření deficitů budou navrženy a zkonstruovány složené indexy, jejichž pomocí pak bude existence a vývoj deficitů analyzován, a to jak na regionálních úrovních, tak také ve vztahu k nerostným surovinám. K naplnění cílů povedou odpovědi na stanovené výzkumné otázky:

1. Lze rozvojové deficity v Arabském světě, resp. islámských zemích, identifikovat i na konci druhé dekády 21. století, nebo dochází k jejich eliminaci (či naopak prohloubení) v čase?
2. Lze rozvojové deficity aplikovat v průměru na všechny islámské země, když byly vymezeny pouze pro Arabský svět?
3. Existuje souvislost mezi významností nerostných surovin v ekonomikách islámských států a jednotlivými rozvojovými deficity v těchto zemích?
4. Liší se tato významnost mezi různými regionálními skupinami islámských zemí, resp. mezi těmito zeměmi navzájem?

Práci lze rozdělit na dvě části, přičemž první část představí čtenáři rozvojové deficity, znalostní/vědomostní, demokratický a *genderový*. Jsou zde prezentovány projevy jednotlivých deficitů, jejich příčiny a případně také řešení, jak jednotlivé deficity překonat. Zatímco první část práce je teoretická, druhá empirická část je postavena na analýze rozvojových deficitů muslimského světa, s přihlédnutím k souvislostem mezi závislostí na nerostných surovinách (NS) a rozvojovými deficity. Deficity a jejich souvislosti s nerostnými surovinami budou analyzovány na každém stanoveném rozvojovém deficitu zvlášť prostřednictvím tří navržených indexů. Každý z indexů je složen ze tří komponent, které se zaměřují vždy na jednu konkrétní podoblast deficitu, a každá komponenta zahrnuje čtyři indikátory, které jsou pro měření dané komponenty vhodné jak konceptuálně, tak také statisticky (viz dále). Kromě komparace výsledků mezi světovými regiony se práce zaměří také na vývoj indexů (resp. rozvojových deficitů) islámských zemí v čase.

1.2 Konceptuální rámec

1.2.1 Vymezení islámských zemí

V práci je využit přístup Altwajiri³ (2014) pro stanovení muslimské země, nicméně nejsou brány v potaz země, které jsou pouze s historií islámu spojeny či jsou jím silně ovlivněny (například Indie). Je tedy operováno s islámskými zeměmi vymezenými podle počtu obyvatel vyznávajících islám. To znamená, že každá země s 50% a větším podílem muslimů z celkového počtu populace je zařazena do skupiny islámských zemí. Existují rozdílné informace o počtu muslimů v jednotlivých státech (např. The World Factbook, 2019; Pew Research, 2017), proto jsou v práci využita data z jediného zdroje, a to světové databáze náboženství *World Religion Database* editorů Grim a Johnson. Počet takto stanovených zemí čítá 50 (jejich seznam je uveden v příloze 1). Několik zemí se nachází na hranici zařaditelnosti – jedná se o Bosnu a Hercegovinu a Nigérii – do samotné analýzy tyto země nejsou zařazeny.

Odpovědi na část výzkumných otázek vyžadují komparaci islámských zemí zařazených do sedmi světových regionů dle metodiky Světové banky: (1) východní Asie a Pacifik, (2) Evropa a střední Asie, (3) Latinská Amerika a Karibik, (4) Blízký východ a severní Afrika,⁴ (5) severní Amerika, (6) jižní Asie, a (7) subsaharská Afrika. Metodika instituce Světové banky byla zvolena proto, že AHDR také využívají regiony vymezené Světovou bankou, navíc však operují s daty pro skupinu tzv. *Arabského světa*, opět vymezenou institucí Světové banky. Do Arabského světa je zařazeno celkem 22 států: Alžírsko, Bahrajn, Džibuti, Egypt, Irák, Jemen, Jordánsko, Katar, Komory, Kuvajt, Libanon, Libye, Maroko, Mauritanie, Omán, Palestina, Saúdská Arábie, Somálsko, Spojené arabské emiráty, Súdán, Sýrie, a Tunisko.

1.2.2 Vymezení zemí závislých na těžbě nerostných surovin

Práce analyzuje vývoj rozvojových deficitů v islámských zemích s přihlédnutím k závislosti na těžbě nerostných surovin. Specifikace těžby u islámských zemí byla zvolena s ohledem na významnost nerostných surovin v rámci státních ekonomik mnoha zemí v regionu. V analýze bude tedy také kontrolován vliv nerostných surovin na rozvojové deficity stanovené v AHDR. Podle mnoha studií (Ross, 2001; Collier a Hoeffler, 2009; nebo Caselli a Tesei, 2011) nerostné

³ Dle Altwajiri (2014) jsou termínem „islámské země“ označovány státy nacházející se v různých částech světa, jejichž náboženstvím je islám a které jsou spojeny s jeho historií nebo jím jsou silně ovlivněny. „Islámské země“ jsou takové státy, kde většina obyvatel vyznává islám. Altwajiri (2014) ve své publikaci uvádí, že mezi islámské země lze zahrnout 86 států převážně z Afriky a Asie, a počet takových států se nadále zvyšuje.

⁴ Podle Světové banky Malta spadá do regionu Blízký východ a severní Afrika, nicméně vzhledem k jejímu členství v Evropské unii byla pro tuto práci zařazena do oblasti Evropa a stř. Asie.

bohatství významně negativně ovlivňuje rozvojové deficity, např. demokracii, a proto je žádoucí zjistit, zda se tak děje i v jiném regionu než na Blízkém východě.

Země je dle definice Mezinárodního měnového fondu (MMF) a jiných organizací považována za „závislou na těžbě nerostných surovin“ v případě, že (1) příjmy z nerostných surovin představují minimálně 10 % z celkových příjmů země, nebo (2) export nerostných surovin konkrétní země tvoří 20 % a více z celkového objemu exportu země (ICMM, 2018; IMF, 2012). Na základě této definice mohou být země zařazeny do čtyř skupin:

- (1) skupina zemí, jejichž příjmy z nerostných surovin představují minimálně 10 % z celkových příjmů země;
- (2) skupina zemí s exportem nerostných surovin vyšším nebo rovnu 20 % a více z celkového objemu exportu země;
- (3) skupina zemí, které splňují alespoň jednu z předchozích dvou definic (tzv. slabá definice závislosti);
- (4) skupina zemí, které splňují obě dvě podmínky (tzv. silná definice závislosti).

Do první skupiny států, jejichž příjmy z nerostných surovin představují minimálně 10 % z celkových příjmů země, spadá ze všech muslimských zemí celkem 17 států. Do druhé skupiny zemí s exportem nerostných surovin vyšším nebo rovnu 20 % z celkového objemu exportu země lze zařadit 27 států; ve třetí skupině zemí, kde musí být splněna alespoň jedna z podmínek, se nachází 28 muslimských zemí; a v poslední skupině, kde musí být splněny obě podmínky, je 16 zemí. Rozšíření skupin zemí z původních dvou na čtyři umožní pestřejší analýzu vlivu rozvojových deficitů na jednotlivé země dle úrovně „nerostné závislosti“. Pro analýzu rozvojových deficitů ve vztahu k nerostným surovinám budou použity údaje pro všechny dostupné země světa (nejen muslimské), přičemž do první kategorie zemí spadá 17 nemuslimských zemí, do druhé kategorie patří 51 nemuslimských zemí, ve třetí skupině se nachází 50 nemuslimských zemí a v poslední skupině je 9 nemuslimských zemí.

1.3 Metodika výzkumu

Pro měření deficitů jsou navrženy a následně vypočítány složené indexy, pro jejichž konstrukci je využito hned několik statistických metod: korelační analýza ověřuje souvislost mezi jednotlivými indikátory, které jsou zahrnuty v jedné konkrétní komponentě indexu. Existence jednoho společného základního faktoru pro každou komponentu indexu je ověřována pomocí analýzy základních komponent, resp. faktoru (*principal component analysis*, resp. *principal factor analysis*). PCA/PFA je také používána pro stanovení vah jednotlivých indikátorů v rámci každé komponenty indexu. Komponenty jsou pak do hodnoty indexu pro daný deficit

agregovány prostřednictvím prostých aritmetických průměrů. Kromě PCA/PFA faktoru se vhodnost jednotlivých indikátorů, kterých je v jednom indexu celkem dvanáct, testuje prostřednictvím Cronbachovy alfy⁵ a KMO⁶ analýzy. Pro získání odpovědí na výzkumné otázky jsou vypočítané hodnoty indexů dále analyzovány pomocí metod deskriptivní statistiky, grafických metod formou komparací atd. Dále jsou využívány také metody korelační a regresní analýzy, jejichž prostřednictvím jsou analyzovány a komparovány deficity pro muslimské a (ne)muslimskými země, včetně souvislostí deficitů se závislostí na těžbě nerostných surovin.

Tři rozvojové deficity (demokratický, *genderový* a znalostní/vědomostní) byly vybrány z důvodu jejich prvotního určení jako nejpalčivějších oblastí zaostávání Arabského světa. Zpráva vydaná rozvojovou agencí OSN (UNDP) v roce 2002 dospěla k závěru, že arabské země musí začít s rozvojem společnosti a zajistit, aby se plné dodržování lidských práv a svobod stalo základními kameny řádné správy věcí veřejných, které vedou k lidskému rozvoji; aby arabské ženy získaly plné rovnocenné postavení ve společnosti a mohly využít všech příležitostí k rozvoji svých schopností, které následně budou moci plně uplatnit; aby znalosti byly efektivně využívány a sloužily jako hybná síla pokroku s cílem posílit lidské blaho v celém regionu (AHDR, 2002). Protože od stanovení prvních tří deficitů uplynulo více než patnáct let, bylo zajímavé ověřit jejich platnost v současnosti a zároveň zjistit, zda se s podobnými problémy potýkají i další islámské země mimo MENA (*Middle East and North Africa*) region.

1.4 Struktura indexů

K měření rozvojových deficitů, jsou zkonstruovány celkem tři indexy, z nichž každý jeden je věnován analýze jednoho z deficitů. Struktura všech tří indexů je identická, každý index je složen ze tří komponent (neboli oblastí, v rámci níž je zkoumán deficit) a každá komponenta je reprezentována čtyřmi indikátory, kterých je tak v jednom indexu celkem dvanáct. Výběr indikátorů do jednotlivých komponent indexu byl inspirován metodikou *Social Progress Index* (Stern et al., 2020), která je založená na následujících základních principech: (1) měří se výstupy a výsledky, nikoliv vstupy; (2) používají se neekonomické indikátory (tento princip je částečně porušen u ekonomické dimenze *genderového* deficitu, kde však má své konceptuální opodstatnění); (3) indikátory musí být relevantní pro všechny země světa, aby byla zajištěná

⁵ Cronbachova alfa (*Cronbach's alpha*) udává míru vnitřní konzistence mezi indikátory v rámci jednotlivých komponent. Empirické pravidlo udává, že hodnota této statistiky by měla být větší než 0,7 pro jakékoliv validní seskupení proměnných (Bland, Altman, 1997). Pravidlo bylo v analýze splněno.

⁶ Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) analýza měří vhodnost seskupení indikátorů pro faktorovou analýzu. Podle empirického pravidla by mělo platit, že hodnoty průměrné KMO míry jsou vyšší než 0,5, což potvrdí, že indikátory sdružené do dané komponenty vhodně odrážejí její základní koncept (Manly, 1994). Tato podmínka byla u všech komponentů indexu splněna.

komparabilita (nelze tedy používat pouze indikátory relevantní pro muslimské země, vnitrozemské země, apod.).

Znalostní/vědomostní index je sestaven ze tří komponent – diseminace znalostí, produkce znalostí, a přístup ke znalostem. Tyto tři komponenty, které odrážejí strukturu deficitu tak, jak byl definován v AHDR (2003), jsou reprezentovány celkem dvanácti indikátory.

Tabulka 1: Struktura indexu znalostního/vědomostního deficitu

Znalostní/vědomostní deficit	Diseminace znalostí	Střední délka vzdělání (UNDP)
		Podíl žen ve věku 25–29 let s žádným vzděláním (IHME)
		Learning index, ženy s 5–9 lety vzdělání (IHME)
		Rovnost vzdělání (V-Dem)
	Produkce znalostí	Četnost vědeckých publikací per capita (Scimago)
		Celkový počet univerzit na milion obyvatel (V-Dem)
		Podíl žen ve věku 25–29 let s 15–18 lety vzdělání (IHME)
		Svoboda akademického a kulturního projevu (V-Dem)
	Přístup ke znalostem	Lidé využívající internet, % populace (WB)
		Předplatné mobilních telefonů, 100 lidí (ITU, WB)
		Předplatné vysokorychlostního internetu, 100 lidí (WB)
		Cenzura médií (V-Dem)

Zdroj: Vlastní zpracování

Demokratický index je na základě přístupu AHDR (2004) k demokratickému deficitu rozdělen na komponenty „osobní práva“, „osobní svobody“ a „rovné zacházení a absence diskriminace“, přičemž každá komponenta je opět tvořena čtyřmi indikátory.

Tabulka 2: Struktura indexu demokratického deficitu

Demokratický deficit	Osobní práva	Politická práva (Freedom House)
		Přístup ke spravedlnosti (V-Dem)
		Úroveň právního státu (WGI)
		Vlastnická práva (V-Dem)
	Osobní svobody	Svoboda vyjadřování (V-Dem)
		Svoboda vyznání (V-Dem)
		Vnímání korupce (WGI)
		Osobní autonomie a individuální práva (Freedom House)
	Rovné zacházení a absence diskriminace	Diskriminace a násilí vůči menšinám (FSI)
		Index rovnoměrného rozdělení zdrojů (V-Dem)
		Rovnost politické moci sociálních skupin (V-Dem)
		Rovnost politické moci podle socioekonomického postavení (V-Dem)

Zdroj: Vlastní zpracování

Také *genderový* index je složen ze tří komponent, které reflektují přístup AHDR (2005) k *genderovému* deficitu. Tyto tři komponenty se vždy skládají ze čtyř indikátorů, kterých je tak opět celkem dvanáct.

Tabulka 3: Struktura indexu *genderového* deficitu

Genderový deficit	Sociální oblast	Střední délka života při narození, ženy (WB)
		Celková rovnost vzdělání (IHME)
		Dostupnost veřejných služeb podle pohlaví (V-Dem)
		Uspokojená poptávka po antikoncepci (UN DESA)
	Ekonomická oblast	Přístup ke státnímu zaměstnání (V-Dem)
		Rozdíl v nezaměstnanosti žen a mužů (WB, ILO)
		Rozdíl v neúčasti žen a mužů na trhu práce (ILO)
		Rozdíl v neúčasti mladých (věk 15–24) žen a mužů na zaměstnání, vzdělání, či stáži (ILO)
	Politická a právní oblast	Vlastnická práva žen (V-Dem)
		Zastoupení žen v parlamentu (WB)
		Přístup žen k spravedlnosti (V-Dem)
		Svoboda vyjadřování žen (V-Dem)

Zdroj: Vlastní zpracování

Indexy jsou zkonstruovány vždy pro tři časová období 1998–2000, 2008–2010, a 2016–2018. Z těchto období také pochází původní hodnoty jednotlivých indikátorů, ze kterých se index skládá. V každém období se z hodnot za jednotlivé roky vypočítá aritmetický průměr, aby se snížila potenciální fluktuace a také nedostupnost dat. Tyto průměry pak vstupují jako *raw data* do výpočtu indexu. Váhy indikátorů v rámci komponent jsou určeny statisticky metodou základní komponenty (PCA) a v rámci celého indexu jsou váhy jednotlivých komponent stejné, tedy třetinové.

Finální kalkulace probíhá tak, že nejdříve se tzv. min-max metodou⁷ převedou (již transformované)⁸ hodnoty jednotlivých indikátorů na skóre 0–100, kde 100 je nejlepší možný výsledek (odrážející nejlepší pozorovanou hodnotu daného indikátoru v datasetu), a 0 je nejhorší možný výsledek (reflektující nejhorší pozorovanou hodnotu daného indikátoru v datasetu).⁹ Skóre každé komponenty se vypočítá jako vážený průměr skóre jednotlivých

⁷ Tzv. min-max metoda je často používaná metoda standardizace různě měřených proměnných, aby byly vzájemně srovnatelné například na škále 0–100 bodů. Vypočítá se následujícím způsobem pro každé pozorování každé proměnné: od hodnoty konkrétního pozorování se odečte minimální hodnota dané proměnné, následně se tento rozdíl vydělí rozdílem mezi maximální a minimální hodnotou této proměnné.

⁸ Transformovanými hodnotami se myslí hodnoty, které jsou standardizované na z-scores (a které, pokud to bylo třeba, byly předtím zlogaritmovány a invertovány).

⁹ Při konstrukci složených indexů se často využívají tzv. utopie (nejlepší možná dosažitelná hodnota, tj. *best-case scenario*) a dystopie (nejhorší možná dosažitelná hodnota, tj. *worst-case scenario*). Předkládaný index těchto

indikátorů, kde váhy jsou vypočítány metodou PCA. Výsledné skóre indexů se pak vypočítá jako prostý aritmetický průměr tří komponent, ze kterých se daný index skládá. Toto skóre se využívá k analýze rozvojových deficitů muslimských zemí. Deficitem je v tomto kontextu vždy myšlen rozdíl mezi (průměrnou) hodnotou indexu mezi dvěma skupinami zemí, např. mezi muslimskými a nemuslimskými státy.

přístupů nevyužívá, a to proto, že v této studii jde zejména o srovnání hodnot mezi zeměmi, a nikoliv o srovnávání vývoje například vzhledem k určitým stanoveným cílům.

2 Rozvojové deficity

Jedním z nejčastěji zmiňovaných faktorů deficitů v arabských, resp. v islámských zemích, je ekonomický činitel. V mnoha islámských státech lze však více než o faktoru hovořit přímo o ekonomickém deficitu (viz Kahf, 1997), jedná se např. o Afghánistán, Burkina Faso, Čad, Komory a další islámské země (WB, 2019b). Ačkoli tento deficit není v disertační práci analyzován *per se*, je mu věnován prostor, neboť řada studií (Helliwell, 1994; Kamrava, 2007; Elbadawi a Makdisi, 2011) analyzuje vliv ekonomických faktorů na rozvojové deficity a podle mnohých je tento vliv značný. Předkládaná práce s ekonomickou úrovní (a tedy nepřímo i s ekonomickým deficitem) pracuje v analytické části, v níž je efekt ekonomické rozvinutosti zemí kontrolován prostřednictvím ukazatele HND *per capita*.

2.1 Znalostní/vědomostní deficit

Od konce 50. let 20. století je vzdělání považováno za důležitou součást rozvoje rodiny, respektive státu. Ekonomové jako Solow či Kendrick věřili, že čím více je člověk vzdělaný a rozvíjí svoje dovednosti, tím více je produktivní a je pro něho snazší si osvojit nové výrobní postupy za použití nové moderní techniky. Investice do vzdělání byly vnímány jako investice do lidského kapitálu. (Lewin et al., 1983) Nicméně od konce 70. let rozšířený konsenzus o vzdělání jakožto „hnací motor rozvoje“ začíná slábnout, a to se odráží na státních financích alokovaných na školství. (Lewin et al., 1983) Od poloviny 80. a 90. let se opět výdaje ze státního rozpočtu alokované na vzdělání zvyšují, což je patrné i u muslimských zemí, které však v 80. a začátkem 90. let zažily války v MENA regionu, občanské války v řadě afrických států, rozpad Sovětského svazu či jiné události, které postihly i státní výdaje nejen na vzdělání. Z důvodu nestabilní situace byly v této době výdaje na vzdělání nižší než alokace státních financí na zbrojení. Od roku 2000 se však situace v přerozdělování státních financí obrací a školství je podpořeno více než armáda. Nejvíce je to patrné v roce 2018, kdy v zemích bez nerostných surovin bylo alokováno na vzdělání 22,4 % a na zbrojení 7,3 % a obdobně vypadaly podíly státních výdajů i v zemích závislých na nerostných surovinách. Větší státní podpora školství může být dle AHDR (2003) způsobena tím, že nabývání znalostí (rozšiřování a produkce znalostí) a přechod ke znalostní společnosti napomáhají k prevenci terorismu nejen z přelomu tisíciletí.

2.1.1 Rozšiřování znalostí

Islámská společnost je velmi tradiční, konzervativní a statická, co se týče přijímání změn. Hluboce zakořeněné sociální, institucionální, ekonomické a politické překážky brání rozvoji

společnosti po všech stránkách, od *genderové* rovnováhy po osvojování znalostí. Výsledkem je krach procesu rozšiřování znalostí. (Laluddin, 2014; AHDR, 2003) Kvůli přílišnému ochranářskému stylu výchovy dětí je podporována pasivita a váhavé rozhodování, které dále snižuje nezávislost dětí a také jejich sebevědomí, potlačena je zvědavost a potřeba prohledávání, zkoumání. Tento styl výchovy je nejrozšířenějším modelem výchovy dětí v regionu Blízkého východu. (AHDR, 2003)

Nicméně hlavním problémem, který vede ke znalostnímu deficitu, je klesající kvalita vzdělání. Ačkoli statistikové vykazují působivé výsledky ve vzdělání, přetrvává negramotnost žen (téměř 30 %), nedostatečný přístup dětí do primárního stupně vzdělání (v průměru 20 % dětí nemá přístup do základních škol v muslimských zemích) a vyšší vzdělání se potýká s menším zájmem a poklesem zápisu studentů. (WB, 2020)

Také média, jejichž hlavním úkolem je šíření znalostí, jsou v islámském prostředí na špatné úrovni. Na 1000 obyvatel připadá zhruba 64 novin, přičemž v rozvinutých zemích je to až pětkrát víc (AHDR, 2003; UIS, 2020b). Média v muslimských zemích se potýkají s cenzurou, ale v posledních letech dochází k mírnému zlepšení.¹⁰ Vzniká více nezávislých a otevřených novin, které se mohou inspirovat například arabským televizním satelitním kanálem *Al-Jazeera* se sídlem v Kataru. Tento kanál v roce 2003 získal prestižní ocenění za svobodu vyjadřování (The Guardian, 2003). Nicméně dle organizace *Reporters without borders*, která zveřejňuje žebříček svobody tisku ve 180 zemích světa, se v nejhorší kategorii s nejnižší svobodou tisku nachází z 18 světových států 13 muslimských. (RSF, 2020)

Nedostatečné množství novin či nezávislých televizních a internetových kanálů se překvapivě neodráží na výskytu prostředků pro šíření znalostí, jako jsou počítače (v průměru 104 počítačů na 1000 lidí, světově je až 152) a internet (přístup je dokonce vyšší než světový průměr; 54 % obyvatel v muslimských zemích a 49 % ve světě). Nicméně některé ukazatele, jako například překlady knih, vykazují nižší hodnoty než je světový průměr (za první polovinu 80. let pouze 4,4 knihy na 1 milion obyvatel; do maďarštiny 519 a španělštiny 920)¹¹. (AHDR, 2003) Situace v islámských zemích tak není tragická, některé arabské nebo asijské státy dokonce vykazují mnohem lepší údaje (zejména malé a bohaté ropné ekonomiky typu SAE, Katar, Kuvajt či Bahrajn, nebo Malajsie), než činí světové průměry. Že se situace v posledních letech výrazně

¹⁰ Podle organizace *Reporters without borders* se v nejhorší kategorii *The World Press Freedom* indexu nacházelo v roce 2018 celkem 22 zemí, z nichž 16 bylo muslimských. O rok později se dvěma muslimským zemím (Irák, Uzbekistán) zlepšilo hodnocení svobody tisku. (RSF, 2020)

¹¹ V této souvislosti je třeba si uvědomit, že uvedená data jsou přibližně 30 let stará, nicméně v globálním srovnání tehdejší doby jednoznačně vystihují problém znalostního deficitu.

zlepšila, alespoň pokud jde o dostupnost prostředků k šíření znalostí, je evidentní z Arabského jara, kterému se někdy přezdívá facebooková revoluce.

2.1.2 Produkce znalostí

Produkce znalostí je druhou oblastí, v níž některé muslimské státy zaostávají, což prohlubuje jejich znalostní deficit. Jaké jsou příčiny tohoto stavu a vývoje? Muslimské státy stagnují v oblasti vědeckého výzkumu. Opět ale nelze tuto nálepku přiřadit všem státům, protože například mladí Íránci jsou známí svým počítačovým výzkumem a v SAE vzniklo *Masdar city*, jedno z potenciálně nejčistších měst na světě. Přesto však lze obecně shrnout, že zmíněné země trpí malou produkcí výzkumných výstupů, slabým základním výzkumem a v oblastech molekulární biologie či IT v některých státech chybí výzkum úplně. Vlády přispívají zanedbatelnou částku (0,45 % HDP; světový průměr je 2,2 % HDP) do sektoru výzkumu a vývoje a jejich nezáměr se odráží i ve slabé institucionální podpoře. Lhostejnost k vědě a výzkumu v islámských společnostech je evidentní jak z nižšího počtu studentů technických oborů, tak také z počtu vědeckých pracovníků (920 na 1 mil. obyvatel, globálně však až 2000 na 1 mil. lidí). (Zubair, 2018; WB, 2020) Problematiku produkce znalostí může dobře ilustrovat například počet podaných žádostí o patent (za rok). V absolutních hodnotách muslimských zemí se na předních příčkách ukazatele drží Írán spolu s Tureckem, Indonésií a Malajsií. Porovnáme-li podíl patentů na obyvatele, prvenství obhájí Írán, následovaný Tureckem, Brunejí, Kazachstánem a Malajsií. Kromě států severní Afriky u zbývajících afrických muslimských států nelze o existenci technologické produkce hovořit. (WIPI, 2019)

Zatímco věda a technologie spíše stagnují, umění a literatuře se daří lépe. Toto tvrzení je platné pouze při vzájemném porovnávání těchto disciplín (neplatí ve srovnání s ostatním světem). Literaturu a umění totiž neprovází tak výrazná omezení a potřebné investice nejsou tak vysoké. Ale i literární oblast se musí vypořádat s vlastními problémy, jako je například málo čtenářů, což souvisí s nižší gramotností a malou kupní silou. Uvedená fakta odráží malé množství publikovaných knih – v Arabském světě žije téměř 5 % světové populace, ale připadá na něj pouze 1,1 % světové produkce knih. Z celkové arabské produkce navíc tvoří 17 % náboženské knihy (v ostatním světě je to 5 %) (AHDR, 2003).

Dosud proto v mnoha analyzovaných zemích převažuje import technologií nad vlastní produkcí, což má za následek přijímání inovací a minimální vlastní inovativní snahy. Navíc neexistují politiky, které by internalizovaly tyto importované technologie dovnitř společností. Přitom vhodný institucionální rámec je zásadní pro vytváření znalostní společnosti. (AHDR,

2003; WB, 2020) Napříč islámským světem však existují výjimky, například Malajsie nebo SAE, které investují v porovnání s ostatními muslimskými zeměmi více než procento z HDP do vědy a výzkumu, a to se následně odráží také na exportu high-tech produktů. (WB, 2020)

2.1.3 Řešení znalostního/vědomostního deficitu

Na závěr zprávy AHDR (2003) je představen plán, jak úspěšně překonat znalostní/vědomostní deficit. Podle reportu se region nachází ve znalostním úpadku, který trvá již sedm století. Omezený úspěch v oblasti vědy a techniky je výsledkem několika faktorů, např. nedostatečnou vědeckou spoluprací na regionální úrovni; přesvědčením, že dovoz technologií se vyrovná vlastní produkci znalostí; či podhodnoceném financování základního výzkumu. Strategický plán je vnitřním pokusem (vycházející od intelektuálů zevnitř regionu) o přetvoření základů arabského lidského rozvoje prostřednictvím navržené strategické vize pěti pilířů arabské, potažmo muslimské znalostní společnosti, a vytvořit produktivní společnost srovnatelnou s okolním rozvinutým světem (AHDR, 2003).

První z pěti pilířů je garance základních svobod, myšlení, vyjadřování a shromažďování, které mohou být přijaty za předpokladu existence a fungování principů dobrého vládnutí a základních demokratických prvků. I když podle autorů lze dosáhnout významného vědeckého a technologického pokroku v represivních režimech (např. konstrukce a výroba zbraní), z pohledu lidského rozvoje souvisí vědecký pokrok v autoritářském režimu s omezováním sociálních svobod a možností volby. Druhý pilíř rozvoje společnosti představuje rozšíření kvalitního vzdělání pro všechny, od vzdělávání dětí po systém celoživotního vzdělávání. Účast jedince na kvalitním vzdělávání v raném dětství pozitivně ovlivní jeho kvalitu znalostí v dospělosti. Zmíněnou kvalitu lze zajistit využitím ověřených nejlepších mezinárodních přístupů k dětskému vzdělávání, rodičovské výchově a osvojením inovativních technik pedagogické výchovy. Zakotvení vědy a výzkumu mezi základní hodnoty společnosti je třetím pilířem strategického plánu. Cílem vlád by mělo být spojit vědecká a výzkumná centra, setkávat se a sdílet informace na regionální úrovni, aby bylo možné profitovat ze spolupráce a úspor z rozsahu. Financování výzkumu by se mělo na národní úrovni zvýšit a podporovány by měly být různé složky (univerzity, průmysl, výzkumné instituce) podílející se na výzkumu a vývoji. Reforma ekonomik a sociálních struktur států je nutná nejen pro financování vědy a výzkumu, ale také pro přechod arabské společnosti ke znalostní společnosti, který představuje čtvrtý pilíř strategie. Z ekonomického pohledu by státy měly co nejrychleji ukončit svoji závislost na vyčerpatelných zdrojích a začít s investicemi státních zdrojů do diverzifikace ekonomiky a do rozvoje obnovitelných zdrojů prostřednictvím znalostí a technologických schopností. Nová

ekonomická aktivita si vyžádá spolupráci s vysokými školami, které budou produkovat absolventy využitelné v novém uspořádání. Jako poslední, pátý, bod strategického plánu je vývoj autentického a osvíceného modelu arabské znalostní společnosti.

2.2 Demokratický deficit

Demokracie je v muslimském světě vnímána jako západní konstrukt, proto je k ní přístupováno opatrně až odmítavě, a je neustále podrobována řadě zkoumání a pochybností. V takovém případě je zcela zřejmé, že rozdíl demokratičnosti islámského světa a ostatních zemí je podle organizace *Freedom House* dramatický. Muslimské země se napříč regiony potýkají s obdobnými problémy, kvůli nimž je demokracie narušována.

2.2.1 Projevy deficitu v islámských zemích

Jeden z problémů,¹² který poškozují demokracii, mohou představovat volby, které mají zabezpečit demokratické střídání moci dle preferencí voličů. Konání voleb v zemi však není vždy zárukou demokracie. Často jsou opoziční politické strany perzekuovány, zastrašovány a mnohdy kvůli neférovému průběhu voleb opozice nekončí úspěšně. V některých případech se kandidáti do samotných voleb ani nedostanou, protože jsou z kandidatury vyřazeni státním kontrolním orgánem pro nejrůznější důvody, jak se tomu děje například v Íránu. Za nečestné jsou mnohdy označovány volby ve střední Asii, kde vládní strany a jejich představitelé zastávají stejné funkce desetiletí (např. Tádžikistán). Do tzv. Arabského jara se nestřídaly ani hlavy států na Blízkém východě, a tak Tunisko, Egypt, Libye či Jemen měli stejného prezidenta (v případě Libye se užívalo označení vůdce) i více než 20 let.

Kromě politické opozice jsou v některých státech pronásledováni novináři či občanští aktivisté. Kritiku organizace *Freedom House* za zhoršování svobod, potlačování občanských aktivistů a novinářů si vysloužily Maroko a Kuvajt, které jsou organizací označeny jako částečně svobodné země. Stíhání či omezení činnosti se netýká pouze novinářů a občanských aktivistů, ale pronásledování či pod výraznou státní kontrolou mohou být i příslušníci nevládních a mezinárodních organizací. Ženy, obzvláště ty ve vrcholných pozicích, se také mohou ocitnout pod státním drobnohledem, stát se obětmi zastrašování či jako aktivistky v Saúdské Arábii skončit ve vězení za šíření svých názorů.

Snahy o demokracii v muslimských zemích výrazně negativně ovlivňuje nestabilní bezpečnostní situace, konflikty, vojenské převraty či stahování zahraničních vojáků hlídajících

¹² Informace z této podkapitoly jsou čerpány ze zpráv organizace *Freedom House* z let 2013–2019 (*Freedom House*, 2020a).

bezpečnost. Nezřídka vlády států procházejících bezpečnostní krizí využívají nastalou situaci ve svůj prospěch v podobě např. vyhlášení či prodloužení stavu nouze, při kterém jsou záměrně potlačována lidská práva.

Velkou překážkou demokratického uspořádání státu je i charakter státní ekonomiky. S tímto problémem se potýkají tzv. rentiérské státy, jejichž příjem je z větší části tvořen těžbou nerostných surovin. Tyto státy často postrádají demokratické vlády. V zájmu udržení se u moci nejsou mnohdy přijímána nepopulární opatření (např. výběr daní), díky kterým by se obyvatelstvo cítilo oprávněno vyžadovat demokratické prvky (např. v podobě voleb).

2.2.2 Příčiny demokratického deficitu

Při hledání příčin absence demokracie na Blízkém východě a případně v dalších muslimských zemích je nutné rozlišovat ty, které představují problémy nerozvinutosti společné pro většinu rozvojových zemí, a ty, které souvisí přímo s interpretací islámu. Příčiny demokratického deficitu lze tedy rozdělit do několika okruhů: (1) podle Arab Human Development Report (AHDR), (2) z hlediska kompatibility základních principů demokracie a islámu, (3) z hlediska islámských hnutí a interpretací, (4) z hlediska vztahu Západu a světa islámu, a (5) ekonomické, demografické a sociální příčiny.

Příčiny demokratického deficitu podle AHDR 2004

Jako jednu z příčin uvádí Arab Human Development Report (2004) zájmy velmocí v regionu, které jdou proti podpoře demokracie. Ačkoli tedy západní mocnosti uvalují sankce proti totalitárním vládám, v zemích, kde mají svoje zájmy (např. Saúdská Arábie), nečiní žádné nebo pouze minimální kroky k podpoře změny. Dalšími negativními faktory jsou podle zprávy nedostatečně rozvinutá pro-demokratizační hnutí v regionu, náboženské interpretace, které jsou vůči demokracii nepřátelské nebo „past jednoho zvolení“. Tuto frázi používaly vlády zvláště před Arabským jarem jako výmluvu pro zavedení svobodných voleb a uvolnění politických podmínek, aby tak zamezily případnému vítězství radikálních islamistů, kteří by pokračovali v totalitární vládě bez demokratických pravidel. (AHDR, 2004)

Kompatibilita základních principů

V poslední době je zejména na Západě populární teze, že islám je ve své podstatě autoritářský a tudíž nemůže respektovat základní předpoklady demokracie, tedy důraz na liberalismus a svobodnou volbu. (Karatnycky, 2002; Elbadawi, Makdisi, 2011; Benstead, 2014) Islám jako náboženství dosud neprošel žádným velkým střetem názorů, jako například křesťanství, proto je islámská reformace (zásadní názorový střet) v konzervativním muslimském světě zapotřebí.

Několik ideových proudů je zřejmých: zatímco fundamentalisté budou lpět na původních výkladech islámu, reformní islamisté budou prosazovat změnu prostřednictvím re-islamizace společnosti se silnou kritikou západních modelů, naopak reformátoři (modernisté) budou upřednostňovat modely, které se uplatnily především v západní civilizaci. (Roy, nedatováno)

Islámská hnutí a interpretace

Nepřátelské antidemokratické interpretace tvoří jednu z největších překážek pro prosazení demokracie v islámském světě. Jejich cílem je v podstatě legitimizovat (na základě islámu) odpor islámského světa vůči importu „západních“ hodnot, prostřednictvím kterých má chtít Západ muslimský svět ovládnout. Existence některých islámských hnutí a svérázných interpretací náboženských textů představují zásadní překážku rozvoje demokracie v islámských zemích. Avšak je nutné rozlišovat mezi různými ideologiemi hnutí (Lewis, 1993):

- fundamentalistická hnutí demokracii i Západ povětšinou odmítají
- reformistická hnutí hledají alternativu současnému systému v islámském státě a někdy i v demokratickém systému podle islámských pravidel (tzv. islámská demokracie)
- sekulární modernisté se západními hodnotami přímo inspiroují

Vztah světa islámu a Západu

Vzájemná nedůvěra mezi muslimským světem a západní civilizací představuje jeden z důvodů antidemokratických interpretací islámu. Počátky odporu k Západu a jeho hodnotám se datují již do období kolonialismu, čtených arabsko-izraelských válek a řešení palestinského konfliktu, kdy podle Arabů Západ podporuje a straní Izraeli. Vůbec vznik Izraele chápe muslimský svět jako velkou křivdu. I v současnosti je politika Západu vůči muslimským zemím nejen na Blízkém východě kritizována, neboť na každý stát jsou uplatňována jiná pravidla podle aktuálních zájmů. Ukazuje se tedy, že vzájemná nedůvěra hraje významnou roli v demokratickém deficitu v regionu a překonání nedůvěry je zásadním krokem k demokratizaci, budoucí spolupráci a bezkonfliktní a mírové koexistenci.

Sociální, ekonomické a demografické příčiny

Jako sociální příčina demokratického deficitu se často uvádí podoba školství a vzdělávání v muslimském světě. Tradiční islámské společnosti vyznávají tradiční způsob života, který zahrnuje i tradiční školství. Stále ještě existují místa, kde se nacházejí pouze islámské školy a děti jsou tak odkázány na memorování Koránu. Takový způsob výuky nevychová odborníky do sektorů národních ekonomik a absolventi madras nejsou oporou demokracie. Proto reforma školství, které bude moderní, připravené na nové způsoby komunikací,

technologicky pokročilé s volným přístupem ke svobodným informacím, je z hlediska demokracie zásadním předpokladem.

Obecně platí, že bohatší společnosti se vzdělanou střední třídou mají větší perspektivu být demokratické. Toto tvrzení však neplatí v ropných státech (např. Saúdská Arábie, Kuvajt, SAE, Brunej), kde občané žijí v blahobytu, bez daňové zátěže, ale také bez motivace podílet se na správě státu. Opakem jsou chudé muslimské země, kde jsou ekonomické příjmy podobné jako v jiných rozvojových zemích, kde panuje majetková nerovnost a slabá střední třída pozbývá důležitou funkci – nositele demokracie. Proto je potřeba přistoupit k reformám ekonomik a ekonomických politik států a pracovat na odstranění ekonomických příčin deficitu. (Pew Research Center, 2009)

Nezaměstnanost, kterou jsou postíženy především ženy a mladá populace, může představovat také jednu z příčin deficitu. U nezaměstnaných, kteří bojují s frustrací z ekonomické inaktivity či přemíry volného času, hrozí následování islámských skupin a postupná radikalizace početné skupiny obyvatelstva. Zásadní roli demokratizace hraje postavení ženy ve společnosti a dalších marginalizovaných skupin, které je třeba zlepšit.

2.3 Genderový deficit

Ačkoliv se UNDP snaží prostřednictvím pátého cíle udržitelného rozvoje dosáhnout *genderové* rovnosti a posílit postavení všech žen a dívek, nerovné uspořádání společností platí v některých státech dodnes. Podle Jayachandran (2014) nebo Klasen (2018) jsou chudé a rozvojové státy více postíženy *genderovou* nerovností. Oba se shodují, že muži vydělávají za stejnou práci vyšší odměny než ženy ve všech společnostech, nicméně rozdíly ve vzdělání, zdraví nebo síle moci rozhodovat v manželství jsou výraznější v zemích s nízkým příjmem na obyvatele. Moc ženy rozhodovat v domácnosti ovlivňuje pozitivně nejen její blahobyt, ale má vliv na lepší výsledky jejích dětí. (Duflo, 2012) Avšak ženy v chudších státech mohou jen zřídka ovlivňovat nakládání s rodinným rozpočtem, zvláště jedná-li se o větší položky.

Podobně jako ostatní deficity, i tento deficit může být pozitivně ovlivněn ekonomickým rozvojem. S hospodářským rozvojem se snižují omezení, kterým chudé domácnosti čelí, a tím také dochází k menšímu počtu situací, kdy je rodina nucena do zásadních životních rozhodnutí. Většina těžkých rozhodnutí je totiž často řešena na úkor životních podmínek žen. Lepší ekonomické podmínky rodiny zvyšují dostupnost zdrojů, a snižují tak vysokou zranitelnost žen. (Duflo, 2012) S lepší ekonomickou situací rodiny je pravděpodobné, že odpadne upřednostňování synů před dcerami. (Deaton, 1989; Duflo, 2012) *Genderová* nerovnost, kdy

jsou upřednostňováni muži nad ženami a synové nad dcerami, není novodobý problém, ale táhne se společnostmi již stovky let. Například na Arabském poloostrově docházelo v předislámské a raně islámské době k zabíjení novorozенých dcer, aby se počty mužů a žen ve společnosti vyrovnaly.

2.3.1 Projevy deficitu

Podle Arab Human Development Report (2005) má nerovnost pohlaví na Blízkém východě a současně v ostatních islámských zemích řadu projevů, jedním z nich je například *vysoká úmrtnost matek při porodu*. V roce 2005, kdy byl report publikován, byla úmrtnost matek při porodu v MENA regionu 82, pro všechny muslimské země činilo toto číslo 300 (na 100 000 porodů). Nejaktuálnější data z roku 2017 ukazují úmrtnost 57 žen na 100 000 porodů v MENA regionu a 212 žen v průměru pro všechny muslimské země. Pro celý svět tato hodnota dosahuje 211 úmrtí. Nejvyšší úmrtnost žen při porodu vykazuje Čad, kde v průměru zemře 1140 žen na 100 000 porodů. (WB, 2020)

Dalším z uvedených projevů deficitu je *vysoký podíl negramotných žen*, kterých bylo v roce 2005 v MENA regionu více než 40 % (všech žen ve věku 15 a více let). Nejaktuálnější data z roku 2018 ukazují snížení podílu negramotných žen o téměř 13 procentních bodů (28 % negramotných žen). Průměrný podíl negramotných žen pro všechny muslimské země světa byl v roce 2018 zhruba 23 % (data však byla dostupná pouze pro 22 zemí). Z dostupných údajů nejnižší negramotnost v rámci muslimského vykazují post-sovětské středoasijské země (Kyrgyzstán, Kazachstán a Uzbekistán uvádí 99 % gramotnost). Pro srovnání, podíl negramotných žen pro celý svět je necelých 18 %. (WB, 2020)

Nízké zápisy do škol na všech úrovních představují další projev deficitu. V roce 2005 bylo v primárním stupni vzdělání zapsáno v MENA regionu i ve světě více chlapců než dívek. Index rovnosti pohlaví (GPI - *gender parity index*) v MENA ukazoval 0,9232, resp. 0,9544 pro celý svět. Zatímco v MENA zemích je i v roce 2018 poměr zapsaných žáků lehce ve prospěch chlapců (GPI 0,917), ve světě se poměr obrátil ve prospěch dívek (GPI 1,0035). V sekundárním stupni vzdělání počet zapsaných chlapců nepatrně převyšuje počet zapsaných dívek, a to jak pro svět (GPI v roce 2005 bylo 0,9473 a v roce 2018 GPI ukazuje 0,9885), tak pro Blízký východ a severní Afriku (GPI v roce 2005 dosahovalo 0,9391 a v roce 2018 je 0,9401). V posledním, terciárním, stupni vzdělání byl zapsán v roce 2005 téměř stejný počet mužů a žen (GPI 0,9963) v MENA regionu. Od roku 2006 počet zapsaných studentek převyšuje (GPI v roce 2018 je 1,0594). Údaje za celý svět ukazují, že od roku 2002 je zapsaných ke studiu na vysoké

škole větší počet žen než mužů (GPI pro rok 2005 bylo 1,0496 a pro rok 2018 je 1,1393). (WB, 2020)

Jiným projevem deficitu je *vyšší postižení žen chudobou*. Moghadam (1998) představuje pojem „feminizace chudoby“, kterou lze uplatnit i v oblasti Blízkého východu. Větší náchylnost žen k chudobě je spojena s nerovností pohlaví a *genderovou* předpojatostí při přerozdělování zdrojů v domácnostech, ve veřejné politice a v legislativě. Ženy se také častěji potýkají s nedostatkem vlastnického práva půdy či nižším přístupem k placené práci, nižšími platy, negramotností, brzkými sňatky a porody v nízkém věku, apod. Ke stejným závěrům dochází i Masri (2017), který ve své studii uvádí, že větší zapojení žen na trhu práce v regionu povede ke snížení chudoby díky nižší porodnosti, oddálení porodnosti do pozdějšího věku a zlepšení blahobytu dětí.

Míra *právní diskriminace* žen v zemích MENA regionu a dalších muslimských států závisí na charakteru režimu a jeho vztahu k legislativě. V sekulárnějších zemích jsou ženy vystaveny mnohem nižší diskriminaci než v zemích, jejichž rodinné nebo trestní právo se řídí islámským právem šarí'a. K pozitivním změnám v otázce práva žen dochází v porovnání s nemuslimskými zeměmi relativně pozdě. Až v roce 2016 bylo v Tunisku, Jordánsku a Libanonu zrušeno osvobození mužů z trestního stíhání, kteří se po aktu znásilnění oženili se svojí obětí. Devět blízkovýchodních zemí přijalo až po roce 2000 zákony omezující domácí násilí na ženách. V řadě zemích však přetrvávají diskriminační praktiky, např. zákaz cestování či získání cestovního dokladu bez souhlasu mužského poručníka, favorizování mužů při rozvodech a přidělování péče o děti. (Begum, 2018)

Mezi další projevy patří *nízká ekonomická participace* žen v muslimských zemích. Zaměstnavatelné v tradiční patriarchální společnosti preferují muže, zaměstnaných žen starších 15 let bylo v roce 2005 v MENA regionu pouze 20 %, což bylo nejméně na celém světě; pro muslimský svět toto číslo činilo 37 %, zatímco globální průměr byl asi 50 %. Podíl zaměstnaných žen se na Blízkém východě v roce 2018 nezměnil, průměrná zaměstnanost ve všech muslimských zemích se zvýšila o 2 procentní body na 39 % a celosvětový průměr klesl o tři procentní body. (WB, 2020) Tolerování násilí na ženách a vysoká náchylnost k chorobám jsou další projevy deficitu, které musí pro zlepšení situace muslimské země vyřešit.

Z dynamického pohledu je situace optimističtější. Ve všech jmenovaných ukazatelích zaznamenává Arabský svět nejlepší pozitivní vývoj na světě, ovšem je nutné podotknout, že z velmi nízkého základu.

2.3.2 Příčiny deficitu

Podle Arab Human Development Report (2005) je možné rozlišit tři okruhy příčin *genderového* deficitu v Arabském světě, a to na kulturní a společenské, právní, a ekonomické a mezinárodní. Z náboženského hlediska je žena vnímána jako muži podřízená. Pokud je společnost (stát) legislativně založena na historickém nebo islámském právu šarí'a, může být tato podřízenost kodifikována. Nicméně islám uznává rovnost mezi všemi lidskými bytostmi. Muslimská společnost má k různým otázkám různé postoje a konkrétně k ženské otázce se pozice islamistů liší. Zatímco fundamentalisté a tradicionalisté (např. salafisté) jakoukoli změnu odmítají, reformní islamisté (např. Muslimské bratrstvo) považují změnu v této oblasti za nevyhnutelnou. Příčinou současné pozice žen v muslimských zemích je také tribalismus a patriarchální charakter společnosti. Ten preferuje muže ve všech společenských institucích včetně rodiny a školy. Z toho důvodu jsou v hojném měřítku patrné již zmíněné projevy deficitu.

Patriarchální uspořádání společnosti a tribalismus se může promítat i do legislativního uspořádání islámských zemí. Většina arabských států však podepsala Konvenci o eliminaci všech forem diskriminace vůči ženám (CEDAW) a později ji také ratifikovala.¹³ Teoreticky by tedy ženy měly mít právní ochranu. Nicméně řada států má ke konvenci určité výhrady a netají se tím, že některé články odporují národní legislativě nebo nejsou v úplné shodě s islámským právem (sporným považují hlavně článek 2 (a))¹⁴). V ústavách většiny států je však rovnost pohlaví zakotvena, stejně jako ženská politická a občanská práva. Avšak co je sepsáno v legislativě, neplatí vždy v praxi. Ženy jsou také často diskriminovány v otázkách národnosti. Syn získává arabskou národnost podle otce (a s tím i spojené veškeré úlevy a podpory ve státech Zálivu například). Matčinu národnost získá potomek v případě, pokud je totožnost otce neznámá nebo je bez státní příslušnosti. Diskriminaci žen lze vnímat také přímo v procesním jednání soudů, proto se řada sporných otázek řeší v rámci rodiny, komunit a kmenů.

Ekonomické příčiny deficitu jsou způsobeny rentiéřským charakterem ekonomiky, pomalým ekonomickým růstem a stagnací, které znamenají nedostatečnou tvorbu pracovních míst, a ta pak následně neodpovídá demografickému vývoji v regionu. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem (horší přístup ke vzdělání nebo preference mužů zaměstnavateli) jsou tímto faktem nejvíce postižené ženy. Také kvůli struktuře vzdělání mají ženy horší uplatnění na trhu práce. Nejvíce žen s vyšším vzděláním získalo titul v humanitních oborech, proto je jejich

¹³ Úmluvu CEDAW z muslimských zemí nepřijal Írán, Somálsko a Súdán. (UN WOMEN, 2020)

¹⁴ Článek 2 (a) „*To embody the principle of the equality of men and women in their national constitutions or other appropriate legislation if not yet incorporated therein and to ensure, through law and other appropriate means, the practical realization of this principle;*“ (UN Women, 2020)

uplatnění v ekonomicky atraktivních oborech a na vyšších postech komplikováno. Mezinárodní tlak na akceptaci pravidel rovnoprávnosti žen ve společnosti a hrozba sankcí vyvolává v muslimských společnostech a státech spíše odpor a znechucení. Podobně jako demokracii i genderovou otázku považují za západní výmysl, proti kterému se arabská společnost snaží bránit re-islamizací, přičemž tradicionalisté s fundamentálními islamisty se tento postoj snaží legitimizovat důkazy o nekompatibilitě emancipace žen v islámském prostředí a právu.

3 Analýza vybraných rozvojových deficitů muslimských zemí

Existence a vývoj rozvojových deficitů, konkrétně demokratického, *genderového* a znalostního/vědomostního, v arabských, resp. muslimských zemích byla ověřena prostřednictvím nově navržených, zkonstruovaných a vypočítaných indexů. Pro analýzu každého deficitu byl zkonstruován jeden index o třech komponentách. Všechny oblasti (komponenty) jsou reprezentovány čtyřmi indikátory, které byly zahrnuty na základě definic deficitů podle příslušných zpráv o lidském rozvoji a také na základě teorie. Výsledky výzkumu ukázaly, že ačkoliv byly první tři rozvojové deficity formulovány rozvojovou agenturou OSN pro Arabský svět téměř před dvaceti lety, stále jsou v oblasti více než aktuální. Navíc kromě platnosti deficitů v MENA regionu bylo zjištěno, že lze rozvojové deficity v průměru aplikovat na všechny islámské země, nejen na původně stanovený region. Provedené kalkulace ukázaly, že ve všech analyzovaných oblastech rozvojové deficity skutečně existují: muslimské země, jak je patrné v tabulce 4, měly horší skóre indexů než země nemuslimské (ačkoliv ne vždy byly tyto rozdíly statisticky významné).

Tabulka 4: Rozvojové deficity v muslimských zemích při kontrole HND na obyvatele

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země	-18,43*** (1,73)	-13,01*** (1,16)	-7,56*** (1,01)
ln_HND	8,06*** (0,42)	6,31*** (0,25)	10,79*** (0,25)
Koef. determinace R ²	0,55	0,67	0,79
Počet pozorování	500	495	491

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

Při porovnání výsledků indexů zemí Arabského světa a ostatních muslimských států vyšlo najevo, že arabské země v hodnocení zaostávají i za ostatními muslimskými státy, viz tabulka 5 (byť opět platí, že ne zdaleka všechny tyto rozdíly jsou statisticky významné).

Tabulka 5: Porovnání deficitů v arabských zemích při kontrole ekonomické úrovně

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Arabské země	-6,18** (3,07)	-9,09*** (2,24)	-6,32*** (1,52)
ln_HND	2,17** (1,00)	4,57*** (0,71)	9,19*** (0,60)
Koef. determinace R²	0,44	0,24	0,64
Počet pozorování	129	128	126

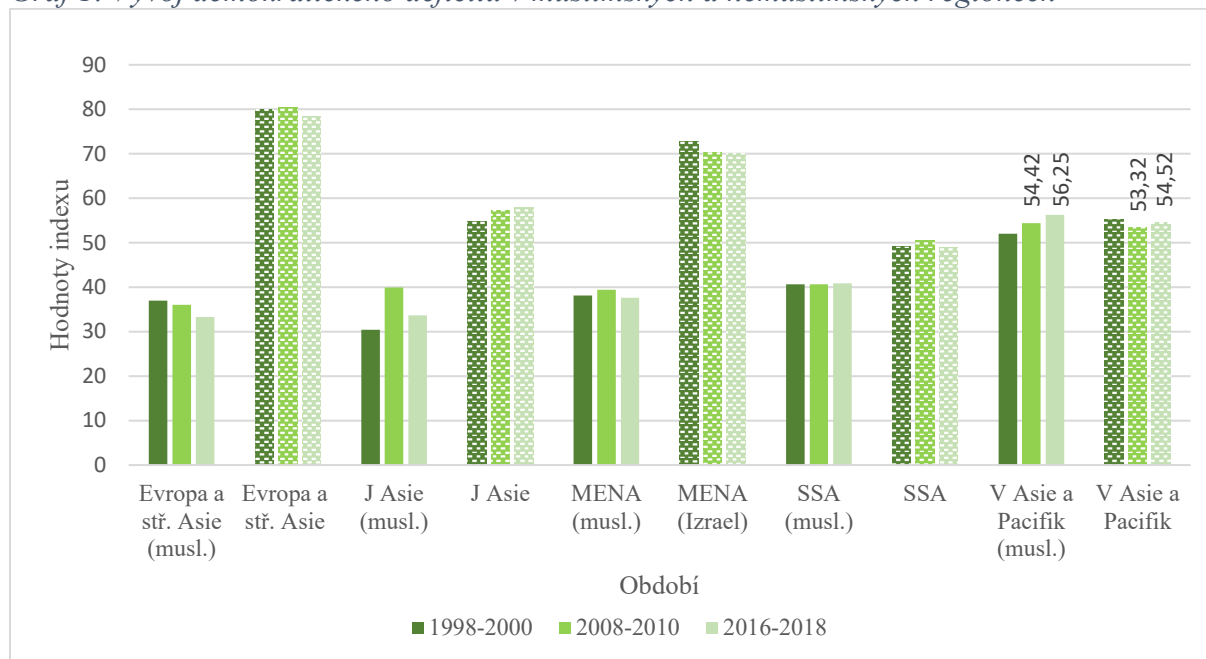
Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině. Do analýzy vstoupily pouze muslimské země.

Zdroj: Vlastní zpracování

Také na regionální úrovni dosahují muslimské země horších výsledků než země nemuslimské, tedy deficity se projevují i v jednotlivých regionech. Největší rozdíly mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi v rámci jednoho regionu jsou zaznamenány v MENA regionu. Nicméně vzhledem k tomu, že v regionu se nachází pouze jedna nemuslimská země, není porovnání zcela relevantní. V regionu Evropy a střední Asie byl také zaznamenán výrazný deficit muslimských zemí.

Co se týče demokratického deficitu, největší rozdíl byl identifikován právě v regionu Evropy a střední Asie – více než 44 bodů v neprospěch muslimských zemí (viz graf 1). Dalším regionem s výrazným demokratickým deficitem je MENA. Podobně také muslimské země jižní Asie zaostávají za ostatními zeměmi regionu v průměru o 22 bodů. Nejnižšího skóre dosáhly muslimské země subsaharské Afriky, které však zaostávají za ostatními státy regionu v průměru pouze o necelých 9 bodů. Na ostatní světové regiony nebyl brán v analýze ohled, protože jejich součástí není žádná muslimská země.

Graf 1: Vývoj demokratického deficitu v muslimských a nemuslimských regionech

Zdroj: Vlastní zpracování

Také *genderový* deficit byl nejmenší pro muslimské země subsaharské Afriky (rozdíl činil zhruba 10 bodů). Muslimské země MENA regionu zaostávají za Izraelem v hodnocení skóre indexu v průměru o 29 bodů. Nemuslimské země Evropy a střední Asie mají v průměru o 20 bodů lepší výsledky než ostatní muslimské země regionu. Podobně je tomu také v jižní Asii, kde muslimské země zaostávají v průměru o necelých 15 bodů. Významnější znalostní/vědomostní deficit je pozorován v MENA regionu a v Evropě a střední Asii. V jižní Asii a subsaharské Africe jsou výsledky indexu muslimských zemí v porovnání s nemuslimskými v průměru zhruba o 9 bodů nižší, jedná se tedy o jedny z nejmenších regionálních deficitů.

Pokud jde o vývoj jednotlivých deficitů v čase, demokratický deficit lze popsat jako konstantní, neboť úroveň demokratického deficitu v čase se téměř nezměnila. I když dochází ke snižování deficitu mezi prvním sledovaným obdobím (1998–2000) a druhým obdobím (2008–2010), v posledním období (2016–2018) se rozdíl hodnot demokratického indexu mezi islámskými a ostatními zeměmi vrátil téměř na původní hodnotu. Odlišný vývoj zaznamenal *genderový* index, který se v muslimských zemích v čase zlepšuje, což vede k velmi pozvolnému snižování *genderového* deficitu. Obdobný vývoj v čase zaznamenal i znalostní/vzdělanostní deficit: ačkoliv se výsledky indexu v muslimských zemích v čase zlepšovaly, ke snížení deficitu v podstatě nedošlo. Z výsledků také vyplývá, že největší propasti oproti nemuslimským státům čelí islámské země v demokratickém deficitu a naopak nejlepších výsledků (nejmenšího

rozdílu) dosáhly ve znalostním/vzdělanostním deficitu. Ukázalo se také, že kontrolou ekonomické úrovně (tj. přidáním HND na obyvatele do regresních analýz) se rozvojové deficity zmenší: část deficitů tak lze připsat nízké ekonomické úrovni muslimských zemí. To ostatně potvrzuje i obecné zjištění, že s vyšší ekonomickou úrovní se výrazně zvyšuje výkon zemí v jednotlivých indexech, a to jak pro muslimské, tak pro nemuslimské země.

Demokratický deficit se nejdramatičtěji vyvíjel v regionu jižní Asie, kdy původní rozdíl muslimských a nemuslimských států vzrostl ze 17 bodů v prvním období na 24 bodů ve druhém období, což platilo také ve třetím období. V ostatních regionech se demokratický deficit v čase zásadně nemění. *Genderový* deficit se kromě Evropy a střední Asie v ostatních regionech v čase mírně snižuje. V Evropě a střední Asii se deficit mírně prohloubil o 0,76 bodu, naopak největšího zlepšení v čase dosáhly muslimské státy MENA regionu (porovnáváno však pouze s Izraelem) a subsaharské Afriky. Znalostní/vzdělanostní deficit se v čase prohloubil v regionech Evropy a střední Asie, subsaharské Afriky a jižní Asie. Naopak jediný MENA region deficit snížil, avšak jak už bylo zmíněno, komparace zemí v rámci tohoto regionu není dostatečná, protože jedinou nemuslimskou zemí je Izrael. Zahrnutím ekonomické úrovně do analýzy se rozvojové deficity obecně zmenšily, navíc v jižní Asii a subsaharské Africe došlo k obrácení trendů vývoje: v obou regionech se při kontrole HND na obyvatele deficity snížily (zatímco vývoj v ostatních regionech zůstal stejný).

Zahrnutí závislosti zemí na těžbě nerostných surovin (NS) do analýzy ukázalo, že závislost na těžbě NS deficity prohlubuje. Přitom nezáleží na skutečnosti, zda se jedná o slabě či silně definovanou závislost, výsledky se z hlediska muslimských zemí výrazně nezmění. Ve všech případech zůstává deficit muslimských zemí v porovnání s nemuslimskými státy výrazný a statisticky významný, přičemž nejhorší výsledky stále vykazuje demokratický deficit. Pokud je do analýzy deficitů doplněna navíc ekonomická úroveň států, jsou deficity muslimských zemí oproti nemuslimským stále výrazné, ale znatelně nižší.

Tabulka 6: Porovnání deficitů muslimských zemí se silně/slabě definovanou závislostí na těžbě při kontrole ekonomické úrovně

Závislé proměnné: rozvojové deficity			
	demokratický	genderový	znalostní/vědomostní
Muslimské země	-19,67*** (1,97)	-13,61*** (1,48)	-7,37*** (1,26)
Silná definice závislosti	-10,73*** (2,24)	-4,81*** (1,52)	-3,88*** (1,41)
ln HND	8,58*** (0,42)	6,45*** (0,30)	10,89*** (0,31)
Koef. determinace R²	0,67	0,71	0,80
Počet pozorování	328	328	322
Muslimské země	-17,09*** (1,70)	-12,25*** (1,18)	-7,03*** (1,02)
Slabá definice závislosti	-5,248*** (1,32)	-2,46*** (0,82)	-2,37*** (0,85)
ln HND	7,87*** (0,42)	6,20*** (0,25)	10,70*** (0,26)
Koef. determinace R²	0,55	0,67	0,79
Počet pozorování	495	490	486

Poznámka: uvedeny jsou regresní koeficienty, v závorce jsou směrodatné chyby robustní vůči heteroskedasticitě. Regresní koeficienty jsou významné na: *** 1% hladině, ** 5% hladině, * 10% hladině.

Zdroj: Vlastní zpracování

Předběžné výsledky (prezentovány v tabulce 6) pokročilejších regresních analýz s tzv. interakčními proměnnými také naznačily, zda má závislost na NS odlišné efekty na performanci muslimských a nemuslimských zemí v jednotlivých indexech. Pro demokratický index platí, že jakákoliv míra závislosti státu na těžbě nerostných surovin více zhoršuje výsledky nemuslimských zemí oproti muslimským. Pokud je však do analýzy zahrnuta také ekonomická úroveň zemí, závěry se změny: silně definovaná závislost na NS vede k většímu zhoršení výsledků muslimských zemí; slabě definovaná závislost má na obě skupiny podobný (tj. z hlediska výkonu v demokratickém indexu negativní) vliv. Pokud jde o *genderový* deficit, ukazuje se, že bez kontroly ekonomické úrovně má závislost na NS větší negativní vliv na nemuslimské země, nicméně s kontrolou HND se výsledky mění: silná definice závislosti na NS o něco více zhoršuje výsledky muslimských zemí (tento rozdíl v efektu ale není statisticky významný), zatímco slabá definice závislosti má o něco větší negativní vliv na nemuslimské země (ani tento rozdíl v efektu není statisticky významný). Zcela odlišné výsledky je možné pozorovat při identické analýze pro znalostní/vědomostní deficit. Pokud není kontrolována ekonomická úroveň, jakákoliv závislost na NS silně negativně postihuje nemuslimské země, zatímco na výkon muslimských zemí má silný pozitivní efekt. To naznačuje, že závislost na NS zvyšuje performanci muslimských zemí v oblasti vzdělání, tedy snižuje znalostní/vědomostní deficit ve vztahu k nemuslimským zemím. Pokud je však kontrolována ekonomická úroveň,

mají oba přístupy k závislosti na NS slabé negativní efekty na obě skupiny zemí, přičemž o něco více závislost na NS zatěžuje nemuslimské země (rozdíly ale nejsou statisticky významné). Tyto závěry, které je nutné považovat zatím za velmi předběžné, budou předmětem pokračujícího výzkumu autorky.

Provedené analýzy prokázaly existenci rozvojových deficitů (demokratického, *genderového* a znalostního/vědomostního) jak pro arabské, tak pro muslimské země. Ukázalo se nicméně, že je žádoucí deficity hodnotit při kontrole ekonomické rozvinutosti zemí, která pozitivně ovlivňuje performanci ve všech třech oblastech u obou skupin zemí (muslimských i nemuslimských). Protože však větší část muslimských zemí patří mezi chudší rozvojové země, některé deficity do určité míry souvisí také s jejich nižší úrovní socio-ekonomického rozvoje (nejen tedy s tím, že jsou muslimské nebo arabské). Analýzy se zahrnutím HND na obyvatele tak rozsah většiny deficitů sníží. I při kontrole ekonomické úrovně jsou však deficity jasně patrné, a to hlavně v oblasti demokracie, kde ani nedochází ke zlepšení v čase. Naopak k nepatrnému snížení dochází u *genderového* deficitu, u znalostního deficitu je toto snížení významnější. Regionální analýza pak potvrzuje výše uvedené závěry pro většinu regionů s muslimskými zeměmi (výjimkami jsou Evropa a střední Asie v *genderovém* a znalostním/vědomostním deficitu, kde se deficity v čase zvětšují; a jižní Asie v demokratickém deficitu, který se v čase nepatrně snižuje). Vliv závislosti na NS na výkon zemí v jednotlivých oblastech je významně negativní, nicméně výsledky při (žádoucí) kontrole ekonomické úrovně naznačují, že závislost na NS nezatěžuje jednu skupinu zemí významně více než druhou. Lze tedy uzavřít, že zatímco závislost na NS obecně snižuje výkon muslimských i nemuslimských zemí v oblasti demokracie, genderu a znalostí, na hloubku deficitu mezi muslimskými a nemuslimskými zeměmi jednoznačný vliv nemá.

Závěr

I když se rozvojové indikátory v nejrůznějších oblastech (od ekonomické vyspělosti, úmrtí žen při porodu, až po počet zapsaných dětí v určitém stupni vzdělání) v zemích Arabského světa, resp. v muslimských státech, podle mezinárodních statistik během posledních padesáti let výrazně zlepšily, většina zmíněných zemí nadále zaostává vůči ostatním nemuslimským státům světa minimálně ve třech agregovanějších oblastech. Ty představují tři rozvojové deficity, demokratický, *genderový* a znalostní/vědomostní, které se staly tématem disertační práce. Deficity byly poprvé pojmenovány v roce 2002 organizací UNDP pro Arabský svět a v předkládané práci bylo ukázáno, že jsou platné v průměru pro všechny islámské země.

První kapitola prezentuje hlavní cíl práce, kterým je deskripce a analýza rozvojových deficitů islámského světa s přihlédnutím k těžbě nerostných surovin v různých regionech islámského světa. Kromě uvedeného cíle jsou zde formulovány výzkumné otázky, jejichž odpovědi mají vést k naplnění cíle práce. Součástí kapitoly je také část, která představuje koncepty využití v práci (vymezení islámských zemí, jejich regionální rozdělení, vymezení závislosti zemí na nerostných surovinách). V rámci první kapitoly jsou dále představeny výzkumné metody, které jsou využívány. S ohledem na povahu výzkumu byl zvolen kvantitativní přístup, přičemž mezi konkrétní použité metody patří korelační a regresní analýza, konstrukce složených indexů při využití metody základní komponenty (*principal component analysis*), deskriptivní statistika včetně popisných grafů, analytické (krabicové) grafy a další.

Druhá kapitola je věnována jednotlivým analyzovaným rozvojovým deficitům. Jako první v pořadí je představen znalostní/vědomostní deficit. Úvodní část se zaměřuje na rozšiřování znalostí v islámských zemích a zamýšlí se nad problémy vedoucí ke znalostnímu deficitu, kterými mohou být nízká kvalita vzdělání či nesvobodná a zároveň nepočetná média. Kromě rozšiřování je představen i druhý způsob získávání znalostí, a to jejich produkce. Zvláště africké a blízkovýchodní státy se potýkají s nízkou vědeckou kapacitou a slabým základním výzkumem. Země s nízkou vlastní produkcí znalostí jsou odkázány na import technologií, který ještě více podporuje vědeckou nečinnost postižených zemí. Na závěr podkapitoly jsou představena řešení deficitu navržená AHDR.

Další analyzovaný deficit je demokratický, kdy je nejprve představen koncept demokracie obecně, aby mohl být následně prezentován na území Blízkého východu v historii a ve všech islámských zemích v současnosti. Data hodnotící demokracii ve světě jsou čerpána z reportů organizace *Freedom House*, jednou z předních institucí analyzující svobodu zemí. Na

základě dostupné literatury jsou shrnuty příčiny demokratického deficitu, kterými mohou být (ne)kompatibilita demokracie s islámem, nepříznivé interpretace demokracie jako Západního konstruktů hlavními islámskými hnutími, či složitý vztah světa islámu a Západu.

Podkapitola o *genderovém* deficitu přibližuje postavení ženy v raném islámu, které bylo podle mnohých autorů svobodnější než v některých muslimských státech současného světa. Na ni navazuje část prezentující postavení ženy v muslimské soudobé společnosti a konkrétní praxi ilustruje na příkladech Turecka a Tuniska. Součástí obou kapitol jsou úryvky veršů z Koránu, které vysvětlují islámské základy přístupu k ženám. Následně jsou přiblížena témata z běžného života, jakými jsou například manželství, sňatek a polygamie nebo rozvod. Na závěr jsou vysvětleny projevy deficitu podle UNDP, kde je kromě jiných zařazena vysoká úmrtnost matek při porodu či nízké zápisy dívek do škol na všech úrovních. A stejně jako v předchozím deficitu, i u tohoto deficitu jsou zmíněny jeho příčiny.

Navazující kapitoly práce jsou praktické a zaměřují se na kvantitativní analýzu rozvojových deficitů v muslimských zemích. Nejdříve je prezentován nástroj, jehož prostřednictvím jsou deficity měřeny a zkoumány, tedy tři rozvojové indexy a metodika jejich konstrukce. Jednotlivé indexy se skládají ze tří komponent a 12 indikátorů, jejichž selekce je odůvodněna v příslušných částech práce. Poté je analyzována existence deficitů v muslimských zemích a prezentován jejich vývoj ve světových regionech v čase. Následně je porovnána úroveň deficitů v Arabském světě a dalších muslimských zemích a na závěr je komparován vývoj deficitů v muslimských zemích závislých na těžbě nerostných surovin se zeměmi, které nejsou na nerostných surovinách závislé.

Předkládaná práce ověřuje, měří a analyzuje již dříve definované rozvojové deficity (demokratický, *genderový*, a znalostní/vědomostní) Arabského, resp. muslimského světa. I když jsou v práci také obsaženy možné příčiny a řešení zkoumaných deficitů, jedná se pouze o stručný přehled možností, jež jsou nejčastěji prezentovány v AHDR. Hlubší analýza příčin jednotlivých deficitů a hledání možných řešení nebylo cílem této práce, jedná se však o oblast, které by se autorka mohla věnovat v navazujícím výzkumu.

Seznam literatury

- Abu Adas, M. 2011. *Gender Equality and Development in the Middle East and North Africa region*. The World Bank.
URL<<http://www.worldbank.org/en/news/feature/2011/09/19/gender-equality-development-middle-east-north-africa-region>>
- Afetinan, A. 1963. Atatürk and the emancipation of women. *The UNESCO Courier*, 12.
URL<<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000063441>>
- AHDR. 2002. *The Arab Human Development Report 2002. Creating Opportunities for Future Generations*. New York: United Nations Development Programme. URL< <http://www.arab-hdr.org/reports/2002/english/ahdr2002e.pdf?download>>
- AHDR. 2003. *The Arab Human Development Report 2003. Building a Knowledge Society*. New York: United Nations Development Programme. URL< <http://www.arab-hdr.org/reports/2003/english/ahdr2003e.pdf?download>>
- AHDR. 2004. *The Arab Human Development Report 2004. Towards Freedom in the Arab World*. New York: United Nations Development Programme. URL< <http://www.arab-hdr.org/reports/2004/english/ahdr2004e.pdf?download>>
- AHDR. 2005. *The Arab Human Development Report 2005. Towards the Rise of Women in the Arab World*. New York: United Nations Development Programme. URL<<http://www.arab-hdr.org/reports/2005/english/ahdr2005e.pdf?download>>
- Al-Jazeera. 2019. *Women of ISIL: Life inside the Caliphate*. URL<
<https://www.aljazeera.com/programmes/witness/2019/09/women-isil-life-caliphate-190923094413989.html> >
- Altwayjri, A. O. 2014. The Islamic World and Millennium Challenges. *Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization*. URL<https://www.isesco.org.ma/wp-content/uploads/2015/11/islamic_world_millennium_challenges.pdf>
- Amar, P. 2011. Middle East Masculinity Studies: Discourses of „Men in Crisis,“ Industries of Gender in Revolution. *Journal of Middle East Women's Studies* 7 (3).
- Amnesty International UK. 2014. *Women in Afghanistan: the back story*. URL<
<https://www.amnesty.org.uk/womens-rights-afghanistan-history>>
- Amnesty International. 2002. *The Arab Convention for the Suppression of Terrorism: A serious threat to human rights*. URL<
<https://www.amnesty.org/en/documents/ior51/001/2002/en/>>
- Babalola, J. B. 2003. *Basic Text in Educational Planning*. Ibadan: Awemark Industrial Printers.
- Bardhan, P.K. 2000. Understanding Underdevelopment: Challenges for Institutional Economics from the point of view of poor countries. *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 156 (1).

- Barro, R. J. 1996. Determinants of Economic Growth: A cross-country Empirical Study. *Working paper, 5698*. National Bureau of Economic Research. URL<<https://www.nber.org/papers/w5698>>
- BDHRL (Bureau of Democracy, Human Rights and Labor). 2001. *Report on the Taliban's War Against Women*. U.S. Department of State. URL< <https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/6185.htm>>
- Beetham, D. 1998. *Democracy: Key principles, Institutions and Problems*. (In: Bassiouni, Ch. Democracy: Its Principles and Achievement). Geneva: Inter-Parliamentary Union.
- Begum, R. 2018. *The Middle East's Women Are Championing Their Own Change*. Human Rights Watch. URL< <https://www.hrw.org/news/2018/03/07/middle-east-women-are-championing-their-own-change> >
- Benkharafa, M. 2013. The Present Situation of the Arabic Language and the Arab World Commitment to Arabization. *Theory and Practice in Language Studies* 3 (2).
- Benstead, L.J. 2014. Why do some Arab citizens see democracy as unsuitable for their country? *Democratization* 22 (7).
- Bland, J. M., Altman, D. G. 1997. Statistics notes: Cronbach's Alpha. *BMJ (Clinical Research Ed.)* 314 (7080).
- Boldeanu, F.T., Constantinescu, L. 2015. The main determinants affecting economic growth. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Series V: Economic Sciences* 8 (57).
- Bouhlila, D.S. 2011. The quality of secondary education in the Middle East and North Africa: what can we learn from TIMSS' results? *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 41 (3).
- Bruno, G. 2008. Religion and Politics in Iran. *Council on Foreign Relations*. URL<<https://www.cfr.org/backgrounder/religion-and-politics-iran>>
- Bureš, J. 2002. Conceptions of Constitutional Law in the Programmes of Islamist Movements. *Mezinárodní vztahy* 37 (3).
- Caselli, F., Tesei, A. 2011. Oil and democracy: New insights. *VOX CEPR Policy Portal*. URL<<https://voxeu.org/article/oil-and-democracy-new-insights>>
- Center for Systemic Peace. 2019. *The Polity Project*. URL<<http://www.systemicpeace.org/polityproject.html>>
- Cockx, L., Francken, N. 2015. Natural resource wealth and public social spending in the Middle East and North Africa. Working paper. *Institute of Development Policy and Management*. University of Antwerp. URL< <https://core.ac.uk/download/pdf/34631546.pdf>>
- Collier, P., Hoeffler, A. 2009. Testing the Neocon Agenda: Democracy in Resource-Rich Societies. *European Economic Review* 53 (3).
- Cooper, W.W., Yue, P. 2008. *Challenges of the Muslim World: Present, Future and Past*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited.

- De Bel-Air, F., Safar, J., Destremau, B. 2018. Marriage and Family in the Gulf Today: Storms over a patriarchal institution? *Arabian Humanities* 10.
- Deaton, A. 1989. Looking for Boy-Girl Discrimination in Household Expenditure Data. *World Bank Economic Review* 3 (1).
URL<<http://documents.worldbank.org/curated/en/675611468770514675/pdf/multi-page.pdf>>
- Dickey, Ch., Thomas, E. 2002. *How th US Helped Create Saddam Hussein*. Global Policy Forum. URL<<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/167-attack/34978.html>>
- Dufek, P., Baroš, J., Bláhová, S., Křepelová, T., Taufar, P. 2019. *Liberální demokracie v době krize: Perspektiva politické filosofie*. Praha: Slon.
- Duflo, E. 2012. Women Empowerment and Economic Development. *Journal of Economic Literature* 50 (4).
- Ekmekci, P.E. 2017. Abortion in Islamic Ethics, and How it is Perceived in Turkey: A Secular, Muslim Country. *J Relig Health* 56 (3).
- Elbadawi, I., Makdisi, S. (ed.) 2011. *Democracy in the Arab World; Explaining the deficit*. New York: Routledge.
- Elbadawi, I., Makdisi, S. 2007. Explaining the democracy deficit in the Arab World. *The Quarterly Review of Economics and Finance* 46.
- Elbadawi, I., Makdisi, S., Milante, G. 2011. Explaining the Arab democracy deficit. The role of oil and conflicts. In: Elbadawi, I., Makdisi, S. (ed.) *Democracy in the Arab World; Explaining the deficit*. New York: Routledge.
- Equitas. 2009. *Women's Rights in Muslim Communities: A Resource Guide for Human Rights Educators*. International Centre for Human Rights Education. URL< https://equitas.org/wp-content/uploads/2010/11/research_EQUITAS_Sharia.pdf >
- Fargues, P. 2011. Immigration without Inclusion: Non-Nationals in Nation-Building in the Gulf States. *Asian and Pacific Migration Journal* 20.
- Farooq Shah, S., Rehman Ghazi, S., Miraj-ud-Din, Shahzad, S., Ullah, I. 2015. Quality nad Features of Education in the Muslim World. *Universal Journal of Educational Research* 3 (4).
- Fergany, N. 2008. Educational reform can empower youth in Arab countries and help build human development. *Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2009*.
- Fernea, E.W. (ed.) 1995. *Children in the Muslim Middle East*. Austin: University of Texas Press.
- Fish, M.S. 2002. Islam and Authoritarianism. *World Politics* 55 (1).
- Fragile States Index. 2020. *Indicators*. URL<<https://fragilestatesindex.org/indicators/c3/> >
- Freedom House. 2018. *About Freedom in the World. An annual study of political rights and civil liberties*. UR<<https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world>>
- Freedom House. 2019. *Methodology*. URL<<https://freedomhouse.org/report/methodology-freedom-world-2018>>

- Freedom House. 2020a. *Freedom in the World*. URL<
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world> >
- Freedom House. 2020b. *Saudi Arabia*. URL< <https://freedomhouse.org/country/saudi-arabia/freedom-world/2020>>
- Fukuyama, F. 2001. The west has won. *The Guardian*.
 URL<<https://www.theguardian.com/world/2001/oct/11/afghanistan.terrorism30>>
- Garrison, J. 2016. *Muhammad Was a Feminist*. Huffpost.
 URL<https://www.huffpost.com/entry/muhammad-was-a-feminist_b_12638112?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAALEUjgWuhw3E3SzleLmU0h-aUxeUrphwjejaYGd26RuDCGOi7953M6BdP0y0ezqm_X0b5T16ZdfCe6cHxP40X1MJmFDiMgkBhQmqz8wPZyYcOYOd1U7VjInsCneG4nKq9zm1sBFd0HToHH9L3I6voVMze2ihq5g8B991n__-hVU>
- Gleditsch et al. 2002. *UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset*.
 URL<<https://www.prio.org/Data/Armed-Conflict/UCDP-PRIO/>>
- Gordon, J. 2019. Women-tracking app that lets Saudi Arabian men track their wives is ALLOWED on Apple and Google stores and has been downloaded more than one million times. *Mail Online*, 10 February 2019. URL<<https://www.dailymail.co.uk/news/article-6686877/Women-tracking-app-lets-Saudi-Arabian-men-monitor-wives.html>>
- Grim, B. J., Johnson, T. M. 2015. *World Religion Database*. URL<
<https://www.worldreligiondatabase.org/>>
- Haber, S., Menaldo, V. 2011. *Rainfall, Human Capital, and Democracy*. Stanford University and University of Washington.
 URL<https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1667332>
- Haglund, D. 2011. Blessing or curse? The rise of mineral dependence among low - and middle-income countries. *Oxford Policy Management*.
- Haller, A. 2012. Concepts of Economic Growth and Development. Challenges of Crisis and of Knowledge. *Economy Transdisciplinary Cognition* 15 (1).
- Hassan, R. 2012. Why Does the Muslim World Suffer from Deficits of Freedom, Development and Knowledge? *Magazine of the International Sociological Association* 3 (1).
 URL<<http://globaldialogue.isa-sociology.org/why-does-the-muslim-world-suffer-from-deficits-of-freedom-development-and-knowledge/>>
- Helliwell, J.F. 1994. Empirical Linkages between democracy and Economic Growth. *British Journal of Political Science* 24 (2).
- Hellyer, H.A. 2018. *The Islamic Tradition and the Human Rights Discourse*. Atlantic Council | Rafik Hariri Center for Middle East. URL< https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2018/09/The_Islamic_tradition_and_the_Human_Rights_Discourse_091218_rev.pdf>
- Hendl, J. 2009. *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.

- Hessini, L. 2007. Abortion and Islam: Policies and Practice in the Middle east and North Africa. *Reproductive Health Matters* 15 (29).
URL<<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1016/S0968-8080%2806%2929279-6>>
- Heyneman, S.P. 1997. The Quality of education in the Middle East and North Africa (MENA). *Educational Development* 17 (4).
- Hoschchild, A. 1966. Women at work in Tunisia: Attitudes of urban adolescent schoolgirls. *Berkeley Journal of Sociology* 11.
- Hrbek, I. 1972. Korán. Praha: Academia.
- HRW (Human Rights Watch). 2011. *Prisoners of the Past; Kuwaiti Bidun and the Burden of Statelessness*. URL<<https://www.hrw.org/report/2011/06/13/prisoners-past/kuwaiti-bidun-and-burden-statelessness#>>
- HRW (Human Rights Watch). 2019. *Saudi Arabia: 10 Reasons Why Women Flee*. URL<<https://www.hrw.org/news/2019/01/30/saudi-arabia-10-reasons-why-women-flee>>
- Huntington, S. 2001. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publishers.
- Chaney, E. 2012. Democratic change in the Arab World, Past and Present. *Brookings Papers on Economic Activity*.
- Chapman, D.W., Miric, S.L. 2009. Education quality in the Middle East. *International Review of Education* 55 (4).
- ICMM (International Council on Mining and Metals). 2018. *Social Progress in Mining – dependent countries*. URL<<https://www.icmm.com/social-progress>>
- IHME (Institute for Health Metrics and Evaluation). 2018. *Global Educational Attainment Distribution 1970–2030*. URL<<http://ghdx.healthdata.org/record/ihme-data/global-educational-attainment-distributions-1970-2030>>
- IHME (Institute for Health Metrics and Evaluation). 2019. *Global Human Capital Estimates 1990–2016*. URL<<http://ghdx.healthdata.org/record/ihme-data/global-human-capital-estimates-1990-2016>>
- ILO (International Labour Organization). 2019. *Persons outside the labour force: How inactive are the really?* URL<https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_714359.pdf>
- IMF (International Monetary Fund). 2012. *Macroeconomic Policy Framework for Resource-rich Developing Countries*. URL<<https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/082412.pdf>>
- Islamic – Sharia. 2020. *Talaq*. Islamic Sharia Council. URL<<http://www.islamic-sharia.org/talaq/>>
- Jafarzadeh, S., Beheshti, M.B. 2011. Importance of freedom in humanities developing. *Social and Behavioral Sciences* 31.
- Jayachandran, S. 2014. *The Roots of Gender Inequality in Developing Countries*. NBER Working Paper No. 20380. URL<<https://www.nber.org/papers/w20380.pdf>>

- Jirásek, J., Vavro, M. 2008. *Nerostné suroviny a jejich využití*. Ostrava: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR & Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava.
URL<<http://geologie.vsb.cz/loziska/suroviny/>>
- Jureidini, R. 2010. Trafficking and Contract Migrant Workers in the Middle East. *International Migration* 48 (4).
- Kabbani, N. 2019. Youth Employment in the Middle East and North Africa: Revisiting and Reframing the Challenge. *Brookings Doha Center*. URL< https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/02/Youth_Unemployment_MENA_English_Web.pdf>
- Kahf, M. 1997. Instruments of Meeting Budget Deficit in Islamic Economy (Research Paper). *Occasional Papers 44*, The Islamic Research and Teaching Institute (IRTI).
- Kamrava, M. 2007. *The Middle East's Democracy Deficit in Comparative Perspective*, PGDT 6, 189–213 .
- Karatnycky, A. 2002. Muslim Countries and the Democracy Gap. *Journal of Democracy*, 13 (1).
- Kedourie, E. 1994. *Democracy and Arab Political Culture*. 2nd edition. London: Routledge.
- Kelly, S. 2010. *Hard-won progress and a long road ahead: Women's rights in the Middle East and North Africa*. (In: Kelly, S., Breslin, J. Women's Rights in the Middle East and North Africa: Progress Amid Resistance). New York: Freedom House.
URL<https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Womens_Rights_Middle_East_and_North_Africa_Jumbo_Book_With_Country_Reports.pdf>
- Kelly, S. nedatováno. Recent gains and new opportunities for women's rights in the Gulf Arab States. *Freedom House*.
URL<<https://freedomhouse.org/sites/default/files/Women%27s%20Rights%20in%20the%20Middle%20East%20and%20North%20Africa,%20Gulf%20Edition.pdf>>
- Khan, M.Z. 2008. *Women's Rights in Islam*. Islamabad: Islam International Publication Limited.
- Kingston, J. 2012. Choosing a Knowledge Dissemination Approach. *Knowledge and Process Management* 13 (3), 160–170.
- Klasen, S. 2018. The Impact of Gender Inequality on Economic Performance in Developing Countries. *Annual Review of Resource Economics* 10 (1).
- Kropáček, L. 1999. *Blízký východ na přelomu tisíciletí*. Praha: Vyšehrad.
- Kropáček, L. 2011. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad.
- Křikavová, A., Mendel, M., Müller, Z., Dudák, V. 2002. *Islám – ideál a skutečnost*. Praha: Baset.
- Kuznets, S. 1955. Economic Growth and Income Inequality. *American Economic Review* 45 (1).
- Laluddin, H. 2014. Conception of Society and its Characteristics from an Islamic Perspective. *International Journal of Islamic Thought* 6.

- Lewin, K., Little, A., Colclough, C. 1983. Effects of education on development objectives (I). *Prospects* 13 (3).
- Lewis, B. 1993. *Islam and Liberal Democracy*. The Atlantic.
URL<<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1993/02/islam-and-liberal-democracy/308509/>>
- Lipset, S.M. 1994. The Social requisities of Democracy Revisited. *American Sociological Review* 59 (1), 1–22 .
- Mah-Rukh, A. 2015. *ISIS and Propaganda: How ISIS exploits women*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
URL<<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/research/files/Isis%2520and%2520Propaganda-%2520How%2520Isis%2520Exploits%2520Women.pdf>>
- Manly, F. J. 1994. *Multivariate Statistical Methods: A Primer*. CRC Press.
- Maraña, M. 2010. *Culture and Development. Evolution and Prospects*. UNESCO Etxea Workind Papers. N. 1.
URL<https://www.ehu.es/documents/3120344/3356415/Culture_Development.pdf/837c2fac-4627-4a29-a21b-f41ddb52ab2 >
- Masri, F. 2017. *Why the Arab world should employ more women*. Brookings.
URL<<https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/02/06/why-the-arab-world-should-employ-more-women/>>
- Matošková, J. 2016. Measuring Knowledge. *Journal of Competitiveness* 8 (4).
- Mendel, M. 2016. *Muslimové a jejich svět*. Praha: Dingir.
- Messkoub, M. 2008. Economic Growth, Employment and Poverty in the Middle East and North Africa. *Employment Working Paper No. 19*. International Labour Office Geneva.
- Miller, L., Martini, J. 2013. *Democratization in the Arab World: A Summary of Lessons from Around the Globe*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Mishra. C. 1987. Development and underdevelopment: A preliminary sociological perspective. *Occasional Papers in Sociology and Anthropology* 1.
- Moghadam, M. V. 1998. The Feminization of Poverty in International Perspective. *The Brown Journal of World Affairs* 5 (2).
- Moghadam, V. 2004. Towards gender equality in the Arab/Middle East region: Islam, culture, and feminist activism. *Human Development Report Office. Background paper for HDR 2004*.
URL<http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2004_valentine_moghadam.pdf>
- Moghadam, V. M. (nedatováno) *Women in the Islamic Republic of Iran: Legal Status, Social Position, and Collective Action*. Wilson center.
URL<<https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/event/ValentineMoghadamFinal.pdf> >
- Moghadam, V.M. 2003. *Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

- Molm, L. D. 1990. Structure, action, and outcomes: The dynamics of power in social exchange. *American Sociological Review* 55. URL<<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.444.7922&rep=rep1&type=pdf>>
- Molm, L. D., Hedley, M. 1992. *Gender, Power, and Social Exchange* (In: Gender, Interaction, and Inequality). New York: Springer.
- Mutahhari, M. 1981. The Rights of Women in Islam. *World Organization for Islamic Services*, Tehran. URL<<https://www.al-islam.org/rights-women-islam-murtadha-mutahhari>>
- Nour, S.M. 2013. *Technological change and Skill Development in Arab Gulf Countries*. Switzerland: Springer International Publishing.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2020b. *Education GPS. The World of Education at your Fingertips*. URL<<https://gpseducation.oecd.org/revieweducationpolicies/#!node=41746&filter=all>>
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2020a. *Youth not in employment, education or training (NEET)*. URL<<https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm>>
- OIC (Organisation of Islamic Cooperation). 2019. *History*. URL<https://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en>
- Olaniyan, D.A., Okemakinde, T. 2008. Human Capital Theory: Implications for Educational Development. *Pakistan Journal of Social Science*, 5 (5).
- OSN (Informační centrum OSN v Praze). 2020. *4. Zajistit rovný přístup k inkluzivnímu a kvalitnímu vzdělání a podporovat celoživotní vzdělávání pro všechny*. URL<<https://www.osn.cz/sdg-4-zajistit-rovny-pristup-k-inkluzivnimu-a-kvalitnimu-vzdelani-a-podporovat-celozivotni-vzdelavani-pro-vsechny/>>
- Othman, N. 2006. Muslim women and the challenge of Islamic fundamentalism/extremism: An overview of Southeast Asian Muslim women's struggle for human rights and gender equality. *Women's Studies International Forum* 29 (4).
- Patterson, G. L. 1982. *Coercive family process*. Eugene: Castalia Publishing.
- Pemtein, D. et al. 2019. *V-Dem Working Paper Series 2019*. URL<https://www.v-dem.net/media/filer_public/28/14/28140582-43d6-4940-948f-a2df84a31893/v-dem_codebook_v10.pdf>
- Pew Research Forum. 2016. *Religion and education around the World*. URL<<https://www.pewforum.org/2016/12/13/muslim-educational-attainment/>>
- Pew Research Center. 2009. *The Global Middle Class*. URL<<https://www.pewresearch.org/global/2009/02/12/the-global-middle-class/>>
- Pew Research Center. 2017. *Interactive Data Table: World Muslim Population by Country*. URL<<https://www.pewforum.org/chart/interactive-data-table-world-muslim-population-by-country/>>

- Pew Research Center. 2017. *Many Countries Favor Specific Religions, Officially or Unofficially*. URL<<https://www.pewforum.org/2017/10/03/many-countries-favor-specific-religions-officially-or-unofficially/>>
- Pew Research Forum. 2015. *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050*. URL< <https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>>
- Pritchett, L. 1999. Has education has a growth payoff in the MENA region? *Working paper series 18*. Washington, DC: The World Bank.
- Riaz, A. 2016. Challenges to Islamic Education. *South Asian Journal of Social Sciences, understanding South Asia, initiating a change*. (publikováno online). URL<https://www.academia.edu/31586116/Challenges_to_Islamic_Education>
- Richards, A. 2004. Economic Reform in the Middle East: The Challenge to Governance. In: Bensahel N., Byman, D. (Eds.) *The Future Security Environment in the Middle East: Conflict, Stability, and Political Change*. Santa Monica, CA; Arlington, VA; Pittsburgh, PA: RAND Corporation. URL<<http://www.jstor.org/stable/10.7249/mr1640af.9>>
- Richards, D., Gelleny, R. 2007. Women's Status and Economic Globalization. *International Studies Quarterly* 51 (4), 855-876. URL<<http://www.jstor.org/stable/4621746>>
- Rizvi, S. M. 1990. *Marriage & Morals in Islam*. Islamic Education & Information Center. URL<<https://www.al-islam.org/printpdf/book/export/html/13059>>
- Rizzo, H., Abdel-Latif, A., Meyer, K. 2007. The Relationship Between Gender Equality nad Democracy: A Comparison of Arab Versus Non-Arab Muslim Societies. *Sociology* 41 (6).
- Robbins, M., Thomas, K. 2018. Women in the Middle East and North Africa: A Divide between Rights nad Roles. *Arab Barometer – Wave IV*. URL<http://www.arabbarometer.org/wp-content/uploads/AB_WomenFinal-version05122018.pdf>
- Rosen, S. 1981. *Studies in Labor Markets*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ross, M.L. 2001. Does oil hinder democracy? *World Politics* 53 (3), 325–361.
- Roy, O. (nedatováno). *Islam: The Democracy Dilemma*. Wilson Center. URL<<https://www.wilsoncenter.org/islam-the-democracy-dilemma-0>>
- RSF (Reporters without borders). 2020. *Data of press freedom ranking 2019*. URL<https://rsf.org/en/ranking_table?sort=asc&order=Ranking>
- Sakr, N. 2004. UN Analysis of Aggregate Arab Knowledge Deficit. *The Political Quarterly* 75 (2).
- Sarkissian, A. 2012. Religious regulation and the Muslim Democracy Gap. *Politics and Religion* 5.
- SCImago. 2019. *Scimago Journal & Country Rank*. URL<<https://www.scimagojr.com/countryrank.php>>
- Sesric (Statistical Economic nad Social Research and Training Centre for Islamic Countries). 2016. *Education and Scientific Development in OIC countries*. URL<<http://www.sesric.org/files/article/559.pdf>>

- Shaban, R. A., Assaad, R., Al-Qudsi, S. S. 1995. The challenge of unemployment in the arab region. *International Labour Review* 134 (1).
- Shahin, E. 2015. *Government*. (In Bowering G. (Ed.), *Islamic Political Thought: An Introduction*). Oxford: Princeton University Press.
- Shahriari, K. 2017. Modernization Process in Iran: Historical Overview. *Journal of Social Science Studies* 4 (1).
- Sharkansky, I. 1995 Democracy, Peace, and the Israeli-Palestinian Conflict (review). *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies* 13 (4).
- Sigman, R. et al. 2019. *V-Dem Working Paper Series 2019*. URL<https://www.v-dem.net/media/filer_public/28/14/28140582-43d6-4940-948f-a2df84a31893/v-dem_codebook_v10.pdf>
- Spence, M. 1973. Job market signaling. *Quarterly Journal of Economics* 87 (3).
- Stern, S., Krylova, P., Harmacek, J. 2020. *2020 Social Progress Index. Methodology Summary*. Social Progress Imperative. Washington, DC.
URL<<https://www.socialprogress.org/assets/downloads/resources/2020/2020-Social-Progress-Index-Methodology.pdf>>
- Stocker, A. 2014. Parent-child relationships in the United Arab Emirates. *International Journal of Developmental and Educational Psychology* 1 (3).
- Sulaiman Syah, M. N. 2016. Challenges to Islamic Education in Muslim World: Historical, Political and Socio-Cultural Perspective. *Qudus International Journal of Islamic Studies* 4 (1).
- Sveiby, K.-E. 2010. *Methods for Measuring Intangible Assets*.
URL<<https://www.sveiby.com/files/pdf/intangiblemethods.pdf>>
- Szirmai, A. 2005. *The Dynamics of Socio-Economic Development. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szirmai, A. 2015. *Socio-Economic Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 2nd edition.
- The Economist Intelligence Unit. 2019. *Democracy Index 2018*.
URL<<https://www.eiu.com/topic/democracy-index>>
- The Economist. 2018. *Arab states are losing the race for technological development*. The Economist Group Limited. URL < <https://www.economist.com/graphic-detail/2018/07/12/arab-states-are-losing-the-race-for-technological-development> >
- The Guardian. 2003. *Al-Jazeera wins anti-censorship award*.
URL<<https://www.theguardian.com/media/2003/mar/27/tvnews.iraqandthemedial1>>
- The World Factbook. 2019. *Middle East: Saudi Arabia*.
URL<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>>
- Tohidi, N. 2003. *Islamic Feminism: Perils and Promises*. (In: *Middle Eastern Women on the move*) Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C.

URL<https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/MEP_women.pdf>

Transparency. 2018. *Corruption Perception Index 2018*. URL<<https://www.transparency.org/cpi2018>>

UIS (Unesco Institute for Statistics). 2013. *UIS Methodology for estimation of mean years of schooling*. URL<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/uis-methodology-for-estimation-of-mean-years-of-schooling-2013-en_0.pdf>

UIS (Unesco Institute for Statistics). 2017a. *Net enrolment rate by level of education*. URL<<http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=121>>

UIS (Unesco Institute for Statistics). 2017b. More Than One-Half of Children and Adolescents Are Not Learning Worldwide. *Fact Sheet No. 46*. URL<<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs46-more-than-half-children-not-learning-en-2017.pdf>>

UIS (Unesco Institute for Statistics). 2018. *SDG 4 Data digest 2018. Data to Nurture Learning*. URL<<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/sdg4-data-digest-data-nurture-learning-2018-en.pdf>>

UIS (Unesco Institute for Statistics). 2020a. *Glossary*. URL<<http://uis.unesco.org/en/glossary>>

UIS (Unesco Institute for Statistics). 2020b. *Communication and information: Newspapers*. URL<<http://data.uis.unesco.org/>>

UN Comtrade. 2020. *UN Comtrade Database*. URL<<https://comtrade.un.org/data/>>

UN DESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs). 2019. *Contraceptive Use by Method*. URL<<https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/family/ContraceptiveUseByMethodDataBooklet2019.pdf>>

UN Women. 2020. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. URL<<https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article2>>

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development). 2020. *UNCTADStat*. URL<https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en>

UNDP (United Nations Development Programme). 2018. *Human Development Data (1990–2018)*. URL<<http://hdr.undp.org/en/data>>

UNDP (United Nations Development Programme). 2019. *Gender Inequality Index (GII)*. URL<<http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>>

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). 2019. *Indicators*. URL<<https://www.education-inequalities.org>>

- Varia, N. 2011. „Sweeping Changes?“ A Review of Recent Reforms on Protections for Migrant Domestic Workers in Asia and the Middle East. *Canadian Journal of Women & the Law* 23 (1).
- V-Dem. 2019. *Varieties of Democracy. Codebook*. URL<https://www.v-dem.net/media/filer_public/28/14/28140582-43d6-4940-948f-a2df84a31893/v-dem_codebook_v10.pdf>
- Wahid, L. 2009. *Military Expenditure and Economic Growth in the Middle East*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- WB (The World Bank). 2004. *Unlocking the Employment Potential in the Middle East and North Africa*. Washington, DC. URL<<http://documents1.worldbank.org/curated/en/343121468753030506/pdf/288150PAPER0Unlocking0employment.pdf>>
- WB (The World Bank). 2019a. *Arabský svět*. URL<<https://data.worldbank.org/region/arab-world?view=chart>>
- WB (The World Bank). 2019b. *Indicators*. URL<<https://data.worldbank.org/indicator>>
- WB (The World Bank). 2020. *Indicators*. URL<<https://data.worldbank.org/indicator>>
- WB (The World Bank). nedatováno. *Education and skills for the future. World Bank Partnership with Middle Income Countries*. URL<http://portal.unesco.org/es/files/47125/12614164541CBL_UNESCO_Forum_Dec_2009.pdf/CBL%2BUNESCO%2BForum%2BDec%2B2009.pdf>
- WGI (Worldwide governance indicators). 2019. *The Worldwide Governance Indicators (WGI) project*. URL<<http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>>
- WGI (Worldwide governance indicators). 2020. *DataBank: Worldwide Governance Indicators*. URL<<https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators>>
- White, J. B. 2003. State, Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Women. *NWSA Journal* 15 (3).
- WIPI (World Intellectual Property Indicators 2019). 2019. *World Intellectual Property Indicator*. URL<https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2019.pdf>
- Wright, E. O., Rogers, J. 2010. *American Society: How it really works*. New York: W.W. Norton & Company.
- Yeganeh, N. 1993. Women, Nationalism and Islam in Contemporary Political Discourse in Iran. *Feminist Review* 44.
- Zbořil, Z. 2011. *Dvacetiletá cesta od Jugoslávie k národním státům. Ústav mezinárodních vztahů Praha*. URL<<https://www.iir.cz/article/dvacetileta-cesta-od-jugoslavie-k-narodnim-statum>>
- Zubair, H. 2018. *Some higher education issues in Muslim countries with reference to Islamic economics and finance*. MPRA (Munich Personal RePEc Archive). URL<https://mpra.ub.uni-muenchen.de/90376/1/MPRA_paper_90376.pdf>

Přílohy

Příloha 1: Seznam muslimských zemí

	Země	Populace	Počet muslimů	Podíl muslimů na celkové populaci (%)	Region
1	Afghánistán	32 527 000	32 474 000	99,8	jižní Asie
2	Albánie	2 897 000	1 785 000	61,6	Evropa a stř. Asie
3	Alžírsko	39 667 000	39 072 000	98,5	MENA
4	Ázerbájdžán	9 754 000	9 272 000	95,1	Evropa a stř. Asie
5	Bahrajn	1 377 000	1 095 000	79,5	MENA
6	Bangladéš	160 996 000	143 007 000	88,8	jižní Asie
7	Brunej	423 000	241 000	57	východní Asie a Pacifik
8	Burkina Faso	18 106 000	9 791 000	54,1	SSA
9	Čad	14 037 000	7 888 000	56,2	SSA
10	Džibuti	888 000	861 000	96,9	MENA
11	Egypt	91 508 000	82 711 000	90,4	MENA
12	Eritrea	5 228 000	2 698 000	51,6	SSA
13	Gambie	1 991 000	1 764 000	88,6	SSA
14	Guinea	12 609 000	10 921 000	86,6	SSA
15	Indonésie	257 564 000	204 363 000	79,3	východní Asie a Pacifik
16	Irák	36 423 000	35 751 000	98,2	MENA
17	Írán	79 109 000	78 197 000	98,8	MENA
18	Jemen	26 832 000	26 587 000	99,1	MENA
19	Jordánsko	7 595 000	7 176 000	94,5	MENA
20	Katar	2 235 000	1 869 000	83,6	MENA
21	Kazachstán	17 625 000	12 132 000	68,8	Evropa a stř. Asie
22	Komory	788 000	775 000	98,3	SSA
23	Kosovo	2 094 000	1 949 000	93,1	Evropa a stř. Asie
24	Kuvajt	3 892 000	3 354 000	86,2	MENA
25	Kyrgyzstán	5 940 000	4 953 000	83,4	Evropa a stř. Asie
26	Libanon	5 851 000	3 576 000	61,1	MENA
27	Libye	6 278 000	6 067 000	96,6	MENA
28	Malajsie	30 331 000	17 109 000	56,4	východní Asie a Pacifik
29	Maledivy	364 000	358 000	98,4	jižní Asie
30	Mali	17 600 000	15 246 000	86,6	SSA
31	Maroko	34 378 000	34 263 000	99,7	MENA

32	Mauritánie	4 068 000	4 031 000	99,1	SSA
33	Mayotte	240 000	237 000	98,8	Evropa a stř. Asie
34	Niger	19 899 000	18 990 000	95,4	SSA
35	Omán	4 491 000	3 957 000	88,1	MENA
36	Pákistán	188 925 000	181 979 000	96,3	jižní Asie
37	Palestina	4 668 000	3 768 000	80,7	MENA
38	Saúdská Arábie	31 540 000	29 038 000	92,1	MENA
39	Senegal	15 129 000	13 732 000	90,8	SSA
40	Sierra Leone	6 453 000	4 172 000	64,6	SSA
41	Somálsko	10 787 000	10 761 000	99,8	SSA
42	Spojené arabské emiráty	9 157 000	7 011 000	76,6	MENA
43	Súdán	40 235 000	36 677 000	91,2	SSA
44	Sýrie	18 502 000	17 353 000	93,8	MENA
45	Tádžikistán	8 482 000	8 179 000	96,4	Evropa a stř. Asie
46	Tunisko	11 254 000	11 195 000	99,5	MENA
47	Turecko	78 666 000	77 321 000	98,3	Evropa a stř. Asie
48	Turkmenistán	5 374 000	5 115 000	95,2	Evropa a stř. Asie
49	Uzbekistán	29 893 000	28 171 000	94,2	Evropa a stř. Asie
50	Západní Sahara	573 000	569 000	99,4	MENA ¹⁵

Zdroj: Grim a Johnson, 2015.

¹⁵ Západní Sahara není Světovou bankou klasifikována jako samostatné území.

Abstract

This doctoral dissertation examines the evolution/development of selected development deficits of the Arab world recognized by the United Nations Development Agency (UNDP). The study aims to describe and analyze the democratic, gender, and knowledge deficit in the Islamic world, focusing also on the extraction of mineral resources in various regions of the Muslim world. The existence and evolution of individual deficits are examined by constructing composite indices that evaluate the deficits at regional levels as well as in the context of minerals' extraction. Conducted analyzes have proved the existence of development deficits for both Arab and Muslim countries. It turned out that deficits should be analyzed when the economic development of countries is controlled. The level of economic development itself has a positive effect on performance in all three areas. However, as most Muslim countries are poorer at the same time, some deficits relate also to their lower level of socio-economic development. The inclusion of GNI per capita into the regression analysis thus reduces the extent of most deficits (this effect does not apply only to the education deficit). The impact of dependence on minerals on the performance of countries in individual areas is significantly negative: it deepens the deficits in all three areas.

Key words: development deficit, Arab country, Islam, mineral resources

Odborný životopis

Mgr. Pavla Vítová

Pracoviště

- 2019–dosud **Úsek pro zahraničí, Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci**
Referentka Projektu Erbíl
- administrativní zajištění projektu Erbíl v Erbilu, region iráckého Kurdistánu
- 2017–2019 **Katedra rozvojových a environmentálních studií, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci**
Odborný informační pracovník
- vytváření a správa rozvrhu pro katedru, evidence externích vyučujících a agenda spojená s jejich výukou, výuka na katedře
- 2016–2019 **Centrum judaistických studií Kurta a Ursul Schubertových, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci**
Lektor
- výuka arabského jazyka

Vzdělání, odborná příprava a kurzy

- 2018 **Kurz arabského jazyka**
Sultan Qaboos College for teaching Arabic to non-native speakers, Manah (Omán), 2 měsíční kurz
- 2014–dosud **Doktorské studium (Ph.D.)**
obor Mezinárodní rozvojová studia, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
- 2011–2014 **Magisterské studium (Mgr.)**
obor Mezinárodní rozvojová studia, Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
- 2012–2013 **Studijní pobyt (Erasmus)**
obor Mezinárodní vztahy, Fatih University, Istanbul
- 2010–2011 **Kurz arabského jazyka**
Kuwait University, Kuvajt
- 2008 **Kurz arabského jazyka**
Arabské kulturní centrum Al-Zabadání, Al-Zabadání (Sýrie), měsíční kurz
- 2007–2010 **Bakalářské studium (Bc.)**
obor Blízkovýchodní studia, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni

Pedagogická činnost:

Katedra rozvojových a environmentálních studií:

Rozvojové příležitosti: střední Asie a Blízký východ (MRS/RPSA)

Development of Central Asia and Middle East (MRS/XGDCA)

Rozvojová specifika Blízkého východu (MRS/RPSBV)

Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových:

Arabština pro začátečníky 1 (JUD/AR)

Arabština pro začátečníky 2 (JUD/AR2)

Arabština pro mírně pokročilé 1 (JUD/AR3)

Arabština pro mírně pokročilé 2 (JUD/AR4)

Vedení kvalifikačních prací:

3 bakalářské práce

3 diplomové práce

Oponování kvalifikačních prací:

12 bakalářských prací

5 diplomových prací

Vědecko-výzkumná činnost:

Projekty:

03/2017–02/2018 IGA_PrF_2017_021 (Projekt IGA): „Determinanty cestovního ruchu v malých rozvojových ostrovních státech“
- spoluřešitelka projektu: asistence při výzkumu

Publikační činnost:

Vítová, P., Harmáček, J. 2021. Demokratický deficit v islámských zemích. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* (přijato k publikaci)

Opršal, Z., Harmáček, J., Vítová, P. et al. 2020. Polish and Czech foreign aid: a 'mélange' of geopolitical and developmental objectives. *Journal of International Relations and Development*. (zatím online)

IF= 1,545

Vítová, P., Harmáček, J. & Opršal, Z. 2019. Determinants of tourism flows in Small Island Developing States (SIDS). *Island Studies Journal*, 14 (2), 3-22.

IF = 1,43

Harmáček, J., Syrovátka, M., Vítová, P. 2018. Motives of territorial allocation of Japanese development aid: self-interest, altruism or merit? *Development, Environment and Foresight*, 4 (1).

Vítová, P. 2017. Munyaradzi Mawere and Samuel Awuah-Nyamekye (eds.) 2015. Harnessing Cultural Capital for Sustainability: A Pan-Africanist Perspective. Bamenda: Langaa RPCIG, 392 pp. Modern Africa: Politics, History and Society, 5 (1), 159-162.

Konference:

Pavla Vítová, „Determinants of International Tourism to Small Island Developing States.“
Prezentováno na konferenci New Wave organizovanou Přírodovědeckou fakultou Karlovy Univerzity, ve dnech 25.–26. května 2017.

Zahraniční stáž:

07–09/2016

Casablanka, Maroko

stáž ve výzkumném centru LASAARE (*Laboratoire de Statistique Appliquée a l'Analyse et la Recherche en Économie*) při Univerzitě Hassana II.